

ADİL BABAYEV

ƏSƏRLƏRİ

ON YEDDİ CİLDDƏ

XIII CİLD

BƏDİİ ƏSƏRLƏR

BAKI – 2023

Redaktor:

akad. NİZAMİ CƏFƏROV

**BABAYEV Adil Məhəmməd oğlu. Əsərləri. 17
cildə.**

XIII cild. “MSV NƏŞR” nəşriyyatı, 2023

Bu cildə müəllifin 2007-ci ildə çapdan çıxmış
“İtirdiklərimdən tapdıqlarım” adlı bədii əsərlər toplusu
və 2014-cü ildə çap olunmuş 4 pyesi verilmişdir.

Adil Babayev, 2023
“MSV NƏŞR” nəşriyyatı, 2023

ADİL BABAYEV

İTİRDİKLƏRİMDƏN TAPDIQLARIM

Bakı-2007

Redaktor: f.e.n. Sona Arif qızı Məmmədbəyova

Adil Məhəmməd oğlu Babayev.

İtirdiklərimdən tapdıqlarım. Bakı, “Təhsil” NPM, 2007, 276 s.

Bu kitabda müəllifin şeirləri, pyesləri, hekayələri, qəzəlləri, həyat fəlsəfəsi çap olunmuşdur. Bütün yazılarında bir məna xətti var. Humanizm, vətənpərvərlik, mənəvi tərbiyə problemləri, məhəbbət hisslərinin tərənnümü əsas aparıcı motivlərdir.

Kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

MÜƏLLİF HAQQINDA QISA MƏLUMAT

Filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin və Jurnalistlər Birliyinin üzvü Adil Məhəmməd oğlu Babayev 1938-ci ildə Ordubad rayonunun Dırnıs kəndində anadan olmuşdur. 1956-cı ildə orta məktəbi bitirdikdən sonra Bakı şəhərinə köçmüş, 1957-ci ildə ADU-nun filologiya fakültəsinə daxil olaraq 1962-ci ildə oranı fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Həmin ildən öz taleyini M.F.Axundov adına APDİ (indiki Azərbaycan Dillər Universiteti) ilə bağlamış, burada baş laborantlıqdan kafedra müdiri, professor səviyyəsinə qədər mənalı, zəhmətlə dolu bir yol keçmişdir. O, ali məktəblər üçün 4 dərsləyin, 4 dərslərs vəsaitinin, 4 elmi monoqrafiyanın, çoxlu elmi məqalələrin müəllifidir. Bədii yaradıcılıqla da məşğul olur. Onun 4 pyesi, çoxlu hekayə və şeirləri çap olunmuş və televiziya da göstərilmişdir.

REDAKTORDAN

Təbiət kimi, torpaq kimi sadə, müdrik, xeyirxah bir insan tanıyıram. Uzun ömür, tale yollarında, elmi yaradıcılıq axtarışlarında pillə-pillə ucalan, ucaldıqca zirvələşən, başı qarlı dağlara bənzəyən bir insan.

Doğma və məşhur adamlar haqqında yazmaq, söz demək bir neçə cəhətdən çətinlik yaradır.

Hamıya yaxşı bəllidir ki, tarixin ən qədim dövrlərindən üzü bəri tanınmış söz sahibi olmaq son dərəcə çətin və məsuliyyətlidir.

Qələm sahiblərinin insana, həyata, dünyaya baxışı məhz sözdən gəlib keçir. Sözü duyan, sözlə insan kimi rəftar edən, sözə məhəbbətlə yanaşan, sözdə öz istəyini tapa bilən sənət adamları daha xoşbəxt dirlər. Çünki onlar duyduqlarını və düşündüklərini özlərinə yaxın və doğma olan sözə çevirməyi bacarırlar. Məncə, belə xoşbəxt sənətkarlar sırasında ədəbiyyata və sənətə öz qanı, canı ilə xidmət göstərən qələm sahibi Adil Babayev də var.

Azərbaycan dili zəngin yaradıcılıq imkanlarına malikdir. Bütün ruhu ilə yaradıcı olan Adil müəllimin bədii duyumu, xüsusilə ömür yolunun ilk dövrlərində, daha çox gənclik illərində yazdığı bədii əsərlərinin elmi fəaliyyəti ilə tən gəlməsi də böyük maraq doğurur. Maraq doğuran məsələlərə bədii münasibətini əks etdirən özünəməxsus şeir və hekayələri, pyesləri A.Babayevin bədii sözün imkanlarından istifadə bacarığının bariz nümunələridir.

Bütün bunlar filologiya elmləri doktoru, professor A.Babayevin əlavə portret cizgiləridir. Bu portretin əsas

cizgiləri fundamental elmi əsərlər müəllifi olan böyük dilçi alimin parlaq obrazını canlandırır, əbədiləşdirir.

Müəllim adı ali, müqəddəs bir müraciət forması olmaqla yanaşı, həm də şübhəsiz, daşıyıcısının üzərinə böyük məsuliyyət qoyur. Müəllimlik peşəsinə gəlincə isə bu təkcə elm öyrədən, gəncləri, insanları elmin sirlərindən hali edən demək deyil. Müəllim öz şəxsi nümunəsi ilə hamıya həyat dərsi keçir, ali insan fenomeni formalaşdırır, bir ömürlə neçə ömrə örnək olur.

Tam məsuliyyətlə demək olar ki, bu gün Azərbaycan Dillər Universitetinin “Azərbaycan dilçiliyi” kafedrasına rəhbərlik edən filologiya elmləri doktoru, prof. A.Babayevin yetirmələri də, onu uzaqdan, yaxından tanıyanlar da, eləcə də televiziya ekranlarından qonağı olduğu verilişlərdən bələd olanlar da bu səmimi insanı özlərinə həqiqi mənada müəllim hesab edirlər.

Deyirlər dünya elmin nuru ilə ziyalanar, əldən qüvvət alar, mənəvi dayaqlar üzərində möhkəmlənər. Professor A.Babayevin ömür yoluna nəzər salsaq, mübaliğəsiz dünyanın məhz belə insanların, alimlərin, müəllimlərin, ataların, oğulların çiyində dayandığına şübhə etmərik.

Respublika yazıçılar birliyinin və jurnalistlər birliyinin üzvü olan prof. Adil Babayev ixtisasca dilçidir. Amma elmi maraq və yaradıcılıq dairəsi daha genişdir. O, eyni zamanda, jurnalistliklə də məşğul olur. Adil Babayevin ədəbiyyat sahəsində bir sıra elmi məqalələri filoloji ictimaiyyət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, hətta B.Cobanzadənin ədəbi görüşlərini yüksək səviyyədə təhlil etdiyi üçün 1992-ci ildə Mədəniyyət Fondunun mükafatına layiq görülmüşdür. O, ədəbiyyatşünaslıqda cəsəratli mövqeyi ilə seçilən qələm sahiblərindəndir.

“Müstəqillik müstəvisi” adlı irihəcmli məqalələri dediklərimizə sübutdur.

Adil müəllim bədii yaradıcılıqla da məşğul olur. O, poeziya, nəsr və dramaturgiya sahəsində də öz qələmini sınıamışdır; 3 pyesi televiziya tamaşaya qoyulmuş, hekayə və şeirləri mətbuatda və dərsliklərdə çap olunmuşdur.

Adil Babayev bir çox bədii əsərlərin müəllifi olsa da, yaradıcılığının əsas hissəsini poeziya nümunələri təşkil edir. Bu da təsadüfi deyil. Vətəni və doğma xalqı şairin ilham çeşməsinin başlıca mənbəyi olmuşdur.

Adil Babayevin həyatı ilə yaradıcılıq taleyi arasında mənalı bir ahəngdardlıq və üzvi əlaqə vardır. Qələmə aldığı mövzular, toxunduğu və canlandığı həyat həqiqətləri diqqəti cəlb edir.

Adil müəllim çox oxunan yazıçılardandır. Yazıçının sənətinə bəslənən bu yüksək ehtiramın və məhəbbətin əlamətdar xüsusiyyətini “sirrini” iki amildə axtarmaq lazımdır: amalın-əqidənin yüksəkliyi, hissin-səmimiliyi, dərinliyi. O, həyacana gətirməyən, təsir oyatmayan laqeyd mövzulardan daim uzaqdır. Mətləblərin əksəriyyəti oxucusunu düşünməyə vadar edir, hissləri alovlandırır və sənətkarın daxilən zəngin olmasını bildirir.

Adil Babayev yaradıcı şəxsiyyət kimi sənətə və sənətkara münasibətində son dərəcə tələbkardır. Şeirlərində hikmət də var, bu hikmətin təsirli-poetik ifadəsi də, rəngarəng və canlı insan duyğularının təzadlı - mürəkkəb hallar içərisində çırpıntısı da. Həmin təlatümlü və qarşılıqlı hissələrin lokanik, yığcam ifadəsi də.

Ən uzaq mənzilini əvvəlcədən dəqiq təyin edən sənətkar inamlı olar. Sız ona görə də inamla

addımlamısınız. Gurultulu şan-şöhrətdən uzaq...
İtirdiklərinizi gec də olsa tapa bilmisiniz.

Mənə belə gəlir ki, sizin hər bir şeiriniz poetik xatirə abidəsidir: yaratmışınız, ucaltmışınız sənət üfüqlərində Siz sənəti sevmisiniz, sənət də sizi. Bu qarşılıqlı məhəbbət mənəvi qələbənin başlanğıcıdır.

*Göz var ki, deyirlər bəd nəzər olur.
O gözdən gözlərin qoy uzaq olsun!
Həsəddən paxıllar saralıb solur,
Sevgilim həsəddən qoy iraq olsun.*

Nə qədər şairanə bir həqiqət var bu misralarda.

*Xəyalın fikrimin mehmanı olur şübhə qədər,
Pəşiman olmuram, olsun yuxu zünhar mənə.*

Titrək misralarla nə kövrək xatirələrə toxunmusunuz!
Bir anda insan kim bilir nə fikirləşir. İnamlı deyərəm ki, siz sinədəftərsiniz, şeir, qəzəl, sizin ürəyinizə, hafizənizə həkk olunub. Daş abidələr gözlərlə görünür, dərk edilir, - söz abidələri isə ürəklərlə, duyğu və arzularla!

Sizin hər bir şeiriniz, qəzəliniz, poemalarınız, pyesləriniz, hekayələriniz, həyat fəlsəfəniz mənə bir dünyalıq, bir ömürlük xatirə danışıq.

Hekayələrində, pyeslərində çox aktual məsələləri işıqlandıran müəllifin həyat haqqında düşüncələri – olum, ölüm kimi əbədi və əzəli fikirlər “Həyat fəlsəfəsi” bölməsində öz əksini tapmışdır.

“Anam çıxmır yadımdan” - bu bölmə inanmıram ki, kimisə laqeyd qoysun. Burada toplanan şeirlər hamının - gəncin də, qocanın da, uşağın da ürəyindən xəbər verir.

“Həyatın mənası çox və yaxud az yaşamaqdan ibarət deyil. Onun əsas mənası bu həyatda öz yerini tutmaq, mövqeyini müəyyən etmək, ləyaqət göstərmək və başqaları üçün nümunə olmaqdır”.

Yazılarında humanizm, vətənpərvərlik, insanların mənəvi tərbiyə problemləri, məhəbbət hisslərinin tərənnümü əsas aparıcı motivləridir.

Hörmətli Adil müəllim, deyirlər gənclər valideynlərindən daha çox zəmanələrinə bənzəyirlər. Biz sizinlə XXI yüzilliyə qədəm qoymuşuq. Kosmos əsri, elmi sivilizasiya əsri adlandırdığımız XX yüzillik arxada qalıb. Yeni əsr gəncliyimizin, övladlarımızın bənzəyəcəyi əsr olacaqsə, demək olar ki, bu əsri əsl insani dəyərlərlə zəngin bir yaşam dövrü - sülh, əmin-amanlıq, insansevərlik, səadət əsri görmək arzusu ilə Sizin kimi müdrik, dünyagörmüş alimlərin üzərinə daha böyük məsuliyyət düşür.

Mən inanıram ki, illər keçəcək, sizin yaradıcılığınız üzrə çoxları elmi əsərlər yaradacaq. Onlar sizin nəcib və şairanə əməyinizdən ilhamlanacaq! Sizinlə, elmi fəaliyyətinizlə həmişə fəxr edəcəklər. Siz onlara, Azərbaycan xalqına daima şöhrət gətirəcəksiniz. Bu yolda sizə uğurlar, cansağlığı və yeni-yeni yaradıcılıq fəaliyyəti arzulayıram!

Sona Məmmədbəyova

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının müəllimi,
filologiya elmləri namizədi*

ÖZÜM, SÖZÜM HAQQINDA

*Vətəni, milləti sevməyi
mənə öz halal südü ilə
təlqin etmiş istəkli anam
Fatmanın əziz xatirəsinə
ithaf edirəm.*

Hər şeydən əvvəl, kitabın adından başlayıram... “İtirdiklərimdən tapdıqlarım”. Bu adı kitaba iki səbəbə görə vermişəm. Birinci səbəb odur ki, 1960-cı ildə hələ BDU-nun filologiya fakültəsində oxuyanda Sovet Azərbaycanının 40 illiyi münasibətilə bir şeir yazmışdım. Son bəndi yadımda qalıb (qalanlarını itirmişəm):

*40 yaşı günündə ana Vətəni
Necə qucaqlayıb öpürlər bu an,
Gələn yubileyində öpəydim səni
Təbriz Bakı ilə öpüşən zaman!*

Şeiri o vaxtlar fakültəmizin adlı-sanlı müəllimlərindən birinə oxudum. İndiki kimi yadımdadır: BDU-nun Nizami 49 sayılı binanın birinci mərtəbəsində qapının dalında müəllim şeirə qulaq asıb: “Şeirin siyasi cəhətdən səhvdir” - dedi. “Özü də necə yəni şəhər də bir-birini öpər?” Doğrudur, müəllim məni ruhdan salmışdı, amma ona bədii əsərin xüsusiyyətlərindən danışmaq istəmədim. Zaman qorxulu idi. Partkom bilsə idi, işim şuluq olardı. Amma şeir yazmaya bilmirdim (Heç vaxt özümü şair hesab etməmişəm. Yazıçılar İttifaqına da ədəbiyyatşünas kimi üzv olmuşam). Ara-sıra şeirlər yazıb nə vaxtsa çap

etdirmək istəyirdim. Amma özümə də inamımı müəllimim oğurlamışdı itirmişdim. Bu, birinci itirməyim.

Ara-sıra yazdığım şeirlər 200-dən artıq idi. Kəndimizdə 2002-ci ildə üçmərtəbəli yaraşlıq məktəb binası tikilmişdi. Məktəbin məzunu olan ziyalılar hərə bir cür məktəbə kömək etdi. Mən də 250 kitab (18 bağlama) məktəbə göndərəndə həmin şeirlər əlyazması şəklində kitabların arasında getmiş, heç kəsin diqqətini cəlb etmədən lazımsız vərəqlər kimi haraya atılmışdı? - Bilmədim. Bu da ikinci itirmə!

Bu yaxınlarda küncdən-bucaqdan, yadımdan-yaddaşımından topladığım şeir və hekayələrdən bir qismini universitetimizdə kompüterdə yazan bir qıza (adını yazmayacağam, çünki bunu çoxu bilir) verdim ki, tez yazsın. Allahın, qismətindən həmin xanım evə gedəndə mənim yazıları olan qovluğu avtobusda qoyub düşüb getmişdir. Bu da üçüncü itirmə!

İndi möhtərəm oxucu, sənəin mühakimənə təqdim etdiyim şeir və hekayələrin bir qismi dərsliklərdən, bir qismini yaddaşımından, bir qismini isə yenidən yazmışam.

Burada şeir, hekayə və pyeslər vardır.

Mənə elə gəlir ki, dəniz suyunun şor olmasına inanmaq üçün onu tamamilə içmək lazım deyil, bircə qurtum su dənizin dadını bildirir. Bu kiçik yazılardan mənim bədii təfəkkürümə qiymət verə bilərsiniz.

Möhtərəm oxucu, buradakı iki pyes vaxtilə Azərbaycan televiziyası ilə göstərilmiş, hekayə və şeirlər, poemalar müxtəlif qəzet və dərslik səhifələrində çap olunmuşdur. Bu bədii əsərlərdən kiçicik zövq alsan, məni hörmətlə insan, sənə əvvəlcədən öz dərin minnətdarlığımı bildirərəm.

ŞEİRLƏR

SƏNİN GÖZLƏRİN

Görəsən, dünyada neçə min şair
İlhamı gözəlin gözündən almış?
Min tərif deyilmiş gözlərə dair,
Sənin gözlərinə layiq olmamış!

Sənin baxışında ilahi qüvvə,
İnsanın qəlbinə sevgi doldurur.
Bəzən baxışından aldığım zərbə,
Vüsal ümidini tamam söndürür.

İnsanda gözəl şey onun gözüdü
Onu da yaradan tək sənə vermiş!
Gözəl dedikləri gözün özüdü
Allah səni gözlə bəxtiyar etmiş!

O gözlər tək mənim gözümə baxsa,
Qoymazdım qonmağa qəm gözlərinə!
Gözündən gözümə məhəbbət axsa,
Ölərdim düşərsə nəm gözlərinə!

Göz var ki, deyirlər bəd nəzər olur,
O gözdən gözlərin qoy uzaq olsun!
Həsəddən paxıllar saralıb solur,
Sevgilim həsəddən qoy iraq olsun.

Bağışla, əzizim, gözünə qurban,
Gözünə layiq söz seçə bilmədim.
Qarşıma qoyduğum bu imtahandan,
Hayıf ki, uğurla keçə bilmədim.

QƏLBİNDƏ ARA MƏNİ

Maşın dolanaraq xiyabanları,
Qalxmışdı şəhərin lap zirvəsinə.
Leyla seyr etdikcə gur çiraqları.
Qızartı çökürdü ağ çöhrəsinə.

Sevincdən ürəyi tez-tez döyündü,
Ədalət dediyi daşı görəndə.
Maşını saxlayıb tez yerə endi,
Atası heyrətdə qaldı bu dəmdə.

“Ata, heyrətlənmə, bu daşın üstdən,
Bir anlıq şəhərə baxmaq istərəm.
Gör nə aydınlıqdır - elə bil qəsdən,
Şəhər çiraqların saymaq istərəm”.

“Qızım, eybi yoxdur, çıx, doyunca bax” –
Deyərək atası icazə verdi.
Qız sevinclə daşın üstə çıxaraq,
Sanki Ədalətlə söhbət edirdi.

“Əzizim, doğrudan, nə gözəl olur,
Sevgilinin hissini duyub, yaşamaq!
Çiraqlar da sanki qəlbinə dolur,
Sevənin qəlbini işıqladaraq.

Göylər aydın, ulduzlar sayrışaraq
Şəhərdəki çiraqlara göz vurur,
Sanıram ki, sənle qucaqlaşaraq
Ürəyimiz birləşərək bir vurur.

İndi inandım ki, çıxıb bu daşa,
Çıraqlar içində məni gəzmisən.
Leyla sənirlədir, həmişə qoşa,
Nahaqdan qəlbini belə əzmisən”.

DÜNƏN, BU GÜN VƏ SABAH

Dünənlə sabahın arasında mən,
Dayanıb bir anlıq fikrə getmişəm.
Dünən sevgilimi görmüşəm, nə qəm.
Onu tariximə mən həkk etmişəm.

Dünənki sevincim tarixə dönmüş,
Həsərlə sabahı gözləyirəm mən.
Görən nə yazmışdır o çərxi dönmüş,
Birdən sevgilimi görə bilmərəm!

Deyirəm o qəlbdən kədər keçməsin,
Çünki o ürəkdə mənim eşqim var.
Bu sözə qoy hərə bir don biçməsin,
Bunu duymaz eşqi saxta olanlar.

Bilirəm ki, sabah doğacaq günəş,
Nura qərq edəcək yeri yaradan.
Mənim də qəlbimdə bir eşq, bir atəş,
Sabaha ümidir məni yaşadan.

Günəş öz vaxtında doğur hər zaman,
Günəş çıxmasılə gündüz başlanır.
Onu gecə yarı görsəm də inan,
Qəlbim günəşdən də gur ışıqlanır.

VÜSALSIZ BİR EŞQ

Vüsalsız bir eşqə hicran deyərlər,
Aşiqin qəlbinə o verir təpər.
Hicranda yananı milyonlar sevər.
Vüsala çatanı təkcə bir nəfər.

Hicran iztirabı eşqi yaşadır,
Vüsala ləzzəti söndürür onu.
Məhəbbət hicranla əkiz-qoşadır,
Vüsalla yetişir hər eşqin sonu.

Məhəbbət vüsala vecinə almır,
O, vüsala dəmindən daha alidir.
Vüsala arzulansa, məhəbbət qalmır,
Məhəbbət al bilməz, vüsala al edir.

Ayrılıq oduna atırsan məni,
Bu mənim bəxtimdir, küsmürəm səndən.
Saxlamaq olarmı çıxıb gedəni,
Həmişə nə tapsam, itirmişəm mən.

OLMUR

Əzizim, qəlbimi gəmirir bir sirr,
Demək istəmirəm, deməmək olmur.
Fələyin qisməti hicran qəmini,
Yemək istəmirəm, yeməmək olmur.

İlahi bir eşqin min dərdi olur,
Dizlərim titrəyir, bənizim solur.
Ürəyim dayanır, gözlərim dolur,
Ölmək istəmirəm, ölməmək olmur.

O, ilk eşqim idi, son məhəbbətim,
Əlimdən uçurdum, getdi taqətim.
Ürəyimdən çıxdı can əmanətim,
Ölmək istəmirəm, ölməmək olmur.

Bir günə bir vüsal bir hicran olar,
Məcnun da, Kərəm də inanmır buna.
Ümid dünyasına qəm seli dolar,
İnanmaq istəsən, inanmaq olmur.

SEVGİMƏ SÖZÜM

Sənə Allah deyim, Cəbrail deyim,
Kədərli ruhumu niyə güldürdün?
Sənə təbib deyim, Əzrail deyim,
Əvvəlcə sağaldıb niyə öldürdün?

Məhəbbətin getdi, gəldi boran, qar.
Ülvi məhəbbətin bu imiş sonu?
Vüsal üz çevirdi, gəldi intizar,
Yerlər də götürməz, göylər də bunu.

Eşqin sarayını etdin zir-zəbər,
Düşünmə, düşünsən qəhərlənərsən.
Eşitsən dərdindən öldü bir nəfər,
Sən Allah, bir qədər kədərlənərsən!

ƏKSİM VƏ MƏN

Güzgünün önündə durdum bir səhər,
Gördüm ki, sifətim olmuş bir təhər.
Saçlarım ağarmış, alnımda qırıq,
Sandım bahar getmiş, gəlib qarlı qış.

Gözlərim kiçilmiş, sallanmış dəri,
Sanki belə imiş yüz ildən bəri.
Diqqətlə baxanda özüm özümə,
Doğrudan heç inanmadım gözümə.

Güzgüdən soruşdum: “Bu nədir belə?”
Dedi ki, gəncliyi vermişən yelə.
Dedim: “Güzgü, sən üzümü görürsən,
Qüdrətin çatırsa, özümü gör sən”.

Güzgüdəki öz əksimlə bu zaman,
Bəhsə girib soruşdum mən astadan:
“Hanı mənim gözəl gənclik illərim?
Hara getdi şövə kimi tellərim?”

Şəklim dedi: “Sən özünü toxtaq tut,
Gənclik getdi, geri dönməz, gəl unut.
İllər ötdü, daha etmə xocalıq,
Qapını aç, gəlib çatdı qocalıq”.

Güzgüyə dedim ki, sən adamların,
Üzünü görürsən, ürəyini yox.
Nə olsun ağarıb qara saçların,

Qocalmısan deyib, qürrələnmə çox.

Cavanlığım Təranədə, Zümrüddə,
Bahardadır, Arazdadır, əlbəttə.
Övladımın sonbeşiyi Ayazdır,
Çoxlu nəvəm vardır, hələ bu azdır.

Günay, Rəşad, Vüsaləm,
Ülkər, Gülnar, Aynurum.
Dəyişdi sanki aləm,
Adil işığım, nurum.

Anam getdi, бүkdü mənim qəddimi,
Məhəmməd Fidanla çəkdi səddimi,
Şəfiqə bir “qoğal” kimi şirindir,
Vüsal lap körpədir, gəl onu dindir.

Övladlar cavanlığım,
Uşaqlığım nəvələr.
Əsərlərim varlığım,
Adil qocalar məgər?

ƏL VAR KI...

Yaradan insana iki əl verib,
Biri digərini yaşatsın deyə.
Xeyirə açılıb, şərdən çevirib,
Şükür etmək üçün açılısın göyə.

Əl var ki, dünyanı dördəlli tutur,
Nə qədər yığsa da, doymayır gözü.
Elə əl dünyanı tamam unudur,
İçində yazılır “ver gəlsin” sözü.

Əl var ki, millətin qanına batıb,
Cibinə dolları doldurmaq üçün.
Əl var ki, gecəni gündüzə qatıb,
Vətəni göylərə qaldırmaq üçün.

Əl var ki, asanca mətləbə çatıb,
Bir daş qoymamışdır, bir daşın üstə.
Əl var ki, işləməkdən qabar atıb,
Manatı görməyib manatın üstə.

Əl var ki, yaranıbdır “əl tutmağa”,
Əl var ki, cinayət işləsin gərək.
Əl var el malını evə dartmağa,
Əl var ki, hamıya o verir çörək.

Sənin əllərini demirəm gülüm,
Könül kamançamın kamanıdır o.
Sənin əlindədir “qalım, ya ölüm”,

Aşiqinin dini, imanıdır o.

Əlini əlimə verəndə inan,
Sanki ürəyimə məhəbbət axır.
Əlini əlimdən alma heç zaman,
Günahdır, səmadan yaradan baxır.

İstərəm hər zaman o koppuş əllər,
Sevgilə boynumda çarpazlanaydı.
Çin olaydı bütün arzu, əməllər,
Saçların çiynimdə qotazlanaydı.

MUĞAM

Min mənə duyarsan hər nəfəsimdə,
Zabulu çalanda mən sarı simdə.
Titrək zəngülələr incə səsində
Füzuli eşqinin kövrəlməsidir.

Qulağına dəysə səsi Çargahın,
Qəlbin qubar edər, yüksələr ahın.
Qulaq as dərdinə yetim Segahın,
O qoca Şərqimin zümzüməsidir.

Qatar gur səsidir Kürün, Arazın,
Müxalif müjdəsi baharın, yazın.
Bir dinlə səsini kamanın, sazın,
O, Dədə Qorqudun qopuz səsidir.

YAZ GƏLİR

Qarın üstündə də yandırın tonqal,
Silinsin ürəkdən hər kədər, məlal.
Qalmasın qəlblərdə qəmli bir sual,
Ana yurdumuza yenə yaz gəlir!

Çayın qırağında ərisin buzlar,
Daşların altından çıxsın yarpızlar.
Bahar şərqişini oxusun qızlar!
Ana yurdumuza yenə yaz gəlir.

Küsənlər barışsın, açılsın dillər,
Torpağın tərkinə qoy hopsun sellər,
Sevinin ay ellər, gülün ay ellər,
Ana yurdumuza yenə yaz gəlir!

Kosa sözü duzlu, məzəli,
Xurcunda şəkərbura, fəsəli.
Gözün aydın, Azərbaycan gözəli,
Ana yurdumuza yenə yaz gəlir!

QLOBALLAŞMIŞIQ

Cəmi on beş ildə biz,
Dəyişmişik tərtemiz.
Sanki dalğalı dəniz,
Yaman coşub-daşmışıq,
Biz qloballaşmışıq!

Musiqimiz yad olub,
Dilimiz bərbad olub,
Bilmirəm nə zad olub?
Biz belə yadlaşmışıq,
Hə, qloballaşmışıq.

Musiqimə baxan yox,
Ali acdır, alçaq tox.
Göydəki ulduzdan çox,
“Ulduz”la varlaşmışıq,
Biz qloballaşmışıq.

Götürdük hər millətin,
Ancaq naqis adətin.
Düzələrik biz çətin,
Göbəkləri açmışıq,
Biz qloballaşmışıq.

Abır-həya qanmırıq,
Söyürlər, utanmırıq,
Pis işdən usanmırıq,
Yaman sırtıqlaşmışıq,

Biz qloballaşmışıq.

Hamı deyir: “mənəm, mən”,
Deputat mən, seçən mən.
Xalqı əkib-biçən mən!
Necə quduzlaşmışıq,
Biz qloballaşmışıq!

Əcnəbi artistinin,
Oğlanın və kişinin,
Gözəlin, ya çirkinin,
Boynundan sallaşmışıq,
Biz qloballaşmışıq!

İNSAN VƏ SAMAN

Əkin sünbül olunca,
İnsan yaşa dolunca,
Buğda, saman bir olur,
Yaxşı, yaman bir olur.

Sünbül dənə dolanda,
İnsan yaşa dolanda,
Ayrılır buğda, saman,
Ayrılır yaxşı, yaman.

Sovrulanda maşında,
Həyatın savaşında,
Saman uçur uzağa,
Buğda düşür ayağa.

Suya tökülsə ancaq,
Saman üzə çıxacaq.
Buğdasa nə olacaq,
Su dibində qalacaq.

Həyat necədir görək,
Samantək yüngül yaman.
Yaxşıya verməz aman,
Gözə girər samantək.

Harada varsa yaman,
Yaxşıya verməz aman.
Özü üzə olacaq,

Yaxşı altda qalacaq.

Həyatda nələr olur,
Göz açılmır samandan.
Samanlar gözə dolur,
Allah, saxla yamandan!

Bax, belədir, hökmdar,
Samandan çörək olmaz.
Çörək istəsən əgər,
Saman yox, buğda axtar.

Bir yel əssə uzaqdan,
Saman uçub qaçacaq.
Yaman daban alacaq,
Sənə “yaxşı” qalacaq,
Buğda çörək olacaq.

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİNƏ HIMN

Vətənin fəxrısən, xalqa şərəfsən,
Dünyaya açılan bir qapısən sən.
Bayron, Balzakı bilmək istəsən,
Hökmən bu qapıdan gərək keçəsən.

Sənin məzunların parlaq ulduztək
Bütün ölkələrə səpələnibdir.
Səndə aldığımız biliklər ilə
Hamının qəlbinə nur ələnibdir.

Sinəndə qovuşur qərblə gündoğan,
Dante Nizamiyə salama gəlir.
Dərsində dil açır fransız, alman,
Şöhrətin daima göyə yüksəlir.

QARDAŞ

*Görkəmli alim, həqiqi vətəndaş, gözəl insan
Oruc müəllimin 70 yaşı münasibətilə*

Həyat tamaşadır, aktyoru biz!
Yazanı Allahdır, vicdanı təmiz.
Alın yazısından qaçsan da hərgiz,
Qaçıb qurtarmışam söyləmə, qardaş!

Uşaqılıq illərin düşürmə yada?
O, bir xatirədir, ağır olsa da.
Başından adlamış neçə qan-qada,
Bəxtindən gileylik əyləmə, qardaş!

Yetmiş yaş nədir ki, qocalsın insan?
Saçların ağarmış, ürəksə cavan!
Dəyişmiş tövrünü, dəyişmiş zaman,
Amandır, illərə əyilmə, qardaş!

Yüz illik bir ömür gözləsin səni
Vətən səni sevir, sən də vətəni.
Bilirəm qəlbindən gəlib gedəni,
Arzun gələcəyə boylansın, qardaş!

Qələm əlindədir, hələ yaz, yarat,
İlhamın arzundan alsın qol-qanad!
Yaradan adamı yaşadır həyat,
Ömür karvanını əyləmə, qardaş!

LİRİK MÜRACİƏT

Sevimli bibioğlum İsrafilin 70 illiyinə

Bibioğlu, gəl gedək Dırnısa sarı,
Orda izlərimiz qalıb, deyirlər.
Seyr edək Carbaşı və Badamarı,
O yerlər sahibsiz qalıb, deyirlər.

Axtaraq uşaqılıq illərimizi,
Sən Uçurdan başla, mən Böyükbağdan.
Nə vaxtdır o yerlər gözləyir bizi,
Səni lap yaxından, məni uzaqdan.

Ləşgərinin tutu, Oxmar nanəsi,
Görəsən qalırmı, ya yerə batmış?
Fərman dayının da bərk əsnəməsi,
İskəndər oyaqdır, ya o da yatmış?

Gözünü açanda yetmiş il əvvəl,
Gördüyün adamlar dünyadan doymuş.
Çağır gəlsin, bəlkə qonşuya getmiş,
Açarı dəstarın dalına qoymuş.

Bibioğlu, fəxr eylə bu dünyada sən,
Əsl kişi kimi ömür etmisən.
Bundan sonra qalan 70 ili də,
Nəvə nəticənə həsr etməlisən.

BABANIN “İLHAM”I

Yenə də qapılıb öz aləmimə,
Pənah gətirmişəm söz aləmimə.
İlham pərisinə yalvararaq mən,
Ondan bir dəyərli söz istəyirəm.

Qələm bir, söz milyon – seçəsən necə?
Hər söz mirvaritək qələmə keçə,
İlham pərisi də naz satır bu vaxt.
Sanki o bir şahdır, mənim çiynim taxt.

Yalvarıram ona: “Qüvvət ver mənə,
Özünü göylərə qaldırma yenə”.
Birdən qanadlanıb mənə gülərək
Deyir, hünərin var, məni tut görək.

Deyirəm, ilhamsız şeir yazılmaz.
Deyir ki, bizləri incitmək olmaz.
Deyirəm, mən səni incitməmişəm.
Deyir, uzun zaman yad etməmişən.

Deyirəm, yardım et, bir şeir yazaq.
Deyir, gəl ilqarı bu gündən pozaq.
Məyus halda mən baxıram pəriyə.
Dilim tutmur daha ona söz deyə.

Bu uğursuz anlar bağrımı əzir,
Elə bu vaxt dizimdə bir əl gəzir.
Dədə, dədə, – daha başqa söz yoxdur.

Bu sözün qiyməti milyondan çoxdur.

Diksinib baxıram körpəyə sarı,
Əllərini qaldıraraq yuxarı
Qucağıma gəlmək istəyir bu an.
Onu sən öpməsən necə babasan?

Götürüb öpürəm, bu ki, Vüsaldır,
“Əbu Xasan” deyirik, bir yaşı vardır.
Bu sevincdən mənə bir ilham gəlir,
Fərəhim qaynayıb göyə yüksəlir.

Pəriyə deyirəm: “İndi çıx get sən,
Bu verən ilhamı sən verməmişən”.
Baxıram körpənin məsum üzünə
Öpürəm deməyib üzü, gözü nə?!

Üzündən öpdükcə alnımı cırır,
Saçlarımı yolur, özü qışqırır.
Bu anlar həyatın şərəfli anı,
Bu sevinc yaşadır hər bir babanı.

Qoyaraq körpəmlə dodaq-dodağa
Xəyalım neçə il qaçır qabağa...
Körpəm böyümüşdür, toyudur bu gün...
Möhtəşəm toy evi dolmuş büsbütün...

Əlimdə mikrofon toyu açıram...
Düşünürəm, yazıq, hara qaçırsan.
O günə çatarmı sənin ömrün heç,
Aldatma özünü, arzundan vaz keç.

Birdən həmin günü görə bilməsəm,
Onda qoy arzumu bu gün deyim mən:
Budur, mənim balam, ilk sözüm sənə,
Layiqli övlad ol sən də vətənə.

Xoşbəxt ailənlə bəxtiyar yaşa,
Arzun bircə dəfə dəyməsin daşa.
Sən bir türk oğlusan, unutma bunu,
Unutma türksoyun bir olduğunu!

XİLASKARA

Ey ulu xalqımın ulu öndəri,
Sənə üz tutubdur vətən ərləri.
Arzunla bağlıdır diləklərimiz,
Şöhrətli adınla fəxr edirik biz.
Xalqımızın qəddi bükülən zaman,
Vətənimdə qanlar tökülən zaman,
Vətən səmasında günəş kimi sən
Parladın, nurunla nurlandı vətən,
Yurdumuzu tikə-tikə bölənlər,
Vəzifə kürsüsündən ötrü ölənlər,
Duruş gətirməyib qaçdı ölkədən.
Bu vaxt car çəkərək söylədin ki, sən:
“Önümdə haqq yolu Qurani-Kərim,
Arxamca xalq gəlir, öndə gedirəm.
Eşitsin dostlarım və düşmənlərim,
Ömrümü xalqıma qurban edirəm!”
Məşələ çevirib ürəyini sən,
Dedin yad əllərə düşməsin Vətən.
Sənin gəlişinlə, ey böyük insan,
Dayandı vətəndə tökülən al qan.
Qara bağlamadı gəlinlər daha,
Oğullar qayıtdı şükür Allaha.
Xalqını çıxardın “İpək yolu”na,
Allah qüvvət versin sənin qoluna!..
Bakı–Ceyhan ilə birləşən zaman
Sənə ulu öndər deyəcək Turan!
Sən gəncliyi sevdin, gənclik də səni.
Gündüzə qatarıq sən hər gecəni,

Sabit bir həyata çıxardın bizi,
Odur ki, sevirik hər kəlmənizi!
Vətəni, milləti, dili sevməyi,
Bizə sən öyrətdin, ey böyük ustad!
Heç zaman itməmiş ustad əməyi,
Hər zaman verəcək bizə qol-qanad.
Bu gün ata kimi fəxr eylə ki, sən
Xalqına qeyrətli İlham vermişən.
Vətən üçün yetirdin sən İlhamı,
O hamını sevir, onu da hamı!
Vətən gəmisinin sükanını sən,
İstədiyin anda İlhama versən,
Yararaq dalğalı coşqun dənizi,
Qələbə qütbünə çatdırar bizi.
Böyük Sərdar, önündə and içirik,
Azadlıq yolunda candan keçərik!
Qarabağ uğrunda vuruşa getsən,
Ardınca gələcək bu böyük vətən.
Arzumuz budur ki, yaxın vaxtda sən
Uca səslə dünyaya car çəkəsən:
“Eşitsin dünyada nə qədər ki, var
Azərtürk soyundan olan qardaşlar!
Bilin, azad oldu sizin vətəniniz,
Vətənlə bir vursun ürəkləriniz!
Vətən Sizinkidir, siz də vətənin.
İstədiyimiz anda vətənə gəlin,
Tanrı Xoşbəxtliyə çağırır bizi,
Haydı, birləşdirək iradəmizi!”

ŞATİRİK ŞEİRLƏR

EŞŞƏK VƏ ŞİR

(*təmsil*)

Şirlər gülzarına gözəl bir səhər,
Soxulmaq istədi eşşək bir təhər.
Kəsib qabağını uzunqulağın,
Şir dedi: “Gülzarda nədir marağın?”
Eşşək dilə gəldi, yalvardı bu dəm:
“Tikandan-odundan daşıyaraq mən,
Gecəli-gündüzlü sizə yararam,
Sizə sədaqətli qul kimi varam”.
Eşşəyi buraxıb gülüzarına,
Şir məşğul olmuşdu şirinkarına.
Eşşək dolandıqca gül çəmənliyi,
Yadından çıxmışdı sanki mənliyi.
Bağdakı baş güldən çəkməkçün ətir,
Yoxladı, bilmədi, heç ətir nədir.
O gündən o gülü yaman izlədi.
Xəlvətə çəkilib məqam gözlədi.
Gördü şir o güllə ixtilat qatır,
Gül də sahibinə yaman naz satır.
Acıqdan eşşəyin qaynadı kini,
Titrədi vücudu, əsdi bədəni.
Gülü məhv etməyə and içdi eşşək,
Ancaq qəzəbini gizlətdi bişək.
Şir gedəndən sonra gülə yan aldı,
Yağlı dillərini o işə saldı.
Dedi: “Ey gözəl gül, ey gülü-şahnaz,
Sən də qiymətini gəl düşün bir az!

Belə gözəl gülkən kimin yarısan?
Bir vəhşi heyvanın vəfadarısan!
Şir – o ki vəhşidir, sənin qədrini,
Nə bilsin sənintək gülün ətrini?
Mən ki, görürsən çox dəyərliyəm,
Yük daşımaqda mən çox gərəkliyəm”.
Gül başın tərpədib söylədi: “Ey xər!
Sənin ki adına eşşək deyərlər.
Şirsə güc rəmzidir, mərdlik rəmzidir.
Səndə şir olmağa hünər nə gəzir?”
Şir bunu eşidib eşşəyə birdən,
Bir zərbə endirdi, qalxdı yerindən.
Gülzardan atıldı çay qırağına,
Getdi öz işinə, anqırmağına.

BİR İCRA BAŞÇISI

Qanmazı qoydular icra başçısı
Başladı qanmazlıq icra etməyə.
Oldu rayonunun baş satıcısı,
Kimin hünəri var, bir söz deməyə.

Torpağı satmağa arşını vardı,
Dünyada hər şeyi onunla ölçdü.
Bir də baxıb gördü torpaq qurtardı,
Arşını götürüb yuxarı köçdü.

Bilmədi göydədi, yoxsa ki, yerdə,
Hamını özündən aşağı gördü.
Yaman tutulmuşdu bilinməz dərdə.
Dollardan özünə bir hasar hördü.

Bilmədi el nədir, insanlıq nədir,
Vəzifəsiz şəxsə hörmət nə lazım!
Dedi: “Ədəb-ərkan daha köhnədir,
Gərək dövlətimlə bir tarix yazım”.

And içdi böyüyün əziz canına,
Dörd qat əyilərək, yanından keçdi.
Susadı kiçiyin ucuz qanına,
Rüşvət kasasilə doldurub içdi.

QARĞA SƏNƏTKARLIĞI

Deyirlər, bu yerdə bir meşə varmış,
Dünya heyran imiş həmin meşəyə.
Baharda bülbüllər cəh-cəh vurarmış,
Güllər qarışarmış tər bənövşəyə.

Bir gün gəldi, qarlar yağdı meşəyə,
Gül-çiçək yerində qanqallar bitdi.
İnsan həsrət qaldı tər bənövşəyə,
Görən, o gözəllik haraya getdi?!

Ağaclar tökmüşdü yarpaqlarını,
Budaqlar üstünə qarğa qonmuşdu.
Bülbül tərک etmişdi öz gülzarını,
Qar altında qalan güllər donmuşdu.

Qarğaların xod gedirdi işləri,
Yığmışdılar qohum-qardaş qarğanı.
Qırıldamaq olmuşdu vərdişləri,
Seçmişdilər özlərindən darğanı.

Darğa qarğa çağırırdı “A” qarğasın:
“Gəl, məqamdı, sən “qar” deyə bilərsən,
Kimsə yoxdur sənə bu gün qarğasın,
“Qar” yerinə “zar” da deyə bilərsən”.

“I” qarğasın çağıraraq yanına,

Dedi: “Mən “qır” desəm qırıldayarsan.
Senzura yox, “qır” yatmasa canına,
İstəsən lap “zır” da deyə bilərsən.

“U” qarğası düşdü birdən yadına,
“Qur” demək çətinmi, başına dönüm?
“Qur” yazılmış qurbağanın adına,
Sən “qur” desən, bu olar yeni yönüm!

Qarğalar yığışdı meşəyə, dağa,
Restoran, toy yeri onların oldu,
Oxumaq dedilər qarıldamağa,
Sərçə pulları ilə cibləri doldu.

Bilinmədi erkək, dişi,
Təki yaxşı getsin işi.
İnsanlıqdan uzaqlaşdı,
Davranışı, tərپənişi.

Tülədidər tüklerini,
Abır-həya yüklərini.
Ətcəbala, çılpaq bədən,
Yaxın gəlsin, qiymət verən.

Aqıl dedi: “Bu lüt, çılpaq qarğalar,
Hara çəkir bizim ulu sənəti?
Sənətdə savadsız, həris dağalar,
Qaytararmı o əvvəlki cənnəti?”

AK!

Bir böyüyün bir gün bir oğlu oldu,
Beşmərtəbə villa sevinclə doldu.
Ata da sevindi, qulluqçu qız da,
Təkcə bu uşaqdı dildə, ağızda.
Uşağın altıca dayəsi vardı,
Biri qaldırardı, biri tutardı.
Uşaq böyüdükcə sevinir hamı,
Coşurdu ananın eşqi, ilhamı.
Kimin qucağına getsəydi uşaq,
Öyrənmişdi onu “ak etsin” qoçaq!
Sakit duran kimi ata deyərdi:
“Əmini ak elə, desin ki, ərđi”.
Böyük rəislərin qucağında da,
Onları “ak etmək” düşərđi yada.
Ata da, ana da sevinir buna,
Sevinir oğlunun kür olduğına.
Qucaqda hamını “ak edən” uşaq
Gəzəndə əlinə götürdü çomaq.
Nə olsa sındırar, “ak eləyərdi”,
Qulluqçunu vurub çıxıb gedərđi.
Məktəb yaşı çatdı əziz-xələfin,
Onu oxumağı qoymazlar yəqin.
O, məktəbə getsin uşaqlar kimi?
Orda əsəbləşib töksün ətini?
Ata əmr verdi evdəkilərə:
“Yadınızda qalsın bu söz bir kərə!
Uşağı məktəbə buraxmaram mən

Əgər dünya qopub gəlsə yerindən!
Yaxşısı budur ki, qoy onlar gəlsin,
Həm maaşın alsın, həm də dincəlsin.
Bir otaq ayırın birinci qatda,
Dərs desinlər uşaq deyən saatda”.
Bəli, dərslər üçün otaq düzəldi,
Dərs deməyə seçmə müəllimlər gəldi.
Müəllimlər sevinir bu etimada,
Layiq olmaq üçün bu yüksək ada!
Dəridən-qabıqdan çıxır, nə fayda?!
Uşaqçün qoyulmuş xüsusi qayda.
Müəllim dərs danışır, yorur özünü,
Uşaqsa uzanıb yumur gözünü.
İxtiyarı varmı desin: “Ay bala!
Dərsdə yatmaq olmaz, qalarsan dala”.
Bir də görürsən ki, açdı gözünü,
Otaqdan həyəətə atdı özünü!
Hərdən müəllimlərə bir qapaz vurur,
“Ak elədim” deyib ayağa durur.
Müəllim də qısıılır öz abırına,
Yüksək maaş alır, nə desin ona?
“Ak eləmək” olmuş onun adəti,
Hamını döyməkdi onun sənəti.
Heç nəyi dünyada bəyənmir uşaq,
Bir maşın sürməyi xoşlayır ancaq.
“Mercedes”, “BMV”, ya da “Cip” olsun,
Fərqi yox, tək cibləri dolsun.
Mama xərclik verir əlli min dollar,
Ona kosmos gəlir bu dolu yollar!..
Bir qədər sınıxmış qayıdır geri,
Sanki qaşqabağı süpürür yeri.

Ana hiss eləcək bunu uzaqdan,
Qucaqlayıb deyir: “Balama qurban!
De görüm, nə olmuş, niyə bikefsən,
Qayıdandan bəri şənlənmirsən sən?”
– Bilirsən nə oldu, əziz mamacan,
Nə olar fikirdən məni qurtarsan?
Qırmızı işığı keçdiyim zaman,
Bilmirəm bir qoca çıxdı haradan.
Onu “ak elədim”, yerində qaldı,
Sürüb gəldim, bilməm sonra nə oldu.
– Özünü çox üzmə, heç eyib etməz,
Dəyərli adamlar piyada getməz.
Zəng vurub polisə deyərəm indi,
Deyərəm ki, təqsir o kişininindi.
Rəisə zəng vurdu: “Filankəs qardaş,
Uşaq xəta etmiş, etməmiş savaş.
Uşaq öz yoluyla gedən bir zaman.
Bir qoca çıxmışdır bilməm haradan.
Onu bir balaca “ak etmiş” uşaq,
Çalış bu iş batsın hər cür, hər sayaq!”
Rəis cavabında dedi: “Ey xanım,
Sizə qurban olsun bu şirin canım.
Oğlun “ak etdiyi” bilirsən kimdir?
Professor filan filanzadədir!..”
Qadın təmkinini pozmadı bir an:
“Nə olar bir nəfər getsə dünyadan!
Layiqli bir adam olsaydı əgər,
Ona da bir şəxsi “Cip” verərdilər”.
Rəis də qaldırdı səsini bu an:
“Alim öldürmüşüz, birdəfəlik qan!
Bu işin sonuna lap yetəcəklər,

Ərinin başından “ak edəcəklər”.
Xeyri olmadı ərin adının,
Əlindən telefon düşdü qadının.
Ürək iflic oldu, yerə sərildi,
Rəngi avazıdı, damar gərildi.
Ata da tələsik evə qayıtdı,
Ovqatı təlx idi, üzüstə yatdı.
Oyanıb arvadı ölmüş görəndə,
Vəzifə də getmiş – dil düşdü bəndə.
Ağzına gələni deyirdi ata,
Deyirdi, sığmazam bu kainata.
Gördülər ki, dəli olubdur kişi,
Özünü itirmiş, xarabdır işi.
Onu köçürdülər dəlixanaya,
Sonra “üç” verdilər ölmüş anaya.
Uşaq hər yetəndən şey diləyirdi,
Adamlar da onu “ak eləyirdi”.

ÜZƏRRİK

Üzərrik, sən havasan,
Hər bir dərdə davasan.
Səni salıram oda
Xata-bala sovasan.

Xalqın ağsaqqalı, ağbirçəkləri,
Nənələr, babalar min ildən bəri
Üzərrik yandırıb tüstü verərək,
Müalicə eləyir göz dəyməsinə.

Elin adətidir təbərrik şeyə
Bir nəfəs, ya da göz dəyməsin deyə,
Ya muncuq asarlar, ya nal vurarlar,
Onda xata-bala sovrular göyə.

Görəsən, bu harınların,
Məmur, yekə qarınların,
Xalqın qanın soranların,
Yarı yolda qoyanların,
Maşınına, villasına,
Neçə-neçə “maskasına”,
Kim nal vurmuş,
Kim üzərrik salmışdır,
Neçə illər sağ-salamat qalmışdır.

Oğlan cəmi on üç, on beş yaşında,
Özü kimi gədə-güdə başında.

Kef el yir restoranda, maşında.
G z d ym yir niy  qudurğanlara,
Kim salmışdır  z rriyi onlara?

ӨFSANӨLӨR

ŞÖLƏ QAYASI

Baba nəvəsilə bir axşamçağı,
Gəzməyə çıxmışdı meşəni, dağı.
Baba qərq olurdu düşüncələrə,
Ona doğma idi hər dağ, hər dərə.
Babaya tanışdır hər kol, hər ağac,
Burada tapırdı dərdinə əlac.
Bu yerlərdə uşaq vaxtı dolaşmış,
Ağacdən at minib dağları aşmış.
Hər qayadan min xatirə yaşadır,
Sanki bu yerlərlə əkiz-qoşadır.
Baba sükut edir burda həmişə,
Xatirələr çəkir onu keçmişə.
Burda uşaqılıq izi qalmış babanın,
Unutmamış uşaqılığın bir anın.
Baba düşünür çəkmədən nəfəsini,
Unutmuş yanında öz nəvəsini...
Dağlar hamankıdır, dəyişir insan,
Nə sürətlə axır bu çay, ay aman!
Dünən mən uşaqdım, babayam bu gün,
Mənasız bir şeymiş həyat büsbütün.
Nəvə dözə bilmir bu lal sükuta,
Çalışır babanı suala tuta.
Qucaqlayıb öpür körpə uşağı,
Sevincdən allanır onun yanağı.
Özünə təskinlik tapir bu anda,
Nəvə babasını ərklə vuranda...

Ay baba, səhərdən niyə dinmirsən?
Elə bil buraya təkcə gəlmisən...
Niyə dayanırsan hər addımda sən,
Axı bezikirəm bu sükutda mən.
Mənim gözəl balam, gələcəkdə sən,
Nəvənlə birlikdə bura gələrsən.
Babanı anaraq o zaman sən da,
Axtararsan onu çöldə, çəməndə.
Onda sevəcəksən sən də sükutu,
Qəlbinə çökəcək bahar buludu.
Babanın lallığı, əziz balam sən,
Baba olan zaman onda bilərsən.
İndisə, de görüm, sualın nədir?
De görüm, qəlbinə nələr göynədir...
Nəvə dilə gəlib soruşdu bir-bir:
“De görüm Dırnisin mənası nədir?
De neyçün sən Adil, mən də Adiləm,
Bunun mənasını gərək mən biləm.
Nə üçün bu dağa Carbas deyirlər,
Gəlin daşda olmuşmu heç gəlinlər?
Ucur, Oxmar, Ağyurdun da başı qar,
Bəs nə üçün deməmişlər Badamar?
Bu qayanı gəl götürək, ay baba,
Niyə “Şölə daşı” deyir el-oba?
Deyirlər bu kənddə bir alim varmış,
Bütün elmlərdən o xəbərdarmış,
Şöhrəti yayılır bütün diyara,
Həsəd aparırlar o bəxtiyara.
Amma içəridə özü yanarmış,
Dünya işlərindən o usanarmış.
Başqa bir şəhərdə gözəl bir pəri,

Ağıl-kamalı ilə dillər əzbəri,
Elmini sınamaq istəyir bir gün,
“Diyarda tək mənəm” söyləmək üçün.
Alimi soraraq gəlir bu kəndə,
Bir heyrət yaradır hər eşidəndə.
Qız gələndə alim divar qururdu,
Daşı qoyub palçığını vururdu.
Qız salamdan sonra dedi: “Niyə sən
Bu böyük zəhmətlə divar tikirsən?”
Alim başa düşdü qızın sözünü,
Cavab verdi sındırmadan özünü.
Dedi ki, dünyanın işləri bütün,
Belədir: tikirəm ucalmaq üçün.
Sonra da qonağa “xoşgəldin” dedi.
Gəlişin, məramın mənə bəllidi.
Qız dedi: “Gəlmişəm bir məclis quraq,
Bir uca yer tapıb orda oturaq.
Qoca dedi: “Sənə qurban kəndimiz,
Harada istəsən oturarıq biz.
Qızın nəzərləri gəzdi səmanı,
Dağları, çayları, çölü, ormanı.
Bir qızıl quş kimi qayanı seçdi,
Qayada qıy vurmaq qəlbindən keçdi...
Etiraz etmədi qonağa qoca,
Qayaya dırmaşdı, olsa da uca.
Qız dedi: “Əyləşin, daha heç bir kəs,
Bu qayaya çıxıb otura bilməz.
Bəhsə girəcəyik burda sənə mən,
Cavab verə bilsən, demək alimsən!
Cavabı gəlməsə bircə sualın,
Pərişan olacaqdır səninin halın!

Atacağam səni dağdan aşağı,
Qoy bütün kənd desin ölənə ağı!
Şərtinizi deyın, qalib gəlsəniz,
Dəhşətli cəzamı verəcəksiniz?”
Dedi: “Mən xoşbəxtəm hər iki halda,
Zəhər də içirsən, sən mənə bal da!
Əgər mən ölərsəm sənin əlində,
Tarixə düşərəm elin dilində”.
Sonra qıza dedi: “Ey gözəl pəri,
Sənin adın olmuş dillər əzbəri.
Eşitmişəm idrakın çox dərindir,
Elə bil ki, bu qələbə sənindir...
Qız yola gəlmədi, dedi: “Gərək mən,
Sənə öz idrakımla qalib gələm!”
Alim razılaşdı qızın sözüne.
Gözünü zillədi onun gözüne.
Qız bir təkan yedi bu baxışlardan,
Dedi: “Sualı ver mənə baxmadan!”
Alim nəvazişlə dedi: “Körpə qız,
Bu inadla olacaqsan bir ulduz.
Baxışın mənasın bilmədirsən sən,
Alimlə ölçüyə girə bilməzsən!
Get, ellər gözəli, bir az da oxu,
Sənə məlum deyil sirlərin çoxu”
Aşağı toplaşmış kənd adamları
Gözdən buraxmırlar bir an onları...
Hamının nəzəri onlarda qalmış,
Bu söhbət hamını heyrətə salmış...
Alim qalib halda durur ayağa,
Səsi səda verir dərəyə, dağa...
Pəri kimi gözəl bu idraklı qız,

Bu yerdə göründü parlaq bir ulduz.
Onun can verdiyi bu daş parçası
Bu gündən adlanır “Şölə qayası”.
O gündən hamının fikir dünyası,
Onu qəbul etmiş Şölə qalası.
Nəvənin marağı birə-beş artdı,
Tutub babasının əlindən darddı.
O alim kim imiş, baba, görəsən,
Nə olar elə bir insan görəsən...
O alim mən idim, mehriban balam,
Özümə borc bildim yadına salam.
Adlı-sanlı insan olarsan əgər,
Sənin sorağına gələr şölələr.

DAĞ VƏ BULAQ NAĞILI

Ömür-gün yoldaşım Şəfiqəyə

Tutaraq qarımın titrək əlindən,
Dedim: Gəl, bir yerdə əyləşərək biz,
Bir az söhbət açaq ötən günlərdən,
Kövrəlmiş olsa da ürəklərimiz.

Sən yetim, mən yetim dünyaya gəldik,
Allah rızasilə birləşərək biz,
Yaxşı gün də gördük, aclıq da çəkdik,
Nağıla bənzədi bizim ömrümüz.

Sən sızıntı idin adsız, ünvensız,
Suyuna bir nəfər məhəl qoymamış.
Mən bir təpə idim dağa gümansız,
Çiçəyinə bircə arı qonmamış.

Təpədə görüncə sevgi əsəri,
Sızıntı gur sulu bir bulaq oldu.
Təpə də bulağı sevəndən bəri,
Başı göyə dəyən uca dağ oldu.

Çiçəkli təpəylə gur sulu bulaq,
Birləşib bir gözəl vahə yaratdı.
Əskik olmayırdı buradan qonaq,
Hamının buraya marağı artdı.

Bir gün bu gülzarda açdı bir çiçək,
Ləçəklər çıxarır min cürə səsi,
Xoşavazlı tərənəydi bu gerçək,
Saxlayırdı burdan keçən hər kəsi.

Zümrüd gözlü bulaq bahar gələndə,
Dəniztək çağlayıb coşub, daşırdı.
Dağ güllərə baxıb həvəslənəndə,
Arzu həqiqətlə qucaqlaşırdı.

Dağ bulağa dedi: “Bəsdir, əzizim,
Buraya doldurduq biz gözəlləri.
İndisə çağıra qəlsinlər bizim,
Gülləri qoruyan igid ərləri”.

Səsimə səs verdi xan Araz mənim,
Ayazı götürüb köməyə gəldi.
Daha da şənləndi çölüm, çəmənim,
Güllərin sevinci göyə yüksəldi.

Sənin bulaq kimi suyun azalmış,
Mənimsə başıma qar ələnmişdir.
Əvvəlki günlərdən xatirə qalmış,
Ömrümüz illərə səpələnmişdir.

Həyat öz hökmünü versə də inan,
Yetişmiş meyvətək daha şirinsən!
Sabaha ümiddir bizi yaşadan,
Məni sabahlara səsleyirsən sən!

QƏZƏLLƏR

GÖRMƏYƏNDƏ ÜZÜNÜ

Görməyəndə üzünü dünya gəlir dar mənə,
Yaradanın yaratmış səni sitəmkar mənə.

Güzgütək gözlərində eşqimin əksi görünür,
Etməsən də sən özün eşqini izhar mənə.

Xəyalın fikrimin mehmanı olur sübhə qədər,
Peşiman olmuram, olsun yuxu zinhar mənə.

Güvəncim ağlım idi, aldın əlimdən gözəlüm,
Ağıllı ol deməyin eyləyərmə kar mənə.

Adilin arzusudur ki, sevirəm kəlməsini,
Gələ bir gün deyəsən sən də aşikar mənə.

OLMAZ

Hər sənə can deyəndən bil, sənə canan olmaz,
Can demək asan olur, cananlıq asan olmaz.

Kim sevirəm deyirsə, aldanma ona, gözəlim,
Hər xoruz banı ilə sübh açılıb, dan olmaz.

Ay təkin nurunu salınca könül mülkümə sən,
Deyirdim görməsə gün, qəlbim cilovqan olmaz.

Eşqimi açsam əgər, inanmasan gülmə, gülüm,
Günaha batma, gözəl, aşıqə böhtan olmaz.

Gözlərin közə dönüb qəlbimi göz-göz elədi,
Adili məhv elədin, belə imtahan olmaz.

GƏRƏK

Eşqdən bixəbərə eyş-işrət səfası gərək,
Aşiqə yanmaq üçün məhəbbət dünyası gərək.

Qönçətək ağzı açılcaq gülüzlü sevgilimin,
Sussun eşq aləminin bülbülü-şeydası gərək.

Məşuqənin adını aşiqə Allahı yazır.
Məcnuna Əsli nə lazım, ona Leylası gərək.

Eşqdən Məcnun getmiş, Kərəm də yox, mən təkəm,
Sovuşmasın başımdan eşqin sevdası gərək.

Qəlbində eşq duyanlar bunu da bilməlidir,
Aşiq adlanmaq üçün Adilin imzası gərək.

EŞQİMİN YAŞI

Gənclikdə sevgimlə görüşmək üçün,
Neçə yollar keçib dağlar aşmışam.

Onu görməyəndə açılıb dilim,
Sevgi sözlərilə coşub daşmışam.

Sevdiyim gözəli görən andaca,
Dilim tutulubdur, çaşıb qalmışam.

Gözəl qızlar “dayı” dediyi gündən
Sevgi dünyasılə vidalaşmışam.

Eşqimdə vəfalı, işdə Adiləm,
Hər yerdə bu adla məşhurlaşmışam.

EŞQİN YAŞI OLMUR

Gözəllik axtarmaq yollarında mən
Sanırdım bir qədər ağırlaşmışam.

Qadınlar deyəndə yaşın fərqi yox,
Mən də bu kəlamla razılaşmışam.

Sevgidə hədd yoxdur deyilən gündən,
“Dayı” deyənlərlə çox savaşmışam.

Gənclikdə Kür idim dəli eşqimlə,
İndi sakit olub Arazlaşmışam.

Adilə vəfasız demə, gözəlim,
Sənin sevgin ilə tarazlaşmışam.

GEDİRƏM

Vəfasız eşqin ucundan eşqimə qurban gedirəm,
Əlini ver əlimə, can sənə qurban gedirəm.

Mən səni sevən gündən dərdimə dərman istədim,
Dərmanım əlində ikən, etmədin dərman, gedirəm.

Bağışladım səni mən, cənnətməkan olsun yerin,
Yaxşı gəldin, başım üstə oxu Quran, gedirəm.

Eşq mənin duymayanlar, eşqə əlac istədilər,
Tapmadılar dərdimi, dərdi pünhan gedirəm.

Səni bu dünya kimi mən ki vəfasız gördüm,
Qalmaram əsla, verələr təxti-Süleyman, gedirəm.

Sən əgər Adil isən, bil bu Züleyxa qəmini,
Qəm əlindən ölürəm, Yusifi-Kənan, gedirəm.

Sən əlimdən gedəli gözləri gıryan gedirəm,
Üzümə gülmədi bir ləhzə bu dövrən, gedirəm.

Taleyin hökmü ilə nakam ölmüş eşqimizə,
Gözündən öpmək ilə eylə bir ehsan, gedirəm.

Başıma qarlar ələnmiş, gözümün nuru da yox,
Gördüyün qəddimi əydi bu hicran, gedirəm.

Səni sevməkdən özgə bir günahım yoxdu mənim,
Qoy sənə rəhm eləsin xalığı-Sübhan, gedirəm.

Canımı çoxdan alıbsan, bir qəfədir gördüyün,
Sabaha yox gümanım, can evi viran gedirəm.

Eşqimdə mən Adiləm, Yusifi-Kənan nədi ki?
Züleyxamdan ötrü eşqimə qurban gedirəm.

ANAM ÇIXMIR YADIMDAN

ANAMLA SON SÖHBƏT

Anası qocalar evində olan,
Oğullara yaddır bu hiss büsbütün.
Yazıram dünyada anasız qalan,
Ana itkisini duyanlar üçün,

Martın doqquzudur, düşür qaranlıq,
Qəlbim açılmamış bu gün səhərdən.
Ürəyim dayanır sanki bir anlıq,
Xəlvəti anama baxıram hərdən.

Anam deyəndə ki, ölürəm, bala,
Tez bir gülüş qondu dodaqlarına.
Başıma dolandı dünya az qala,
Üzümü söykədim yanaqlarına.

Ayrılıq günüdür – bilirmiş anam,
Dedi: “Gülürdüm ki, dərd çəkməyəsən.
Ana ölümütək ağır bir yükü,
Bilmirəm sən necə tək çəkəcəksən!

Ömrümü bu gündən sənə verirəm,
Səni də, dünyaya əmanət, oğul!
Dünya vəfasızdır, bunu bilirəm,
Allahın əmridir, təki sən sağ ol!”

Son dəfə qarışıb yanağımızda,
Onun göz yaşıyla mənim göz yaşım.
Bütün sözlər donub dodağımızda,

Yaşla yuyulmuşdur kipriyim, qaşım.

– Altmışı ötmüsən, uşaq deyilsən,
Özünü toxtaq tut, belədir həyat!
– Sən dözə bilərdin ana itirsən?
Mən yerimdə yatım, sən qəbirdə yat?!

Düzdür, mən yaşlıyam, nəvəm var mənim,
Nə qədər sağ idin, uşaq idim mən.
İndi solur bağım, gülüm, çəmənim,
Məni bu səhrada tək qoyursan sən!

Sağıma baxıram qardaşım yoxdur,
Solumda bacım da yoxdur, anacan!
Ata axtarıram, arxamsa boşdur,
Məni də özünlə apar, anacan!

Mən uşaq olanda haraya getsən,
Dalınca ağlasam, aparardın sən.
İndi ağlayıram, niyə dinmirsən?
Yoxsa ki, aparmaq istəməyirsən?!

Həzin bir səs gəldi: “Oğul, qəm yemə,
Allahın əmridir, getməliyəm mən”.
Axır sözü imiş, bu söz, sən demə,
Bir quş kimi uçub getdi əlimdən.

O dinmədi, sandım sükuta daldı,
Gözünü yumaraq getdi əlimdən.
Dodağı titrədi, rəngi saraldı,
Elə bildim, dünya anasız qaldı.

BAŞ DAŞI

Anamın qəbri önündə

İnsanlıq özünü tanıyan gündən,
Dünyasın dəyişən itməsin deyə
Baş daşı qoymuşdur başı tərəfdən.
Önündə dayanıb əl açmış göyə.

Baş daşı ölənin əbədi adı,
Əbədi ünvanı olmuş həmişə.
Yazılmasa belə ölənin adı,
Quru daş yaradır səndə əndişə.

Hamı qəbristanda arayır daşı,
Sanır əzizini tapacaq onda.
Qucaraq axıdır ona göz yaşı,
Öpür ayrılaraq gedəndə sonda.

Mən də çox öpmüşəm o quru daşı
Anama qarovul çəkdiyi üçün.
Qəbir üzük oldu, baş daşı qaşığı,
Anam bu qəbirə qoyulduğu gün.

Bu şeiri oxuyan gülməsin mənə,
Qürbətə salmasın dediklərimi.
Varmıdır dünyada bircə kimsənə
Baş daşın öpməsin əzizi kimi?!

BİR ANA GÖRMƏYƏ TƏLƏSİRƏM MƏN!

Südlə oğluna igidlik verən,
Bir ana görməyə tələsirəm mən!
Qızına Vətəni, eli sevdiren,
Bir ana görməyə tələsirəm mən!

Oğlunu Vətənə qurban eyləyən,
Bir ana görməyə tələsirəm mən!
Düşmənin önündə cövlan eyləyən,
Bir ana görməyə tələsirəm mən!

Oğul düşmən çəpəridir söyləyən,
Oğul namus sipəridir söyləyən,
Oğul Vətən gərəyidir söyləyən,
Bir ana görməyə tələsirəm mən!

Bala dağı soyutmağı bacaran,
Vətən üçün böyütməyi bacaran,
Kövrək qəlbi ovutmağı bacaran,
Bir ana görməyə tələsirəm mən!

Baş əyərdim elə qadın önündə,
Lap öpərdim onun arıq əlindən,
Eləyərdim nə çıxarsa dilindən,
Bir ana görməyə tələsirəm mən!

Mərdlik, qeyrət yağır onun üzündən,
Doymaq olmur söhbətindən, sözündən.

Öpmək üçün onun qara gözündən,
Bir ana görməyə tələsirəm mən!

PEYĞƏMBƏRİN NƏSİHƏTİ

Sevimli anam Fatmaya ithaf edirəm

Biri peyğəmbərə söylədi ki, mən
Cihad etmək üçün nəzir demişəm.

Gücüm buna çatmır, ey ulu rəsul,
Nə edim, axırda olmayım məsul?

Peyğəmbər soruşdu: – Varmıdır anan?
Dedi ki: – Yaşayır, ulu yaradan!

Dedi: – Evə qayıt anana sarı,
Onu əl içində qaldır yuxarı.

“Cənnət ki, ananın ayağındadır”.
Hamı o cənnətin sorağındadır.

Ananla bərabər cənnətdəsən sən,
Daha lazım deyil cihad edəsən.

Oğlan ordan birbaş evinə gəldi,
Anası gözündə dörd qat yüksəldi.

Dedi: – Əziz anam, ey nurlu qadın,
Allah məqamında ucadır adın.

Peyğəmbər deyir ki, “Cənnət səndədir,
Kim ki, sənirlədir, o cənnətdədir”.

Göylərə qaldıram gərək səni mən,
Vədimə mən xilaf çıxma bilmərəm.

Ana həzin səslə, dedi ki, balam,
Sənin bu işindən mən çox xoşhalam.

Peyğəmbər demişdir, unuttun niyə?
Ananın hörmətin sən qaldır göyə.

Tutaq ki, sən məni çiyinə aldın,
Sonra da yorulub çiyindən saldın.

Sən həmişə uca tutmusan məni,
Mən də Allahıma tapşırıdım səni,

Onun nəzərləri üstündə olsun,
Allahın eşqilə qoy qəlbin dolsun.

POEMALAR

BABA SÖZÜ

Sevimli nəvəm Adilə

Üzümü tutmuşam böyük Allaha,
Başqa bir gümanım qalmayıb daha.
Sənin adın ilə başlayıram mən,
Mənə bir ilham ver öz kərəmindən,
Kim ki, ümidini Sənə bağlamış,
Heç vaxt dərgahından xali qalmamış.
Allahın eşqi ilə dolu olan qəlb,
Dünyanın malına olmamışdır cəlb,
Nədəndir görəsən, Ulu Yaradan!
Dinsizlər kam alır, fani dünyadan?!
Sənin haqq yolunu tutan yolçular
Hər an məşəqqətə düşər olurlar.
Allah, millət, vətən deyən adamlar
Ehtiyacı alıb, varı satırlar.
Allahın özünü pula satanlar,
Həyatda hər şeyə nail olurlar.
İnsafı, vicdanı, haqqı dananlar,
Allahı, Quranı yalan sananlar,
Sərvətlər içində üzdüüyü zaman,
İman sahibləri ölür acından.
Peyğəmbər buyurmuş: Allah sərvəti,
Kimə istəyirsə, verir dövləti.
Elmisə buyursun hər bəndə alsın,
Gərək həmin bəndə lüt-üryan qalsın?
Elm Çində olsa çalışıb öyrən,

Onda Allahı da sən dərk edərsən.
“Alim öldü, aləm öldü” deyirsən,
Nadan sərvətilə fəxr edən zaman,
Alimi pərt edib utandırırısan.
Nadan səni danar, yolunu qanmaz,
Əndamını satar, heç də utanmaz.
Alimlər min şükür eyləyir sənə,
Ehtiyac içində qoyursan yenə.
Bunun sirri nədir, böyük Yaradan?!
Müşriklər, nadanlar olur firavan.
Dünya fərəhini görür nadanlar,
Alimlər həmişə bəxtini danlar.
Görünür, bu sual çətin sualdır,
Ona cavab tapmaq bir xam xəyaldır.
Onun üçün də cavab gözləmədən mən,
Haqq yolu, el yolu tutub gedirəm.
Amma arzum böyük, istəyim çoxdur,
Bilirəm mənim üçün özgə yol yoxdur.
İstərəm elə bir addım atım ki,
İzlərim hər zaman dünyada qalsın.
Düşüncəm mal deyil, kimə satım ki,
Xalq məni düşünüb yadına salsın.
Nə olar, elə bir səsım olaydı,
Sədası hər zaman dağlarda qalsın.
Sözlərim haqq deyən qəlbə dolaydı,
Sözümlə düşməyə qələbə çalsın.

SEVİNC

Xəyalım dənizdir, mənə bir gəmi,
Fırtına dağıtmış sanki yelkəni.
Cavabsız suallar məni əzir,
Fikrim gah səmada, gah yerdə gəzir.
Bilmirəm göylərdən necə enim mən,
Suya düşsəm yaxşı, yerə görəsən?
Körpə çığirtısı eşidib bu dəm,
Sürətlə göylərdən yerə enirəm.
Yanımda körpəcə Adilim gülür,
Göydən otağıma sevinc tökülür.
Bağrıma basaraq körpəni bu an,
Deyirəm çox şükür, böyük Yaradan!
Bu körpə bir dünya sevincdir mənə,
Ən böyük sərvətdir, min şükür sənə.
Günayım, Rəşadım, Vüsaləm bu gün,
Ülkərim, Gülnarım, Aynurum bütən,
Əvəzsiz hədiyyən deyilmi sənin?
Sevinci dəryadır hər bir körpənin.
Adilim ömrümün davamı olar,
Çiçək bar olmasa, ağacda solar.
Meyvətək ağacda yetişsəm də mən,
Düşməmiş, Adilim bitdi yerimdən.
Düşündükcə bunu xəyala daldım,
Bağlı sualların içində qaldım.
Özümdən soruşdum nədir, görəsən,

İnsanlıq, axirət, məmləkət, Vətən?
Mənim əziz balam, sən də böyüsən,
İnsana babanın gözüylə bax sən!
Bir neçə müəmma deyim sənə mən
İnsanlıq haqqında bildiklərimdən.

İNSAN

İnsan – ən şərəfli varlıq dünyada,
İnsansız dünyamız dünya olmazdı.
İnsan bu dünyada, həm o dünyada,
Olsa həyat və ölüm olmazdı.

İnsandan əvvəl də okean olmuş,
Külək vıyıldamış daşa dəyərək.
Yazda çiçək açmış, payızda solmuş,
Tısağa sürünmüş belin əyərək.

Təbiət hökmünü verərmiş hərdən,
Səllər, sular dağı, daşı titrətsin.
İldırım düşərmiş göyün üzündən,
Günəş çalışmış buzu əritsin.

Nə ölən var imiş, nə də öldürən,
Dünya başdan-başa asudə imiş.
Heç yerdə yox imiş qanı tökülən,
Qan tökənlər ana bətnində imiş.

Bir gün dünyada insan göründü,
Dünya rahatlığın itirdi o gün.
O andan ədalət yerdə süründü,
Güc, qüvvət ağalığ etdiyi üçün.

Yaradan insana düşüncə verdi,
İnsan idrakilə yaşasın deyə.

İnsansa üzünü yana çevirdi,
Dünyanın tozunu sovurdu göyə.

Dünya yaşa doldu, ötdü əsrlər,
Yaxşıyla, pisiylə doldu boşaldı.
Yaxşını yaşatdı yaxşı nəsillər,
Pislərin əməli pislərə qaldı.

İnsan övladının vətəni dünya
Parçalandı, çoxlu ölkələr oldu.
Qurunu qurtarıb keçdilər suya,
Dənizlər axaraq çaylara doldu.

İki şey idarə etdi dünyanı,
Birisi Yaradan, birisi də pul.
Yaranan saymadı heç Yaradanı,
İkinci amirə oldu dünya qul.

Allah varlığını bildirmək üçün,
Yerdə rəsuluna vəhy göndərdi.
Allahdan Musaya vəhy gələn gün,
İnsanlıq rəbbinə üzün döndərdi.

İnsanlıq çoxaldı, artdı dünyada,
Qohumlar birləşib bir millət oldu.
Biri düzdə qaldı, biri də dağda,
Yaşadığı torpaq məmləkət oldu.

Aqillər yaşadı “Vətən”, “El” – deyə,
Sərvət toplamaqla olmadı işi.
Vətən şöhrətini qaldırdı göyə,

Səxavət, insanlıq oldu vərdişi.

Biri yaşatmaqçün dərman tapdı,
İnsanlıq qurtarsın ölümdən, qandan.
Birisi fələkdən elmini qapdı,
Bəşər məhrum olsun cisimdən, candan.

Hər dövrün özünün təqazəsi var,
Hər kəs öz dövrünün övladı olur.
Tarix dəyişdikcə dəyişir onlar,
Dünya bu minvalla boşalır, dolur.

Bir vaxt bu dünyaya göz açdım mən də,
Kasıblıq da gördüm, aclıq da gördüm.
Sərvətdən yan keçdim aqlım kəsəndə,
Atımı ad-sanın dalınca sürdüm.

Hamının əlçatmaz zirvə sandığı,
Elmin məqamına yüksəldim axır.
Nadanın idrakı, elmi dandığı
Vaxt gəlmiş, alimə indi kim baxır?!

Bütün rütbələrdən yenə də əvət,
Alimin rütbəsi yüksəkdir əlbət.
Söylədin Nizami, ay sənə rəhmət,
Gör indi alimə kim verir qiymət.

Elmlə, ədəblə ömrü yaşadım,
Dilimdən, əlimdən pislik gəlmədi.
Bildim ədalətlə qoşadır adım,
Adım pis işlərdə heç çəkilmədi.

Nələərə qadirdir insanın əli!
De nələr gəlməyir onun əlindən?
Əgər saxlamasa yaxşının əli,
Dünya dağılardı lap təməlindən.

İnsan var insanı yaşatsın deyə,
Yaşayır, şam kimi əriyir özü.
İnsan var bəşəri sovurar göyə,
Nə ölümdən doyar, nə qandan gözü.

İnsan var tarixə elə yol açmış,
Min illər, milyonlar keçmiş o yoldan.
İnsan silah tapmış, od-alov saçmış,
Milyonlar məhv olmuş qurduğu torda.

Eyni şey deyildir adamla insan,
İnsanlıq adamın əlamətidir.
Saymaqla qurtarmaz üzünü saysan,
Hər üz bir insanın öz xislətidir.

Milləti qıraraq millət önündə,
Xidmətdən dəm vuran insan görmüşəm.
Öldürdüyü şəxsin yası günündə,
Özünə toy quran insan görmüşəm.

NƏSİHƏT

Mənim əziz balam, gözəl Adilim,
Bu adla yaşamış düz altmış ilim.
Bu adı şərəflə daşımışam mən,
Yaxşılıq etmişəm gəlsə əlimdən.
Heç zaman kimsəyə quyu qazmadım,
Hər yerdə yaxşıya çəkildi adım.
Dünyanın qanunu budur, bunu bil,
Kainat nəzərdən xali deyildir.
Biri pis iş görür, görməsə bəşər,
Bil ki, mütləq onu Yaradan görər.
Sərvəti, silahı, qudurğanlığı,
Kim sansa özünün qəhrəmanlığı,
İnsan ram eyləyə bilməsə onu,
Allahın əliylə yetəcək sonu.
Həyatda çox gördüm öz dövlətilə,
Pul ilə Allaha naz satanları.
Torpağa gömülüb öz sərvətilə,
Qaranlıq yerlərə atılanları.
Yaradan həyatı səxavətilə,
İnsanı yaratdı məsləhətilə,
Ata və ananın məhəbbətindən,
Doğulur hər insan ana bətnindən.
Məhəbbət məhsulu olan bir insan,
De, nə üçün insana qənim olasan?
De, nə üçün öldürsün insan insanı?!

Tanrı alacaqdır verdiyi canı.
Bunları dərk etsən, əziz balam sən,
Heç yerdə, heç kimə pislilik etməzsən.
Pislilik çıxmamışsa əgər əlindən,
Heç kəsdən qorxmadan şax gəzəcəksən.
Özünə heç adət etməz pis işi,
Başı uca gəzər namuslu kişi.
Namussuz bir ömrün nə mənası var,
Bunu dərk eləməz cahil olanlar.
Cəhalət içində yaşasan yüz il,
Sanki puç olmuşdur, o, ömür deyil.
Qohuma, qardaşa yansan əgər sən,
Bil ki, insan kimi ömür etmişən.
Biri dara düşsə, sən düşsən yada
Demək ki, xoşbəxtsən sən bu dünyada.
Bacarsan hamınm əlindən yapış,
Yaxşılıq heç zaman yerdə qalmamış.
Bəndənin də gücü çatmasa inan,
Əvəz verəcəkdir böyük Yaradan!
Xoşbəxt o adamdır, dərk etsin bunu,
Bilsin bu həyatın nə olduğunu.
Əziz balam, gələcəkdə bir gün mən,
Adı sənə verib evdən gedərəm.
Etibar edirəm bu adı sənə,
Layiqli övlad ol sən də vətənə.
Kimə bir şey versən, əgər sən,
Desələr ki, Adil vardı,
Demək ki, mən yaşayıram!
Hara getsən,
Desələr ki, Adil gəldi,
Demək ki, mən yaşayıram!

Xeyirxah ol, xeyir iş gör.
Desələr ki, Adil gördü,
Demək ki, mən yaşayıram!
Atanın, ananın haqqını hər an,
Çalış, sən hər yerdə uca tutasan.
Oğluna Araz qoy, nəvənə Adil,
Yüz illər yaşasın qoy bizim nəsil!

HƏYAT FƏLSƏFƏSİ

SÜLEYMANIN DOĞULMASI

(Surə 27, ayə 16)

Düzün Allah bilir neçə il öncə,
Davudun ailəsi batdı sevincə.
Səhər açılınca bir oğlu oldu,
Sevincdən atanın gözləri doldu.
Bir az keçmədi o heyrətə daldı,
Peyğəmbər olsa da, məəttəl qaldı.
Dünyaya gələndə ağlayar uşaq,
Bu isə gülərək durdu bir sayaq.
Uşaq qığıldayır, uşaq gülürdü,
Körpənin üzündən nur tökülürdü.
Bu anda həyətdə nə oldu bilsən,
Allahın işinə heyrət edərsən.
Davud da vəhy gəlmiş peyğəmbər idi,
Amma möcüzədən bixəbər idi.
Bir anda həyətdə torpaq qaraldı,
Qarışqa həyəti ağzına aldı.
Quşlar qanad çalıb həyətdə doldu,
Qorxudan Davudun bənizi soldu.
Bu an nazil oldu Cəbrail göydən,
Dedi: “Agahsanmı sən bu sirdən?
Evində dünyaya peyğəmbər gəlib,
Onunçün heyvanlar səf-səf düzəlib.
Quşlar bayram edir öz nəğməsilə,
Heyvanlar sevinir öz nərəsilə.
Qarışqalar onu salama gəlmiş,

Onların sevinci göyə yüksəlmiş.
Bu uşaq onların dilin biləcək,
Onun əməlilə dünya güləcək.
Acizi zalimdən qoruyacaqdır,
Zalimin zorunu o qıracaqdır.
Haqq, ədalət şərə qalib gələcək,
Onun sayəsində hamı güləcək.
Dünya vəhşiliklə doludur bu an,
Çox zaman seçilmir heyvandan insan.
Nə qədər enməyib İncillə, Quran,
Bu uşaq işlərə çəkəcək düzan.
Süleyman adını verdi Rəbbimiz,
Onun təriqilə getməliyik biz.
Rəbbinin yolu ilə uşaq gedəcək,
Yaranmışlar ona səcdə edəcək.
Dünyanın sirlərin öyrənsə, bil ki,
Dünya adlanacaq Süleyman mülkü”.
Elə ki Cəbraildən bunu eşitdi,
Qəlbində Rəbbinə dualar etdi.
Dedi: “Ya Cəbrail, peyğəmbərəm mən,
Neyçün bu sirdən mən bixəbərəm?”
Cəbrail dedi ki: “Davud peyğəmbər,
Hər şeyi bilərmisən bəşər?
Oğlun da hər sirri bilməyəcəkdir,
Bilməzlik önündə diz çökəcəkdir.
Bütün sirləri Rəbbimiz ancaq,
Məhəmməd əl-Mustafaya açacaq.
Onun gəlməyinə min il qalmışdır,
Hələ bəşər mehrin bizə salmışdır.
Süleyman eşqilə hazır ol desən,
Hazır olacaqdır hər nə istəsən.

İndisə izin ver, içəri keçim,
Peyğəmbər balanı bəşərdən seçim”.
Mələk yaxınlaşcaq uşağa sarı,
Uşağın əlləri qalxdı yuxarı.
Cəbrail uşağı əlinə aldı,
Nəzəri bir anlıq üzündə qaldı.
Sonra da uşağı yerə qoyan tək,
Sanki gəlməmişdi, yox oldu mələk.
Heyrət içindəydi ata və ana,
Ana bilməyirdi nə olmuş ona.
Ata sevincindən göyə uçurdu,
Körpəni qoluyla bərk-bərk qucurdu.
Həyət dolu idi heyvanat ilə,
Hərə öz səs ilə gəlmişdi dilə.
Uşaq bir səs ilə nəsə əmr etdi,
Bütün qarışqalar həyətdən getdi.
Başqa bir səs ilə quşlara sarı,
Baxcaq azad etdi qanadlıları.
Davud Cəbrailin dediyi kimi,
Dedi: “Xudaya, et istədiyimi,
Süleyman eşqilə süfrə açılısın,
Qaranlıq qəlblərə işıq saçılısın”.
Bir süfrə açıldı, elə o saat,
Beləsin görməmiş hələ kainat.
Kafirlər də iman gətirdi ona,
Süleyman adında Davud oğluna.
O gündən möminlər hər nə istərdi,
Süleyman eşqilə ona yetərdi.

SÜLEYMAN VƏ QARIŞQALAR

(Surə 27, ayə 18, 19)

Elə ki Süleyman dünyaya gəldi,
Xeyir şər önündə bir az dirçəldi.
Hər yerdə Süleyman adı gələndə,
Pis əməl etməzdi bir mömin bəndə.
Hətta canlılar da qorxurdu ondan,
Qorxurdu pis işin pis sonucundan!
Süleyman hökmünə tabeydi cinlər
Elə əmr olmazdı bitirməsinlər.
Süleymanın əmri quşlar içində,
Bir qanun olmuşdu Şamda və Çində.
Səfərə çıxmışdı bir gün Süleyman,
Başında cəm idi Cinlər və insan.
Quşlar da düzülüb, gəlirdi səf-səf,
Süleyman baxaraq qoşuna tərəf,
Dedi: “Şükür sənə, böyük yaradan,
Dünyanı qurtarram hər bir bələdan.
“Qarışqa” düzünə çatanda qoşun,
Süleyman əmr etdi: “Atlardan düşün!”
Süvari insanlar düşdü atlardan,
Quşlar budaqlara qondu astadan.
Cinlərsə dayanıb farağat durdu,
Süleyman əlini belinə vurdu.
Dedi: “Siz burada gözləyin məni,
Mən isə öyrənim deyilənləri”.
Sərkərdə ayrılıb öz qoşunundan,

Bir az irəliyə gəlmiş zaman,
Gördü bir qarışqa bir daşın üstə,
Ucadan əmr etdi: “Dəstəbədəstə,
Tez olun, doluşun yuvanıza siz,
Ayaqlar altında əzilməyəsiniz”.

Süleyman ucadan güldü bu zaman,
Sərkərdə qarışqa dilədi aman:
“Bizə gəl toxunma, böyük pəhləvan”.

Süleyman sayğıyla əyilib bu dəm,
Qarısqanı əlinə aldı yerdən.
Dedi: “Öldürərəmmi səni, ay nadan,
Səni də yaratmış məni yaradan.
Sən əmr et, qarışqalar bayram etsin,
Əmr edərəm qoşun o yandan getsin”.

Dərs olaydı Süleymanın bu işi,
İbrət götürəydi ondan hər kişi.
Zalımlar məzlumu əzməyəydi kaş,
Olmayaydı sərvət üstə bir savaş.
Neyçün məhv etməli insan insanı?
Tanrı alacəqdır verdiyi canı!

SÜLEYMAN VƏ TUFHAY TAYFALARI

Bir gün peyğəmbər həm də şah oldu,
Ədalət divanı barigah oldu.
Buna sevinirdi bütün tayfalar,
Bolluq içində yaşardı onlar.
Şikayət edərdi hər canlı, cansız,
Pislik etmiş olsa ona vicdansız.
Divana gələrdi quşlar, heyvanlar,
Dərdini deyərdi onlar hər nə var.
Ədalətlə baxıb işə Süleyman,
Hamının dərдинə edərdi dərman.
Vəhşi kərgədanlar, dinozavrlar,
Süleyman hökmilə həbs olundular.
Ağzından od tökən əjdaha varmış,
İnsana həmişə qənim olarmış.
Suyun qabağını kəsib əjdaha,
Gündə bir qız udub doymazmış daha.
Qılıncı çəkərək igid oğlanlar,
Əjdaha əlində məhv olurdular.
Süleyman eşitcək bu bəd xəbəri,
Əmr etdi: “Əjdahalar gəlsinlər bəri”.
Bütün əjdahalar müti olaraq,
Süleyman sarayın etdilər soraq.
Rəbbinin adından ulu Süleyman,
Onları çıxardı işıq dünyadan.
Qaranlıq dünyada həbs oldu onlar,
Azad nəfəs aldı bütün insanlar.

Bir gün şaha xəbər gəldi: “Hökmdar,
Sarayın önündə insanlar da var.
Qəribə tayfadır, insana bənzər,
Amma insan kimi rəftar etmirlər.
Lütf ilə özünüz onlara baxın,
Saraya onları qoymayaq yaxın.
Çünki bura gircək salıb hay-haray,
Deyəcəklər bizim olmalı saray.
Onlar bir məxluqdur həyasız, alçaq,
Qadınları edirlər əldə oyuncaq.
Boyları alçaqdır, burunlar yekə,
Başları yastıdır, bədən bir tikə.
Kişilər dayanır, qadın qışqırır,
Qadının ağzından ölüm fişqırır.
İndi dağıdacaqlar bu barigahı,
Nə şah tanıyırlar, nə də ki Allahı”.

Süleyman boylanıb baxdı onlara,
Gördü insan hara, bu tayfa hara?
Cini, əjdahanı ram etsə hərgiz,
Bu tayfa önündə qalmışdı aciz.
Rəbbinə üz tutdu Süleyman bu dəm:
“Bu nə cür tayfadır bilə bilmərəm”.

Cəbrail nazil oldu yerə göylərdən:
“Rəbbinin vəhyini gətirmişəm mən.
Onlar bir məxluqdur alçaq, bihəya,
Toxumları səpələnib dünyaya.
Özləri öldürər, “öldük” deyərlər.
Özləri yandırar, “yandıq” deyərlər.
Oğurluqdur, əyrilikdir peşəsi,
Hara düşsə onların bir rişəsi,
Deyəcək “mənimdir, sən get buradan,

Buraları bizə vermiş yaradan”.
Bir özün fikirləş, gör nə edirsən,
Hər nə qərar versən, özün bilərsən.
İstəsən cinlər tək çıxar dünyadan,
Azad nəfəs alsın onlarsız insan...”
İblis nazil oldu şahın önündə,
Dedi: “Peyğəmbərsən sənün özün də,
Bu tayfanı burax azad dünyaya,
Xətər toxunmasın sizin saraya.
Bu tayfa bir məzlum, yazıq tayfadır,
Məzluma, yazığa kömək qaydadır.
Doğrudur, adına tüpürmüş Allah,
Özləri bu işdən deyildir agah”.
Süleyman şeytanın sözünə baxdı,
Bu zalım tayfanı evə buraxdı.
O gündən hay İblisə qardaş oldu,
Şər işlərdə şeytana sirdaş oldu.
Hamını ələ alar qızıl ilə, qız ilə,
Qoltuğuna verdiyi bir yekə qarqız ilə,
Onların əməlidir yalançılıq, böhtan, şər,
Hələ belə tayfanı görməmiş bütün bəşər
Bu tayfanın özü də, adı da naəsildi,
İnsana düşmən oldu, türkə qənim kəsildi.
Soyadları bizdəndir, “soyad mənimdi” – dedi,
Torpağımda yer verdim, “torpaq mənimdi” – dedi.
Qabağına yemək qoydum, “yemək mənimdi” – dedi.
Rəqsə dəvət eylədim, “hava mənimdi” – dedi.
Bunu doğru deyirsən, ortaqsız şeytan ilə,
Qiyamətdə sözüm var mənim Süleyman ilə.
Deyərəm: “Ay Süleyman, niyə belə səhv etdin?
Rəbbinin sözün qoyub, şeytana güzəşt etdin?”

SÜLEYMAN VƏ İKİ GƏNC

(Surə 21, ayə 8)

Şamdan Fələstinə gedən yol üstə
İnsanlar görüşür dəstəbədəstə.
Kimi Şamdan Fələstinə,
Kimi Fələstindən Şama.
Axışmaqda insan seli, aramsız,
Öz işində həm mömin, həm imansız.
Bir-birilə görüşür köhnə dostlar, tanışlar,
Ziyarətdən, ticarətdən gedən-gələn tanışlar,
Söbbət min-min, mövzu min-min burada,
Hər kəs işin səhman edir arada.
İnsan tək danışır heyvanlar, quşlar,
Heç kəs başa düşmür nə deyir onlar.
Bir-birini anlamır yəhudi, ərəb,
Çoxlu səs-küyə də bu olur səbəb.
Bu zaman qəflətən başlar əyilir.
Nə olmuş, deyəsən, padşah gəlir?
Padşah əmr edir: “Quşlar, sakit ol,
Heyvanlar, sağa get, budur doğru yol!
Yəhudinin söylədiyini ərəbə
İzah edir baxaraq hər tərəfə.
Hər tərəfdən əllər qalxır havaya,
Padşahı hifz eylə sən, Xudaya!
Padşah görür ki, ədalətindən
Razıdır rəiyyət kəramətindən.
Süleyman oradan ayrılan zaman

Görür ki, iki gənc baxır arxadan.
Atını sürərək onlara tərəf,
Görür qız yəhudi, oğlansa ərəb.
Mehriban, səmimi iki sevgili,
Sadəcə baxışır, sanki yox dili.
Üzünün rəngilə danışır onlar
Sevgilə, ülfətlə tuturlar qərar.
Süleyman duruxdu: “Necə yəni mən,
Bunların dilini bilə bilmərəm?”
Cəbrail enərək dedi: “Süleyman,
Allah neçə sirri saxlamış pünhan.
Onlar danışdığı məhəbbət dili
Etmişdir onları sadıq sevgili.
Onlar arasında ünsiyyət gedir,
Onu göydən Allah idarə edir.
Məhəbbət Allahın nəzərindədir,
Sevənlər də onun öz əlindədir.
Onunçün nə qədər dillər öyrənsən,
Məhəbbətin dilin bilə bilməzsən”.

SÜLEYMANIN TƏNTƏNƏSİ

(Surə 27, ayə 44)

Kimlər gəlib keçdi, dəyişdi dövrən,
İxtiyar yaşına çatdı Süleyman.
Möminlər dünyası tanımış onu,
Bilmişdi dünyaya şah olduğunu.
Ona ram olmuşdu bütün canlılar,
Cinlər, əjdahalar; dünyada nə var!
Əmrinə tabeydi dənizlər, sellər,
Dağlar, yamaclar, küləklər, yellər!
“Süleyman eşqinə” desəydi hər kəs,
Arzusu yerinə yetməyə bilməz!
Uçan xalça gəlmiş Süleyman üçün,
Səmaya qalxardı istədiyi gün!
Aləmdə hər nə var onundu, çünki,
Dünya adlanırdı “Süleyman mülkü”.
Büllurdan bir saray yapmış özünə,
Parıldayırdı günəşin üzünə.
Altına su doldurmuşdu sarayın,
Əks olurdu şəkli ulduzun, ayın.
Səba hökmdarı o gözəl Bəlgis,
Sarayı görüncə heyrətə gəlmiş.
Sanmışdı birləşib yerlə göy burda,
Bilmirdi sudadır, yoxsa quruda?
Saraya girəndə dünya gözəli,
Ətəyini dəstələdi bir əli.
Süleyman gülərək dedi ki, qorxma,

Libasın islanmaz, heç də darıxma,
Bu bir hikmətidir böyük Allahın,
Sən də dinə gəlsən olmaz günahın!
Gördüyün bu hikmət, bu büllur saray,
Burada parlayan o günəş, o ay,
Dünyanın malıdır qalır dünyada.
Axirət dünyasın sən gətir yada.
Bilirəm günəşə səcdə edirsiniz,
Şeytan göstərdiyi yolla gedirsiniz.
Mənə göndərdiyin hədiyyə ki var,
Onu saxlamışam, get, götür, apar!
Peyğəmbər olmazdı əgər bircə kəs,
Dünyada sərvətə etsəydi həvəs.
Mənə lazım sənin itaətidir,
Dini qəbul etmək sanma çətinidir.
Bəlgis cavab verdi: “Ey böyük insan,
Sənin eşqinlə mən oldum müsəlman”.
Süleyman söylədi: “Küfr danışma,
Mənim eşqimlə yox, həddini aşma.
Allahın eşqilə müsəlman olsan,
Bütün günahlardan xali olarsan.
Mən kiməm, sənin tək Allahın qulu,
Allah özü seçmiş məni rəsulu”.
Bəlgis dinə gəldi, oldu müsəlman,
Səba tayfası da getdi bu yoldan...
Rəbbin əmr etdiyi bütün işləri
Görüb qurtarmışdı illərdən bəri.

**DÜNYANIN MƏNASI VƏ YA SÜLEYMAN VƏ
DƏYİRMAN**
(*Surə 21, ayə 82*)

Günlərin bir günü qoca Süleyman:
“Dalımca gəlməsin nə quş, nə insan” –
Deyərək tək özü çıxdı gəzməyə,
Qocalıq fikrinin bağrın əzməyə.
Bilirdi söz çoxdur, başa düşən yox,
Hamı çalışır ki, qarnım olsun tox.
Görürdü hər gələn gedir dünyadan,
Bir dünya yaşayır, bir də yaradan.
Əbədi deyildir yaranmış insan,
Kim olursa olsun, gedir dünyadan.
Dünya adlansa da “Süleyman mülkü”,
“Mən ölsəm, kim bilir, olar kiminki...”
Belə fikirlərin ağır yükləri,
Sıxır padşahı günlərdən bəri.
Mübhəm fikirlərlə getdiyi zaman
Hava da tutuldu, dəyişdi bir an.
Göylər guruldadı, ildırım çaxdı,
Sanki göydən yerə dənizlər axdı.
Qaçmaq istərkən qoca Süleyman,
Gördü qabaqda var köhnə dəyirman.
İslanmamaqçın şah oraya girdi,
Dəyirman dən töküb un ələyirdi.
Dəyirmançı tanımadı gələni,
Yolçu saydı o içəri girəni.

Sayğı göstərmədi ixtiyar şaha,
Sadə yolçu üçün nə etsin daha?
Dedi ki, ay qardaş, keç, gəl içəri;
Altına da saldı köhnə bir dəri...
Rahat qızıl taxta naz eyləyən şah,
Dəri-üstə oturub çəkdi dərin ah.
Dəyirmançı dedi: “Müsafir qardaş,
Haradan gəlirsən, üst-başın da yaş?
Niyə oturan tək çəkdin dərin ah,
Bu gizli sirdən et məni agah!
Müsafir söylədi: “Mən padşaham,
Adım Süleymandır, Rəsulillaham”.
Dəyirmançı dedi: “Buna bax, Allah,
Suyu süzülürdü, indi oldu şah!
Uşaq yerinəmi qoyursan məni?!”
Buradan çıxarıb qovaram səni.
Şah birdir, ona da canımız qurban,
Hər yetən özünə deyir: Süleyman!
Şah gəzməyə çıxar qoşun başında
Vəzir, vəkil qızıl yəhər qaşında.
Sənsə dilənçisən, ya da sərsəri
Şükr et ki, altına salmışam dəri.
Quru çörəyim var, yavan da olsa,
Suya batırıb ye, iştahan varsa.
Mən isə bir baxım görüm nədir bu,
Dəyirman ləngiyir, azalıbmı su?”
Dəyirmançı çölə çıxdı durmadan,
Qaldı bir dəyirman, bir də Süleyman.
Suda isladaraq quru çörəyi,
Yeyirdi sanaraq saray xörəyi.
Birdən dəyirmanı göz zilləyərek,

Şah dolanıb durdu, ağzında çörək.
Aramsız fırlanır dəyiman daşı,
Baxanda hərlənir adamın başı.
Udur əjdahatək tökülən dəni,
Düşünsən qərq edər fikirlər səni.
Buğdalar tökülür, görünmür sonu,
Daş da hərlənərək un edir onu.
Süleyman düşündü: “Belədir həyat,
Bu cür qərar tutmuş bütün kainat:
İnsanlar buğdadır, həyat dəyirman,
Üyüdüb un edir peşman olmadan.
“Çaq-çaq” da durmadan qurur işini,
Dəyişmir səsini, öz vərdisini.
Həyat da dəyişmir öz ahəngini,
Seçməyir kasıbı, ya da zəngini.
Dəyirman üyüdür, “çaq-çaq” baş qatır,
Ömür üyüdüdür, sərvət baş qatır”.
Oradan saraya gəldi Süleyman,
Ona dərs vermişdi köhnə dəyirman.
Bir daha çıxmadı o qızıl taxta,
Dəri gerçək idi, qızıl taxt saxta.
Əlvida eylədi var-dövlətilə,
Allaha bağlandı öz xilqətilə.
Bu bir həqiqətdir, oxucum, bilsən
Dünya malı ilə fəxr eyləməzsən.
Bəzisi sərvətçün danışır yalan,
Bəzisi ölkəni eyləyir talan.
Bilmir ki, həyatı bir gün solacaq,
Dünyanın malı da burda qalacaq.
Yaxşılıq eyləsən qalar dünyada
Min il sonra səni salarlar yada.

YUSİF VƏ ZÜLEYXA

Başının üstündə qızıl güldanda
Min-min ətir saçan güllər qoyulmuş.
Xəstə gözlərini açmır bir an da
Nıtqını itirmiş, bənizi solmuş.

Sağında düzülmüş yüz cürə dərman,
Dərman qalmamışdır bura dolmasın.
Sanki yazılmışdır ilahi fərman,
Dərmanlar xəstəyə əlac olmasın.

Balıncın üstündə qara saçları
Dağılaraq zülmət gecə yaratmış.
Zülmət ortasında ayüzlü camal
Parlayıb otağı nura boyatmış.

Ətrafda qalmamış daha bir həkim
Xəstənin üstünə gəlməmiş olsun.
Həyatına zamin olmamış heç kim,
İstər alim olsun, istər kim olsun.

Mən də çağırıldım xəstənin üstə,
Dedilər, dərdinə dərman taparam.
Xəstəni görəndə mən olan kəsdə,
Qüvvət olmadı ki, haray qoparam.

Vücuda qurudu, çəkdim dərin ah,

Sanki qırılmışdım qoldan, qanaddan.
Qəlbimdən keçirdim: “Bu nədir, Allah?
Mənə həyat verən gedir həyatdan?!”

Buradakıların ən yekəpəri,
Ucaboy, gümrah, öküz cüssəli.
Söylədi ki, mənəm xəstənin əri,
Səsində harınlıq, amma qüssəli.

Qolumdan yapışıb çəkdi kənara,
Sanki bir böyük sirr açacaq indi.
“Bilirsən, qərdeşim, tap buna çara,
Elə bil bu villa tamam sənindi.

İndi həkim yoxdur, hamısı çoban,
Təkcə bir diplomla baş gırləyirlər.
Adi xəstəyə də tapmırlar dərman,
Xəstə ölür-ölsün, nə hərləyirlər”.

Bu söz mənə dəydi bir güllə kimi,
Qəlbimdən bir qəzəb qopdu bu dəmdə.
Dedim: “Təhqir etmə, qardaş, həkimi,
Həkimlər də ölür, xəstə öləndə”.

Söz təsir etmədi qanmaz harına,
Əsəbdən kişinin vücudu əsdi.
Bu vaxt fikir verdim dodaqlarına,
Elə bil məni də söyməkdi qəsdi.

– Əmi, əsəbləşmə, sözlərimdən sən,
(Deyəsən, nə isə dəyişdi bu an).

Min dərđ var, min dərman, bunu bilirsən,
Nə üçün dərmanSIZ ölməli insan?

Söylədim: “Ay oğul, elə dərđ var ki,
Onu Tanrı özü dərmanSIZ etmiş.
Eşqə, qanmazlığa düçar olanlar
Hamısı dünyadan dərmanSIZ getmiş”.

– Hamısı boş şeydir, ay əmi, inan,
Dünyada dərđ yoxdur, pul sağaltmasın.
Pul məndə, əl səndə, gəl sağalt, qazan,
Xoşbəxt ol dünyada kamın qalmasın.

– Mənə əmi demə, cavanam səndən
Anlamaq dərđindən qəddim əyilmiş.
Eşqim viran olan gün təməmindən,
Saçlarım ağarmış, dünyam dəyişmiş.

– Həkim, belə sözlər başıma girməz,
Kasıb özü nədir, eşqi nə olsun.
Pulu olmayanın dərđi bilinməz,
İstər alim olsun, istər kim olsun.

– İndisə, nəhayət, sən düşdün yada,
Gördük ki, ətrafda həkim qalmadı.
İndi əlac elə bizim arvada,
Görərsən, qardaşın borclu qalmadı.

Başımı hərlətdi bu sözlər mənim,
Gözümü tor basdı, dodağım əsdi.
Dizlərim titrədi, uçdu bədənim,

Bu harın eşqimə qiymət də kəsdi.

Sanki huşum gəldi bu anda birdən,
Dedim: “Əzizlərim, indi bilirsiniz,
Ətraflı müayinə etmək üçün mən,
Xəstəni həkimlə tək buraxın siz!”

Xəstə sahibləri ümitsiz halda,
Qapını örtərək çıxdı otaqdan.
Xatirələr öndə, mən isə dalda,
Əlimlə qaldırdım onu yataqdan.

Düşüncəm hissimə dedi bu anda,
İnsan da bu qədər sarsaqalayarmı?
Nə olar xəstəylə sən tək olanda,
Həkim də xəstəni qucaqlayarmı?

Başını buraxdım, yastığa düşdü,
Ancaq açılmadı xəstənin gözü.
Sanki həyat ilə ölüm görüşdü,
Görəsən, hansının keçəcək sözü?!

Durub seyr edirdim kənardan onu,
Sanki yetişmişdi bir eşqin sonu.
Onun eşqi idi məni yaşadan,
Heç nə istəmirdim yaradanımdan.

Bu gün o köçərsə dünyadan əgər,
Bir gün yaşarammı mən onsuz məgər?
Yadıma salaraq ötən günləri,
Vüsəl ümidilə keçən illəri.

Birgə yazdığımız eşq dəftərini,
Oxudum saralmış vərəqlərini.
Necə yazmışdıqsa eşq dastanını,
Mən unutmamışam bircə anını.

Qoruyaraq eşqimizin özünü,
Deməmişik heç kəsə bir sözünü.
Qorxurduq eşqimiz dillərə düşər,
Çünki görünmürdü nə xeyir, nə şər.

O varlı, mən kasıb, fərqimiz çoxdu,
Eşqdə bunların mənası yoxdur.
Eşqimiz bənzədi Şərq dastanına,
“Yusif və Züleyxa” qəhrəmanına.

Mən ona “Züleyxam” deyərdim müdam,
O mənə deyərdi “Yusif-Kənan”.
Bunu bir sirr kimi saxlayırdıq biz,
Heç bir kəs bilmirdi, təkçə ikimiz.

Onu hicran yeli aldı əlimdən,
Uçuldu həyatım lap təməmindən.
Onu bugünədək görmədim daha,
Ümidim qalmışdı bircə Allaha.

Budur, önündəyəm, indi onun mən,
Osa xəbərsizdir görüşümüzdən.
Bilmirdim göydəyəm, yoxsa ki, yerdə,
Adı ilə bəxtimi sınayım bir də.

Ahəstə bir səslə dedim: “Züleyxa,
Qəm çölündə məni gəl qoyma tənha”.
“Züleyxa” sözünü eşitcək birdən,
İlahi qüvvətlə qalxdı yerindən.

Təlaşlı bir tövrlə açdı gözünü,
Deyərdin yataqdan atar özünü.
– İndicə “Züleyxa” çağırırdı bir səs,
Əmi, hara getdi o çağırən bəs?

– Çağırən mən idim, mənim Züleyxam,
Sevimli Yusifin, Yusifi-Kənan.

Dedi:
Vəfasız eşqin ucundan eşqimə qurban gedirəm,
Əlini ver əlimə, can sənə qurban gedirəm.

Mən səni sevən gündən dərdimə dərman istədim,
Dərmanım əlində ikən, etmədin dərman, gedirəm.
Bağışladım səni mən, cənnətməkan olsun yerin,
Yaxşı gəldin, başun üstə oxu Quran, gedirəm.

Eşq mənin duymayanlar, eşqə əlac istədilər,
Tapmadılar dərdimi, dərdi pünhan gedirəm.

Səni bu dünya kimi mən ki vəfasız gördüm,
Qalmaram əsla, verələr təxti-Süleyman, gedirəm.

Sən əgər Adil isən, bil bu Züleyxa qəmini,
Qəm əlindən ölürəm, Yusifi-Kənan, gedirəm.

Dedim:

Sən əlimdən gedəli gözləri giryan gedirəm,
Üzümə gülmədi bir ləhzə bu dövran, gedirəm.

Taleyin hökmü ilə nakam ölmüş eşqimizə,
Gözündən öpmək ilə eylə bir ehsan, gedirəm.

Başıma qarlar ələnmiş, gözümün nuru da yox,
Gördüyün qəddimi əydi bu hicran, gedirəm.

Səni sevməkdən özgə bir günahım yoxdu mənim,
Qoy sənə rəhm eləsin xalığı-Sübhan, gedirəm.

Canımı çoxdan alıbsan, bir qəfədir gördüyün,
Sabaha yox gümanım, can evi viran gedirəm.

Eşqimdə mən Adiləm, Yusifi-Kənan nədi ki?
Züleyxamdan ötrü eşqimə qurban gedirəm.

Qolların açaraq dedi: “Xoşbəxtəm,
Sənin ağuşunda ölmək istərəm”.

Dedim ki, əzizim, tək deyilik biz,
Dəhlizdə gözləyir sizin əriniz.

Qapı arxasında çoxdu adamlar,
Mən xahiş etmişəm çölə çıxsınlar.

Yaxınlaşıb onu qucmaq istərkən,
Qeybdən səs gəldi: “Dayan, neynirsən?!”

Əgər qucaqlaşib, öpüşsəniz siz,
Allahın əmrilə öləcəksiniz”.

Bir anda çəkilib döndüm geriyə,
Qız bilə bilmədi nə üçün, niyə.

Əlini ataraq tutmaq istərkən,
Arxam çevrilmişdi ona bilmədən.

Çünki döyülürdü qapı bu zaman.
Əri də dözmürdü qısqanlığından.

Qapını açaraq dedim: “Bilirsiz,
Xəstə ayılmışdır, bir-bir gəliniz”.

Hamısı sevincək doldu içəri,
Cibimə pul salmaq istədi əri.

“Biz ki əl üzmüşdük daha xəstədən,
Möcüzə yaratdın, de, necə, nədən?”

Xəstəyə gündəlik təyin elədim:
“İndi izin verin, daha mən gedim”.

Xəstə gözlərilə “getmə” – deyirdi,
Dedim ki, getməyim bizə xeyirdi.

Gəlib yoxlayaram hər gün xəstəni,
İndisə mürəxxəs buyurun məni.

Çölə çıxan kimi qıçım dolaşdı,

Ayağım qalxaraq başımdan aşdı.

Necə yıxılmışam üzü üstə mən,
Ayıldım çox keçmiş artıq gecədən

Ulduzlara baxıb, sordum, hardayam?
Göydəmi, yerdəmi, nə diyardayam?

Heç cavab tapmamış sualıma mən,
Gözlərim qaraldı, getdim özümdən...

Gecə polisləri gəzir sahəni...
Yoxlayır şübhəli hər bir döngəni.

Səkidə bir nəfər yıxılmış – deyə,
Polis raport verir tez idarəyə.

Növbətçi səsləndi: “O üzüstəsə,
Deməli, sərxoşdur, gətir polisə.

Arxası üstəsə onda dərhal siz
Təcili yardıma xəbər veriniz”...

Dərhal hazır oldu təcili yardım,
Həkim təəssüf etdi: “Buna nə yardım?

Təzyiq yox, nəbz yox, aparın görək”.
Xəstənin yanına qoyuldu xərək..

Xəstəni xərəyə qoyanda birdən,
Bacı qışqıraraq qopardı şivən:

“Bu, bizim doktordur, Yusif həkimdir!
Mən də deyirdim ki, görəsən kimdir?”

Xəstəxana, əməliyyat otağı...
Hamı sevir təzə gələn qonağı.

Qurumuş hamının gözlərində yaş,
Çevrəsində yoxdur nə bacı, qardaş.

Hamının qəlbindən keçir bu zaman,
Belə gözəl həkim, gözəl bir insan

Heç yerdə tapılmaz, axtar hər yeri,
Qəflətən baş həkim girir içəri.

Hamının nəzəri dikilir ona,
Ümidlər bağlanmış doktorluğuna.

Xəstəni yoxlayıb pıçıltı ilə
Deyir: “Ümid yoxdur azacıq belə,

Ürək iflicindən keçinmiş yazıq,
Gözəl bir insanı itirdik artıq”.

Başını bulayıb o çıxır çölə;
“İnana bilmirəm Yusif də ölə”.

Hamımız sevirik Yusif həkimi,
Saxlayıb soruşsan, deyər, hər kimi,

Hamının qəlbində kədərli ünvan,
Yusif adı dolanırdı bu zaman.

Heç kəsə dünyada heç nə deməzdi,
Kədərli dolanar, sirr söyləməzdi.

Qəlbində çox böyük dərdi varımış,
Dərd onu dünyadan çəkib aparmış...

Sabah qəm karvanı gün sallananda
Dayandı kədərlə qəbiristanda.

Burada yeni bir qəbir qazıldı,
Baş daşına bircə Yusif yazıldı.

Sənəddə başqaydı Yusifin adı,
Amma onu heç kəs yada salmadı...

Züleyxa gecəyarı qalxaraq birdən,
Qışqırıb atıldı yatdığı yerdən.

Qəribə bir yuxu gördü Züleyxa,
Fələk Yusifi də sarıdı çarxa...

Səhərədək Yusif deyə ağladı,
Sinəsini bu ad ilə dağladı.

Heç kəs bilmədi ki, bu Yusif kimdir,
Kim nə bilərdi dünənki həkimdir.

Həkim söz verdiyi vaxt gəlib çıxmadı,

Pislər sırasına yazıldı adı.

Xəstənin qəlbinə dammışdı ancaq,
Onu yalnız qəbristanda tapacaq.

Sürücünü çağırıb söylədi: “Qardaş,
Dediyimi eylə, deyilsənsə daş.

Ana yadigarı bu üzüyü sən,
Götürüb, mən deyən yerə gedərsən.

Sürücü söylədi: “Nə danışırısan?
Onsuz da edərəm mən nə bacarsam!

Neçə ildir sizdə çörək yemişəm,
De görüm haraya getməliyəm mən?”

Züleyxa söylədi: “İncimə, qardaş,
Üzüyü götürsən, olarıq sirdaş!

Bir yerə gedirəm, indi doğrudan,
Bir sən biləcəksən, bir də yaradan.

İnsanlığa sadıq bir kişisən sən,
Bu sirri heç yerdə deməyəcəksən!”

Sürücü and içdi sədaqətinə:
“Sığınıb Allahın əmanətinə.

İndi qəbristana getməliyik biz,
Bu sirri bilirik ancaq ikimiz”.

Maşın dolanaraq əyri yolları,
Qəbristan tərəfə çəkdi onları.

Maşın çatan kimi qəbristanlığa,
Gözətçi yetirdi bircə anlığa:

“Buyurun, burada nə işiniz var?
Bura gəlir ancaq hüvrü olanlar”.

Qız maşından düşüb yalvardı: “Əmi,
Dünən dəfn etmişlər burada kimi?”

“QIZIM, bir həkimi yüzlərlə adam,
Elə dəfn etdi ki, görməmiş xudam!

Görürsən o qəbri, dünən qazılıb,
Baş daşında bircə Yusif yazılıb”.

Qız sürətlə qaçdı qəbrə sarı,
Qucaqladı qəbri, öpdü daşları.

Baş daşına sürtürdü o, üzünü,
Göz yaşıyla yazdı Yusif sözünü.

Allaha yalvarıb dedi bu dəmdə:
“Həyat və ölüm sənin əlində!

İlahi bir eşqi sən verdin bizə,
Əməl etməliyik biz vədimizə.

Yusifin vədini qəbul etdin sən,
Məni niyə ondan naqis bilirsən?

Yusiflə dünyada alırdım nəfəs,
Yusifsiz nəfəsə ürəyim gəlməz!

Böyüksən, adilsən, ulusan, Allah,
Məni bu dünyada var etmə, Allah!

Yerləri, göyləri yaradan sənsən,
Mənə ölüm yetir öz kərəmindən.

Qaib səda gəldi: “Evə qayıt sən,
Bu gecə arzuna çata bilərsən”.

Gözətçi bu işə qalmışdı heyran,
Belə bir şey görməmişdi heç zaman.

Qız söylədi: “Əmi, mömin bəndəsən,
Allahdan savablar almaq istəsən,

Sabah burda qəbir qazılında sən,
Bu qəbrin solunu mənə verərsən.

Baş daşına heç nə yazma, amandır,
Züleyxa sözü yaz, bu ki, asandır!”

“Baş üstə, a qızım, ağla doyunca,
Belə şey görmədim ömrüm boyunca”.

Sürücü qız ilə evə qayıtdı,

Gecə yarı hamı uyuyub yatdı.

Səhər oyandılar, xəstə bayılmış,
Can getmiş, orada tək cism qalmış...

Qəbristana çatır böyük izdiham,
Görəsən, hardaymış bu qədər adam?

Xidmətçi göstərdi bir açıq qəbir,
Burada dəfn edin, fərqi nədir?

Hər şey qaydasında getdiyi halda,
Böyük bir həngamə var imiş dalda.

Adət üzrə qoyulanda baş daşı,
Əri acıqlandı, çatıldı qaşığı:

“A kişi, neynirsən, Züleyxa nədir,
Mənim arvadımın adı özgədir”.

Xidmətçi and içdi: “Əziz qardaşım,
Saçım ağarmışdır, keçmişdir yaşım,

Dünən bu xanımın gəlmişdi özü,
Təkcə Züleyxa yaz! – bu oldu sözü”.

Əri acıqlandı: “Cəfəng danışma!
O, gözünü açmırdı, həddini aşma!”

Xidmətçi çıxardı bir bazubəndi,
Dedi: “Qardaş, bir bax, özü verəndi.

Bazubəndi verdi ki, qəbri qazım,
Baş daşına tək cə Züleyxa yazım.

Durub gözləyirdim mən işin sonunu,
Dərhal hiss etdim ki, ruhudur onun”.

Ruh sözün eşitcək buradakılar
Sanki bir anlığa əfsunlandılar.

Bir müddət heç kəsdən bir səs çıxmadı,
Ruh sözü onları tam əfsunladı.

Sonra da çöndülər üzü qıbləyə,
Hamı əllərini qaldırdı göyə:

“Səndəki hikmətə şükür, xudaya,
Müşriklər yol vermiş neçə xətaya.

Əri dedi: “Buna heç sözüm yoxdur!
Dünyanın qəribə işləri çoxdur.

Müttəqi oluram mən də bu gündən,
Bütün müşriklərə oluram düşmən!

Bir yerdə götürək bu qəbirləri,
Qoy olsun adamların inanc yeri...

Müqəddəs yer bildi hamı buranı,
Adı qaldı Aşiqlər qəbristanı.

Əfsanə yarandı qoşa qəbirdən,
Hamı əfsanəni bildi əzbərdən.

Kim bu qəbristanə gələrsə, əlbət,
Əvvəlcə onları edər ziyarət.

Adil adlı alim, mömin bir insan,
Yazıb tamamladı kiçik bir dastan.

Allah hikmətinə əgər inansan,
Rəhmətlə müəllifi yada salarsan.

HEKAYƏLƏR

GENOSİD

Həmişə bağa-bağçaya, çölə-bayıra, işə-gücə adət etmiş Məhəmməd kişi ata-baba yurdunu tərk edəndən sonra Əhmədlidəki doqquzuncu mərtəbənin balkonundan sağa-sola, aşağı-yuxarı baxmaqdan lap bezmişdi. Odur ki, olub keçənlər haqqında məlumat almaq qərarına gəldi. Əlinə “Molla Nəsrəddin” keçdi. Əvvəlcə jurnalın şəkillərinə baxdı. Sonra 1906-cı il 9-cu nömrəsini oxumaq qərarına gəldi. Orda qoca Molla Nəsrəddin yazırdı: “İrəvan qubernatoru on dörd ildir ki, bu mənsəbdədir, hər il on dörd müsəlmanı qulluqdan kənar edir. Bu müddətdə qubernator neçə müsəlman çıxarıb?”

Məhəmməd dərindən bir ah çəkib – Allah sənə rəhmət eləsin, ay Molla! Gör səksən dörd il bundan əvvəl indinin sözünü necə deyib! Hər şeyi necə görüb!

Məhəmməd kişi jurnalı vərəqlədikcə Molla Nəsrəddinin bu günümüzə neçə il əvvəl ağıladığını görüb, heyratə gəldi. Bekar adam olduğu üçün jurnalı oxuya-oxuya gəldi çıxdı 1907-ci ilin 3, 4, 5 və s. nömrələrinə. Orada Xortdan imzası ilə “Cəhənnəm məktubları” adlı hekayəti oxudu, agah oldu ki, Xortdan Şuşalı axund Mirzə Qoşunəlinin hazırladığı dərmanı Tiflisdəki Ağ mollaın dediyi üsulla qəbul edib cəhənnəmə gedərək oradan reportaj – məktub göndərir.

Öz-özünə fikirləşdi ki, yaxşı, xortdan o dünyaya gedə bilir, mən burdan Ermənistana, öz kəndimizə, öz ev-eşiyimə baş çəkə bilmirəm?

Ona görə də Mirzə Qoşunəlinin hazırladığı dərmanı tanışlarının köməyi ilə birtəhər əldə etdi. Arvad-uşaqla vidalaşmış öz otağına keçdi və xahiş etdi ki, qırx gün onun on iki kvadrat metrlik otağının qapısını açmasınlar. Dərmandan üç-dörd qaşığı qəbul etdikdən sonra özünü ağ paltarda gözə görünməz bir kölgə kimi Amasiyanın Oxçuoğlu kəndində gördü. Qapıya baxdı. Gözlərinə Məhəmməd Əhməd oğlu əvəzinə Sergey Mixayloviç Əsgəryan sataşdı. Heç kəs hiss etmədən həyəətə girdi. İt köhnə sahibinin qoxusunu alıb zəncir gəmirməyə başladı ki, bəndini qıraraq öz sahibinin ayaqlarını yalasın. Sergey səhər tezdən durub həyətin aşağı başında işləyirdi. İtə qışqıraraq onu sakitləşdirib işinə davam etdi.

Məhəmməd ikinci mərtəbəyə çıxdı, evlərə baxdı. Hər şey iki idi. Televizor, radio, maqnitofon və s. Biri Məhəmmədin apara bilmədiyini, biri Sergeyin Bakıdan gətirdiyini. Məhəmməd hara baxdı, öz keçmiş günlərini gördü. Qəlbindən qan axdı, gözlərindən yaş, başından tüstü çıxdı, ürəyindən ah. İt isə öz köhnə sahibinin qoxusunu alandan sonra Sergeyi yaxına buraxmır, sözünü saymır, hey hürüb dartınırdı. Sergey öz-özünə düşündü ki, bəlkə evə oğru gəlib. Tez qaça-qaça evə gəldi, eyvana çıxan kimi burnuna müsəlman qoxusu dəydi. Div kimi burnunu sağa-sola çevirib qoxuladı. Yox, doğrudan, bu, müsəlman qoxusu idi.

Səsini başına atıb saqqallıları çağırırdı. Ədə Vartan, Haykaz, Stepan, Şudara, İsteq musurman qa: Şudara eli!

Onlar gələndə qədər Məhəmməd gözə görünməz ağ xalatında Sergeyin qabağında dayanıb: Sergey, onları çağırma, mənə heç kəs öldürə bilməz!

Sergey qorxudan yağlı dilini işə saldı:

– Vallah, Musurman qardaş, özünü göstər, mənim qardaşımsan, bu evdə sənə heç kəs güldən ağır söz deyə bilməz. Öz evindir, gəl bir tikə çörək yeyək. Boğazımızı yaşlayaq.

Məhəmməd: – Yox, aşna, yetmiş il elə biz sənə qardaş dedik, çörək yedik, gözümüzün işığı elədik, axırda siz nə elədiz!

Özümüz qaranlıqda qaldıq, nefti sizə verdik, özümüz soyuqda qaldıq, qazı sizə verdik. İşləyib sizi yedirdik, siz isə bizi öz evimizdən bir qatma götürməyə qoymadınız. Bax bu evdən mən nə aparmışam? Hamısına sən sahiblənmisən. Sənin Vartanın, Haykazın, Stepanın əlində silah məni yataq paltarında evimdən qovdular.

Sergey: – Bəs indi bura niyə gəlmişən?

Məhəmməd: – Sizin vətəniniz yoxdur. Ona görə də sizin üçün o əziz deyil. Bu həyətdə mənim uşaqlığım keçib, ata-anam burda yaşayıb, babalarımın qəbri burdadır, gəldim bir baş çəkim.

Sergey: – Yaxşı, indi sən məni öldürə bilərsən?

Məhəmməd: – İstəsəm öldürərəm və heç kəs məni görə bilməz. Amma biz sizin kimi vicdansız, adam öldürən deyilik.

Bu sözləri eşidən kimi Sergeyin bədənini soyuq tər basdı, qorxudan bədəni əsməyə başladı, ağzı qurudu, dili söz deyə bilmədi. Ancaq onu fikirləşdi ki, bu Məhəmməd mütləq məni öldürəcək. Qorxudan yer onun ayaqlarının altından qaçırdı. Özünü bir təhər yataq otağına salıb çarpayıya uzandı.

Ərinin vəziyyətini görəndə Siranuş özünə əl qatdı ki, ey qonşular, gəlin, Sergey öldü. Tez yadına düşdü ki, ona bir

az sərın su versın, bəlkə dili açıla. Bu vaxt Sergeyin harayına Vartan, dardan, partan, Siranuşun harayına isə qonşular gəldi.

Arvad suyu içirəndən sonra Sergey gözünü açıb adamları gördü. Musurman yenə gözə dəymirdi. Sergey elə qışqırdı ki, səsi hər yerə yayıldı.

– Qenosid, qenosid, məni musurman öldürür. Ərə Bablumyan, Nazaryan, İqor Balyayev, Lidiya Qraforova hardasız, Moskvaya, hər yerə xəbər verin, deyin ki, vəhşi Məhəmməd, zavallı, yazıq, başıbəlalı Sergeyi öldürür. Bəs bu qenosid deyil?

Divin tükünü oda tutdular. O saat Bablumyan /İzvestiya/, Nazaryan /mərkəzi televiziya/ hazır oldular: Nə olub, Sergeycan?

– Ərə tez olun şəklini çəkin, yayın bütün dünyaya. Xəbər verin Məhəmməd məni öldürmək istəyir.

Nazaryan: – A Sergey, burada heç kəs yoxdur. Mən kimi çəkim, nə yazım.

– Ərə, nə qəribə adamsan, nə olar görməyəndə. Bəs İqor Belyayev, Lidiya Qraforova görmədiyini necə yazır. Sən də elə yaz. İndiyə qədər həmişə böhtan yazmışsan, indi də yaz da! Yoxsa musurmanlar kimi? Biz binaları partladırıq, deyirlər qaz partlayıb. Nə qəribə adamsan?

Sergeyin ağzı qurudu, əli ilə su istədi. Siranuş ona su verdi. Üst paltarını soyundurub yerinə uzatdı. O, gözünü açıb Məhəmmədi sinəsinin üstündə oturan gördü.

– Ərə, budur bax Məhəmməd, mənim döşümdə oturub. İndi onu danışdırın, siz tutun.

Hamı yaxına gəldi, diqqətlə Sergeyə baxmağa başladılar. Onlar Məhəmmədi görmürdü. Zənn etdilər ki,

kişi dəli olub. Can verərkən sayıqlayır. Sergey Məhəmmədi dilə tutmağa başladı ki, danışsın.

– Məhəmməd, Bakıda nə var, nə eləyirsən?

– Nə olacaq, qalxıb doqqüzuncu mərtəbəyə dırmaşmışam.

– İş-güc necədir?

– Nə iş. Mən çöl-bayıra öyrənmiş adam balkonu belləyib əkməyəcəyəm ki!

– Ərə, hələ Sizi doqqüzuncu mərtəbəyə, pişiyinizi ağaca dırmaşdıracağıq.

– Bilirəm, həmişə arxalı köpək qurd basar.

– Siz çox dəli adamsız, ərə bir arsax nədi ki, ondan ötrü belə can verirsiniz.

– Çünki, o, bizim doğma torpağımızdır.

– Ərə, dəli musurman, sən bilirsən ki, biz Bakunakerti alandan sonra da sakit ola bilmərik. Bax, Pxeyan da bizimdi, Ventyan (Laosun paytaxtı) da bizimdi, Amerikadakı Hayiti – görürsən hay, Martinika – bax ha, Mart, hamısı bizimdi. Bütün dünya bizim olacaq. Bütün dünya erməni milyarderlərinindi, hələ istəsən, sənə deyim ki, Karlos Markosyan (Karl Marks) da ermənidi.

– Bizim isə heç kəsin torpağında, heç kəsin dühasında gözümüz yoxdur. Öz torpağımız, öz dahilərimiz bizə bəsdir.

– Ərə, dəlisən, nəsen? Biz demişik sizi qıracağıq. Bakını Beyruta çevirəcəyik.

– Biz də Yerevanı Berlinə çevirərik.

– Ərə, dəli musurman, Sizin nəyiniz var ki, Yerevanı Berlinə çevirəsiniz. Yerinizdən tərپənsəz, yenə yanvardakı kimi hamınızı qırarıq. Sonra adını da qoyarıq Çerez-Vi çaynoe Bala-Jeniya. Görüm onda necə olacaqsız. Öz

hinger padşahımızı da biz tikmişik. Buşu da biz prezident eləmişik. Siz hələ yatmışız. İndiyəcən bir akademikiniz, bir marşalınız olub?

– Olmayıb, çünki müsəlmanlardan, türklərdən siz də, böyük arxa-köməkləriniz də qorxmusuz.

– Ərə, mən indi qorxuram?

– Yox, qorxmursan, niyə qorxasan? Sən Sergey Mixayloviç, o da Mixayıl Sergeyeviç, əlbəttə, qorxmazsan. Mənim əllərimi bağlayıb, səni isə silahlandırır. Sənə gözün üstə qaşın var demir, məni isə gülləbaran edir. Sən onun əziz xələfisən, yeri gələndə ağlamağı, göz yaşını tökməyi də, namus-qeyrətindən əl çəkməyi də bacarırsan, təkni sənə yer, pul, vəzifə versinlər!

– Ərə, dəli musurman, sən də bacaraydın da!

Bir nəfər sizdən çıxmışdı. – Onun da başını siz əkdiz.

– Məssəb haqqı, yox, sizinkilər bizdən çox yazdılar.

O gülür.

Məhəmməd: Gülmə, istəsəm bu saat səni o dünyaya göndərəm. Amma biz rəhmliyə. Sizin kimi faşist deyilik. Mən gedirəm. Ayağa qalxıb dünyaya səs salarsan: QENOSİD.

Nazaryan Sergeyin dediklərini və əl-qol ata-ata elədiyi hərəkətləri tez lentə aldı.

Axşam mərkəzi televiziya “Zaman” proqramında hüznəvər bir səslə elan etdi: “Bu gün başıbəlalı, blokadadan tənqə gələn, zəlzələdən zərər görən böyük erməni xalqından bir nəfər də öldü. Xüsusi müxbirimiz onun ölümünü lentə almışdır. Görün əsl erməni necə ölür”.

Ekranada biz gördüyümüz səhnə canlanır. Sergey sayıqlayır. Son sözlərini deyib ucadan qışqırır: ARSAX, QENOSİD!

VERGÜL KONFRANSI

Neçə müddət idi ki, tələbə yoldaşım Yazıq Fağırzadəni görmürdüm. Bir gün işə gedərkən onunla təsadüfən rastlaşdım.

– Yazıq? Hə xoş təsadüf? Sən allah niyə görsənmirsən?

Dostum da məni gördüyünə çox sevindi:

– Nə yaxşı oldu ki, görüşdük! Səni elə arzulayırdım ki!

– Nə əcəb?

– Elə belə sənsizləmişdim.

Biz söhbət edə-edə mənim iş yerimə doğru gedir, əziz tələbəlik illərinin unudulmaz yadigarı kimi bir-birimizdən doymaq, ayrılmaq istəmirdik. Mən artıq idarəyə çatdığımdan əl verib ayrılmalı idik. Dostum əlimi əlində bərk-bərk sıxıb – sən allah, – dedi sabah bir bizim instituta gəl.

– Nə var ki?

– Sabah elmi konfrans var. Orada yaxşı məsələlər olacaq.

– Nə konfransdır belə?

– Vergül konfransı!

– Vergülə nə konfrans?

– Xahiş edirəm sorğuya-suala tutma. Sabah bir az tez gəl. Hər şeyi sənə danışım, yoxsa konfransın mahiyyətini başa düşməzsən – deyə Yazıq zarafata keçdi.

– Yaxşı, mənim əziz Yazığım. Sabah görüşənədək, – deyib ondan ayrıldım. Amma səhərə qədər vergülə elmi

konfrans həsr etmiş alimlərin xüsusi tədqiqatı haqqında düşüncələr məni rahat buraxmırdı. Ona görə də səhər konfrans başlamazdan iki saat əvvəl tələbətlik yoldaşım Yazığın yanına getməyi qərara aldım. Mənim bu dostum çox qərribə bir adam idi. Mehriban, sədaqətli, səmimi! Anlaşıqlı desək, adı xoşuma gəlmirdi. Tələbət olanda ondan neçə dəfə adını dəyişməsinə xahiş etmişdim. Amma o razı olmamışdı ki, bu ad mənim təbiətimə çox uyğun gəlir. Ona görə də mən ona ikilikdə həmişə yazığım Yazıq deyərdim. Nə isə. Yazıq, doğurdan da, yazıq oğlan idi...

Sabah tezdən dostum Yazığın yanına getdim. O, yoldaşlarından ehtiyat etdiyindən mənimlə dəhlizdə danışmağı qərara aldı. Biz dəhlizə çıxdıq.

– Hə, bilirəm, – dedi – səni nigaran qoymuşam.

– Doğrudan da, bugünkü konfransı vergülə həsr ediblər? Axı bu nə olan işdir? Bu ideya kimin ağına gəlib? Belə kiçik şeyə də böyük konfrans həsr edərlər? – deyə təəccübləndim.

Dostum güldü:

– Əlbəttə, o adamına baxır: hələ bilmək istəsən vergülün vəziyyəti adlı sərgi də düzəltmişlər. Sərgi nə sərgi. Vergülün müxtəlif ölçüdə, müxtəlif rənglərlə çəkilmiş şəkilləri sərgini bəzəyir.

Bunlar öz yerində, belə böyük elmi məclisə camaatı kim toplayır? Yəni bu konfransın təşəbbüsçüsü kimdir?

– Kim ola bilər. Ağıncı? Bizim müdir.

– Sizin müdirin ki, mən biləsi o qədər də dərin tədqiqat qabiliyyəti yoxdur. Bəs necə olub?...

– Eh, bunun qərribə bir tarixi var. Sən allah, heç kimə deməyəsən.

Mən sirri heç kəsə deməyəcəyimə and içdikdən sonra dostum sözə başladı.

– Uzun illərdən bəri məni narahat edən bir mövzu üzərindəki axtarışlarımı ümumiləşdirib bu qərara gəlmişdim ki, elə bu işi namizədlik dissertasiyası mövzusu kimi təsdiq elətdirim. Ona görə geniş planlarımı və bəzi tədqiqat məxəzlərimi götürüb səliqə ilə qovluğa yığıb müdirimiz Haray Həşirzadənin qəbuluna getdim. Katibə qız bir-bir adamları içəri buraxırdı. Məndən qabaq içəri girən bir oğlan da elmi tədqiqat işi ilə əlaqədar bir məsələdən danışırdı.

İçəridən Haray Həşirzadənin nəritisi eşidildi:

– Mızıldama, de görüm, nə istəyirsən?

– Professor, xahiş edirəm, mənim namizədlik mövzumu təsdiq edəsiniz.

– Mövzun nədir, alim olmaqda məqsədin nədir?

– Mən alim olmaq üçün yazmıram. Bu mövzu çox yaxşı mövzudur.

– Ədə, – deyə Həşirzadənin harayı eşidildi – məni ələ salmısan, namizəd olanda alim olmayacaqsan?

– Yox, yoldaş Həşirzadə, məndən nə alim, allah sizi bizim başımızm üstündən əskik eləməsin ki, bizi də sizə görə tanısinlər.

Dostum deyəsən Haray Həşirzadənin yaxşı damarından tuta bilmişdi. Ona görə də kişi əməlli başlı yumşaldı.

– Yaxşı, mövzunun adı nədir?

– Siz məndən də yaxşı bilirsiniz ki, Olub Unudulmuşzadənin elmimizin inkişafında rolu böyük olmuşdur. Ona görə də onun həyat və yaradıcılığına elmi iş həsr etməyə dəyər.

- Yox, dəyməz, – deyə Həşirzadənin səsi ucaldı.
- Axı, professor, bizim ixtisas üzrə o, ən çox tədqiqat aparən alimlərdən biridir!
- Ədə, sən dəlisən? Bəs mən yekəlikdə kişidən onda niyə yazmırsan? Olub Unudulmuş zadələrdən yazırsan, ölənlərdən yazırsan, hə?
- Əsəbləşməyin, yoldaş Həşirzadə, sizdən də yazacağam.
- Yəqin, mən öləndən sonra yazacaqsan, tənqid eləsən də cavabını verən olmasın, bisavad.
- Professor, bisavad niyə deyirsiniz?
- Çünki səni başqa adla institutdan kənara atmaq olmaz!
- Professor, axı mən nə eləmişəm ki, məni kənara atasınız?
- Hələ, indi danışıqların sənə kənara atılmağına əsas verir. Ərizəni yaz!
- Özü isə düyməni basıb müavini Lal Dinməzovu yanına çağırırdı.
- Yoldaş Dinməzov, bu əfəlin məsələsini həll edin, qoy çıxıb getsin.
- Həşirzadə belə şeylərdə həddindən artıq cəsarətsiz idi, ona görə də hər şeyi Dinməzovun əli ilə edirdi. Dinməzov isə vəzifəsini bilirdi. Əlini gözünün üstünə qoyub lal-dinməz geri qayıtdı.
- İndi mənim də başıma belə iş gələ biləcəyindən qorxub geri qayıtmaq istəyirdim ki, qəribə bir hadisə baş verdi... Bir nəfər usta, görünür, təmir sənədlərinə imza etmək üçün icazəsiz olaraq başını Həşirzadənin qapısından içəri uzatdı. Alim elə qışqırdı ki, ustanın rəngi ağardı, özünə gələndən sonra qəribə bir müqayisə elədi.

– Əşi, – dedi, – Sirkdə artistlər başlarını şirin ağzına qoyur, kişi deyirəm bu müdirin kabinetinə baş uzatsınlar.

Hamı gülüşdü. Bu, katibənin acığına gəldiyindən hamını bayıra çıxardı. Məni isə içəri buraxdı. Mən içəri girəndə, açığını deyim ki, bədənim əsirdi.

– Hə, sən nə istəyirsən?

Başına gələn başmaqçı olar, deyirlər, mən özümdən əvvəlkilərdən ibrət dərsi götürmüşdüm. Ona görə də ayrı taktika ilə müdiri ələ almaq istədim.

– Professor, Sizin rəhbərliyinizlə bir elmi iş yazmaq istəyirəm.

Bu, kişinin xoşuna gəldi. Ona görə də mənə əyləşməyi təklif etdi, oturdum.

– Nə mövzusu üzərində işləmək istəyirsən?

Professor, mövzum o qədər də böyük deyil. Durğu işarələri, onların işlənmə tarixi və məqamları üzərində işləmək istəyirəm.

Kişi bir qədər fikrə getdi. Siyirtmədən bir dəftərçə çıxarıb mövzunun adını yazdı. Sonra astaca mənə:

– Yox, bu mövzu olmaz.

– Niyə professor, balaca bir mövzudur, sizin rəhbərliyinizdə işləyirəm.

Mən mövzunun elmi əhəmiyyətini kiçiltməkdə təvazökar bir işçi kimi professorun xoşuna gəlmək istəyirdim. Ancaq əksinə oldu.

– Necə yəni balaca? Bilirsənmi ki, bu mövzunu mən işləyirdim. Mövzuya balaca deyirsən?

Mən də ərizə yazmalı olacağımdan qorxub deyə bilmədim ki, a kişi, axı bu mövzunu sən indi bloknotuna yazdın! Kişi o vaxtdan həmin mövzunu işləyir. Altı aydır

ki, tədqiqat aparır. Mən də mövzu axtarmaq üzərində işləyirəm.

Dostum Yazıq bu sözləri deyib qolumdan yapışdı.

– Əşi, düzələr, gəl gedək görək necə məruzə edəcək.

Biz içəri girəndə, salon, doğrudan da, adamla dolu idi. Hamı kiçik vergülə həsr edilmiş böyük konfransın açılmasını səbirsizliklə gözləyirdi. Professor Həşirzadə müxtəlif yerlərdəki dostlarını da konfransa dəvət etmişdi. Söz Haray Həşirzadəyə verildi. O, ayağa qalxıb tribunaya yaxınlaşdı. Gözlüyü gözünə taxıb sözə başladı.

– Yoldaşlar, vergül elə böyük əhəmiyyətə malikdir ki, ona hamı tabe olmalıdır. Necə böyük adam, necə məsul şəxs olursa-olsun, vergülü görən kimi dayanmalı, səsini alçaltmalı, tonunu dəyişməli, sonra isə oxumağa davam etməlidir.

Həşirzadə sözlərini belə qurtardı.

– Gördüyünüz kimi, vergülün özü kiçik olsa da, əhəmiyyəti çox böyükdür. Mən deyərdim ki, elmdə vergüldən böyük əhəmiyyətə malik heç nə yoxdur. Təkcə onu deyə bilərik ki, heç bir elmi əsər vergülsüz keçinə bilməz!

Həşirzadənin sözü qurtardı. Onu təkcə Lal Dinməzov alqışladı. Çünki o da Həşirzadə kimi inkişaf yolunda gənclərin qabağına qoyulmuş bir vergül idi.

Dostumun qulağına yavaşcadan dedim:

– Yazıq, sən necə də yoldaşlarını tapmısan?

– Niyə?

– Çünki elə bunların hamısına adamın yazığı gəlir.

Hər ikimiz birdən:

– Vay Həşirzadə kimi müdiri olanların halına dedik.

– Elə o özü də gənclərin inkişaf yolunda bir vergüldür.

– Yaxşı ki, nöqtə deyil!

DOĞANAQ

Allahqulu İmamqulu oğlu çoxdan arzusunu çəkdiyi vəzifəni əldə etdikdən sonra qapını bağlayıb içəridə fikrə dalmışdı. Çox şeyləri düşündü, daşındı. Xəyalından bu vəzifəyə çatana qədər keçirdiyi həsrət dolu gündüzlər, ümid dolu yuxusuz gecələr bir kino lenti kimi gəlib keçdi. Bütün tanışlarını götür-qoy elədi. Onları üç qrupa böldü: dost, müdara və zidd qruplarına. Sonra gələcək haqqında düşünməyə başladı. Yadına düşdü ki, birinci öz kabinetinin qapısına qəbul günlərini vurmaqdan başlamalıdır. Birdən çöhrəsi avazıdı, yadına nə düşdü görəsən? Kimin qəbul saatları? – Bax bundan çox şey asılıdır – deyə düşündü.

İndi iki mərtəbəli adlar dəbdə deyil, həm də pis səslənir. Yaxşı, bu böyüklükdə təşkilatda məni necə çağırırsınız? Düşünürdü:

- Allahqulu İmamquluyeviç?
- Yox, bu yaraşmır.
- Bəlkə adımın ikinci hissəsini ixtisar edim?
- Necə?
- Yəni Allah İmamoviç?
- Yox, elə şey olmaz. Allah imamdan daha qədimdir.
- Onda ən yaxşısı budur ki, birinci hissələri atım, onda olaram Qulu Quluyeviç. Bu oldu... Buna kimin sözü ola bilər?

Bu gündən Qulu Quluyeviç idarədə böyük səhman işlərinə başladı. Özü də hər şeyi öz məzacına uyğun.

Yəqin etdi ki, bütün işçilərım dünyaya mənim gözümlə baxmalı, aldıqları parçaları mənim arşınım ilə ölçməli, şəhəri mənim addımım ilə gəzməlidir. Ona görə də çox şey təzələnməli, çox şey dəyişməlidir.

Birinci katibədən başlamağa qərar verdi Qulu. Bütün dost adamlara bildirdi ki, mənə bir yaxşı, hal əhli, ağzı tikili, başı bütöv, əli təmiz, ayağı qısa, gözü açıq, dili şirin, övqatdan çağ, yanağı ağ... bir katibə lazımdır.

Yaxın adamların zəmanəti ilə Qulu Quluyeviçin yanına gündə bir neçə nəfər qız gəlib geri qayıtdı. Amma Qulu Quluyeviçin saydığı əlamətləri özündə birləşdirən bir nəfər tapılmadı ki, tapılmadı. Nəhayət, günlərin bir günü Qulu Quluyeviçin bəxti açıldı katibə sarıdan. Kabinetə yaş da, başı da, ayağı da, əli də, üzü də, gözü də Qulunun çoxdan axtardığı keyfiyyətləri özündə birləşdirən bir qız gəldi. Rəisin kefi çağladı bu gün, hələ işdən sonra bu münasibətlə özünü təbrik etmək üçün sağlıq da dedi Qulu...

Ertəsi gün Qulunun qəbul otağında əntiqə bir canan peyda oldu. Rəis onun hər hərəkətinə göz qoyur, ilk gündən onu öz məzəcinə uyğun tərbiyə edirdi. Paltar xoşuna gəlmədiyini üçün qıza bir paltar da tapdı. Elə bir paltar ki, qızın gözəl baldırını örtüb rəisi feyziyab olmaqdan məhrum etməsin. Sözü düzü, bu paltarda qız Qulu düşündüyündən daha gözəl görünürdü. Bir gün işdən sonra zəngi basıb onu yanına çağırırdı.

– Hə, bax indi yönün-yöndəmin mən deyəndir. Davranışın, təmkinin, aqlın da mən deyən olsun gərək.

Qız utancaq halda başını aşağı saldı, handan-hana rəisi üzücü intizarın əlindən xilas etdi:

– Necə desəniz, o cür işlərəm.

– Yox, bu olmadı. İkimiz olanda mənə siz demə, heç olmazsa, gündə bir neçə dəqiqəlik sənin gəlişin məni rəsmiyyətdən xilas etsin. İnşallah, sən bu idarənin doğanağı olacaqsan.

Qız doğanaq sözünün mənasını o qədər də başa düşmədi. Öz-özünə bu sözü başqa bir sözlə müqayisə etdi, utandı, qızardı.

Bu, rəisin ovçu gözlərindən yayınmadı. Qızda narazılıq yaranmasından qorxduğuna görə tez özü sükutu pozdu.

– Hə, indikilər hər sözün mənasını başa düşümlər. Eşitmişəm, deyərlər: “Örkən nə qədər uzun olsa da, yenə doğanaqdan keçər”.

– Eşitmişəm, amma doğanaq nədir, bilmirəm.

– Doğanaq uzun iplərin bir ucuna bənd edilən qısa haça ağacdandır. Əvvəllər ot, küləş, odun şələsi bağlayanda, ya da at, eşşək yükləyəndə doğanaqlı iplərdən, yəni örkənlərdən istifadə edərdilər. İpin o biri ucu mütləq gəlib bu ucdakı doğanaqda bənd olmalı idi. İndi bildin ki, doğanaq nə deməkdir?

– Bildim. Demək bu idarənin bütün işləri məndən keçəcək.

– Bəli.

Qız daha sual verməyib çıxıb getdi. Sabahdan o, doğanaq vəzifəsini bitirəcəkdə...

Rəisin qəbul otağı adamla dolu idi. Amma katibə heç kəsi içəri buraxmırdı. Elə bəhanə gətirmişdi ki, hamı gözləməyə razı idi. Özü tez-tez içəri girir, birinci qarmağı rəisin boğazına keçirməyə çalışırdı...

Qəbul qurtardı, iş günü başa çatdı. Katibə isə rəisi “tərbiyə etməyə” təzəcə başlamışdı. Qızın sözlərinə qulaq

asan Qulu Quluyeviç kimisi ilə ucadan danışır, tez əlini telefona atıb harasa zəng vurmaqla söhbəti qurtarır, ya da zəngi basıb başqasını kabinetə dəvət edirdi. Bir başqası ilə daha mehriban olur, keçib aşağı başda üzbəüz oturur, bəzən çaya qonaq edirdi. Adamların bir qrupu isə katibənin doğanağından keçə bilmədiyi üçün heç rəisin qəbuluna düşə bilmirdi. Amma katibə hələ özündən razı deyildi. Çünki hələ idarəni tamamilə ələ ala bilməmişdi. Buna görə də bəzi şöbə rəisləri ondan soruşmadan birbaşa içəri keçirdi. Qız bu fikirlərin təsiri ilə əsəblərini dartışdırdığı halda birdən qapı açıldı, şöbə rəislərindən birinci müavin Qulu Quluyeviçin yanına girməyə cəhd etdi.

– A yoldaş, ay kişi, hara soxulursan? Bir soruş rəis burdadır, ya yox, keçmək olar, ya yox.

– Bağışla, işim təcildir, idarənin ictimai işidir.

– Bəs biz onda kimik?

– Siz rəisin katibəsi.

– Rəisin yox, idarənin.

– Yaxşı, olsun idarənin, xanım qız. Özünü niyə belə aparırsan?

– Belə olmasam, rəisi işləməyə qoymazsınız. Deyin görüm hansı iş üçün qəbula gəlmisiniz?

– Sizə deyiləsi deyil.

– İdarənin məndən gizli işi yoxdur. Bəzi işləri aidiyyəti üzrə elə mən göndərirəm.

– Necə yəni, katibə problem həll edir?

– Bəli, hara getsən, örkən yenə doğanaqdan gəlib keçməlidir.

– Kimdir o doğanaq?

– Mən.

Gələn adam qızın qırımını pis görüb qovluğunu qoltuğuna vurub çıxıb getdi. Onun ardınca isə katibə xanım rəisin boğazına doğanaq keçirib düz plyaja – özü də ən gizlin guşəyə çəkdi. Öz yerinə şöbələrin katibələrindən birini qoydu ki, telefon zənglərinə cavab versin ki, rəis yuxarıya gedib, şikayətçilərə də desin ki, rəis xəstədir.

Neçə müddət idi ki, Doğanaq qız idarənin boğazına keçmişdi. Rəisin mərhəməti və özünün “qabiliyyəti” sayəsində idarənin bütün işləri bir ip kimi doğanaqdan keçirdi. Qız özü kimi bütün katibələrlə əlaqə yaratmışdı. Elə bir müşkül iş ola bilməzdi ki, bu qız doğanağını atıb onu həll edə bilməsin. Hər səhər rəis gəlməmiş katibələrə zəng vurub əvvəlcə öz işini görürdü.

– Alo, sənsən? Sağ ol, əzizim, çox köməyin dəyib, xalam oğlunun təyinatı düzəldi. Mən də qulluğunda hazır. Öpürəm səni... Və ya:

– Alo, sənə quzu kəsərəm, yerlim Cəfərin işi düzəldi. Hə, hə öz işinə bərpa olub. Şirinliyin məndə, canını yeyərəm sənənin... Bəzən:

– Alo, ə nə qəribə qızsan? Pah atonnan, guya böyük şeydir? Rəisini yola gətirə bilmirsən? Eyb etməz, mən sənənin işini düzəldərəm. Özün utanarsan... Keçəl halva yeyər...

Gah da:

– Alo, təşəkkür, yüz təşəkkür. Keçəl olma, onun bəxtində ol. Gədənin bütün əyər-əskiyyəti düzəlib. Bizə görə qulluq.

Qulu Quluyeviç doğanaqda elə ilişib, elə bənd olmuşdu ki, idarənin bütün işləri yaddan çıxmışdı. Evə də gedə bilmirdi, hara baxırdı onu görürdü. Yuxuda da qızın

kəməndinə düşür, doğanaqdan keçirdi. İdarə Şurasının iclası yarım saatdan artıq çəkməzdi. Çünki doğanağa ilişib harasa sürünəcəkdə; ya şəhər ətrafı gəzintiyə, ya qəsəbələrədən birindəki kinolara, daha nə bilim hara. Əslinə qalsa, rəisin boğazına keçən doğanağın ipi keçdiyi yerlərdə iz qoymuşdu. Doğanaq ilişərək rəisi qabağa, idarəni isə dala çəkirdi. Bir ucuna doğanaq bağlanmış ip rəisin boynuna, bədəninə elə sarılmışdı ki, onların heç birinin xəbəri olmadan gizli işlər aşkar olmuşdu. Bu ip açılıb dolaşmış, nəyə isə ilişmişdi. Rəisin boğazına ilişmiş doğanaq onu çəkib idarədən bayıra atdı...

O, yenə Allahqulu İmamqulu oğlu oldu.

ODLAR YURDUNUN OD QIZI

Gecədən xeyli keçmişdi. General pəncərənin önündə dayanıb şəhərə baxırdı. Qəzetlərin gözəlliyini göylərə qaldırdığı şəhəri tam görməsə də, iki günlük təəssüratı Bakı haqqında müəyyən fikir oyatmışdı. İlin ən soyuq ayı hesab edilən yanvarın 20-si olmasına baxmayaraq, şəhərdə qardan əsər-əlamət yox idi. Dünənə qədər öz adi həyatını yaşayırdı. Hamının çöhrəsində şərqlilərə məxsus bir təbəssüm var idi. General mülki paltarda bir gün əvvəl şəhəri gəzərkən hamının mehriban çöhrəsindən yəqin etmişdi ki, kimin qapısını döysə, onu tanımadan belə əziz qonaq kimi qəbul edər, hörmətini göstərərlər. Amma nə üçün kiminsə qapısını döymək, kiminləsə mehriban olmaq? Axı o bu şəhərə başqa məqsəd üçün gəlmişdi. Dünəndən şəhəri gəzəndə bu mehriban şərqlilərin çılğın zarafatlarını ekstemizm, siqaret çəkənləri narkoman, çevik görünənləri terrorçu, sakit dayananlan millətçi-separatist, ucadan danışanları xuliqan, yanından sürətlə ötüb keçənləri düşməni kimi qiymətləndirmiş, iki milyonluq şəhərdə bir nəfər onun gözünə “kommunizm qurucusu” dəyməmişdi. Ona görə də şəhərin dinc əhalisinə qarşı amansız olmuş, tank təkərləri ilə küçələri naxışlamaq, evlərin balkon və divarlarını, pəncərə və qapılarını güllələrlə bəzəmək, qabağına çıxanları qırıb-tökmək, hamıya qulağı çıxınca qulaqburması vermək, beləliklə, şəhəri öz “vəhşi” sakinlərindən “qorumaq” üçün qəti əmr vermişdi.

Pəncərənin qabağında dayanıb fikir dəryasına qərç olan General arabir onun əmrilə şəhərə yağan avtomat güllələrinin səsinə fikirdən ayrılır, yenidən əmrin necə yerinə yetirilməsi haqqında düşünürdü. O, təəssüf edirdi ki, şəhərə qulaqburması vermək üçün aviasiya niyə iştirak etmir. Qırx ildən artıqdır ki, uzaqgöstərən durbinlərlə düşmən tərəfə baxıb “ОГОН!” deməyə həsrət qalan General tankların, zirehli transportyorların, müxtəlif növ silahların səslərindən həzz alırdı. O, fikir dənizinin elə dərinliyinə batmışdı ki, növbətçinin bir qadınla içəri girdiyindən xəbər tuta bilməmişdi. Onu qadının təlaş və qəzəb, kin və iztirab dolu səsi fikrindən ayırdı:

– Atəşi dayandırın. Mən xahiş yox, tələb edirəm. Eşidirsiniz? Dayandırın atəşi! Adamlar qırılır! Günahsız insanların qanı tökülür, eşitmədiniz!?

General gözlərinə inanmadı. O, yavaş addımlarla gəlib qadının düz qənşərində dayandı. Qadın saçının dağılmasına, həyəcandan dodaqlarının quruyub çatlamasına belə fikir vermir, davam edirdi:

– Nə üçün günahsız, zavallı xalqa belə amansız divan tutursuz?

General şərqli qadının aslan kimi nəriltisindən daxili təkan yedi. Sanki ölümlə həyat üz-üzə durmuşdu. Bütün hərbiçilərə xas olan quru rəsmilik, qan tökülməsinə biganəlik, kobudluğa qədər yüksələn məğrurluq bu generalda da tamamilə özünü göstərdi. Doğrusu, general çox cəbhələrdə “ОГОН!” sözü ilə çoxlu adamlar qırılması üçün əmr vermiş, hara getsə, yüzlərlə-minlərlə adamın fərağat dayanıb ona rəsmi təzim etməsinə alışmışdı. Qəlbi daş kimi bərkimiş bu kişi qadının qəzəbli baxışları qarşısında öz təmkin və qürurunu itirmiş, sanki nitqi

tutulmuşdu. Qadını başdan ayağa süzüb sakitcə ona baxırdı. Qadın qəzəbdən səsinin tonuna da fikir verə bilmirdi:

– Bəlkə rusca bilmirsiniz? İngiliscə deyirəm: Atəşi dayandırın.

Nəhayət generalın dili açıldı:

– Nə istəyirsən?

– Əvvəla, mən qadınam, qadınla belə mədəni danışmaq sizin kimi alimənsəb cənaba yaraşmaz.

– Yaxşı, deyin görüm gecənin bu vaxtı burada nə edirsiniz?

– Gəlmişəm tələb edirəm ki, mənəim günahsız xalqımı qırmayasınız.

– Günahsızlar gecənin bu vaxtı küçədə nə edirlər ki, qırılırlar?

– Sizin əsgərlər onları mətbəxdə, balkonlarda öldürürlər. Qadınlar, uşaqlar qırılır. Siz cavab verməli olacaqsınız. Mən bu dəqiqə xəstəxanalara baş çəkib gəlmişəm. Ölənlərin və yaralananların sayı-hesabı yoxdur.

Mən bütün Azərbaycan qadınları adından tələb edirəm; əmr edin, atəşi dayandırın! Bilirsinizmi qadınların qəzəbi çox güclü olur.

– Onsuz da bir azdan daha atmayacaqlar. Çünki işıqlanırlar.

– Qara əməlinizi, qara niyyətinizi gecə həyata keçirirsiniz ki, görün olmasın, eləmi?

Mən daha sizdən heç bir mərhəmət gözləmirəm. Özüm dünyanın hər yerinə car çəkəcəyəm! Qoy sizin insanlığınız hamıya bəlli olsun.

Qadın bir az dayanıb nəfəsini dərdi. Udqunmaqla həyəcədən qurumuş boğazını təmizlədi. Alçaq,

xahişedici tona keçdi; çünki yəqin etmişdi ki, amansız generalı bu minvalla yumşalda bilməyəcək.

– Onda icazə verin, başsağlığı verim.

– Bu mümkündür – deyə haçandan-haçana general dilləndi. – Ancaq mən başa düşən dildə.

– Axı mən bütün Azərbaycan xalqına başsağlığı verirəm. Başsağlığını yad dildə verirlər?

– Bəs mən nə bilim öz dilində sən nə danışacaqsan? Nə deyəcəksən? Axı bu efirdir!

– Qorxma, hər iki dildə təkcə dərdimizi deyəcəyəm.

General zəngi basmaqla bir zabıt qadının qabağında peyda olub, ayaqlarını cütlədi.

– Tapşırın bu qadına radio ilə çıxış etməyə icazə versinlər. Özü də iki dildə. Özü də mətnləri diqqətlə tutuşdursunlar. Qoy bu gün səhər çıxış etsin.

Qadın təşəkkür edib otaqdan çıxdı. General diqqətlə radioya qulaq asırdı. Matəm musiqisi verilir. Heç bir nömrə elan edilmədən bir-birinin dalınca hüznvari musiqi adamlarının əsəblərini tarıma çəkir, gözlərdən yaş axırdı.

General bu musiqiyə heç əhəmiyyət vermirdi. Təki bir başqa söz deyilməsin. O, həmin zabiti çağırıb əmr etdi ki, qonşu kabinetdəki azərbaycanlıları yanına çağırsın. O hələ də bu qadının ötkəmliyi və cəsəreti, qətiyyəti və dəyanətindən aldığı təsirin altında idi.

Qonşu otaqda oturmuş azərbaycanlı qadının kim olduğunu və bura nə üçün gəldiyini bilirdi. Özü də generalın kabinetinə daxil ola bilməsi üçün çox iş görmüşdü. Bu bəstəboy, qarayanız, enlisifət, ortayaş bir adam idi. General olan otağa daxil olub:

– Buyurun, yoldaş general, sizi eşidirəm – dedi.

– Bura bax, indicə bura gələn qadın kim idi?

– O, respublika qadınlarından biri, Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, filologiya elmləri doktoru, professordur. İngilis, rus, fransız, Azərbaycan və başqa dilləri gözəl bilir. Zemfira Verdiyevadır!

– Heç özü də adını demədi. Elə içəri girən kimi başladı ki, tələb edirəm və s.

– Qoçaq qadındır, mənimlə elə danışdı ki, elə bil bu saat mənə hücum edəcək.

– Getmə, indi qadın radio ilə çıxış edəcək.

Diktor yerinə azərbaycanca zəif bilən bir kürd öyləşdirmişdilər. O, musiqini kəsərək kobud bir səslə:

– Respublika qadınlarından biri mikrafon qarşısındadır – dedi.

– Əziz analar, bacılar – o, sözünün dalını gətirə bilmədi. Gözlərini yaş, boğazını qəhər tutdu. Əsgərin səsi aydınca eşidildi:

– Говори! Ну! Говори!

Nəhayət, o, özünü ələ alıb danışmağa başladı. – Analar, bacılar... Düşmən xalqımıza amansız divan tutur. Qocalara, uşaqlara, qadınlara, əliyalın insanlara rəhm etmir. Dünənə qədər qulluğunda fərağat dayandığımız imperiya öz hərbi maşınıni bizə qarşı çevirmişdir. O heç kəsə aman verməyəcək! Ayıq olun, bacarıb sağ qalmalıyıq. Əgər bu gün bu birləşmiş mənfur qüvvələr bütün xalqımızı qırsa, min bir fırlıdaq və bəhanə ilə özünə haqq qazandıracaq. Hələ səhər açılmamış mən xəstəxanalarda ölənləri, yaralıları görüb gəlmişəm. Amandır, ehtiyatlı olun! Düşmən çox amansızdır. Allah ölənlərimizə rəhmət eləsin. Bacarın namərd gülləsindən uzaq olun. İndi əlac sənin özünə qalıb, mənim əziz vətəndaşlarım. Respublika rəhbərliyindən bizə haray

yoxdur. Başını dik tut Azərbaycan, qətliaamları çox görmüsən.

General soruşdu:

– Nə deyir?

– Deyir ki, dərdimiz, kədərimiz böyükdür. Amma zülmün əsiri olmayan xalq, kədərin də əsiri olmamalıdır...

General laqeydliklə əlini yelləyib radionun səsini kəsdi və yanındakına:

– Siz azadsınız, gedin. Amma bu qadın haqqında mənə geniş bir məlumat hazırlayın.

– Nə mənada məlumat? İttiham etmək üçünmü?

– Yox, ondakı cəsarət və mərdlik xoşuma gəldi.

Qarayanız azərbaycanlı öz otağına çəkilib fikirləşməyə başladı. İnanmışdı ki, general məlumatı bədniyyət üçün istəmir. Elə belə maraqlanır ki, onun pis tanıdığı xalqın nə kimi uğurları ola bilər?

General qadının zəhmli görkəmini unuda bilmirdi. Öz-özünə:

– Какой удивительный народ! Если у них женщина такая удивительно грозная, тогда каким будет мужская месть у этих людей. Азербайджанцы – народ удивительный.

Buna görə də general sabahkı dəfn günü atəşi dayandırmağa əmr verdi.

KAŞ DƏDƏ QORQUD OLAYDIM

Əgər bu gün Dədə Qorqud ola bilsəm – çünki Qorqud ata oğuz qovminin müşkilini həll edərdi. Hər nə iş olsa, Qorqud ataya danışmayınca işləməzlərdi. Hər nə ki, buyursa, qəbul edilərdi. – Kəpəzin ən uca zirvəsinə qalxaraq bütün Quzey Azərbaycanı əhatə edə biləcək qədər qollarımı açardım, elə haykırardım ki, səsim Kəpəzdən qopub Xəzərin sularında əsk-səda versin, Dərbənd hasarına dəyib Əlincə qalasında eşidilsin.

Haray çəkib deyərdim: Ehey, igid ərənlər! Qarı düşmənlər dost olmaz!

Məqamı əldən buraxmayın, bir də belə məqam ələ düşməz.

Əgər sabah Boris Yeltsin desə ki, səni özümə baş müşavir təyin edirəm, Qazanı qoşunuma baş sərkərdə, mən ona inanmaram. Əgər desə ki, “Yeni dövlətlər Birliyinin” paytaxtı Bakı, dövlət dili Azərbaycan-Türk dili olacaq, pulun üstündə Leninin kəlləsi deyil, Məhəmməd Əminin şəkli olacaq, gəl bura qol çək, mən çəkmərəm. Nə üçün? Çünki göz gördüyümdən qorxar.

Əvvələn elə əsrin birinci rübündə də sizə azadlıq, dövlətinizə istiqlal verəcəyik deyə aldatdılar. İgid ərənlərinizi, baş bilənlərinizi, Quran oxuyanlarından tutmuş, corab toxuyanlarımıza qədər məhv etdilər.

Sizin gözəl işlərinizə “antikonstitutsiyon” dedilər. Bəs özləri? Özlərinin gücü ədalətindən yüz min dəfə çoxdur! Baxın Pyotrın vəsiyyətlərinə. Görün bircə xalqa, bircə qonşuya xeyirxahlıqla yanaşmaq buyurubmu o?

Uzağa niyə gedirsiniz?

70 ilin axarında 15-16 “qardaşın” qazanıb düzəltdiyi nə varsa “Böyük qardaş” hamısını özünə çıxdı... kim deyə bildi ki, bu “antikonstitutsiyon”dur?

Yayda – qora bişirən ayın 19-da bir neçə adam yığışib dəyirmanı köhnə kökünə salmaq, əvvəlki kimi işlətmək istədilər. İndiki bir nəfər baş bilən özünün dəyirməndə üyüdülcəyindən qorxub onları asırdı, adlarını da qoydu “antikonstitutsiyon”. Sonra gedib allah-allah ilə yüz min xristian Sələvati ilə Qorbaçovu Moskvaya gətirib əvvəlki taxtına mindirdi. Cəmi dörd aydan sonra onu özü qoydu böyrü üstə. Bəs bu “antikonstitutsiyon” deyil? Yazıq Qorbaçov hələ “Содружество” yaratmaq üçün planlar hazırlayıb Novoqaryovada yağlı yalvarışlarla imza etdirmək istəyirdi. Bunlar isə Minsk və Alma-Atada sövdələşib onu atdılar bayıra. Bəs bu “antikonstitutsiyon” deyil?

Qorbaçovu bütün xalq seçməliydi, eybi yoxdur, onu Vəkillər toplantayı seçdi. Onlar da çıxara bilərdi. Bəs əslində necə oldu? Bax bunu gözünüzə görk, qulağınıza sırğa edəsiniz. Hansını deyim, hansı qalsın? Hələ heç bir il keçməmişdi ki, bütün el-obanın rəyini soruşdular, adına da referendum dedilər ki, “Leninin qurduğu bu ittifaq qalsın, ya yox”. Babalı deyənlərin boynuna, çoxu demişdi ki, qalsın. Bəs ona niyə əhəmiyyət vermədi indiki böyük? Bəs bu “antikonstitutsiyon” deyil?

Bəzən xanlarınız və ağsaqqallarınız deyir ki, qorxmayın, bir-iki ilə möhkəmlənərik, sonra onların qoltuğundan çıxarıq! Yox, yox! Onlar sizdən tez möhkəmlənəcək, boynunuzu qoltuqlarına salıb elə

sıxacaqlar ki, səsiniz də çıxmayacaq! Amandır, başımızı yenidən qoltuqlarına verməyin!

O ki qaldı torpağınıza, onu özünüz qoruyun, heç kəsə etibar etməyin. Sizin Qazandan, Koroğludan, İsmayıldan qalan qeyrətiniz var. Mənim sözlərimi unutmayın:

“Çala bilən yigidə oxla qılıncdan bir çomaq yek.

Ata admı yürütməyən xoryad oğul ata belindən enincə enməsə yek, ana rəhminə düşüncə düşməsə yek”.

Doğrusu, bağrım yarıdır, qəlbim doğranır biqeyrət, laqeyd, hərcayı, axşamacan kef çəkən oğlanları görəndə. Bu “ana balaları” heç nəyə layiq olmadıqları halda, hər şeyə malikdir. Səhərdən axşama qədər avara-avara gəzir, çoxluca pul xərcləyir, nə el, nə vətən qeyrəti çəkir. Bunlara Qorqud nəvəsi deyilməsin!

Sözüm çoxdu, ərənlər! Amma səsim tutuldu. Dalısı sonra.

Sözümü dinləyin! Aranıza təfriqə salıb sizi bir-birinizə qaldıra bilərlər. Bir-birinizin qədrini bilin, birləşin!

Eh, indi yaşamağa nə var ki, a bala! Bundan əvvəl biz məktəbə gedəndə ayağımıza geyməyə ayaqqabı tapmazdıq. Anam paltarımı gecə yuyar, gündüz qurudardı ki, dərsə gedə bilim. İki qardaşın bir ayaqqabısı, bir də şalvarı vardı. Əgər məktəbdən gec gəlsəm, qardaşım dərsə gec getməli idi, ya da heç dərsə getməməli idi. İndi hər uşağın hər mövsümə aid öz paltarı olur, yəni, qışda bir ayaqqabı, yayda biri, yazda bir başqası, payızda daha bir özgəsi olmalıdır. O vaxtlar mən gələndə həmişə görərdim ki, qardaşım hazır dayanıb məni gözləyir. Bir də görürdüm ki, küçədə getdiyim zaman üstümə palçıq atıldı. Ağlayardım ona görə ki, qardaşım dərsə gedə

bilməyəcəkdi. Evə gələndə özümü günahkar sayardım. Amma qardaşım mənə bu vəziyyətdən çıxarmaq üçün tez quru əski götürüb üstümü təmizləyərdi. Mən də çay-çörək yemədən ona kömək edərdim. Bu vaxt anam bizim mehribanlığımıza baxıb sevincindən ağlayırdı ki, iki yetim gör bir-birini nə çox istəyir.

DİZİK QORXUSU

Bahar gəlirdi. Torpağın qoxusu, küləyin nəfəsi dəyişirdi. Canlıların bədənində qan, torpağın altında sular qaynamağa başlamışdı. Su axan yerlərdə yarpız, gün tutan yerlərdə bənövşə torpağı dəlib üzə çıxır, bahar havası ilə nəfəs alırdı. Qadınlar evləri sahmana salır, gəlinlər evdə yuduğu paltarı çayda suya çəkir, nişanlı qızlar toxuduğu bəy corablarının son ilmələrini vurmağa tələsirdi. Ağsaqqal kişilər küçədə balaca səkinin üstündə oturub, kürəklərini divara söykəyərək özlərini günə verir, küsülüləri necə barışdıracaqlarından danışır, məmnun və sevincli ahənglə bir-biri ilə qoca zarafatı eləyirdilər. Cavanlar alətləri sazlayır, bu il necə işləyəcəklərindən, necə məsul alacaqlarından danışirdılar. Yeniyetmə uşaqlar isə axşam qaranlıq düşəndə qalayacaqları tonqal üçün odun toplamağa bir-biri ilə yarışa girirdi. Axşam düşəndə adətən sevinc azalar, səhər açılanda kədər qaçır. Amma indi uşaqlar axşamın düşməsini səbirsizliklə gözləyirdilər. Çünki bütün günü əziyyətlə qaladıqları tonqalı yandıracaq, tonqal ətrafında şənlik edəcək, sonra bir-birinin evinə qurşaq atacaq, səhərə qədər deyib güləcəklər. Uşaqlar tonqalı dövrəyə almışdılar ki, onu yandırsınlar. Bu vaxt hamının hörmət etdiyi ağsaçlı alim-professor Əhməd Məmmədzadə əlində içi elmi tədqiqatla dolu olan portfella, ağır addımlarla uşaqlara yanaşdı:

– Hə, balalarım, bayramınız mübarək! Deyin görüm, tonqalı necə yandıracaqsınız?

– Elə adi qaydada.

Professor:

– Yox, olmadı, bilirsiniz, bu tonqal əslində geniş yayılmış tonqalların idman oyunları zamanı yandırılan məşəllərin, məşhur qəbrlərin üstündə yanan şöhrət alovlarının ulu babasıdır. Neçə min il bundan əvvəl babalarımız bu tonqalla istilik, işıq fəslə olan baharı qarşılamışlar. Bu tonqal ətrafında mərdliyə, düzlüyə çağıran mahnılar oxuyarmışlar. Onun üstündən atılmaqla guya öz dərd və kədərlərini odun üstünə tökərək yüngülləşib, yeni təsərrüfat ilinə şad-xürrəm, sağlam ruhda başlamışlar. Özü də tonqalı həmin il toyu olacaq ən cəsur və mərd oğlanlardan biri, ya da hamının ən comərd kimi tanıdığı bir adam yandırmalıdır. Deyilənə görə, cavanlıqda tonqalı mənim babam Qurd Əhməd yandırmış. Qurd qədim əsatirə görə qorxmazlıq, cəsarət rəmzi olduğundan babama bu adı vermişlər. İndi siz də içinizdən ən cəsur bir oğlan göstərin, o, tonqalı yandarsın.

Hamı gücü, xoş xasiyyəti, səmimiyyəti ilə seçilən Əhmədi qabağa çəkdi. O, tonqala od vurdu. Uşaqlar əl-ələ verib oxumağa, odun ətrafında hərlənməyə başladılar.

Professor məmnun halda uşaqlardan ayrılıb getdi. Alov getdikcə yuxarı qalxır, az qala dili ilə uşaqların qızarmış yanaqlarını yalamaq istəyirdi. Çırta-çirtlə yanan odundan qopan dizliklər uşaqların başı üstə fəvvarə kimi ətrafa qaçırdı. Uşaqlar isə buna əhəmiyyət vermir, öz mahnılarını oxuyurdular.

Bu vaxt gümüş kimi parlayan bir “Qaz-24” maşını uzaqda göründü. Maşının arxa oturacağında özündən razı halda oturmuş rəis sürücüyə:

- Saxla maşını, irəli getmək olmaz – deyə əmr etdi.
- Niyə? – deyə sürücü soruşdu.

– Görmürsən, heyvan uşağı nə hoqqa çıxarır? O tonqalın dizikləri bütün ətrafı yandıra bilər. Hər şey yanıb kül olar. Bu tonqalın yanından elə-belə də keçmək olmaz, diziklər adamın paltarını yandırır.

Bu vaxt onun yadına dünən gecə gördüyü dəhşətli yuxu düşdü. Kabinetin pəncərəsi açıq qalmış, həyətdə yandırılan tonqalın dizikləri atılıb onun stolunu yandırmışdı. O, yuxudan hövlnak ayılıb, – Allah xeyir eləsin. Hər şey yansın, stoluma bir şey olmasın – demişdi.

Sürücü yarım kinayəli bir tonla – Yoldaş Ağciyərov, bəs o uşaqlar odun lap yanında oynayır, heç yanmır – dedi.

– Onların nəyi var ki, yansın? Əgər bir qığılıcım düşsə maşının lakı, rəngi necə yanar? Yaxşı ki, işə getmirəm, dayanıb gözləyirik.

Sürücü fikirləşdi ki, əgər tonqalın sönməsini durub gözləsə, öz həyətlərindəki tonqala çata bilməyəcək, ona görə də bir təhər:

– Onda, siz burada düşüb evə gedə bilərsinizmi?

– Turalım, mən burada düşüb getdim. Bəs maşının dalındakı şeylər nə olsun?

– Mən sabah gətirərəm.

– Yox, olmaz, dayan, ağıma bir şey gəldi. Heç yerə getmə, burada gözlə – deyə rəis cəld maşından yerə tullandı. Suyu üfürə-üfürə içən, zərrəcə dizikdən qorxan rəis qaça-qaça bir təhər özünü evlərinə saldı. İkiçə dəqiqədən sonra yangınsöndürən maşınlar həyəcan signalı verə-verə qara volqanın yanından keçib tonqala yanaşdı. Köpüklü, fəvvarəli su dizikləri bir yerə toplayıb söndürdü, uşaqları isə pərən-pərənə saldı.

Professor balkondan baxırdı.

– Bu tonqal da söndürüldü! – deyə köksünü ötürdü.

Amma xalqın qəlbindəki odu söndürmək olmaz. Gələr elə bir vaxt ki, igid oğlanların qəlbindəki od hər yerdə belə tonqal yandırar – deyib nikbin halda otağa keçdi.

GÖZ AYDINLIĞI

Universitetdə oxuyurdum. Həmişə imtahanlara Nizami meydançasındakı ağacların altında hazırlaşardım. Yenə isti iyun günlərindən birində oturub imtahana hazırlaşardım. Başım çox qarışmışdı. Birdən başımı qaldıranda bir qız diqqətimi cəlb etdi. Daha doğrusu, mən onun diqqətini cəlb etmişdim. O, uzaqda dayanıb diqqətlə mənə baxırdı. Mənim kitabdan ayrıldığımı görcək əlinə fürsət keçmiş kimi tez yanıma gəldi. Təəccüb məni bürüdü. Yanımda əyləşib:

– Tələbəsiniz?

– Bəli.

– Hansı rayondansınız?

– Rayondan olduğumu nədən bildiniz?

O, etinasızlıq:

– Görkəmindən. Paltarınızın ütüsüzlüyündən.

Görünür, bu dar və qısa yubka geymiş qız məni psixoloji cəhətdən əzmək istəyirdi. Amma mən buna əhəmiyyət vermirdim. Çünki şalvarımı bu gün ütüləmişdim. Getdikcə özümü itirirdim. Çünki mən hələ heç bir qızla belə yaxından və açıq danışmamışdım. Hiss edirdim ki, artıq tərləyirəm. Qız isə sualları yağış kimi yağdırır, məni daha da isladırırdı.

– Neçənci kursdasınız?

– İkinci.

Qızın suallarının getdikcə xırda landığını görüb canımı qurtarmaq üçün ayağa qalxdım.

– Getməliyəm, vaxtdır!

– Eyb etməz, sizi universitetə qədər Ötürərəm.

Universitetə qədər mən utandığım danışmadım. Qapıya çatanda o məndən sabah nə vaxt gələcəyimi soruşdu. Mən dedim. Ayrıldıq...

Ertəsi gün qızı yenə çox qərribə bir paltarda universitetin qapısında gördüm. O özü yaxınlaşıb məni dəniz havası almağa dəvət etdi. Etiraz etmədim. Sevindim. Çünki bu gün ilk dəfə qızla bərabər gəzməyə gedəcəkdim. Ona görə də içəri keçib sinifkomumuzdan 5 manat borc pul aldım ki, lazım olar, utanmayım. Biz aşağı düşdük. Dəniz sahilində dolandıq. Amma onu deyim ki, səfərimdən razı qaldım. Çünki o mənə çox şey vəd edirdi. Sonra belə səfərləri 3-4 dəfə təkrar etdik. Nəhayət, bir dəfə gəzə-gəzə onların evinə gəldik. Görünür, anası əvvəlcədən hazırlıq görübmüş. Odur ki, evdə hər şey səliqəli idi. Doğrusunu deyim ki, mən öz evimizdə olmayan çox şeyi burada gördüm, qərribə büllur qablar, yaxşı televizor, pianino və s. Anası məni çox mehribanlıqla qarşıladı. Biz yan otağa keçdik. Burada da hər şey tərtemiz idi. Bir də qızın anasının əlində büllur stəkanda çay gətirdiyini gördüm. Ortaya hər cür mürəbbə düzülmüşdü. Amma mən sıxılırdım. Çünki birdən mürəbbənin və ya çayın bir damcısının ağ süfrəyə düşməsi mənim kəndliliyimə işarə ola bilərdi. Qızın anası bunu hiss edən kimi dilləndi:

– Heç darıxma, oğlum, bax elə bil öz evindir. Hələ gərək sən öz paltarlarını da bu süfrə kimi səliqəli yuyub ütüləyim. Bilirsən, indi müasir olmaq lazımdır.

– Sən də qoy gərək, o saat başlama, – deyə qız zahirdə etiraz etdi.

– Yox, sən otur yerində, yoldaş yoldaşa tən gərək. O, müasirləşməlidir.

İndi hiss etdim ki, məsələ nə yerdədir. Mənim ali təhsil almağımın əhəmiyyəti yox imiş. Bunlar üçün ali təhsil yox, ağ varatnik lazımmış. Buna görə də dinmədim.

Biz oradan dəniz kənarına düşdük. Onun təklifi ilə qayığa minib gəzintiyə çıxdıq. Sonra o, sabah dərsdən sonra mütləq onlara getməyi xahiş edi. Mən dərsə bir köynəklə getmişdim. Dərsdən sonra bərk yağış yağdığına görə onlara gedincə möhkəm islandım. Hiss edirdim ki, möhkəmcə soyuq dəymişdir. Bir təhər özümü onlara yetirdim. Doğrusunu deyim ki, o, dayanıb məni gözləyirdi. Məni islanmış görüb, köynəyimi çıxarıb sıxdı. Bu vaxt uşaqlıqda anamın paltarımı qurutması, ayrı paltar verməsi, papağımı bir yana, corablarımı bir yana qoyub qurutması yadıma düşdü, kövrəldim. Yadıma düşdü ki, həmişə soyuq dəyəndə anam kürəyimi ayaqlayardı, ovxalayardı. İndi onu qızdan xahiş elədim. O, cavabında:

– Eh, kəndli ki, kəndli! Sənin anan da çox primitiv adamdır, onun üsulu da, necə kürəkləri ayaqlamaq? – dedi.

Mən dinmədim. Mənim üçün hamıdan gözəl, hamıdan qabiliyyətli olan ananın təhqir edilməsinə dözməli idim. Amma kürəklərimin ağrısına dözə bilmirdim.

Xahiş edirəm, çıx kürəklərimi ayaqla – deyə üzü üstə yerə uzandım.

Bir az tərəddüddən sonra qız ayaqqabılı dalıma çıxdı. Anam belə edərdimi? Ah çəkmək istədim, olmadı. Amma yamanca kövrəlmişdim. Gözlərimdən az qala yaş töküləcəkdə.

Bu vaxt qızın anası içəri girib məni gözləri dolmuş halda qızının ayaqları altında görüb duruxdu. Görünür,

qızının məni döydüyünü zənn edib sevindi. Yoxsa çox odlu-alovlu gəlmişdi.

– Yaxşı, ay qız, qoy dursun ayağa, ona sözüm var.
Durub onunla üzbəüz stulda əyləşdim.

– Yaxşı, de görək, bizi nə vaxta qədər biabır edəcəksən?

– Sizi anlaya bilmirəm, xala.

– Hər gün gəlib-gedirsən, qonşular söz düzəldir.

– Yaxşı, daha gəlmərəm.

– Elə bu qalmışdı, gəzib qızı atasan? Bilmirəm necə olur-olsun, bu həftə nişan gətirməlisən.

– Axı, xala, mən tələbəyəm, heç nəyim yoxdur.

– Eyb etməz, müasir şəkildə ötüşdürərik. Görürsən, özün də bura gəlib-gedəndən müasirləşmişən. Bəs bilmirdin qıznan dolanmaq asan deyil? Adama od qoyarlar.

Məni fikir götürdü. “Yaxşı” kəlməsi canımı qurtardı. Gəlib dərdimi yoldaşlarıma dedim. Onlar mənim saçlarımin yan daranmasından, şalvarımın daralıb qısalmasından, davranışından “dərdimi” hiss etmişdilər. Ona görə də mənə kömək edəcəklərinə söz verdilər. Anam göndərdiyi 50 manatın üstünə təqaüdümü qoydum, yaxşı bir üzük aldım. Tələbə yoldaşları da əl qoyub başqa şeylər aldılar. Mən sevinirdim, çünki işim düzəlirdi. Nişan günü də bəlli idi. Həmin gün mən səhərdən əynimdə xalat onların mətbəxində işləməli – xörək hazırlamaqda onlara kömək etməli oldum. Çünki “müasirləşmişdim”.

Vaxt oldu, yoldaşları gəldi. Mən xalatı çıxarıb onlara qoşulmaq istədim, qayınanam acıqlanıb məni yenə mətbəxə göndərdi, dinmədim. Çünki “müasirləşmişdim”. Yoldaşları əyləşdilər. Sonra məni də dəvət etdilər.

Düzünü deyim ki, stolu çox yaxşı düzəltmişdilər. Sağlıqlar deyildi, yedik, içdik. Sonra qız ayağa qalxıb mənim tələbə yoldaşlarıma müraciətlə:

– Musiqi ilə necəsiniz?

Sınıfkomumuz dilləndi:

– Çox yaxşı olar.

– Nə istəyirsiniz?

– Sevgili canan.

– Eh...

Sınıfkomumuz Üzeyirbəyə olan bu etinasızlığa dözə bilməsə də, dinə də bilmədi. Qız rəfi eşələyib yaxşı bir şey tapmış kimi sevincək halda bir val götürüb oxutdu. Qərribə və qart bir səslə oxunan mahnı ətrafa yayıldı. Yoldaşlarım üz-gözünü turşutdu, amma mən dinmədim; üz-gözümdən süni bir şadlıq keçdi. Çünki “müasirləşmişdim”. Qız bu-günkü hadisənin qəhrəmanı olduğu üçün heç kəsə əhəmiyyət vermirdi. Nəhayət, mahnı qurtardı. Qız sevincək valı dəyişdi.

– İndi də sizi rəqsə dəvət edirəm.

Sınıfkom Əhməd yenə dilləndi (o elə bilirdi ki, qız tələbələrin incidiyinə görə onların xahişini yerinə yetirmək istəyir).

– Xahiş edirəm bir “Vagzalı” qoyun.

Bu dəfə qız lap “sərhədi keçdi”:

– Bilmirəm neçə il vağzalda atılıb düşəcəksiniz. Gərək qatara minib başqa ölkələrə gedəsən, onlardan görüb-götürəsən. O, özündən razı halda güldü. Mən də gülməli idim, çünki “müasirləşmişdim”.

Tələbə yoldaşlarım isə dözə bilmirdilər. Onların qalxıb getməsinə qərribə bir oyun havasının çalınması mane oldu. Qız özü ortaya düşüb dizlərini bir-birinə sürtə-

sürtə oynamağa başladı. Hamıdan əvvəl mən əl çaldım, çünki... Sonra o, məni də dəvət etdi, etiraz edə bilməzdim, durub mən də onun kimi oynamağa başladım. Amma burasını da deyim ki, tələbə yoldaşlarım belə havanı oynaya bilməzdilər. Mən isə bilirdim. Çünki, qız məni müasirləşdirmişdi. Yaxşı ki, val tez fırlanıb qurtardı. Mən başım gicəllənə-gicəllənə keçib yerimdə oturdum. Yoldaşlarım da bunu gözləyirmişlər kimi bizi təbrik edib getdilər. Mən də evi yığışdırdıqdan sonra kirayənişin olduğum mənzilimə getdim. Sevinc və kədər hissləri ilə səhərə qədər yata bilmədim. Anamı xəbərdar etmək üçün evə getməyi qərara aldım. Səhər tezdən anamın xəstəliyini bəhanə edən bir ərizə ilə dekandan 5 gün icazə aldım. Çamadanımı götürüb vağzala gəldim, qızın “Vağzalı” haqqındakı sözləri yadıma düşdü. Qatara mindim, sanki təkərlər mən axşam oynadığım havanı çalırdı. Ayağa durub pəncərə qabağına keçmək istədim, elə bildim ki, qaynanam indicə qışqırıb geri qaytaracaq. Vaqon-restorana keçdim, orada stollar axşamkı kimi cərgə ilə düzölmüş, adamlar axşamkı kimi çəngəl-bıçağı cingildədirdi. Geri qayıtdım. Gah qərribə hisslərin məngənəsində sıxılır, gah da xəyal qanadlarında göyə qalxıb özümü tənha hiss edirdim. Amma bir qədər də sevinirdim. Axı, mən nişanlanmışdım. Görəsən, anam nə deyəcək? Bu ağır bir yüklü fikirlərlə bu işin aqibəti haqqında düşünməyə başladım. Düşüncələr məni səhərə qədər tərk etmədi. Hazırlaşdım. Nəhayət, tanış dağlar göründü, qapıya yaxınlaşıb qatardan düşdüm... Evimizə çatanda anam hələ səhər çayını təzəcə dəmləyirdi. Mənim darvazadan girdiyimi görcək yazıq arvad özünü itirdi, qızılquş kimi üstümə şığıdı, duz kimi yalamağa başladı,

mən kövrəldim, anam isə sevincdən hönkürtü ilə ağlayırdı. Mən ona toxtaqlıq verib əyləşdirdim. Səhər çayı içməyə başladıq. Etiraf edim ki, anamın dəmlədiyi çayı mən hər yerdə tanıyaram. Çayı içdikcə, anamın söhbətlərini dinlədikcə öz-özümə suallar verirdim:

– Belə anadan ötrü mən necə olub ki, darıxmamışam.
Axı o təkdir.

Anam söhbətinə davam edirdi:

– Bala, mənim bu dünyada səndən başqa kimsəm yoxdur. İndi sən gəlmisən, elə bil ev işıqlanıb. Bu ev-eşik hamısı səni gözləyir. Bilirsən, tez ol dərşini qurtar, gəl məni bu yalqızlıqdan qurtar.

Anamın sözləri məni dəhşətə gətirirdi. Mən nə edəcəyimi, anama nə cavab verəcəyimi kəsdirə bilmirdim. Öz-özümə düşünürdüm:

– Gör, bu yazıq arvad nələr düşünür?...
Nişanlandığımı deyəcəyəm!

Sanki qeybdən bir səs “Yox, demək olmaz” – deyirdi.

Mən öz-özümü danlamağa, ələ almağa başladım.

– Yox, mənim də anamdan başqa heç kəsım yoxdur, deyəcəyəm.

Mən tərəddüd girdabında çırpınsam da gözüm çaya zillənmiş, heç nə danışmırdım. Görünür, qəlbimdən keçən fikirlər çöhrəmdə əks olunur, sifətim dəyişirmiş. Anam isə çox arif arvad idi.

– Nə oldu, dərdin ürəyimə, bəlkə bir yerin ağrıyır.

– Yox, ana.

– Axı, mən sənin üçün həm ata, həm də ana olmuşam. Məndən sənin gizlin sözün var?

– Ana, bilirsən, mən nişanlanmışam.

Anamın rəngi saraldı. Hayıf, ay bala, axı?!

Mən müasirlikdən danışıaraq onu sakitləşdirmək istədim. O, cavabında:

– Heç inanmıram ki, dünyada bircə anası olan bir adam ondan xəlvət evlənə, bu da bəyənilə, heç kəs bunu bəyənməz.

Anam daha heç nə demədi. Amma o xahiş etdi ki, bu gün evdən bayıra çıxmayım. Mən yan otağa keçib axşama qədər gözləməli idim. Buna razı oldum. Bir azdan sonra bizim həyətə böyük xeyir-şər samovarları gətirildiyini gördüm. Kəndə həmişə bu samovarlar gedən evə çoxlu adam da yığışar ki, görəsən nə var. Bir az keçdikdən sonra kəndimizin anam yaşda olan bütün qadınları bizə axışmağa başladılar. İndi bildim ki, anam xəbər göndərib, onlar da gözaydınlığına gəlmişlər.

Birinci dillənən Şərəbanı bibim oldu. O, anamın boynunu qucaqlayaraq sevinclə ucadan:

– Gözün aydın, a Fatma, ölmədik, qardaşımın nişanəsinin xeyir işini də gördük. Qoy gəlinimiz bu ocağa pır kimi yanaşsın. Sənə can deyib can eşitsin!

Mən xoşuma gələn bu sözləri tez dəftərçmə qeyd etmişdim. Amma sonra fikirləşib, pozmalı oldum:

– Yəni o qız bizim ata ocağını bəyənilib kəndimizə gələr, ya anama can deyər? Yox. Axı anam “müasir” deyildi.

Sonra Ziynət xala ayağa durub getmək istədi. Bu, mənə uşaqlıqdan çox istəyər, cibində günlərlə şey gəzdirib mənə verərdi. Ona görə də mənim bu xeyir işim onu şadlandırmışdı. O, sevincindən anamın boynuna sarılıb öpməyə başladı.

– Gözün aydın, ay Fatma, belə oğullu-uşaqılı olsunlar. Sənin özünə, oğluna layiq nəvələrin olsun.

Mən bu sözləri dəftərçəmə qeyd etdim. Nə yaxşı sözlərdi! Qız yadıma düşdü. İndi bildim ki, bizi nə böyük məsuliyyət gözləyir. Amma elə bir qız gələcəkdə mənə və ata-anama layiq uşaqlar tərbiyə edə bilərmi? sualını özümə verdikdə özümdən müsbət cavab ala bilmədim, ona görə bu sözləri də dəftərçəmdən pozdum.

Hava xalanın sözləri çox qəribə idi. Sanki bu qadın mənim qəlbimi oxumuşdu. O, ayağa qalxdı. Sevincindən elə bil uçurdu. Qollarını anamın boynunda çarpazlayıb onu öpməyə başladı, sevincindən qəhər onu boğmuşdu. Anam isə heç sevinmirdi. Hava xala anamın üz-gözündən son dəfə öpərkən bu sözləri aydın eşitdim:

– Gözünüz aydın, biz heç, tək oğlunun qədrini bilsin. Onlar qoşa qarısın, can deyib can eşitsin, bir-birinə etibarlı arxa və qulaq yoldaşı olsunlar.

Bu qadının da qəribə xoşagələn sözləri vardı, onlardan bəzilərini yenə dəftərçəmə qeyd etdim. “Can deyib, can eşitsinlər” – necə də gözəl səslənirdi! Amma mənə kim can deyəcəkdi? O qız ki, kürəklərimi ayaqqabılı ayaqlamışdı, o qız ki, məni danışmağa “müasir” deyiləm deyə öz fikrimi deməyə qoymurdu? Yox! Bu qadın mənə lap dərns verdi. Həmin sözləri dəftərçəmdən sildim. Hamı anama gözyaşlıqlığı verib çıxıb getdi. Anam isə stəkanları yığırdı. Mən isə hələ də deyilənləri təhlil edirdim. “Qoşa qarımacaq”, “etibarlı arxa olmaq” kimi mətləbləri götür-qoy edirdim. Mənə məhz indi çox şey aydın oldu. İndi yəqin etdim ki, o qız mənə vəfalı ömür yoldaşı, sədaqətli dost, ata ocağımın sütun daşı ola bilməz!

Ona görə də qapını açıb: – Ana! – deyə sevinclə qışqırdım. Anamın həm sevinc, həm də kədər dolu baxışları üzümə zilləndi, qollarımı geniş açıb ona tərəf götürüldüm, onu qucaqlayıb möhkəm-möhkəm öpüb təbrik etdim.

– Ana, gözün aydın, mən o qızı atdım.

Anam gülümsündü:

– Dəlisən?

– Yox, ana, bu gözcaydınlığına gələnlər mənə böyük dərs verdilər. Onların sənə göz aydınlığı verəndə dediyi sözlər məni ayıltı.

– Bax mən sənə “axı” sözü dedim, sən məni danşmağa qoymadın. Mən “axı”nın dalınca elə həmin sözləri deyəcəkdim.

Gör anam mənə necə dərs vermişdi!

Sabah çamadanımı götürüb şəhərə qayıtdım. O saat onlara getdim.

– Üzüyü qaytar, – dedim.

– Fu, al, səndən yaxşısını taparam – dedi

– Çox təəssüf ki, – dedim – hələ də sən kimilər vardır ki, ailəyə, mənəviyyata, insanlığa heç bir əhəmiyyət vermədən gündə birini tovlayır.

Qız üzüyü çıxarıb qapıya doğru atdı. Üzük təkər kimi qapıya qədər diyirləndi. Mən üzüyü götürüb, mənim də başıma gələnlər məni tanıyanlar üçün bir dərs olsun – dedim.

MƏSUMƏ

Palçıq yolları və döngələri keçdikdən sonra axundu gətirən qazalaq Balaxanı kəndinə gəlirdi ki, – Ata, bağışla, gecikmişəm – deyən oğlu Fazilin səsini eşitdi. Ata ilə oğul arasında o qədər hörmət və ismət pərdəsi var idi ki, axund oğlunu məzəmmət etmək üçün söz deməyə ehtiyac hiss etmədi. Gözünün yanı ilə baxmağından Fazil hiss etdi ki, qəbahət işlədib atasının dalınca getməmişdir. Buna görə də özünü danlamağa başladı; axı mən atamın dalınca getməli idim. İçəridən bir səs ona etiraz etdi – Necə gedə bilərdin? Arvadı sancı içində qoyub getsəydin, indi başına bir iş gəlsəydi, bu daha böyük səhlənkarlıq, cinayət olmazdı mı?

Fazil heç nə demədən başını aşağı salıb atasının qabağında durmuşdu. Onu bu fikirdən atası özü ayırdı:

– Gedək evə, evdə cavab verərsən.

Onlar dinməz-söyləməz qazalağa mindilər. Qazalaq evə çatanda at özü tanış qapını görüb dayandı. Fazil cəld yerə düşüb qapını açdı. Sonra yenə qazalağa minib özü düz həyəətə sürdü. Axund düz həyətin ortasında qazalaqdan düşüb öz otağına qalxdı. Fazil atın xamutunu açıb onu qazalaqdan ayırıb yerbəyer elədikdən sonra atasının yanına qayıtdı ki, birdən atanın qəzəbi soyumamış olsa, qoy məzəmmət eləsin. Fazil içəri girəndə axund Hacı Əli yeni yazdığı risaləni vərəqləyirdi. Ona görə də atasına heç nə demədən ayaq üstə dayandı. Oğlunun ixtiyarı nə idi, atasını fikrindən ayırsın və ya onu sorğu-suala tutsun. Bunu axund özü də bilirdi. Ona görə

də qəsdən sözünü gecikdirir, oğlunu – iki uşaq atası Fazili ayaq üstə saxlamaqla ona vicdan əzabı verirdi. Əslində bu, Fazil üçün daha böyük cəza idi. Çünki axund oğlunu heç vaxt döyüb incitməmişdi. Nəhayət, üzücü dəqiqələr ağır bir karvan kimi gəlib keçdi. Axund başını qaldırıb:

– Niyə gec gəldin?

– ...

– Səninlə deyiləm, nöş gec gəldin?

– Ata, bağışla, qəbahətim böyükdür. Bəlkə anamdan soruşasan?!

– Get ananı bura çağır.

Sanki Fazilin üstündən ağır bir yük götürüldü. Tez otaqdan çıxıb anasının dalınca qaçdı. Axund bilirdi ki, oğlu elə-belə, boş bir şeydən ötrü gecikməzdi. Amma gecikməyinin səbəbini deyə bilməməsi onu şübhəyə salmışdı. Odur ki, arvadını səbirsizliklə gözləyirdi. Nəhayət, qadın qapını açıb ərinin qabağında dayandı.

– Otur, – deyə axund icazə verdi.

– Bu nədir? Bütün Zabrat əhli böyüklü-kiçikli mənim pişvazımda durur, sənin oğlun isə gəlib çıxmır.

– Bilirsən, kişi.

– Sözüümü kəsmə, Bakıda axund Hacı Əli bir nəfərdir, o da mənəm. Mənim səsım gələndə hamı ehtiramla susur. Oğlun dalımca gəlmir, sən də sözüümü kəirsən!

– Əsəbiləşmə, bir salavat çevir, hər şey düzələr.

Qadın bilirdi ki, əri bir o qədər də kinli deyil, bircə salavatdan sonra sakitləşəcək.

Kişi salavat çevirdikdən sonra:

– Allah şeytana lənət eləsin, deyın görüm nə olub?

– Hə, indi Allah atana rəhmət eləsin!. Qulaq as, gör uşaqda təqsir var, yoxsa yox?! Sən Zabratada gedəndən bir az sonra gəlinin sancısı tutdu.

– Nə sancı, ona nə olmuşdu ki?

– Bilmirsən, vaxtı idi də!

– Ba, mən hardan bilim?

Axund düz deyirdi. Gəlinin boylu olmasından onun heç xəbəri yox idi. Çünki gəlin nədi, qaynata ilə üzbəüz gəldi nədi. Ona görə axundun heç nədən xəbəri yox idi. Buna görə də tələsik soruşdu:

– Yaxşı, sonra nə oldu?

– Fazil qızı götürüb şəhərə apardı. Sənin qorxundan onu orada qoyub tez qayıtdı.

– Bəs qız azad olmayıb?

– Bilmirik.

– Onda tez olun Sabunçuya gedin. Bir xəbər gətirin. Deyirəm axı, mən elə oğul tərbiyələndirməmişəm.

– Bəs sən Novxanıya necə gedərsən?

– Məni gəlib apararlar, ya da Səmədin qazalağı ilə gedərəm - deyə axund qərarını verdi. Bir istədi ki, Fazili çağırıb ona “bərəkallah” desin ki, ata yolunu belə uca tutur, sonra qərarını dəyişdi ki, aranı açmaq olmaz. Pərdə yaxşı şeydir.

Axund Novxanı kəndində bütün ətraf kəndlərdən də bilici islamşünasların iştirakı ilə düzənlənmiş “Tozühilməsail” məclisində çox narahat və nigaran oturmuşdu. Məclis əhli gah Quran ayələrinin təfsir və tərcüməsi, gah Peyğəmbər Sələvatullahın hədisləri, gah da müxtəlif müctəhidlərin təriqətləri haqqında axunda suallar verib cavablar alır, sonra hamı bir ağızdan “Allah imanını kamil etsin” deyirdilər. Artıq gec idi, hamı yorulmuşdu. Birdən

axundun gözü məclisin aşağı başında ayaq üstə durmuş oğlu Fazilə sataşdı. Onu yanına çağırmadı. Bu, ehkama zidd olardı. 30-35 yaşında oğlanı məclisin yuxarı başına çağırmaq olmazdı! Odur ki, özü onun nə üçün gəldiyini bilmək üçün məclisi dağıtdı.

Fazil atasının ağsaqqallarla, mollalar və hacılarla görüşüb xudahafizləşməsinə kənarda durub gözləyirdi. Nəhayət, atası yaxınlaşıb “gedək” dedi. Fazil atasının qolundan tutub qazalağa mindirdi. Kişinin içərisində bir fikir dolaşır və onu narahat edirdi; oğlundan necə soruşsun ki, həm pərdə, həm ismət ortadan götürülməsin, həm də gəlindən bir xəbər tutsun. Nəhayət, soruşmaq üsulu tapdı:

– Evdə salamatlıqdı?

– Bəli – daha Fazil heç nə əlavə edə bilməzdi! Üç uşaq atası olmasına baxmayaraq, atasının hörməti və məhəbbəti, bir az da uzaq getsən zəhmli olması, bir də ki, gözəl adətlərimiz yol vermirdi ki, oğulla ata arasında belə mövzularda söhbət getsin. Fazil bu gün doğulan qızla əslində üçüncü dəfə idi ki, ata olurdu. Amma nə olsun, indiyədək bircə dəfə atası Fazilin qucağında uşaq görməmişdi. Gənc ata və ana öz valideynlərinin, ağsaqqalların, yaxud da nəinki uşağı qucağına alıb əzizləmək, hətta adını tutmaq haqqında düşünə bilməzdi. Hələ bu harasıdır. Fazil bircə dəfə də olsun atasının hüsurunda halalca arvadı Murğuzəri danışdırmamışdı.

Bəli, bu bütün Azərbaycan adəti idi!

Ona görə də Novxanıdan Balaxanıya qədər ata-bala yalnız təsərrüfat işlərindən, bağlarındakı işlərdən danışdılar.

Evə çatan kimi adəti üzrə Fazil atasını qazalaqdan düşürüb sonra atı rahatladı. Sonra ikinci mərtəbəyə qalxıb atasının otağına getdi.

– Ata, mənə sözün varmı?

– Get ananı bura çağır.

– Baş üstə – deyib Fazil otaqdan çıxdı. Bir neçə dəqiqə keçməmiş Gülsüm ərinin hüzurunda idi.

– A kişi, bu gün nə tez gəlmisən? – deyə arvad ərini fikirdən ayırdı.

– Hə, gəldin? Gəl otur görüm nə oldu, evdən nigaran idim.

– A kişi, bilmirəm bədbəxtlik deyim, ya nə, gədənin yenə qızı oldu, üçüncü qız!

Axund əlindəki kitabı əsəbi halda yerə tulladı.

– Necə yəni bədbəxtlik! Məgər qız uşağı övlad deyil? Elə adam var, bircə qız uşağından ötrü burnunun ucu göynəyir! İndicə kitabı aralamışam, bu qız cənabı Fatmey-Zəhranın bürcündə dünyaya gəlmişdir. Kitab göstərir ki, bu qız uşağı bütün nəslin fəxri olacaq. Bu qızın ruzisi özündən qabaq gələcək. Bu qızın dünyaya gəlməsi ilə oğlun Fazil kasıbçılığın daşını atacaq. Özü də bəxt ulduzu həmişə bu qızın başının üstündə olacaq! Buna sevinmək lazımdır. Amma dediklərimi heç kim bilməsin.

Gülsüm arvad ərinin bu sözlərindən uçmağa qanad axtarırdı.

– Baş üstə, kişi, nə danışrsan, indiyə qədər mən sənə bir sözünü iki eləməmişəm. Bircə sirrini başqasına verməmişəm.

– Deyirəm də, birdən qonşu arvadlar sənə saqqızını oğurlarlar.

– Yox a kişi, mənə bu neçə ildə tanımamısan?

– Tanımışam, sən mənim sədaqətli, mehriban və gözəl arvadım olmusan.

Gülsüm bu sözdən xoşhal olsa da, daha da söhbəti uzatmayıb durub getdi.

Fazil anasını gözləyirdi, görsün atasının yanından hansı əhvalla qayıdacaq. O da nigaran idi. Anası kefi kök halda qapını açıb içəri girdi.

– Oğul, – dedi, – gözün aydın, atan bu qız uşağı haqqında çox xoş sözlər dedi.

– Nə dedi?

– Deyə bilmərəm, kişiyyə söz vermişəm.

– Yaxşı də, ana, mən özgə deyiləm ki, – deyə Fazil nigarançılıqla əl çəkmədi.

– Təkcə bunu deyirəm ki, qızın xoşbəxt olacaq və ailəmizə xoşbəxtlik gətirəcək.

Fazil heç nə deməyib anasının üzündən öpdü. Sonra anasının hazırladığı xörəyi götürüb Murğuzərə vermək üçün şəhərə getdi. Fazil özü də atasından çox şey öyrənmişdi. Artıq dünyanın bütün üzlərini görmüş Fazil hər şeyin yerini gözəl bilirdi. Qurani-Kərimi, Sədini, Hafizi, Nizamini, Füzulini, Nəvaini gözəl bilirdi. Bütün Balaxanıda Hacı Əli oğlu Fazilin böyük hörməti vardı. Elmə, maarifə böyük həvəs göstərən Fazil 7 il bundan əvvəl latın qrafikasını da mükəmməl öyrənmişdi. Onun belə savadlı və diribaş olması hökumətin də diqqətini cəlb etmiş, onu Gəncə quberniyasına məsul bir işə də göndərmişdi. Bir neçə il Gəncədə qaldıqdan sonra doğma kəndinə qayıtmış, burada işləməyi qərar vermişdi. Doğrudur, burada ona yaxşı vəzifələr təklif edirdilər. Amma hələ Fazil qəti bir qərara gələ bilməmişdi. Hər şeyi götür-qoy etdikdən sonra öz sözünü deyəcəkdi. İndi isə

onun üçüncü övladı dünyaya gəlmişdi. Ata-anasının bu uşaq haqqındakı xoş sözləri ona sanki qanad vermişdi. Qazalaqda bu fikirlərin təsiri altında dolayı, daş-kəsəkli yolları necə getdiyindən özünün də xəbəri olmamışdı. Nəhayət, o sanki fikirdən ayrılıb – deməli belə, çox yaxşı – deyib atın cilovunu dartdı. At dayandı. O, xörəyi götürüb qapının yanına getdi...

Bir neçə gündən sonra Gülsüm arvad səhər çayını içəndə ərinə müraciətlə:

– Ay kişi, – dedi – bu gün uzağa getmə, istəyirəm qızın onunu töküm.

Adət belə idi el içində; uşaq dünyaya gələndən sonra onu da, anasını da yuyundurardılar. Bunu bir neçə cür yozardılar. Uşağı çimdirdilər. Ona görə ki, murdar halda onun qulağına əzan oxuyub ad qoymaq günah idi. Anasının da yuyundurulub qüsl verilməsi vacib idi: o, həm zahılıq dövrünü başa vurmuş olurdu, həm də artıq hal tayfasının ona ziyan verməsinin vaxtı qurtarırdı. Bu adətə əməl etdiyinə görə idi ki, Gülsüm bu gün Murğuzərin onunu tökmək, uşağa ad qoymaq üçün qohum-qonşu qadınları çağırmışdı. Belə vaxtlarda evdə kişi tayfası olmazdı. Təkcə bir Axund Hacı Əlinin evə gəlməsinə imkan var idi.

– Yaxşı, nə vaxt gəlim, – deyə kişi əlini çay stəkanından çəkdi.

– Günorta əzanından sonra. Əzanı verib evə gələrsən, uşağın adını qoyub gedərsən.

– Yaxşı – deyə kişi razılıq verdi. Sonra çayını içib kəndə getdi.

Bir azdan sonra Murğuzərin anası, bacıları, başqa qohumlar yığılıb gəldilər. Gülsümün ərindən bir neçə gün

bundan qabaq eşitdiyi sözdən başı əl-ayağına dolaşır, sevindiyyindən əl-ayaq çalırdı. Murğuzərin başına toplanan qadınların da gözündən bu qaçmadı. Murğuzərin qardaşı məşhur xanəndə Səməd Səmədovun qavalı və qarmonu burada qalmışdı. Murğuzərin bütün qohumları musiqisevər idi. Ona görə də böyük bacısı qarmonu, kiçik bacısı isə qavalı götürüb buradakıların kefini kökəlttilər. Qarmonçalanın barmaqları qarmonun şirmayi dilləri üzərində sürətlə gəzdikcə səgahın füsunkar melodiyaları qadınları əfsunlayırdı. Oxuyan Gülsüm xalanın sevincinə bir zarafat atmacası da atmaqdan çəkinmədi:

*Qonşumuzun qızıdı,
Qurbanlığı quzudu.
Danışdıqca doymayır,
Elə bir tamarzıdı.*

Bu sözlərdən sonra hamı gülüşdü. Gülsüm isə nəinki pərt oldu, əksinə sevincinə bir az da sevinc qatdı.

– Lap əcəb də eləyirəm, üzünü görməmişiniz, ona görə deyirsiniz. Bir nəvəm olub, bir nəvəm olub ki, elə bil su sonasıdır. Allah gözəllik verdiyi adamın ruzusunu da, bəxtini də verir. İndi ki, belə dediniz, bir “İnnabı” çalın, özüm oynayacağam. Yenə qarmon dilə gəldi. Qadın qol götürüb süzdükcə Murğuzəri sevinc hissi bürüyürdü. Beləcə hamı növbə ilə oynayıb gəlib yerində oturdu. Evdə çal-çağır, qadın qəhqəhəsinin səsi pəncərədən küçəyə də yayılırdı.

Birdən Balaxanı məscidinin minarəsindən Axund Hacı Əlinin azanı eşidildi:

Allahu Əkbər, Allahu Əkbər!

La İlahə İlləllah!

Tez qarmon susdu. Oynayan qız-gəlinin qolları yanına düşdü. Azan veriləndə oynamaqımı olardı, kafir deyildilər ki! Ona görə də hamı-böyükdən kiçiyə qədər bir ağızdan:

Allahu Əkbər, Allahu Əkbər!

La İlahə İlləllah! – deyib yerə oturdular. Müəzzin azanın son sözlərini deyib, minarədən endi. O, evə çatana qədər Gülsüm məclisdəkiləri irəlidəki işlərdən agah etdi:

– Darıxmayın, indi axund gələcək, körpəni aparacağam hüzuruna, ona ad qoyacaq, sonra körpənin adı ilə bağlı süfrə açacağıq...

Darvaza qapısı açılması ilə axundun ucadan öskürməsi bir oldu:

– Öhə, öhə!

Bu, adət idi, kişi gəldiyini xəbər verməli idi. Axı, evdə yad, naməhrəm qadınlar var idi. Axund öz otağına keçdi. Gülsüm ərinin xasiyyətini yaxşı bilirdi, həmişə azan verib gələndə bir çay içər, boğazını yumşaldardı. Bu gün də istisna deyildi. Gülsüm ərinə çay verdi. Bir stəkan çay içdikdən sonra arvadına üzünü tütüb:

– Uşağı çimdirib, qüsl etdinmi?

– Bəli. Tam müsəlman adətinə görə!

– Onda bura gətir adını qoyum.

Arvad uşağı gətirməyə gedincə axund tez bir kitaba baxdı. Bəli, yenə həmin xoş istixarə!

Kitabda qızın gələcəkdə xoşbəxt olmasından başqa ona ad da göstərilirdi; – Məsumə!

Gülsüm bələkdə uşağı gətirib ərinə verdi. Axund uşağın üzünə baxıb, onun girdə siftəini, çatma qaşlarını,

bir sözlə, mələk simasını görüb: “İn doxtər dər ayende eftexare-həmə xahəd şod” – dedi.¹

Onun qulağına azan oxuyub üç dəfə dedi:

Adını qoydum Məsumə!, Adın Məsumədir, Məsumə, adınla böyüyəsən.

Uşağı ərinin əlindən alan Gülsüm ərindən sürətlə aralanıb qonşu otağa – qadınların yanına tələsdi. Sanki onlardan muştuluq götürürdü, ucadan qışqırdı:

– Qucağımdakı Məsumə xanımdır, Məsumə!

---

¹ Bu uşaq gələcəkdə hamının fəxri olacaq. Bu, respublikada ilk hüquqşünas akademik Məsumə Məlikova idi.

İTİRİLMİŞ VƏ TAPILMIŞ MƏHƏBBƏT

Ali məktəbi bitirdikdən sonra mütləq öz kəndimizə qayıtmaq, orada xəstəxana açmaq, gecə-gündüz bu xəstəxanada çalışıb adamlarımızı müalicə etmək istəyirdim. Amma professor bu arzuma çatmağıma mane oldu.

– Diplom işindən gördüm ki, sən gələcəkdə gözəl elmi tədqiqat işi apara bilərsən. Səni öz klinikama kordinator götürəcəyəm. Əminəm ki, orada sən həm namizədlik, həm də doktorluq dissertasiyası müdafiə edəcəksən.

Doğrusu, nə deyəcəyimi qət edə bilmədim. Ona görə də professor bu sükutumun razılıq əlaməti kimi qəbul edib məni elmi şuranın qərarı ilə öz klinikasına keçirdi. İşlərim lap yaxşı gedirdi. Hər halda maaşım təqaüdümdən çox idi. Ona görə də bu, maddi cəhətdən özünü büruzə verirdi. Hələ bir qədər artırıb kənddəki bibimə də göndərə bilirdim. Bibim məktub yazdırıb mənə evlənməyi məsləhət görsə də, bu haqda düşünməyə vaxtım yox idi. Günlərin birində professor bizim klinikaya gələn tələbələrdən on nəfərin tibbi təcrübəsinə rəhbərlik etməyi mənə tapşırırdı. Etiraz etmədim. Çünki elə tələbə olanda da mən hərdən özümü təcrübə rəhbəri kimi xəyalıma gətirir, görəsən gələcəkdə mənə belə bir iş tapşırılsa nə edərəm – deyə düşünürdüm. Ona görə də öz təcrübə rəhbərlərimizin bütün üsullarını mənimsəmişdim.

Səhər mən rəhbərlik edəcəyim tələbələr gəlib çıxdı. Onları öz otağıma aparıb təcrübənin xarakteri və proqramını onlara izah etdim. Beləliklə, başladıq. Özüm-

özlüyümdə inanırdım ki, tələbələrin hamısı mənim üçün birdir, ona görə də hamısına qarşı soyuqqanlı idim. Onların hamısını eyni vaxtda qəbul edir, palatalara aparır, xəstələri müayinə etdirirdim. Amma bu tələbələrin içində bir nəfər qızın mənə qarşı münasibətində çox qəribəlik hiss edirdim. Qız özü biruzə vermək istəməsə də bu, hiss olunurdu. Bir gün onu öz otağıma çağırıb diqqətlə ona baxdım, qız necə də anama oxşayırdı. Tapşırıq verib xəstələrin yanına göndərdim. O gedəndən sonra anamın şəklini cibimdən çıxarıb o qızın qaş-gözlünü onunla müqayisə etdim. Bu qız necə mənim gözəl anama oxşayırdı. Uca boylu arıq gövdəsi olan bu qızın iri qonur gözləri, uzunluqdan geri qatlanmış qara kiprikləri, qalın çatma qaşları vardı. Dodaqları o qədər nazik idi ki, gülməyəndə də bəzən ağ inci dişlərini görmək olurdu. Ona görə də bu qız mənim üçün indi başqa idi, çünki o anama oxşayırdı.

Onu yanıma çağırıb adını bir də soruşdum.

– Adım Simadır! Nə üçün soruşursunuz?

– Heç, elə belə, başqaları ilə qarışıq salmışam.

Sima! Nə qəribə qızıdır? Belə ad nəinki bizim qohumlarda, habelə bütün kəndimizdə yox idi. Amma bu qız mənə hamıdan əziz idi. Çünki anama oxşayırdı. Qız özü də mənim ona qarşı daha mehriban olduğumu hiss etmişdisə də, görünür, adi sevgi kimi qəbul etmişdi. Günlər keçdikcə bizim münasibətlərimiz beləcə davam edir, biz bir-birimizə daha isnişirdik.

Gözəl may günlərindən birində ona:

– Dərsdən sonra məni gözlə, birlikdə çıxacaq – dedim.

O, bir təhər yoldaşlarını yola salıb məni gözlədi. Mən işdən çıxdıqdan sonra biz birlikdə getdik. Söhbətlərimiz

adi, səmimi idi. Biz hələ bir-birimiz haqqında söhbət salmağa ehtiyac hiss etmirdik. Söhbətimiz şəhərin gözəlləşməsindən, havaların xoş keçməsi və s. haqqında idi. Bir qədər dolandıqdan sonra hər ikimiz evə qayıtdıq. Amma bugünkü gəzintinin bizim bir-birimizi tanımağımıza heç bir təsiri və köməyi olmadı. Əslində, hər ikimiz bir-birimizi tanımağı arzu edirdik. Ona görə də yenə belə bir görüş üçün vaxt tapdıq. Onu da deyim ki, qızın çox səmimi və sadə olması mənə onun haqqında bəzi nəticələr çıxarmağa imkan vermişdi. Onun belə sakit, rəhmdil, səmimi olmasından mən yəqin etmişdim ki, o da mənim kimi, yetim bir qızıdır. Özü də rayondan gəlib. Buna görə də mən qıza yazıq bir adam kimi baxırdım...

Biz dolana-dolana sahil küçəsinə düşdük. Hamı gəmiyə minib gəzməyə çıxırdı. Qızın təklifi ilə biz də gəmiyə minib yanaşı əyləşdik. Mən qızın kimliyini soruşmaq üçün əlimə gözəl fürsət düşdüyünü görüb cəsarətə gəldim. Amma başa düşdüm ki, mən özüm haqqında ona bir söz demədən, öz qısa kədərli tərcümeyi-halımla onu tanış etmədən onu belə sorğu-suala tutmağım ədəbdən kənar iş olar. Ona görə də portfelimi yanıma qoyub:

– Sima, gəlsənə bu gün bir-birimizə öz kimliyimizi danışaq – dedim.

– Nə olar – deyə etiraz etmədi.

– Elə isə, qoy mən qabaqca öz qısa, lakin faciəli həyat kitabımı sənin üçün oxuyum. Sonra isə sən danışarsan. Çünki bu, bizim gələcəyimizdən ötrü çox lazımdır.

Mən Çiçəkli kəndində anadan olmuşam. Özün bildiyin kimi, adım Əzizdir. Bəli, doktor Əzizov kimi yox, sadəcə Əziz.

Bununla mən qızı rəsmiyyət çərçivəsindən çıxarmaq istəyirdim. Ona görə də qız gülümsündü:

– Yaxşı, doktor Əzizov Əziz, davam edin.

– Atam, anam, məndən üç yaş kiçik bacım var idi. Bibim də əri öldüyündən o da bizdə qalırdı. Atam məni çox istəyirdi, hər gün evə gələndə, əzizim – deyə məni çağırır qucağına alıb oynadardı. Buna görə də anam və bibim də mənə atasının əzizi deyərdi. Amma yaman dəcəl idim. Ona görə də atam məni milis əmi ilə qorxudardı. Qonşumuzdakı milis Zirəddin əmi mənim milisdən qorxduğumu bilirdi. Həmişə – ə, şuluq etsən səni tutaram ha – deyə zarafat edərdi. Güclə yadıma gəlir. Bir dəfə yuxudan oyanıb atamla-anamın harayasa hazırlaşdıqlarını görüb ağladım. Əvvəlcə anam aparmaq istəmədi, uzaq yoldur dedi, onu hara aparaq?

Atam etiraz edərək – sənin işin yoxdur, atası öz əzizini qucağında aparar – deyə məni qucağına aldı. İndiki kimi yadımdadır; biz arabaya əyləşib uzaq yerə getdik, sonra qatara mindik. Çox sevinirdim, amma sevincim uzun sürmədi. Zirəddin əminin geydiyi paltardan geymiş bir sarıpaltarlı kişi içəri girdi. Mən qorxudan atamın dalına keçib ağlamağa başladım. Gələn adam atama salam verib əlindəki şeyləri yerbəyer etdi. Atam gülüb gələn adama dedi:

– Siz allah, bu uşağı bir danışdırın. Sizi milisə oxşadıb ağlayır.

Gələn adam cibindən bir konfet çıxarıb mənə verdi.

– Adın nədir?

- Atamın əzizi.
- Ananın əzizi deyilsən ki?
- Yox – dedim.

O gülüb əyləşdi və atama dedi:

– Yaxşı, indi ki yol yoldaşırıq, deməli məhrəmik. Siz hara gedirsiniz?

– Ukraynaya – deyə atam cavab verdi.

– Ora nə əcəb?

– Orada Çiçəkli kəndindən bir dostum var. Adı da Abbasdır, hey məktub yazır ki, gəl buranı bir gəz. Mən də deyirəm gedək bir oraları gəzək.

Sarı paltarlı adam güldü və:

– Yaxşı, sən şofer Abbası deyirsən?

– Bəli... Siz onu haradan tanıyırsınız?

– O mənim qospitalımda işləyir, əvvəlcə kolxozda idi, sonra onu qospitala gətirdim. Onun bir uşağı da var. Qospitalın yanında ona mənzil də düzəltmişik, yaxşı həyəti də var.

Bu, atamın lap xoşuna gəldi. Onlar çox söhbət etdilər. Amma məni qulaq asmağa qoymadılar ki, indi hər yerdə uşaqlar yatıb, sən də yat. Bir neçə dəfə yatıb durduqdan sonra Abbas əmigilə çatdıq. Mən buraya çox tez alışdım. Çünki burada çoxlu təkər var idi. Hər gün onlarla axşama qədər oynayırdım.

Bir gün... Bu gün mənim həyatımın ən dəhşətli günüdür. Yadıma düşəndə tüklərim ürpəşir. Gün axşama qədər dəhşətli partlayışlar ara vermirdi. Anam ağlayır, atam ona təskinlik verirdi:

– Qorxma, atışma kəsilən kimi kəndimizə qayıdırıq.

Gecə yatmaq istəyirdik ki, birdən qapılar möhkəm döyülməyə başladı. Abbas əminin otaqdan səsi gəldi. Mən

açıqca hiss edirdim ki, onu döyürlər. Biz yatan evin da qapısı döyüləndə mən qorxudan çarpayının altında gizləndim. Əli tufəngli milis paltarına oxşar paltar geymiş adamlar içəri doldu. Onlar anamin qolundan tutanda atam özünü qabağa verdi. Mən elə bilirdim ki, dünyada mənim atamdan güclü adam olmaz, o, hamını döyə bilər. Çarpayının altından atamı necə döydüklərini gördüm. Onları döyə-döyə apardılar.

Mən hələ qorxudan çarpayının altından çıxmamışdım ki, birdən otağa Zirəddin əminin paltarına oxşar, amma sarı rəngli paltar geymiş adamlar gəldi. Onlar ora-bura baxdılar. Mən nəfəsimi lap çəkmişdim. Bir nəfər məni çarpayının altından çıxarıb – malçik – dedi. Mən qorxudan ona heç nə deyə bilmədim. Onların içindən qara saçlı bir nəfər məni danışdırdı, başa düşmədiyimdən dinmədim. İkinci adamın da sözünü başa düşmədim.

Bir nəfər qabağa yeriyib:

– Oğlan, adın nədir? – soruşdu.

– Adım atamın əzizi.

O güldü. Azərbaycanlıdır – dedi.

Onlar məni qucağına alıb bir yerə gətirdilər. Burada mənim kimi çox uşaq var idi. Bizi qatara mindirib çörək verdilər, harasa gedirdik. Bir neçə gündən sonra – Azərbaycanlıdır – dedilər.

– Azərbaycan mənəm, – dedim, – çünki bir əmi də mənə Azərbaycan demişdi.

Bizi gətirənlər gülüşdülər. O gündən adım Azərbaycan qaldı.

Bir gün bizimkilərin yanına gəlib ağladım – atamı, anamı istəyirəm – dedim. O, başını bulayıb dərindən ah çəkdi:

– Yox, oğlum, onlar yoxdur.

– Onda bibimi istəyirəm.

Həmin adam gözümün yaşını silib, başımı tumarladı.

– Bibin kimdir?

– Şəhrəbanu.

– Familiyası nədir?

– Familiyası? Bu nədi?

– Yaxşı, kəndinizin adı nədir?

– Çiçəkli – dedim.

Yaxşı, sən get yat, səni bibinin yanına göndərərəm. Sabah məni hamamın yanına çağırırlar. O, bir tufəngli kişini göstərib dedi:

– Bax bu əmi səni bibinə aparacaq.

İndi mən belə paltara və tufəngə alışmışdım, daha onlardan qorxmurdum.

– Doğrudan əmi, məni bibimə aparırsan?

O, da – hə – deyib başını qaldıraraq saldı, əlimdən yapışıb qərribə bir maşına mindirdi. Biz çox yol getdiyimizdən məni yuxu tutub yatmışdım. Birdən tufəngli kişi məni oyatdı.

Gözümü açıb öz kəndimizi gördüm. Maşından düşüb qaçmaq istədim. Tufəngli kişi:

– Net, deyib əlimdən yapışdı. Mən onu öz evimizə tərəf dartırdım.

Bizim həyəətə girəndə bibim əlini dizinə çırpıb tükürpədicə səsə ağlamağa, məni bəgərinə basıb üzgözümü yalamağa başladı. Tufəngli adam bir gecə bizdə qalıb sabah çıxıb getdi. O gündən mən bibimin yanında qaldım. Bibim tapdığını mənə yedirdirdi ki, sən qardaşımın əzizisən, hərdən bibimə deyərdim ki, axı mənə

Azərbaycan da deyirdilər. Bibim isə bu adın mənə nə üçün qoyulduğunu bilmədiyindən köksünü ötürüb:

– Doğrudur, indi Azərbaycanda sənin kimiləri çoxdur, mənim yetim balam – deyə gözləri dolardı.

İki ildən sonra mən məktəbə getdim. On il kənddə oxuyub Bakıya gəldim. İnstitutu bitirdikdən sonra mənə siz gördüyünüz klinikada saxladılar. Namizədlik dissertasiyam hazırdır.

Mən öz başıma gələnləri danışmaqla qızı əməlli-başlı kədərləndirmişdim. Ona görə də onun könlünü açmaq üçün son cümlələrimi belə tamamladım:

– Hə, indi isə gördüyün kimi Sima adlı bir tələbə ilə gəmidəyəm. Soruşa bilərsən, arzun nədir, – deyə zarafata keçdim – arzum sizi dinləmək, daha yaxından tanımaqdır.

Qız məəttəl qalmışdı, nə edəcəyini, necə başlayacağını bilmirdi. Bu vaxt dəniz küləyi onun ətirli saçlarını çiyinlərimə dağıtdı. Mən onları qızın kürəkləri arasında nizamladım. Qız özü haqqında heç nə deyə bilmədi. Çünki gəzinti qurtarmış, gəmi sahilə qayıtmışdı. Biz sahilə çıxdıq. Artıq gec idi. Qızı ötürmək istədim, o, etiraz etmədi. Onların döngəsinə qədər gəldik. Birdən gözləmədiyim bir dəvət aldım:

– Elə bura qədər gəlmisiniz, doktor, xahiş edirəm gedək bizə.

Mən qəlbədən getmək istəsəm də, üzdə etiraz edərək:

– Hələ tezdir. Həm də sizin üzünüzə söz gələ bilər.

– Yox, inanın, doktor, mənə heç kəs danlamayacaq.

Onların beşinci mərtəbədə yerləşən evlərinə çıxdıq, qız cibindən açar çıxarıb qapını açınca mən öz-özümə düşünürdüm ki, indi qız qapını döyən kimi bir nəfər qapını açacaq, mənə görə kimi sifətini turşudub geri

qayıdacaq. Mən çağrılmamış qonaq kimi ayaqlarımı sürüyə-sürüyə içəri keçərək və tez də geri qayıdacağam. Amma belə olmadı. Qız qapını açıb içəri girdi, evdə heç kəs yox idi. Mən sərbəst şəkildə keçib əyləşdim. Qız bir göz qırpımında çay hazırladı. Kartof qızartması üzərinə katlet qoyub məni yeməyə çağırırdı. Doğrusu, mən çaşıb qalmışdım. Şəhərin lap mərkəzində belə bir gözəl yerdə bu sakit qız belə ixtiyar sahibi idi. Mən çox iştahla yeməyə başladım. Biz yenə ümumi sözlərlə başladıq. Amma mən söhbəti bu dəfə onun üstünə gətirdim.

– İndi isə, Sima xanım, deyin görək siz kimsiniz?
– Atanız harda işləyir?
– Heç yerdə işləmir, təqaüddədir.
– Nə üçün, yəni elə qocadır?
– Yox, o hərbi təqaüdə çıxmışdır. Axı onları tez təqaüdə buraxırlar.

– Rütbəsi nədir?
– General.
– General?
– Təəccüb edirsiniz?

Özlüyümdə doğrudan da təəccüb edirdim ki, general qızı da belə sadə olar? Ona görə də bu qızın tərcümeyi-halını öyrənməkdən vaz keçdim. Çünki general qızı ilə yetim oğlanınki tutmazdı. Qız mənim təəccüblər içərisində çaşıb qaldığımı görüb məni vəziyyətdən çıxartmaq məqsədilə:

– Suallarınız nə tez qurtardı – deyə gülümsündü.
– Yaxşı, bəs indi general hardadır?
– Anamla Kırma istirahətə getmişlər. Bir iyirmi gündən sonra qayıdacaqlar.

Mən daha onların nə vaxt qayıtması ilə maraqlanmadım. Çünki general qızı ilə sevda etmək olmazdı. Amma qızın səmimiliyi, sadəliyi mənə fikrimdən daşındırmağa vadar etdi. Atası gələne qədər qız həm işdə, həm də işdən sonra mənim könlümü almağa, məndəki dönüklüyün səbəbini öyrənməyə başladı. Düzünü deyim ki, qızı görməyəndə də onun gözəl siması gözümün önündən getmirdi. Qız da mənə isinmişdi. Bir gün o mənə qəti olmağa dəvət edərək:

– Siz nədənsə tərəddüd edirsiniz, doktor Əzizov?

– Siz nə üçün mənim adıma çox rəsmi deyirsiniz?

– Çünki siz rəsmi adam kimi hərəkət edirsiniz.

– Açıqını desək, Sima xanım, biz başqa-başqa adamlarıq.

– Yox, əzizim, – deyə qız gülümsündü, – sənəin tərcümeyi-halını eşitdikdən sonra mən bizi ayıra bilən səbəb görmürəm, mənim atamın general olmasının məsələyə nə dəxli var? İcazə versən, açıq bir etiraf edərdim, amma xahiş edirəm mənə eyib tutma, gələcək sənəin öz işindir.

– Yox, nə danışırısan, – deyə onun əlindən tutdum.

– Mən sənəin uşaqlıqdan kədər zülməti çökmüş qəlbini işıqlatmaqla özümü xoşbəxt hesab etmək istəyirəm.

– Doğrudanmı? – deyə bədənim uçunmağa başladı – Elə isə mən də taleyimi sənə tapşırıram, görək gələcəkdə bəxtimiz necə olacaq. Amma qorxuram, Sima! Qorxuram ki, səni xoşbəxt edə bilməyəm.

– Qorxma, əzizim, daha müharibə alovları çoxdan söndürülmüşdür.

Biz artıq qəti qərarımızı bir-birimizə bildirmişdik. Atası gəldikdən sonra qız fikrini anasına bildirmişdi ki, bir nəfər həkimi sevir. Onlar da etiraz etməmişdilər. Ondan da razı qalmışdılar. Mən də bibimə məktub yazıb onu işdən halı etdim. Nişan aparmağa gəlməsini xahiş etdim. Bibim xəstə olduğundan gələ bilmədi. Ona görə də elçiliyə elmi rəhbərim özü getmişdi. Qızın dediyinə görə, professor məni o qədər tərifləmişdi ki, general çox sevinmişdi.

Həm onların, həm də bibimin təhriki ilə toyu tez başlamalı idik. Özüm gedib bibimi Bakıya gətirdim.

Bibim sözarası zarafatla:

– Nə olar, bir gəlini evə gətir görüm mən də bəyənilərəmmi, – deyəndə məni gülmək tutdu.

– Ay bibi, görmək vaxtı xəstələndin, indi iş-işdən keçib: bəyənsən də, bəyənməsən də öz gəlinindi. Özü də general qızı.

– Nə olar, bibi qurban, general qızını bir bizə gətir, elə könlüm istəyir ki!

– Hə, bu başqa məsələ, indi gətirərəm.

Amma vaxt tapa bilmədiyimdən qızı bibimin yanına apara bilmədim. Nəhayət, toy günü səhər qızı bizə apara bildim. Bibim qonşuya getmişdi. Onun evdə olmadığını görçək qız güzgünün qabağına keçib saçlarını düzəltdi. Bu vaxt bibim astaca qapını açıb içəri girdi. Mən göz vurub qızı göstərdim. Bibim buna bənd imiş kimi, qızın üstünə cumdu. Onu qucaqlayıb öpdü. Gözü qızın qulağındakı sırğaya sataşdı. Sonra qızın saçlarını əli ilə qaldırıb boynunun ardına baxdı. Gözü böyüdü, rəngi ağardı, dodaqları əsdi, sonra gözləri yaşardı. Mən dəhşətə gəldim ki, bibim sevincindən dəli oldu.

– Sənə nə oldu bibi?

– ...

Durub onu qucaqladım. Bibi, sənə nə oldu? Bibim əvvəlki vəziyyətində qalırdı. Məni ağlamaq tutdu ki, mən bədbəxtin ömrünə bir dənə də olsun xoşbəxt gün yazılmayıb. Toy günündə də bibim dəli oldu. Nəhayət, onun qanı qaçmış dodaqları pıçıltı ilə danışmağa başladı.

– Məni generalın yanına apar.

– Buna nə ehtiyac var, bibi? – deyə bibimi fikirdən daşındırmaq istədim. Qorxdum ki, mənim bu dünyada yeganə qohumum olan savadsız bibim generalın yanında məni biabır edər.

– Sənə deyirəm, məni apar generalgilə!

– Yaxşı, bibi, dayan zəng vurum, evdə olsa gedək. Axı mən də onlara birdən-ikiyə general evdə olanda getməmişəm.

Onlara zəng vurdum, birbaşa generalı soruşdum, adıma demədim.

– Evdə yoxdu, səadət sarayına gedib, toyun hazırlığına baş çəkmək üçün... bəli.

– Gec gələcək?

– Günortadan sonra.

Yaxşı ki, bibim yanımda durub mənim generalı soruşduğumu özü eşitdi, yoxsa mənə inanmayacaqdı. Axşamüstü bibimi onun təhriki ilə generalgilə aparıb ötürdüm. Özüm isə evə qayıtdım. Çünki bir saatdan sonra mən Sima ilə birlikdə maşına oturub səadət sarayının yuxarı başında əyləşəcəkdik. Paltarımı dəyişib böyük arzu ilə aldığım kostyumumu geydim. Aspirant yoldaşlarımla birlikdə maşına əyləşib Simagilə getdik. Həyətdə musiqi çalınırdı. Aman allah, bu mənim toyum idi. Məni

gözləyirdilər. Qonşudan Simanı gəlin paltarında çıxardılar. Mən onun qolundan tutub səadət sarayına getmək istərkən bibim araya girdi, qızın qolundan tutmağa qoymadı. Məni qabağa ötürüb, qızı maşının arxa oturacağına oturdub, özü də yanında əyləşdi. Mənə qərribə gəlsə də heç nə demədim, düşündüm ki, yəqin erk eyləyir, böyükdür.

Səadət sarayına çatdıq. Mən qızın qolundan tutub ehtiramla möhtərəm bəylə gəlin stolunun yanına aparmalı idim. Burada da bibim mane oldu. Məni kənara itələyib özü gəlinlə qoşa getdi. Hirs məni boğdu, istədim deyim ki, “Bibi, elə bəy stulunda da özün əyləş” – amma mən deməmiş bibim mənim yerimdə oturdu, mən isə bibimin solunda əyləşdim. General da bibimə başı ilə razılıq edib qızın sağında əyləşdi. Hamının təəccüb dolu baxışları bizə zillənmişdi. Generalın ayağa durması ilə salona sükut çökməsi bir oldu.

O sevincindənmi, kədərindənmi sanki danışa bilmirdi:

– Möhtərəm qonaqlar. Bilmirəm bu gecəki məclisimizə nə ad verək?

Yerdən səslər ucaldı:

– Güzəl bir toy adı verək! Mübarək olsun, xoşbəxt olsunlar.

– Yaxşı – deyə general onları sakit etdi – sağlıq deməzdən əvvəl bu bacım, oğlanın bibisini dinləyək.

Bibim ayağa durdu. Mən sıxıldım ki, indi bibim mənim sağlığıma heç nə deyə bilməyəcək, utanıb yerə oturacaq, amma belə olmadı. Bibim ayrı şey danışdı. Özü də lap gözəl bir natiq kimi danışdı. Mən göz yaşlarının

nitqi boğduğunu bilirdim. Amma göz yaşları içərisində belə danışan görməmişdim. O deyirdi:

– Möhtərəm qonaqlar! Bugünkü məclisimiz çox qeyri adidir. Mən buna qeyri adi deməzdim, əgər cəmi iki saat bundan qabaq mənim generalla söhbətim olmasa idi.

Hamının təəccübdən sanki qanı bədənində donmuşdu. Hamı bu qəribə, müəmmalı işin nə ilə nəticələncəyini intizarla gözləyirdi. Bibim çətinliklə də olsa davam etdi:

– Mən hörmətli generalı cəmi iki saat bundan əvvəl görmüşəm, onlara gedib onu yan otağa çəkib görüşdüm. General, bu qız ki, bu gün mənim qardaşım oğlu ilə toyunu edirik, sənin doğma balandır.

General təəccübləndi və hiddətlə:

– Əlbəttə – dedi.

Mən generaldan çəkinsəm də soruşdum:

– Sən allah, general, düzünü de bu qızın adını anadan olanda özün elə Sima qoymusan?

General bir anlıq xəyala getdi və dərindən ah çəkdi. Məhz bu vaxt mən fikrimdə yanılmayacağımı görüb daha da cəsarətə gəldim və dedim ki, general, bu qız sənin doğma balan deyil! General dərindən ah çəkib sözə başladı:

– 1941-ci ilin yayı idi. Məzuniyyətə gəlmişdim. O vaxt mən palkovnik rütbəsində hərbi xəstəxananın rəisi idim. Qatarda iki uşaq və bir ər-arvad Ukraynaya gedirdi. Təsadüfi tanışlıqdan sonra məlum oldu ki, onlar mənim şoferimgilə gedirlər. Mən həmin ailəni şofer Abbasgilə aparıb ötürdüm. Bir neçə gündən sonra müharibə başladı. Müharibənin ilk günü mən hərbi qospitalı arxaya köçürməklə məşğul idim. İki gündən sonra necə olursa-

olsun bu iki həmvətənlimin taleyindən xəbər tutmaq üçün Abbasgilə getdim. Hər iki ailəni aparıb qırışdılar. Evi gəzdikcə ev özü mənim başıma dolanırdı, çıxıb pilləkənlərlə aşağı düşəndə pilləkənin altında kömür yeşiyinin içində bir inilti eşitdim. Görünür uşağı yuxulu ikən almanların gözündən yayındıb bura atmışdılar. Bilirdim ki, Abbasın belə kiçik uşağı yoxdur. Dərhal yadıma düşdü ki, bu, mənimlə gələn ailənin uşağıdır. Uşağı evə gətirib onu ölümün pəncəsindən qurtardım, çünki körpə iki gün heç nə yeməmişdi. Uşağın adını bilmədiyimdən onun adını Sima qoydum.

Məhz indi Sima generalın doğma qızı olmadığını anlayıb gözlərindən yaş seli axdı. General isə davam edirdi:

– QIZI böyüdüb tibb institutuna qoydum. Ardını isə qoy bibi davam etdirsin.

Bibim qüssə və sevinc fikirləri altında tondan da ağır olmuş başını tərpedə-tərpedə davam etdi:

– Bu gün səhər o bizim evdə saçlarını darayanda mən onun qulağındakı yarığı gördüm. Mənim dəcəl balam onun qulağındakı sırğanı almaq üçün dartıb bir yaşlı qızın qulağını cırmışdı. Mən o vaxt qızın qulağını bir qədər yuxarıdan deşmişdim. Həmin əlaməti qızda görüb yadıma başqa bir şey də düşdü, qızın qardaşı onu qucağına alıb gətirmək istəyəndə onu yıxmış, boynunun ardını ağac kəsmişdi. O vaxt mən qanı dayandırmaq üçün yaraya göy əski yandırıb basmışdım. Həmin qız budur, adı isə Əzizədir. Onun dəcəl qardaşı dediyim isə bax bugünkü bəydir, adı da Əziz!

Bibim bu sözləri deyib qızın başındakı gəlinlik duvağını götürdü. Mən nə vaxtı bibimin yanından keçib gəlin olan bacımı bağrıma basdığımı kəsdirə bilmədim.

– Mənim bacım, anamın yadigarı! Gör lənətə gəlmiş müharibə bizi nə böyük cinayətə yuvarladacaqdı.

Hamı sevinc və kədər içərisində donub qalmışdı. Hamının ürəyindən bu sözlər keçirdi: Lənət müharibəyə!!!

Heç kəs heç nə yemək haqqında düşünmürdü. Hamı kədər və təəccüb dolu gözlərini bir-birinə zilləmişdi. Bütün salon dərin sükuta qərq olmuşdu. Bu sükutu generalın gur səsi pozdu:

– Mənim əzizlərim, bacı-qardaşın bir-birinə qovuşması iki sevgilinin qovuşmasından az əhəmiyyətli deyil. Bu gün Əziz ilə Əzizə bir-birinə başqa cür qovuşur. Əziz sevgili məhəbbətini itirib, bacı məhəbbətini tapmışdır.

Hamımızın gözü aydın!

Mən də – gözün aydın, bacı! – deyib onu bir də qucaqladım.

Yaxşı ki, vicdanımız təmiz idi! And içirəm ki, onu ilk dəfə öpürdüm!

ÜÇ ANA

Ağlamaq, ah-nalə etmək gündəlik peşəsiydi Bibixanımın. İki oğlu və iki kürəkəni cəbhədə idi. Onlar müharibəyə gedəndən hər axşam əllərini Allahın dərgahına açar, əzizlərinin sağ-salamat qayıtması, qəvi düşmənin yerlə-yeksan edilməsi üçün Allaha yalvarardı. Səhər tezdən sübh namazından sonra yenə əllərini göyə qaldıraraq rəbbindən dünən istədiklərini təkrar istərdi.

Yeməyə çörək, içməyə çay-qənd olmasa belə, hər gün səhər samovarı salıb tut yanığı ilə çay dəmlər, əlinə keçəni balalarına verər, onlara çay içirərdi. Neçə müddət idi ki, iki toyuğu da yumurtaya düşmüşdü. Uşaqlarının ac olmasına baxmayaraq, yumurtaları yığıb toyuqların ikisini də basdırmaq istəyirdi. Bilirdi ki, bu iki toyuq başqalarından daha sərfəlidir. 14-15 yumurta yumurtladıqdan sonra mütləq qırt düşəcəklər. Belə də oldu. Toyuqların hər ikisi qırtlamağa başladı. Bibixanım çox sevindi. Hə, balalarım, toyuqlarımız qırt düşüb, basdırıram. Allah qoysa, payızda yaxşı fərələr, beçələr olacaq, hərdən kəsib yeyərik. Axşamçağı – naxır qayıdan vaxt Bibixanım mərəkdə toyuqlar yumurtlayan yerə 12 yumurta qoydu. Toyuqları növbə ilə başının üstündən irəli-geri aparıb-gətirərək dedi:

Altınıza 12 yumurta qoydum – 12 imam eşqilə. Səndən 12 cücə istəyirəm, yayda örüşə yayacağam, payızda yığıb sayacağam. Balanı çıxar, çil toyuğum, çil toyuğum.

Toyuqların qabağına dən və su da qoydu ki, onlar tez-tez yumurtanın üstündən durmasınlar; yoxsa

yumurtalar soyuyar, lax çıxar. Toyuqları basdırdıqdan sonra üç həftə öz əvvəlki qayğısı, öz əvvəlki ax-ufu ilə yaşadı Bibixanım. Hər axşam, hər səhər namazdan sonra – ey ulu Pərvərdigar, sənə and verirəm öz böyüklüyünə, mənim sinəmə bala dağı çəkmə, qızlarımı 17-18 yaşından dul qoyma. Oğlanlarımı və kürəkənlərimi özün hifz elə. Onları sağ-salamat mənə qaytarsan, 4 ay oruc tutacağam, imam ehsanı verəcəyəm – nəzir eləyirəm!

Bunları deyəndən sonra özünə də dua etməyi unutmazdı:

– İlahi Pərvərdigar, sənə and verirəm öz böyüklüyünə, 124 min peyğəmbərin haqqına və hörmətinə mənə öldürmə. Kənddə bir başıpapaqlı yoxdur ki, qəbir qazıb mənə dəfn eləsin, qızlarıma həyan olsun!

Amma bu sözləri elə deyərdi ki, qızları eşitməsin. Üç həftədən sonra əri müharibəyə getdiyindən bir uşaqla anasının yanında qalan Fatma əlində balaca bir sarı cücə anasından muştuluq istədi:

– Nənə, muştuluğumu ver, cücələr çıxıb.

Amma toyuq qızın əlini dimdiyi ilə vurub qanatmışdı.

– Nənəcan, görürsən, toyuq əlimi nə kökə qoyub?

– Axı o da anadır, ay bala. Sən onun balasını götürəndə bilmirdin anası qəzəblənər – deyən Bibixanımı qəhər boğdu. O, sözünün dalısını gətirə bilmədi. Boğula-boğula bunları deyə bildi:

– Mən bir toyuqca da yoxam! Toyuq balasına toxunanı qana bulayır, mən isə balamın sinəsinə güllə tuşlayana heç nə eləyə bilmirəm. Kaş orda – cəbhədə olaydım, dişimlə düşməni didərdim, bax bu əllərimlə ciyərini çıxarardım.

– Yaxşı, ay nənə, yenə başlama, hamısı gələcək də, hələ demişəm gələndə mənə bir samovar da gətirsin – deyə Fatma anasını sakitləşdirməyə başladı.

– Eh, ay bala, sən uşaqsan, nə bilirsən müharibə nədir, – deyə Bibixanım gözünün yaşını sildi.

– Gedək toyuq-cücəyə baş çəkək – qızının qanamış əlindən yapışdı. Onlar mərəyə gələndə hər iki toyuq öz cücələrini qabağına düzmüş, bəzilərini qanadlarının altında gizlətmişdi. Bibixanım toyuqlardan birinə yanaşıb onu əlinə götürmək istəyəndə toyuq tüklərini qabardıb sahibinə hücum etmək istədi.

– Yox, balalarına dəymirəm, qorxma – deyib Bibixanım toyuğu götürüb yerə qoydu. Sonra cücələrini də anasının yanında cərgələdi. Eyni üsulla ikinci toyuğu yerə qoyub balalarını da qabağına qoyub, onlara yumurtalı umac və su verdi. Üç gündən sonra toyuqları cücələri ilə birlikdə həyətdə buraxdı. Elə həmin gündən həyətdə qarğalar peyda oldu..

– Onlar cücənin qənimidir, dadansalar, bircə cücə qoymazlar – deyə Bibixanım qızına tərəf döndü. Qız yerdən bir daş götürüb qarğaları qovdu. Bu andan Bibixanımın bir qayğısı da artdı. Cücələri qarğadan qorumaq!

Səhər toyuq-cücə həyətdə görünən kimi, qarğalar həyətin üstündə dövrə vurmağa başlayırdı. Bu vaxt Bibixanımın qulaqlarında düşmən təyyarələrinin dəhşətli səsi eşidilir, gözlərinə isə düşmən təyyarələri görünürdü. Toyuqlar qıy vuraraq həyəcan siqnalı verir, balalarını yanına çağırıb qanadları altına alırdı. Bunu görəndə Bibixanımın dərdi birə-min artdı:

– Allah, mənə bir toyuq qədər də imkan verməmişən ki, düşmən gələndə balalarımın qabağına keçim ki, güllə mənə gəlsin!

Yenə ana toyuğun qıy səsini eşidən cücələr analarının qanadı altına girməyə tələsirdi. Qarğalar bir-bir hücum edib cücəni götürmək istəyəndə ana toyuğa sanki ilahi bir qüvvə gəldi. Balalarının düşmən caynağına keçməməsi üçün qarğanın gözündə qorxunc bir vəziyyət aldı. Bunu gören Bibixanım hiss etdi ki, ana toyuq düşmən qarğalarla üz-üzə durub onlarla bacarmaz! Birdən ona da daxili bir qüvvə hakim kəsildi. Kaş mən də indi cəbhədə olaydım. Ana toyuq kimi elə qıy vurardım ki, səsim hər yerdə: bütün Avropada, Qarabağda eşidilsin.

– Ehey balalarım, igid oğullar, siz cücə deyilsiz, qarğanın qabağından qaçasız! Düşmən qabağından qaçmazlar. Onda o sizi arxadan bir-bir məhv edər! Sonra ananızı ağladar, mərəyinizə doluşub qırıl-daşa-qırıl-daşa bayram edər! İgid olun, bir-birinizdən ayrılmayın, onda qarğalar sizə bata bilməz!

Beləcə, Bibixanımla qızı Fatma hər gün bir neçə dəfə cücələri qarğadan qoruya-qoruya 3 ay yaşadılar. Qarğalardan biri Həbib əminin bağında əkilmiş, budaqları Bibixanımgilin həyətinə sallanmış 150 illik böyük bir qoz ağacında özünə yuva tikirdi. Dünyanın hər üzünü görmüş, təcrübə qazanmış Bibixanım hiss edirdi ki, bu yuva bir ana qarğa üçün tikilir. Deməli, bu yuvada hansısa ana qarğa bala çıxaracaq!

Belə də oldu. Ana qarğanın yuvada qırıltısı başqalaşdı. Bibixanım öz həyat təcrübəsindən quşların səsinin mənasını bilirdi. Qarğanın da qırıltısından bildi ki, cücələrin qənimi olan quş kürt yatıb bala çıxaracaq.

Qarının qəlbindən üşütməli bir fikir keçdi: özün bəs deyildin, hələ bala da çıxar, mənim cücələrimə qənim kəsilsin! Sonra fikrindən daşındı. Yox! O da Allahın məxluqudur. Onu da Allah yaradıb, məsləhət onundur.

Bir neçə gündən sonra bir su içim saata yuvasından ayrılan ana qarğa qayıdıb yumurtaları yerində görmədi. Qarğanın aramsız qarılısı fəryada döndü. Bibixanım səsə çölə çıxdı. Qarğa yuvanm ətrafında hərlənir, fəryad qoparırdı – ana fəryadı!

O gecə iki ananın fəryadı, ah-naləsi Bibixanımı yatmağa qoymadı. Biri dünən oğlu cəbhədə düşmən gülləsinə tuş olmuş Rüksarə qarının, biri də yumurtalarının yerini boş görən ana qarğanın!

Nə dəhşətli olurmuş, nə ağır olurmuş anlamaq dərdi?! Bibixanım hər iki ananı gözəl başa düşür, özü də onlarla həmahəng ağlayırdı...

Səhər açılmış, günəş qoz ağacının başına, qarğanın yuvasına düşmüşdü. Ana qarğa yenə özünə yer tapmır, hey çırpınır, fəryad qoparırdı. Bibixanım həyəətə çıxıb məhəllə uşaqlarının qarğaya baxaraq atılıb-düşdüklərini gördü. Dərhal hiss etdi ki, onlar qarğanın yumurtalarını götürüblər. Onları yanına çağırırdı:

– Ey bicəngələr, bu saat aparın quşun yumurtalarını yerinə qoyun! O da canlıdır. Günahdı. Günah bilirsiniz nədir? Yumurtaları kim götürübsə, qarğanın qarğışı onun atasını cəbhədə öldürər!

Uşaqlardan biri qabağa yeriyib: Bibixanım nənə, – dedi – yumurtaları mən götürmüşəm, anam da bilmir.

– Bala, Allah ki bilir! Apar qoy yerinə, biz heç bir anaya bala dağı çəkdirməmişik.

Uşaq tez ağaca dırmaşıb yumurtaları yuvaya qoydu. Yem dalınca getmiş ana qarğa geri qayıdanda yumurtaları yerində görüb, tez onların üstünə qonaraq, onları isitməyə və çalxalamağa başladı. Amma soyumuş yumurtalar lax çıxdığı üçün ana qarğanın bütün səyi boşa çıxdı.

Qar yağmasa da, hər gecə güclü şaxta olurdu. Ana qarğa bala çıxarmaq ümidi ilə o qədər eşələnmişdi ki, döşündəki tüklər tökülüb əti görsənirdi. Güclü şaxta onun düz lütləşmiş döşündən xəncər kimi içəri keçib ürəyinə soxulmuşdu. Bir gün səhər Bibixanım qarğanı yuvasında donub-ölmüş görəndə yenə ağlamağa başladı.

– İlahi Pərvərdigar, bir qarğa ana kimi hamıya dərs verdi. Allahın qarğası öldü, amma bala məhəbbətindən keçmədi.

Bəs mən, bəs bütün analar! Allahım, hər şey sənin əlindədir, vəhşi adamların ürəyinə bala dağı çək! Onda görsünlər ki, başqasının yurd-yuvasını tar-mar etmək, özgənin qanını tökmək nə deməkdir.

Yenə Bibixanımın qulaqlarında təyyarələrin uğultusu eşidilirdi.

ŞOU-BİZNES İNƏYİ

(*Esse*)

Sovetlər birliyi dağıldı, sevindik biz buna. Müstəqil olduq. Hər xalqın ən böyük arzusudur bu! Nə bilək ki, hər şey pozulacaq, hər şey baş-ayaq olacaq. Köhnələr gedəcək, yerinə yaxşı ilə yanaşı pis də dolacaq. Təkcə müstəqilliyimiz bizə hər şeydir. Amma bu müstəqillik nələr doğurmuşdur?

Demokratiya adı altında özbaşınalıq, bağımsızlıq pərdəsi altında itaətsizlik, özəllik çəpəri dalında Avropa və Amerikadan götürdüyümüz yalnız xoşagəlməzlik. Mən çox şeydən danışmayacağam. Bir naxıra qoşulmuş bir inəkdən başqa. Naxırlar çeşidli olur. Mən yalnız biznes naxırına qoşulmuş “Şou-biznes” inəyindən söz açacağam. Bu adi inək deyil. Amma görkəmi adiyə oxşayır. Bu biznes-şou inəyinin iki iri və iti buynuzu var. Bu buynuzlar xalqımızın əsrlərlə qoruyub saxladığı adətləri, qeyrət-namusu, musiqini, dünyabaxışını, daha nə bilim nəyi, vurub yıxmaq üçündür. Bu inəyin yatdığı yer – yaşadığı “tövlə” hər gün, hər tində peyda olan, nə bilim hansı pullarla tikilən şadlıq saraylarıdır. Görürsünüzmü, bu inək adi inəklərdən deyil! Bu inəyin qarşısında heç nə dayana bilməz!

Qəribədir, bu inək puldan bar alır. İldə neçə dəfə istəsə doğa bilir və hər dəfə çoxlu bəla, bağışlayın, bala dünyaya gətirir. Hansı bəlaları, yox, balaları doğur bu inək? Əxlaqsızlıq, mənəviyyatsızlıq, cılızlıq, yüngüllük, biqeyrətlik, daha....

Yadınıza bir şey salmaq istəyirəm. Keçmişdə hamıda öz mətəhını tərifləmək qabiliyyəti olmadığı üçün xüsusi adamlar bazarda dayanıb satılan şeyləri tərifləyirdilər (indi buna reklam deyirlər). Deyirlər, Molla Nəsrəddin inəyini satmaq üçün bazara aparıbmiş.. Mollanın xahişi ilə bir nəfər inəyi elə tərifləyir ki, axırda molla deyir: “Yox, qardaş, daha satmıram; mən bu inəyin belə olduğunu bilmirdim. İndi bizim şou-biznes inəyinin məddahları onu elə ahənglə, elə qışqırtı ilə, elə zövqlə, elə şövqlə tərifləyirlər ki, daha nə bilim! Elə epitetlər tapırlar ki – Mars, Yupiter, Günəş, dünya, həyat! Az qala inandırirlər ki, nə yaxşı bunlarla bir zəmanədə yaşayıram!

Bu inək doğan kimi adi inəklər tək yelini dolur. Yelinin bir əmziyindən dollar sağılır (inəyi saxlayan mafiozlar üçün), bir əmziyindən gözəl, gənc qızlar sağılır (cibi dolu, harın sponsorlar üçün). Amma onu deyim ki, “sağ olsun” bu sponsorlar, öz kukllarını tezliklə məşurlaşdırıb “ulduz” edirlər.

Bu inəyin yelininin arxa əmzisləri adi inəklərdəki kimi kiçik olsa da, görüntüyə baxmayın, oradan çıxan südü əmənlər vətən və millət haqqında düşüncədən uzaqlaşır, manqurdlaşır.

Arxa tərəfdəki əmziyin o birisindən süd əmənlər atana, böyük-kiçik, doğma-yad bilməz. Elə bilər ki, dünyaya tək o gəlib, gedəndə də özü gedəcək. İstəsə Əzrailin də canını alar, behiştə özəlləşdirib orada özünə villa tikər, özünə uydurduğu təxəllüslə dünyanı fəth edər. Bu inəyi idarə edən beyin və ürək elə yerdədir ki, onları görmək olmaz! Onlar yelinin qabaq – iri əmzislərindəki südü sağırırlar. İnek isə buynuzlarını şeşləyib hücum edir, doğduqları və südünü əmənlər isə onun arxasınca

dərələrdən sel kimi, təpələrdən yel kimi, badeyi-sərsər
kimi cövlan edir! Vay kimin halına?! Özünüz bilərsiniz.

HALAL VİLLALAR

Günlərin bir günü Halal Soysevəri yuxarıya çağırtdılar, lap yuxarıya. Elə bir yerə ki, o, buraya həmişə həsədlə baxmış və burada işləyənlərə qibtə etmişdi. “Görəsən, burada ab-hava necədir?” – deyə özünə çoxlu suallar da vermişdi. Halalı böyük adamın otağına buraxtdılar. O, ədəblə salam verib qapıda dayandı. O bilirdi ki, burada heç bir artıq hərəkətə yol vermək olmaz, heç bir artıq söz danışmaq olmaz. Amma bilmədiyi bir şey var idi: “Görəsən, məni buraya niyə çağırıblar?” Yarım dəqiqəlik sükut az qala Halalı əzəcəkdə. Böyük adamın səmimi baxışı, gülümsər sifəti, mehriban ahəngi onu bu basqıdan qurtardı:

– Siz Halal Soysevərsiniz?

– Bəli, cənab...

– Buyurun, əyləşin, – deyə Böyük adam Halala yer göstərdi.

– Çox sağ olun – deyib Halal sol tərəfdə oturdu. Sükutu Böyük adam özü pozdu:

– Halal müəllim, mənə məlumdur ki, siz çox təmiz adamsınız, elsevər, yurdsevər bir vətənpərvərsiniz. Gözəl mütəxəssis, yaradıcılığınız çoxsahəli və çoxşaxəlidir, çoxlu əsərləriniz var. Təvazökar bir insansınız. Mənə belə bir adam lazımdır.

Halal başını tərpətməklə razılığını bildirdi.

Böyük adam davam edirdi.

– Bu vaxtadək heç bir əyri yola düşməmişsiniz. Əhmədli qəsəbəsindəki panel evdəki 4 otaqdan başqa bağınız, maşınıınız yoxdur...

Halalın nəfəsi sanki tənqiyr, ürəyi sıxılırdı: “Görəsən, mənim barəmdə bu məlumatları haradan bilir?”

– Buna görə də, – deyə Böyük adam fikrini davam etdirdi – fikrimiz sizi filan nazirliyin rəhbərliyinə təyin etməkdir. Bacararsınızmı?

– Bəli, amma?!

– Nə amma?

– Amması odur ki, sizin etimadınızı doğrultmaq üçün bütün aparatı əliəyirilərdən, dəllallardan, öz cibini vətəndən çox sevən adamlardan təmizləyəcək, xalqın güvənc yerinə çevirəcəyəm.

– Mən də bunu istəyirəm.

– Axı mən dediyim həmin adamlar işdən çıxarıldıqda mənə qarşı birləşəcəklər.

– Qorxma, onların əlində heç bir fakt ola bilməz. Sənə heç kim toxuna bilməz.

Səhərisi gün Nazirlər Kabinetinin məsul bir işçisi Halal Soysevəri nazirliyin kollegiyasında təqdim etdi. Təqdimat cəmi yarım saat çəkdi. Səhərisi gün H.Soysevər özü iclas çağırdı. Burada o geniş məruzə ilə çıxış etdi:

– Mənim əziz həmkarlarım, bizə böyük etimad göstərib bu sahəni etibar ediblər...

Sonra H.Soysevər öz iş üslubu haqqında danışdı. Belə anlaşıldı ki, o, nə özü rüşvət alacaq, nə də rüşvətxora aman verəcək. O deyirdi:

– Əzizlərim, mənim xalqımın oğul və qızları, biz kimik? Göydənmi düşmüşük, bu xalqın övladları deyilikmi? Nə üçün qapılarımızı xalqın üzünə bağlayıb onların dərd-sərinə qulaq asmayaq? Nə üçün arxamızı millətə doğru çevirib pul yığaq? Turalım ki, milyardlarla pulun var, otuz yerdə evin. Vallah öləndə bircə çarpayıda

öləcəksən, o da qismət olsa, özünlə heç nə aparmayacaqsan. Min bir vicdansızlıqla qazandığın hər şey elə bu dünyada qalacaq! Vallah belədir.

Salonda hamı nəfəsini belə çəkə bilmirdi. Sakitliklə qulaq asırdılar. Soysevər davam edirdi:

– Əziz həmkarlar, insan özünü dərk etməsə, həyatda öz yerini tuta bilməz. Həzrət Əli nahaq deməyib ki, özünü dərk etməyən Allahı da dərk etməz. Bilirsiniz, bu nə deməkdir? Bu o deməkdir ki, hər kəs özünə hesabat verməlidir ki, mən kiməm və bu cəmiyyətdən nə istəyirəm. Heç bir xidməti olmadan cəmiyyətdən, millətdən çox şey qoparanlar bunu dərk etməlidir. Mən belə hesab edirəm ki, hər bir şəxs tam olmalıdır. Kəsir şəxslər cəmiyyətə yaradır, Bunu riyazi dillə belə ifadə etmək olar:

$$\text{Ş} = \text{V/A}$$

Yəni, şəxsiyyət bərabərdir onun cəmiyyətə verdiklərinin aldığılarına nisbətən düşən qismətə. Əgər cəmiyyətə çox şey veribsən, ondan az alıbsansa, deməli, tam şəxsiyyətsən, millət oğlusan, hər şeyə haqqın var. Əgər verdiyin aldığından – qopardığından daha azdırsa sən tam yox, kəsir şəxsiyyətsən, yəni məxrəcin surətindən böyükdür.

Salonda canlanma və anlaşılmazlıq... Başlar bir-birinə doğru əyilib nə isə soruşur. Bunu hiss edən nazir:

– Deyəsən, qəliz danışdım, eləmi? Onda üzr istəyirəm, bir az xırdalayım. Bax, görürsən, bir nəfər ya vaxtilə atasının adına, ya da müəyyən xidmətinə görə cəmiyyətdən nələr qoparır? Şəhərin mərkəzində mənzil,

avtomobil, hər il sanatoriya, özündən yüksək vəzifə (ya deputatlıq), firavan həyat. Beləsindən soruşasan ki, sən bu aldıklarının müqabilində xalqa nə vermişən?

Və yaxud birisinə etimad göstərib ona hər hansı bir məmur kreslosu tapşırır və deyirlər: “Bu sahədə nöqsanlar çoxdur, səni ora göndəririk ki, buldozer kimi oranı “zibillərdən” təmizləyib “düzəldəsən”. Məmur bəy isə işə “ekskavator” kimi başlayır; hər şeyi özünə tərəf çəkir: özünə, qohumlarına o qədər “gün ağlayır” ki, bir əsrə bərabər. Beləsindən soruşasan: “Ay filankəs, axı sən hansı xidmətin müqabilində bu qədər sərvət toplayırsan? Vallah, öləndə heç nə aparmayacaqsan! Süleymana qalmayan dünya sənə də qalmayacaq!” Bilirsiniz, niyə belə olur? Çünki qanuna əməl etmirik. Qanunlarımız, nə deyim... Bütün dünyada qanunun bircə düşməni var – rüşvət! Rüşvət elə bir kimyəvi turşudur ki, qanun onun içində qənd kimi əriyir. Rüşvət olan yerdə qanun, qanun olan yerdə rüşvət ola bilməz!

Bax, Allah qoysa, inşallah biz belə işləyəcəyik!

Hamı ironiyalı bir ahənglə “Allah qoysa!” – deyib içində güldü. “Hər şey aydındırmı? – deyə soruşdu Soysevər – Qanun, yenə qanun!”

Sabahdan hamı vaxtında işə gəlib qanunla işləməyə başladı. Soysevər nazirliyin aparatından başlayaraq bütün strukturlarda beləcə “yenilik” eləmək istəyirdi. Birdən ağına gəldi ki, şəhərin ucqar yerindən hər gün işə gəlmək üçün maşın dövlətin nə qədər yanacağını işlədir. Maaşından ayda bir az “qırparaq” bir qədər pul düzəltdi ki, yaxında kiçik bir torpaq sahəsi ayırıb özünə iki otaqlı bir ev tiksin. Bunun üçün rayon icra başçısına zəng vurub xahiş etdi ki, ona kiçik bir torpaq sahəsi ayırsın.

- Kiçik niyə, cənab nazir?
- Yox, böyük sahə nəyimə lazımdır, özü də rüsum verməyə pulum da azdır.
- Cənab nazir, bəs bizim qanacağımıza nə gəlib? Amma siz deyin görüm, kimin adına olacaq villa?
- Canım, villa nədir?! Mən özüm üçün kiçik bir ev tikmək istəyirəm.
- Bildim, cənab nazir, deməli, öz adınıza olacaq!
- Soysevər icra başçısının “qarğa dillərindən” baş açmadı. Ona görə də təsərrüfat işlərinə baxan işçini çağırıb hesablaşdı ki, kiçik bir sahə (deyə ki, 600 kvadrat metrlik) dövlət qiyməti ilə nə edir. Pulu da verdi ki, aparıb kassaya keçirsin, sənədlər hazır olanda, Allah qoysa, yazda işə başlasın. Rayon icra başçısı pulu geri qaytardı ki, sənəd hazır olanda özüm deyəcəyəm. Başçı sənəd deyəndə üçmərtəbəli imarəti nəzərdə tuturdu. O, belə “hədiyyələri” çoxlarına etmişdi.
- Gənc, təcrübəsiz nazir elə bilirdi ki, doğrudan da, sənədlər gec hazır olur. Bundan əlavə, özü də tələsmirdi. Çünki qışda, qiyamətdə fəhlə işlətmək, onların pulunu vermək də ona çətin görünürdü.
- Yazın burnu açılan gün, yəni Novruz bayramı axşamı icra başçısı özü kabinetə gəlib Halal müəllimi haram şeylə təbrik etdi:
- Cənab nazir, Allaha and olsun ki, dövlətin bircə qəpiyinə dəyməmişəm, idarə başçılarına tapşırmışam, onlar ediblər. Bu da açarlar – darvazanın və evlərin açarları.
- Siz nə danışırırsınız? Mən sizdən kiçik torpaq sahəsi və sənəd istəmişdim.

– Mən sənəd evə deyirəm də, özü də öz adınıza istəmişdiniz!

– Yox, əzizim, mənə bu açarlar lazım deyil!

Başçı nə qədər xahiş etdisə, Halal Soysevər razı olmadı ki, olmadı. Axırda incik halda:

– Demək, üçmərtəbəli imarətdən imtina edirsiniz, qəribə dostsunuz!

– Dosta villa bağışlayarlar?

– O, dostun kimliyinə baxır!

– Yox, qardaş, mən həyatımı bura qədər necə yaşamışamsa, bundan sonra da elə yaşayacağam.

– Demək, istəmirsiniz?

– Yox.

– Onda qoy qalsın!

– Nə istəyirsən elə!

İcra başçısı nazirin kabinetindən yarıpərt, yarıheyrət, yarıqəzəblə çıxdı, heç kəsə heç nə demədi.

Nazir də bu biabırçı hədiyyə haqqında heç kəsə heç nə demədi.

Üçmetrlik hasar içərisində, dəmir darvazalı imarət isə sakitcə dayanıb durmuşdu.

Nazirliyin üç nəfər idarə rəhbəri bir gün xəlvətə çəkilib “ürək söhbəti” etdilər:

– Bu zalım oğlu, az qalır bir il olsun, doğrudan da, heç kəsi yanına çağırıb heç nə deməyib. Elə bil dünyanı düzəldəcək. Nə özü, nə də bizi qoyur əl tərpedək.

– Adam qorxudan yığılıb qalmış “dolyaları” da ala bilmir.

– Sən onu deyirsən, yavaş-yavaş biz də “o söz”.

– “O söz” nədi, ə?!

– Yəni yavaş-yavaş hər şeyi yadırgamağa başlayırıq; işdən sonra “Neolit”, masinkaların hədiyyələri, bir-birinə qonaq getmək, başını burda isladib xaricdə qırxdırmaq, yeni bağ, ev almaq - daha hansını deyim?

– Nə qədər ki, bu Halal bizim nazirdi, bizim özümüzün halal işimiz məlal olacaq!

– Bəs nə eləyək?

– Mənim ağıma bir şey gəlib.

– Sənin aqlın var ki, bir şey də gəlsin?

– Zarafata salma, aqlım var ki, sözümlə illərnən çörək kəsdiyim “uzki kruq”da deyirəm. Sizə inanıram. Sizi bura çağırmaqda məqsədim var. Gəlin, bu Soysevərdi, toysevərdi nədi, onun ad gününə bir hədiyyə eləyək.

– Nə hədiyyə ə, görmürsən heç nə götürmür?!

– Elə hədiyyə edirik ki, qəbul etsin! Mən yüz faiz bilirəm ki, evi yoxdur. Gəlin ona bir ev tikib hədiyyə edək. Üçümüz bir yerdə tezliklə ona üçmərtəbəli, yaraşıqlı bir imarət tikərik. Özü də and içərik ki, heç kəs bilmir.

– Kimin adına?

– Elə onun özünün! Onsuz da nə bağı var, nə imarəti.

– Mən bir yerdə eşitdim ki, rayon icra başçısı belə bir imarət təklif edib. Amma bu qəbul etməyib.

– Mən inanmıram! Doğru sözümdür, gəlin, onun öz adına bir imarət tikib hədiyyə eləyək, onda ələcsiz qalıb qəbul edər.

Onların yığılıb gizli söhbət etdiyi kafenin müdir müavini bu üç nəfəri yaxşı tanıyırdı. Onlar həmişə burada gizli yemək yeyər, öz qadın dostlarını da bura dəvət edərdilər. Həmişə də müdiri razı salmaq üçün pulu artıqlaması ilə verərdilər ki, gizli kabinetlərin ən yaxşısını, yeməklərin ən dadlısını onlara versin. Bir sözlə, onlar bir-

birini yaxşı başa düşür, müdir müavinini adam yerinə də qoymurdular. Bu səbəbdən də onların bugünkü danışıqı müavinini lap qəzəbləndirmişdi. Bu üç həpəndin təmiz naziri çirkab gölünə atmaq istədiyini yəqin etdiyindən nazirə bunu xəbər vermək qərarına gəldi. Bir neçə dəfə cəhd etsə də nazirlə telefonla danışa bilmədi. Hər dəfə köməkçi nəzakətlə deyirdi:

– Bağışlayın, yuxarıya çağırıblar, günün axırında zəng edin.

Günün axırında isə

– Bağışlayın, heç işə qayıtmadı.

Başqa bir vaxt

– Bağışlayın, aparatdadır, bir az sonra zəng vurun.

Beləliklə, günlər aylara çevrilirdi. Nəhayət, bunun da əlacı tapıldı. Bir nəfər vəzifəli şəxsin deputat qohumu adından zəng vurduqda qız:

“Bu saat sizi birləşdirərəm” – deyə sevincək halda nazirin yanına keçdi. Nazir dərhal telefonun dəstəyini qaldırdı:

– Bəli, eşidirəm!

– Bağışlayın, cənab nazir, mən köməkçiniz deyən adam deyiləm. Amma sizinlə danışmaq üçün bundan başqa yolum yox idi.

– Niyə məni aldatmısan?!

– Bu, sizin xeyrinizədir, cənab Soysevər. Sizin üç nəfər idarə rəisi sizi çirkaba atmaq istəyir. Ayıq olun...

Telefon susdu.

“Görəsən, bu üç nəfər kim olar?” – deyə nazir düşündü. “Axı mən təmizəm. Kim məni çirkaba ata bilər...3 idarə rəisi... Görəsən, bunlar kim olar? Nazirlikdə 7-8 idarə vardır... Yəqin flankəs, filankəs, bir də filankəs

ola bilər. Çünki onlar gözümlə başqa cür deyir. Onların hər üçünü çağırıb öz ərizələri ilə işdən getmələrini təklif edəcəyəm”. Ona görə də onların hər üçünü yanına çağırıb dedi:

– Sizə bir ay vaxt verirəm, işinizdə dönüş yaratmasanız, xahiş edəcəyəm, ərizənizi yazasınız.

Bu sözləri heç nədən xəbəri olmayan idarə rəhbərləri ciddi tapşırıq kimi qəbul etdilər. Onlar bir aya qədər Soysevər cənablarına hazır bir villa alıb bağışlamaqla “işlərində dönüş yaratmaq” qərarına gəldilər.

Bu biri üç nəfər rəis nazir üçün çox qısa bir müddətdə hasara alınmış üçmərtəbəli bir imarəti hazır etdilər. Hər üçü sənədlərdən öyrəndikləri kimi nazirin ad gününə bir gün qalmış onun kabinetinə girdilər. Biri:

– Cənab nazir, sizin ad gününüz mübarək! – deyə gülə-gülə onun əlini sıxdı. Eyni sevinclə o biri iki nəfər də nazirin əlini əllərinin içində övklədi.

Siz nə danışırırsınız? Mənim doğum günüm sabahdır. Sabah isə işə gəlməyəcəyəm ki, heç kəs bilməsin.

– Yox, cənab nazir, biz sizin sadıq dostlarınızıq. İstədik sizi təbrik edək və bu kiçik hədiyyəni də təqdim edək, – deyə villanın darvazasının və bütün otaqların açarlar dəstəsini nazirin stolunun üstünə qoydu.

“Deməli, bu üç nəfər məni çirkəba atmaq istəyirmiş, mən isə başqa üç nəfərdən şübhələnmişəm” – deyə Halal düşündü.

Ortaya intizar mənalı ağır bir sükut çökmüşdü... Nəhayət, nazir özü dilləndi:

– Bunlar nədir və kim sizdən xahiş etmişdir?

– Elə-belə, cənab nazir! İstədik özünüzə layiq bir dam-daşda yaşayasınız.

– Xahiş edirəm, bu açarları da götürüb çıxıb gedəsiniz. Yoxsa...

Nazirin ürəyindən ağrı tutdu. O, sakit halda stola söykəndi. Rəislər açarları da götürüb yavaşca qəbul otağına keçdilər. Yarım saata qədər nazirdən xəbər çıxmadı... İçəri keçən qıza işarə etdi ki, ona su versin, dərman içəcək.

Gənc nazir az qala başını itirdi. Bu “villa hücumları” onu lap sarsıtmışdı. “Nə etmək olar?” – deyə düşünmək, yaxşı bir qərara gəlmək üçün bir neçə gün işə çıxmamağa qərar verdi. “Həm ad günüm keçər, bundan istifadə etməzlər, həm ürəyimi bir həkimə göstərərəm, həm də asudə şəkildə fikirləşərəm ki, bu adətkərdə canavarlarla necə rəftar edirəm” – deyə bir neçə gün nazir işdə görünmədi. Evdə belə bir qərara gəldi ki, ona villa təklif edənlərin üçün də işdən azad etsin. Amma unudurdu ki, bununla “qoca qurduları” bir az da qəzəbləndirəcək və onlar güclü əks-hücuma keçəcəklər.

Nazirin tələbi ilə öz ərizəsinə əsasən işdən azad olmuş üç nəfər birləşib bir bərədə pusqu qurdular.

Bir neçə gündən sonra o biri üçlük aldıkları imarətin açarları ilə nazirin keçmiş ad gününü təbrik etmək üçün içəri girdi. Onlar da əvvəlki kimi açarları əllərində pərt halda geri döndülər. Amma kabinetdən nə üçün qovulduqlarını demədilər.

Aparatda Halal Soysevər bir nəfərə daha çox inanır, daha çox etibar edirdi. Bu da onun köməkçisi, 60-65 yaşlarında dünyagörmüş bir kişi idi. O, içəri girəndə nazir sakitləşdi ki, yəqin gözəl bir təkliflə gəlib; “Belə olsa, dərdimi ona danışaram” – deyə düşündü. Amma

köməkçinin gəlişi də ürəkaçan olmadı. O da təbrik edəndən sonra nəsihətamiz bir tonla dedi:

– Cənab nazir, mən dünyagörmüş bir adamam. Bir baxın, bu qədər evlər tikilir, onları alanlar kimlərdir; şəhərdə saysan, min beş yüzdən çox villa var, bunlar kimindir? Hər beş maşından üçü xarici maşındır, bunlar kimindir? Onların heç biri öz adlarına deyil. Bəlkə bunlardan biri aylıq məvaciblə əldə edilib? Bəlkə bunlardan biri bir ziyalınıdır? Yox!! Hamısı məmurların, onların ətrafındakıların, onlar da məmurdur, bir az da məmurlara söykənən sahibkarların. Bilirsinizmi, başının üstündə “krişası” olmayan bir sahibkar, bir biznesmen bircə gün də işləyə bilməz?

– Bunları bilirəm, nə edək?

– Mən belə hesab edirəm ki, hər şeyin həddi var, həddini aşmaq olmaz. Həddində görülən iş isə həm dost, həm də düşmənə eyni görünər.

– Onda mən nə edim?

– Bir az yumşal! Sən imam dövrünün adamı kimi işləyirsən.

Naziri fikir götürdü. “Bəlkə kişi düz deyir” – deyə düşündü. Ortaya ağır bir sükut çökmüşdü. Sükutu köməkçi pozmağa ərk etdi:

– Hə, əzizim, vintləri boşaltmaq lazımdır – bir az! Bax, mən bütün rayon təşkilatlarımıza da bildirmişəm ki, bilməzsiniz, əvvəlki adətinizlə cənab Soysevərə “dolya” gətirərsiniz, dədənizi yandırar. Bu məsələ artıq yoluna qoyulub. Amma iki nəfər özünü bizə daha yaxın hesab etdiyindən İsmayılı meşəsində sizin üçün bir istirahət sahəsi təşkil etmiş, açarlarını isə sizə çatdırmağı məndən

xahiş etmişlər. Mən də bir ağsaqqal kimi onu sizə gətirmişəm.

– Hə, deməli, ən etibar etdiyim adam da məni çirkaba sürükləyir? Yox, mən söz vermişəm, təmiz işləyəcəyəm!

– Nə qədər ki, iş var, təmiz olmaq olmayacaq!

– Yox, olacaq, mən bura gələndən bir qanunsuz iş görmüşəmmi? Qanun olmayan yerdə rüşvət olur. Qanunla rüşvət heç vaxt bir yerdə yaşamaz. Xahiş edirəm, durub gedin.

Köməkçi açarları stolun üstündə qoyub çıxanda nazir arxadan:

– Açarları da götürün. Mənə lazım deyil, – dedi.

Köməkçi açarları götürüb sakitcə otaqdan çıxan kimi, nazir işdən azad olmaq üçün ərizəsini yazdı.

KIÇİK HEKAYƏ VƏ ŞEİRLƏR

BÖYÜK VƏ KİÇİK ADAM

Ali məktəbi bitirmək üzrə idim. İndi artıq bir qədər rahatlanmışdım ki, çətin günlər və yuxusuz gecələr arxada qalmışdı. Bir neçə gündən sonra təyinat veriləcək, bizi Dövlət imtahanına buraxacaqdılar. Boynuma alım ki, gənclik romantikasınınmı, lovğalığınınmı ya gücünə arxalanmağınlını təsiri ilə çox qürrələndirdim. Axı, mən ali təhsilli gəncəm nəyi bacarmaram? Bəzən özümü özümdən böyükklərlə müqayisə edirdim ki, niyə o tutduğu mövqeyi mən tuta bilmərəm. Amma hərdən ataların yavaş yeriyən çox gedər sözü yadıma düşürdü. Bir dəfə qocaman müəllimlərimdən biri ayaqqabılarına işarə edib, cavan oğlan səliqəli olar bilirsən biz sizin vaxtınızda necə təmiz geyinirdik? – dedi. Ayaqqabı təmizləyənin yanına getdim. Orada adam çox idi. Koma balaca olduğundan bir neçə adam bayırda növbə gözləyirdi. Mən təəccüblə buradakılardan birinə yanaşaraq – Əşi, buna da növbə? – dedim. Müsahibim bir qədər etinasızlıqla:

-Görünür, bu kişinin daimi müştərisi deyilsən – dedi.

-Ayaqqabı sildirməyə nə daimi müştərimik, hansı eyni cür silmirik?

-Xeyr, bu kişinin işinin heçə kəs görə bilməz. İndi özün görərsən.

Bu vaxt içəridən ayaqqabı silənin səsi gəldi.

O, farsca Sədinin “O adam ki, süfrənin başında səni tərif edir, ondan dosta olmaz” - rübaisini dedi.

Müsaibin mənə sarı əyilərək – başa düşdünmü?

-Əlbəttə, mən farsca bilirəm – dedim.

-Bu kimi dəryadır, bütün şərq klassiklərini, şərq fəlsəfəsini dərindən bilir.

Mən müsahibimə inanmadım, öz-özümə – yox bir ali təhsilli adam bilmədiklərini bu biləcək – dedim və müsahibimə tərəf əyilərək – yaxşı, bəs bu kişi bunları haradan öyrənib?

-Bunu özündən soruşarsan – deyə müsahibim növbəsi çatdığından içəri girdi.

Nəhayət, növbə mənə çatdı. Mən bu qeyri-adi adamın yanına qeyri-adi fikirlərlə girdim. Burada hər şey demək olar ki, bundan əvvəl gördüyüm pinəçi və ayaqqabı silənlərin komasında olduğu kimi idi. Kişi özü yuxarı tərəfdə ortaya oturmuşdu. Onun sağ tərəfində müxtəlif rənglər götürmüş ayaqqabı təmizləyən şotka var idi. Bir qədər ondan aşağıda müxtəlif rəngli məxmər zolaqlar asılmışdı. Sol tərəfdə isə müxtəlif boya və yağlar səliqə ilə düzülmüşdü. Ortadakı kiçik səndəli müştərilərin oturması üçün idi. Qoca özü isə üstü qayıqdan toxunmuş kiçik və rahat bir stulda əyləşmişdi. Burada hər şey bir-birinə yaraşır. Ən çox diqqəti cəlb edən qoca özü idi. Bu 70-75 yaşlarında uzun ağ saqqallı, qısa boy bir kişi idi. Tənülənd bədəni vardı. Ağarmış qaşları altından kiçik ala gözləri adalı, sanki ovsunlayırdı. Ayaqlarında məst, əynində çox geyilmiş qara sadə kostyum vardı. Məni çox mehriban və gülərüzlə qarşıladı. Sanki, çoxdan tanıyırdı. Mən bundan cəsarətə gəlib qocadan çox şey öyrənmək qərarına gəldim.

Amma buna nail ola bilmədim. Çünki, qoca hər şey birdən demək istəmədi. Ona ilk sualım bu oldu:

-Sizin müştərimiz niyə çoxdur? Bu yəqin ki, xoşbəxtlikdəndir.

-Füzuli o isə dərd əlindən dağa çıxdı.

Görən dedi – bəxtəvər yaylağa çıxdı – deyə şeirlə cavab verdi.

-Əmi, siz allah, inciməyin, Füzulini haradan bilirsiniz.

-Belə danışma, oğul! Yəqin ki, başımı unlu görüb adını dəyirmançı çağırırsan. Məgər mən azərbaycanlı deyiləm. Kimliyindən asılı olmayaraq mərifət və mədəniyyətə sahibi olmaq istəyən hər adam öz doğma ədəbiyyatını, ana dilini, tarixini və musiqisini bilməlidir. Mən də ayaqqabı təmizləyən olmağıma baxmayaraq başqaları kimi Füzulinin varisiyəm – deyə bir neçə ədəbiyyatşünas və dilçi alimin adını çəkdi. Doğrusu, bu qoca məni lap heyrətə salmışdı.

-Dedikləriniz doğrudur – dedim. Məni heyrətləndirən budur ki, siz, üzr istəyirmə, savadlılardan savadlı danışırırsınız.

-Danışmaq savada baxmaz, elə ali savadlı adam var ki, iki cümləni bir-birinə qoşa bilmir. İkinci də sən məni niyə savadsız hesab edirsən?

Mən utanaraq.

-Doğrusu, savadlı adam...

-Belə yerdə işləməz eləmi?

-Bəli.

-Onda mənim kimliyimi bilmirsən. Buna görə də yolunu hərdən bir buradan sol, zərər çəkərsən. Mən bir ayaqqabı təmizlətdiyim müddət də çox qəriöə şeylər

öyrənmişdim. Ona görə də qeyri-ixtiyari olaraq kişinin haqqını iki qat verib bayıra çıxmaq istərdim ki, qoca dilləndi.

-Məni təhqir edirsən, oğlum. Mən sizin artıq pulunuza qalmamışam. Mənim əməyimin haqqı-halal pulum özümə bəsdir, qalığımı al.

-Ayıbı yoxdur, əmi.

-Yox bala, al – deyə o xırda pulları pencəyimin cibinə tökdü.

Bayıra çıxan kimi ayaqqabılarıma baxdım, doğrudan da güzgü kimi parıldayırdı. Mən bu qərribə adamın yanına birdə nə vaxt gələcəyimi düşünürdüm. Çünki bu qocadan çox şey öyrənə bilərdim. Odur ki, bir neçə gündən sonra yenə həmin qocanın yanına getdim. Görünür qoca məni unutmamışdı. Tez içəri qaçırdı.

-Əyləş – dedi – qulaq as. Tehran radiosu son xəbərlər verir.

Mən bunu adi hal hesab etdim, çünki bütün belə işlərdə işləyənlər səhərdən axşama kimi bir köhnə radionu qurub qulaq asırlar. Konsertin, ədəbi verilişin və ya son xəbərlərin onlar üçün əhəmiyyətin yoxdur. Bu səbəbdən də dinməzəcə əyləşib qulaq asmağa başladım. Qoca da dinmirdi. Mən yəqin etmişdim ki, qoca heç nə başa düşmür. Xəbərlərin oxunuşu qurtardı.

-Görürsənmi vicdansızlığı, yazıq vetnamlıların başına nələr gətirirlər? Güclə burunlarını yaxın şərquə də soxurlar. Buna, görəsən, İraniyə dözüür?

-İrana nə var ona ki, dəyən yoxdur.

-Necə yəni, bəs onun sərhədləri yaxınlığında oynadıqları bu oyun İranın gələcəyi üçün təhlükəli deyilmi?

Kişi siyasi hadisələrin mahiyyətini də məndən yaxşı qiymətləndirə bilmirdi.

-Dayan görək – deyə o radionu “Moskva” dalğasında köklədi.

Diktor Xarici İşlər Nazirliyinin bəyanatını oxuyurdu.

-Görürsən, uzaqgörən siyasət buna deyərlər. Bu qoca əməlli-başlı hər şeydən baş çıxarırdı. Mən yavaş-yavaş özümə onu müqayisə etməyə başlamışdım. O, dilləri və şərqi məndən pis bilmirdi. Buna görə də bu qeyri-adi qoca haqqında məlumatımı çoxaltmaq hiss edirdim.

-Əmi – dedim – Siz allah inciməyin, mən sizin qeyri-adi adam olduğunuzu görürəm. Ona görə də siz özünüzü mənə tanıdın, yox deyə bilməzdim, Özümüz haqqında danışın siz mənə çox şey öyrətmisiniz.

-Elə bu qısa vaxtda.

-Bəli.

-Buna, qorxuram, vaxtın çatmaya.

-Mən günlərlə sizi dinləməyə hazırım.

-Mən bir sadə adamam ki, əlimdən gələnlən bu sənətlə xalqıma xidmət edirəm.

-Yox – dedim – mən də siz görənlərdən deyiləm. Anlayıram ki, sizdə nə isə qeyri-adi bir təbiət var. Xahiş edirəm mənə bəzi şeyləri deyəsiniz.

-Mən inqilabdan qabaq yaxşı mədrəsə təhsili görmüşdüm. Atam məni oxutmaq üçün çox çalışmışdı. Mən də onun zəhmətini yerə vurmadım, bütün şərh fəlsəfəsini dini görüşlərini fars və ərəb dillərini, görkəmli alim və şairləri mükəmməl öyrəndim. Bunları bildikdən sonra məni cəlb edən ədəbi istiqamət “Molla Nəsrəddin” siyasi xətt isə Nərimanovun xətti oldu. Mən müztərib şərqlin qarışıq hadisələr içərisində doğulduğunu görüb

inandım ki, bu hadisələr təlatümü böyük hadisələrlə nəticələncək. Ona görə də bacardığım qədər xalqı inandımağa çalışırdım ki, xoşbəxtlik irəlidədir. Amma heç tərifi dən xoşlanmazdım. İstəməzdım ki, adımlı hər yerdə çəkib məni alqışlasınlar.

Axı mən xalqımı ürəkdən sevirdim:

Nəhayət Azərbaycanda inqilab oldu. Xalqın sürətli inkişafını ərəb əlifbası ilə təmin etmək olmazdı, haqlı olaraq yeni əlifbaya keçdilər, köhnə təhsil görənlər bütünlüklə savadsızlaşdı. Bəziləri Cəfər Cabbarlı hekayələrində oxumuş olarsan Molla Kərim ikən, inanka qoyub Mirzə Kərim oldular. Mən bunu düzgün hesab etmədim. Mən isə özümü layiq olmadığı mərətbələrə çatdırmaq istəmədim. Çünki belə hesab edirdim ki, işin böyük kiçiyi yoxdur; harada olsa xalqa xidmət edə bilərəm. Ona görə də bu sənəti seçdim. Oğul, görkəmindən savadlıya oxşayırsan; sən də gələcəkdə işin yaxşı-pisini axtarma. Çünki adamı onun tutduğu mövqeyə görə yox, qabiliyyətinə, bacarıq və mərifətinə görə qiymətləndirirlər. Bax, adi ayaqqabı silənəm, amma sənətimdən zövq almağı bacarıram. Mən sənəti sənət də məni ucaldır. Neçə dəfə əlində çoxlu ixtiyar olan adamlar mənə başqa iş tklif etmişlər; mən isə bu kiçik köşkdən kənara çıxmaq istəməmişəm. Çünki 50 ildən artıqdır ki, mən kainatı bu köşkün pəncərəsindən seyr edirəm, yarım əsrdən artıqdır ki, heç bir istirahətlə bayram günü bilmədən səhəri burada açıb, günəşi buradan yola salıram. Bu peşəyə vurulmuşam. Bax gördüyün bu pəncərə və bu açıq qapı bu müddətdə mənim müşahidə yerimdir; mən buradan şərəhər, adamlara baxıram. Amma deyəsən oğlum bu dar köşkümlə də vidalaşması olacağam.

Mən heyrətlə:

-Nə üçün, əmi?

-Oğul – deyə o, dərindən köksünü ötürdü – son vaxtlar ürəyimdə çox dəhşətli ağrılar hiss edirəm.

-Bəlkə sizi həkimə göstərək – deyə ciddi görkəm aldım.

-Yox, bala, daha həkimdən keçib. Mənə öz hakimim elə ürək yarası vurub ki, heç bir həkim sağalda bilməz.

-Hakim kimdir – deyə ona tərəf əyildim.

-Öz oğlum!

-Sizin oğlunuz da var? Bəs onda siz nə üçün... yox burada işləməyinizi demmirəm. Nə üçün sizi müalicə etdirməyib? Bəlkə kasıbdır?

-Hm... yox. O çox gövlətlidir. Onda, oğlum, qoy elə başdan danışım yoxsa məni çox sorğu-suala tutacaqsan – deyə qoca gülümsündü. Hə onu da deyim ki, mən sirrimi hələ ilk dəfə sənə açırım: - deyə kişi həyat kitabını mənim üçün başdan varaqlamağa başladı.

-Mən də sənin kimi cavan idim. Özü də sənin kimi hər şeyi öyrənmək istərdim. Çənin bu cəhətin xoşuma gəldi, mənə öz gəncliyimi xatırlatdı ona görə də sənə öz tariximi etibar edirəm. Qonşuluqda gözəl bir qız yaşayırdı. Bax şəkli də budur – deyə qoca sol tərəfdəki döş cibindən tər qoxusu verən gözəl bir şəkil çıxartdı. Bu qızın həya və isməti gözəlliyindən daha çox idi. Mən onu çox çətinliklə öz məhəbbətimə inandıra bildim. O da mənə o da ciyər yapışan kimi yapışdır. Evləndik, kaş evlənib onu da bədbəxt etməyə idim – deyə kişini qəhər boğub gözlərindən yaş tökülməyə başladı. Mən elə bilirdim ki, dünyada daha ondan başqa qadın yoxdur, o da məndən başqa kişi olmadığına inanırdım. Toyumuzdan il yarım

keçmişdi. Bir gün evə gəlib onu rəngi qaçmış gördüm. Əlimi əlinə alıb mənəim ruhum, Bu gecə dəhşətli bir yuxu görmüşəm əgər mən səni tərək edib o dünyaya getsəm evlənersən.

-Nə danışırsan, əzizim, hələ sən bizim ailəni bu günlərdə yeni körpə ilə sevindərəcəksən.

-Eh, onu bilmək olmaz təkə elə olsun – deyib başını çiynimə qoydu.

Doğrudan da, o gecə bizim ailəyə bir körpə-oğlan uşağı daxil oldu. Arvad isə uşaqdan sonra canını tapşırıldı. Mən arvadımın ölümündən sonra uşağı özüm saxladım. Onu min əziyyətdən sonra böyütdüm. Arzum bu idi ki, onu oxutdurum. Amma bu arzuma da çata bilmədim. Mən hər gün işə gələndə onu qonşulara tapşırırdım. Günlər gəlib keçir oğlum isə böyüyürdü. Mən onu yalnız gecələr görə bilmirdim. Bir də baxıb gördüm ki, 3-cü sinifdən qaçıb, cibindən papiros kötüyü və nəşə qalığı tapdım. Onu oyadıb möhkəmcə döydüm. Səhər o evə gəlmədi. Ata ürəyimdir, dözmədi; gedib onu qonşudan yalvara-yalvara evə gətirdim. Bir müddətdən sonra cibində bıçaq tutdum, dedim: Belə ki, sən başlamısan görünür, cəmiyyətdə yara, xalqına ləkə olacaqsan mən səni tənbeh elətdirərəm. Ertəsi gün sirrimi prokurora deyib ondan kömək istədim. Üstəlik, o mənə əlavə məlumatlar da verdi, sən demə oğlum tamam pozulmuş imiş. Mənə rəhmi gəldi, onu çağırıb danladı amma cəza vermədi. Bu, mənə daha da baha başa gəldi. Oğlum axşam evə gələndə mənəi hədələdi ki, mənəi prokurora satan adama ata deməyəcəyəm.

Mən yalvarmağa başladım: Oğul, axı sən mənəim gözümün ağı-qarası bircə balamsan. Görürsən ki, mənəim dünyada sənəni başqa heç kimim yoxdur. Mənə rəhmin

gəlsin. Mən dedim ki, bəlkə prokuror səni djanlayar, atana qulaq asarsan.

-Hə sənın prokurorun, nə də sən mənə heç nə eləyə bilməzsınız. Əlimızdən gələnı beş qaba çəkım: - deyə oğlum evdən çıxdı.

O gecə səhərə qədər yata bilmədim. Ağılıma gəldı ki, sabah hərbi komıssarlığa gedərəm, xahiş edərəm onu əsgər apararlar, iki ildən sonra hər şey düzələ, Vahid pənahım düz yola düşər. Elə də etdim komıssar söz verdi, çağırış vərəqəsi gördərdilər. Sən demə, bu vicdansız arayış aparır ki, atam qocadır, təkdir. Ona görə də komıssiya onu azad edir. Bir neçə gündən sonra oğlum, bu köşkün qabağından keçəndə – gördüm əsgərlikdən də qurtardım – deyib yoluna davam etdi. O yenə avarasərgərdən küzçələri dolanırdı. Bir gün elə gedəndə evdə qadın səsi eşitdim. Bu kimdir? – deyə təəccübləndim.

-Arvadımdır.

-Bəs mənə niyə demədin.

-Sən nə edəcəkdin?

-Axı, atanam.

-Atam, hamının atası oğlunu əsgərlikdən saxlatdırır, sən isə mənı əsgər göndərirsən!

-O, sənın kimi sarsaqlardır.

-A kişi ey, mənə arvadımın yanında çıxırma.

Mən səsimi kəsdim. Bir ay nə oğlum, nə də arvadı mənı dındırmədi. Bir dəfə işdən gəlib mətbəxə keçdim, çörək yemək istəyirdim. Stolun üstünə mənə hörmətli məktub qoymuşdular. “Yaxşı olar ki, bu tərəfə keçməyəsən, üst-başından ayaqqabı mazının qoxusu gəlir”. Mən buna da razı oldum. Şüşəbəndin o başından kiçik bir guşədə çarpayı qoyub gecədən-gecəyə orada

yatırdım. Bir gecə oğlumla gəlinim möhkəm mübahisə etdiyini gördüm. Gəlin oğluma hücum edirdi:

-Daha bəsdir, mən bu üfunət iyindən öldüm. Atana de ya bura gəlməsin, ya ada özün bir yer tap məni apar. Evin yox idi canın çıxsa idi evlənməyəydin.

-Yaxşı bəsdir – deyə oğlum məni guya müdafiə etdi. Qoca kişidir, bu gün sabah öləcək.

-Nə öləcək! İt ölər, o ölməz!

-Görmürsən, çörək də yeyə bilmir?

Məni heyrət götürdü ki, mən evə gəlib qəribsidiyimdən, əsəbiləşdiyimdən çörək yeyə bilmirəm, oğlum isə bunu ölüm əlaməti kimi qəbul edir. Gəlinin ucalan səsi mənim dolmuş ürəyimi boşaltmağa başladı:

-Axı sən ki, gündə filan qədər gəlirin var, özün qəssab adamsan, niyə bir kooperativ ev tikdirmirsən.

-Elə bilirsən asandı? Hələ bir il yoxdu “Volqa” almışam, indi ev də tiksəm, onda kişi yenə qaçıb prokurora xəbər verir.

Mən yorğanı başıma çəkib hönkürtü ilə ağladım. O qədər ağladım ki, hıçqırtım içəri evdəki oğlumun qulağına çatdı. Səsə gəlin çıxdı.

-Ədə, deyəsən atan ölür!

-Nə danışırısan, allah eləməsin! deyə oğlum yorğanı başımdan çəkdi Əlini üzümə vurub sağlığımı yoxlamaq istədikdə saqqalımın arasına yığılmış göz yaşlarım onun əlini islatdı.

-Ata, sənə nə oldu, ölürsən?

-Yox, oğlum, ömrün uzun olsun, get yat.

-Bəs onda niyə bizi qorxuzursan – deyə gəlin dilləndi.

O, mənim ölməməyimdən qorxurdu. Həmin gecə gəlin oğlumun başına kooperativ ev tikməyi yamanca yerləşdirmişdi. Ona görə də bax, o gördüyün ağ binanın üçüncü mərtəbəsində oğlum kooperativ ev aldı – deyə kişi böyük bir evi göstərdi. Onlar təzə evə köçəndən mən nə nəvələrimi, nə də oğlumu görə bilərəm. Amma qonşulardan eşitmişəm ki, o qədər ətdən yeyib, araqdan içib ki, zahirən kökəlsə də içəridən qurtarıb, ürəyi bərk xəstədir, hərdən ürək tutması olur. Bu, isə mənim ən böyük dərdimdir. Bir dəfə onun ət dükanının yanından keçəndə baxdım yaxşı ki, o məni görmədi, başının tükü tökülüb, sifəti 60 yaşlı adama oxşayır.

-Görəsən, o niyə belə daşqəlblidir? Onu heç yumşaltmaq olmazmı – deyə düşündüm. Əmi – deyə qocaya toxtaqlıq verməyə çalışdım. Mən onunla görüşüb danışacağam.

-Yox, oğul, razı deyiləm.

Ertəsi gün həmin adamın ət dükanının yanına getdim. Dükanın qabağında gözəl bir “Lüks Volqa” dayanmışdı. Tənəffüs idi, içəridə yeyib içirdilər bir-birinin sağlığına “vururlar”.

Mən bir az hərlənib tənəffüsün qurtarmasını gözlədim. Mən dükana girəndə mənim ürək dostumun oğlu bir qadına ət verirdi. O, bütün donqa, çındır hamısını ətə qatıb camaata birinci növ adına satırdı. Qadın buna gözmədi:

-Oğul, axı belə olmaz.

-Bura ver, deyə o, qoca qadına qışqırdı. Daha sənə ət satmıram. Hara istəyirsən get.

-Oğul, axı mən pul verib ət alıram.

-Bəs bu donqa sümükləri özüm gəmirim? yeri Aaz, çıx bayıra.

Mən daha bu yonulmamış adama heç nə deməyə cəsarət etmədim. Amma kişiyyə verdiyim söz qulağımda cingildədi. Ona görə də yan tərəfdən

-Qardaş, sənə bir söz demək istəyirəm, zəhmət olmasa bu tərəfə gəlin.

Mənim mədəni danışığıım onun xoşuna gəlmədi. Amma nədənsə ehtiyat edib, daxıldan bir 25-lik cibinə qoyub mənə yanladı.

-Buyur qərdeşim. Nə sözün var müxbirə oxşayırsan.

-Yox, dedim.

-Müstəntiqsən?

-Yenə yox.

-Bəs nə istəyirsən.

-Atan haqqında danışmağa gəlmişəm.

-Əşi qoy işimizi görək hər cücənin, lütün biri biri ağ köynək geyib bizə ağıl öyrədəcək dur, dur!

Mən kor peşiman evə qayıtdım. Amma nə olursa olsun onunla yenə görüşməyə qərar verdim. Ertəsi gün yenə həmin ət dükəninin qabağından yolumu saldım. İçəri girib onu soruşdum – xəstədir – dedilər.

Oradan qocanın yanına getdim, amma kişiyyə bu barədə heç nə demədim, çünki onun vəziyyəti o qədər də yaxşı deyildi. Söhbət etdik ayrılıb getdim. Səhər yuxudan gec oyandım, nahar edib həmsöhbətimin yanına getmək istədim, yolum qoca mənə göstərdiyi ağ təzə binanın yanından düşdü. Həmin nankorun da burada yaşadığını bilirdim. Bu gün burada çoxlu adam və maşın toplaşmışdır; kimin dərdəyə danışmışdır:

-Çox yaxşı adam idi, həm səxavəti, həm rəftarı... nə isə yeyib içən oğlan idi.

Başqa birisi:

-Doğrudan da kişi böyük adam idi, qabiliyyətli adam idi, indi şəhərdə özü üçün hər adam belə güzəran düzəldə bilməz “Kişinin Volqası, evi”...

Biri o yandan:

-Yoldaşlığa yaxşı, özü də maşını ceyran kimi – 120-nən sürərdi.

-Hayıf ki, tez getdi onu yenə böyüdəcəkdilər.

Yoldaşlardan biri etiraz etdi:

-Necə yəni böyüdəcəkdilər? O balaca adam idi? Əlinin altında 3 nəfər qəssab var idi, gündə əlindən üç ton ət gəlib gedirdi. Bəzi ağ köynəklər heç ildə 10 kilo ət ala bilmirlər.

Mən bu qəribə adamların məntiqinə, idrakına çox təəccübləndim. Gör bu cibi dolu, başı boş, bədəni ətli, mənəviyyəti puç olan həşəratlar insan böyüklüyünü nə ilə ölçürlər! Amma nə deyə bilərdim? Belə adamlarda heç vicdan olurmu ki, onlara söz qandırasan! Axı onlar sözün yox, pulun sərrafıdırlar, bundan əlavə – açıq deyim ki, qorxudan oradan uzaqlaşmış, mənəvi xəzinə olan həmin dostumun yanına getdim.

Kişi çox zəifləmiş olsa da, mənim gəlişim onu sevindirdi.

-Oğul, gəl otur.

Mən əl verib oturdum. Qəribədir, bu qədər bura gedib gəldiyim müddətdə birinci dəfə idi ki, qoca radionu söndürmüşdü. Bunun səbəbini soruşduqda:

-Oğlum, nə isə bu gün qəlbim açılmır. Ərəblər buna “hissi-qəbləl vüqu” deyirlər, yəni adamına başına bir iş gələcəyini qəlb tez duyub, şənlənmir.

-Nə ola bilər? Heç bir bədbirliyi özünüə yaxın qoymayın. Mən hələ sizdən çox şeylər öyrənəcəyəm. Bu balaca köşk mənim ikinci universitimdir – deyə onun qəlbini açmaq istədim. Səhər gördüyüm hadisəni də deməməkdə məqsədim qocanı bədbinləşdirməmək idi. Elə bu vaxt aşağı tərəfdən məhzun bir musiqi səsi eşidildi. Kimsə klarnetdə çox yanıqlı hava çalırdı.

-Ölü dəfn edirlər – deyə kişi köksünü ötürdü.

Hər ikimiz köşkün qabağına çıxdıq. O qədər maşın var idi ki, adamlar görünmürdü. Qabaqda isə bir “Volqa”nı qırmızı bəzəmişdilər. Təəccüblüdür, bu toydursa belə musiqi niyə çalınır? – deyə soruşdum.

-Yox, oğul kimsə cavan adamdır ona görə. Qoy yaxınlaşsınlar görək.

Artıq izdiham köşkə yaxınlaşmışdı. Qoca, maşının arxasınca gətirilən böyük portreti gördükdə:

-Odur, mənim oğlumdur dünyadan köçən. Bala məni tut – deyib quğacıma düşdü. Mən onu bir təhər köşkə sala bildim.

-Bala, bala dərdi çəkilməzdir. Mən onu bu yolda da tək qoymaram; ardınca gedəcəyəm. Neçə müddətdir sən mənə oğulluq etmisən, Bala, bunları xərcləyib məni dəfn etdirərsən.

Bu sözləri deyəndə qocanın uzun saqqalı üzümə dayanmışdır. Sifətinin soyuduğunu hiss etdim.

-Ata, - deyə ucadan, tükürpədicə səslə qışqırdım.

-Oğul, - daha o sözünü bitirə bilmədi.

Artıq oğlunun mərasim izdihamı köşkü keçib getməkdə idi. Mən tez zəng vurub təcili yardım çağırdım. Qocanı maşına qoyub evlərinə aparırdım. Biz izdihamın ardınca gedirik. Mən xəyal dənizinə qərq olmuşdum; iki adam dünyadan köçür. Görəsən bunların hansı böyük adamdır?!

ALQIŞLAR

Dağlar qoynuna sığınmış sakit kəndə axşam çökürdü. Günəş dağın üstündən tavadakı sarı qayğanaq kimi görünürdü. Ocaq bacalarından və samovar trubalarından çıxan tüstü ağacların yarpaqları arasından süzülərək dağyuxarı çəkilirdi. Əgər kəndimizə bu dəqiqə baxsan diqqətini elə qəribə şeylər cəlb edər ki!... Mən bunların hamısını təsvir edə bilmərəm! Amma kənd budağına gedən cığırda iti addımlarla irəliləyən, çiyində səhəng olan bir gözəl qızı izləməyi qərara aldım. Gəlin bu qızı həm izləyək, həm də onu tanımağa çalışaq.

Bəlkə siz də tanıyırsınız, bu, uşaqlıq illərini bu kəndin dilbər qoynunda keçirmişdir. İndi o, tibb institutunun üçüncü kursunda oxuyur, adı Süsəndir. Özü də uşaqlığını keçirdiyi doğma kəndə elə bağlıdır ki! O, kəndə bu gün gəlib. Doğrudanmı o, su gətirmək üçün belə tələsir? Bilmirəm! Gəlin ona göz qoyaq. O, bulağa çatan kimi dayanır. Bulaq, qoşa gilənar ağacı, yıxılmamaq üçün səhəngi həmişə söykədiyi qoca tut kötüyü, uşaqlıqdan varlığı qədər sevdiyi, Əli ilə saatlarla altında durub söhbət etdiyi nəhəng qoz ağacı ona keçmiş xatırladırdı. Nə qədər şirin, arzularla dolu xəyallar! O, güclü xəyalın qüvvətli qanadlarında gah keçmişə, gah gələcəyə uçar. İndi o, hər şeyi unutmuşdur, hətta anasının “tez qayıt” tapşırığını da.

Onu bu xəyaldan həmin “çoban bayatı” ayırır. Bir azdan “çoban bayatı” həzin “segah”la əvəz edilir. Bu, odur! Əlidir! Süsən bu doğma səsi ən böyük xorun içindən belə seçə bilər. Çox çəkmədən Əli öz qoyun karvanı ilə

məhz bu yoldan kəndə gedə bilər. Başqa yol-körpü yoxdur. Süsən buraya gətirən də bu imiş!

Nəhayət, Əli özü gəlib çatdı. O, indi Süsənə özünü layiq bilmirdi. Bu saxta fikir onun başına haradan gəlmişdi? Həmişə Süsənədə bunu yazar – “Sən həkim, mən çoban” - deyərək özünü Süsəndən aşağı hesab edərdi. Bu isə Süsəni çox əsəbiləşdirirdi. Bu səbəbdən də Əli Süsəni gördüyünə daxilən sevindisə, üzə vurmayıb qızla çox soyuq görüşdü və neçə il bundan əvvəlki “Süsənim” sözünü deməyə cəsarət etmədi.

-Süsən, xoş gəlmisən!

Qız bu görüşdən o qədər sevindi ki, özünü ələ ala bilmədən:

-Əli, əzizim niyə belə soyuq görüşürsən?

Bəlkə bəzi səbəblər olmasa idi qız özünü Əlinin üstünə atar onu bərk-bərk qucaqlayıb Əlini bu inadından ayırmağa nail ola bilərdi. Amma! İzah və məsləhətdən başqa çarə yox idi.

-Əli, gəl inadından əl çək sevməyin sərhəddi yoxdur. Əgər mən ali təhsil alıramsa, özün demişkən yüksəlirəmsə, mədəniləşirəmsə bunlar hamısı sənindir, sənənin üçündür. Axı, mən özümü səndən ayrı təsəvvür etmirəm.

-Əziz xalaqızım, sən heç bilirsənmi ki, cərrah həkimin çoban patavası yuması nə deməkdir?! Mən səni daha sevdiyimdən sənənin bu səviyyəyə enməni istəmirəm.

Deyəsə, onun səsində bu titrəyiş və təəssüf olduğunu siz də hiss etdiniz.

İndi Süsən nə etməlidir? Qız xalası oğlunun əlini əlinə alıb:

-Söz ver ki, nə desəm edəcəksən.

-Mənim sənin sözündən çıxdığımı görmüsənmi?

-Elə isə bu çox sağ ol, mən yaxşı bir yol seçmişəm.

-Sən mənə yol seçmisən?

-Mane olma, bir neçə gündən sonra Bakıda Gənclər festivalı başlanır sən orada mütləq çıxış etməlisən!

-Bacarmayacağam.

-İnad etmə, sənin müvəffəqiyyət qazanacağına varlığım qədər inanıram. Xahiş edirəm sözümdən çıxma.

Əlidən “baş üstə” sözünü eşitcək Süsən böyük bir kəşf etmiş alim kimi özündən məzmun və rahat halda suyu götürüb evə döndü...

Artıq bir neçə gündən sonra süsən Əlini Bakıya festival şəhərinə gətirmişdi. Sakit kənd, dağlar, gurultulu nəhəng şəhər! Bu böyük təzad Əlini çaşdırmışdı. Ona görə də Əliyə avtomatdan su içməyi, telefonla zəng etməyi, tramvayın qabağından avtobusun arxa tərəfindən keçməyi Süsən öyrədirdi.

Əli şəhərin gurultulu və qəribə həyatı ilə nə qədər maraqlansa da, yenə qarşıdakı sınaq onu narahat edir, onu şənlənməyə qoymurdu. Əslinə baxsan, Süsən Əlidən çox nigarançılıq çəkirdi. Axı, Süsənin bütün gələcəyi Əlinin bu sınaqdan necə çıxacağından asılı ola bilərdi. Nəhayət gözlənilən həyəcanlı gün gəlib çatdı. Əlinin səsini bu gün yoxlayacaqlar. Süsən böyük təlatümlər içində, ruhu həyəcan keçirə-keçirə konsert salonuna gəlmişdi. Əlimnin səhnə arxasında olmasına baxmayaraq, qız xəyalən sevgilisinə ürək-dirək verir, onu zil pərdələrdə aramla gəzişməyə çağırırdı. Budur, növbə Əliyə çatır; onun oxuyacağı elan edildikdə, salonda heç əl də çalınmır, axı onu heç kəs tanımırdı. Əli utana-utana səhnəyə gəlir, xalası qızının ön cərgədə oturduğunu görüb ürəkdənir,

tarla cəsərətli yarışa girir. Tarçalan Əlini imtahan etmək üçün segahı zilə çəkib bir neçə xal vurur, Əli ona məharətlə cavab verdiyindən onun son sözləri eşidilməz olur, salonda qopan alqış səsləri sakitləşmək bilmir. Onu yenidən oxudurlar...

-Çox nadir səsi var, bundan gözəl müğənni ola bilər – deyə münsiflər heyətindən bir nəfər dillənir. Hamı onunla razılaşıır. Əlini müdir otağına çağırıb onu opera teatrına dəvət edirlər. Bu gecəki müvəffəqiyyət nə Əlinin, nə də Süsənin yadından heç vaxt çıxmaz. Axı, Əlinin bütün həyat müqəddaratı məhz bu gecə həll edilirdi. Lakin Süsən haradan bilə idi ki, bu müvəffəqiyyət ona çox baha oturacaq?

Günlər aylara, aylar illərə çevrildikcə Əlinin oxuma ustalığı artırdı. İndi hər dəfə səhnəyə gələndə də səhnədən gedəndə də alqış sədaları az qala tavanı dəlib göyə çıxırdı. Alqışlar, Alqışlar! Bu səslər Əlinin qulağında cingildədikcə onu öz qanadlarına alıb göylərə aparır; o artıq getdikcə dəyişirdi. Onun şöhrəti artdıqca Süsənə olan meyli azalır, sadəcə həmkəndli münasibətinə çevrilirdi, axırda bu münasibət də unudulmağa başladı...

Əlinin şöhrəti isə durmadan artırdı. Əli yüksəlməkdə, Süsən isə təhsilini bitirməkdə idi.

Nahyət, Süsən ucqar bir rayona təyinat aldı. Ali təhsilli cərrah olmadığından qızı rayon xəstəxanasına baş həkim təyinat etdilər.

Həkim işə çox ürəklə girişdiyindən çoxlu xəstəyə şəfa verir, dərdinə çarə edir, amma öz gizli dərdinə bir çarə tapa bilmirdi. Dəfələrlə ciddi təklif edilməsinə baxmayaraq, qız hamıya rədd cavabı göndərir, öz ürəyində cavabsız bir eşqi yaşadırdı. Qocaman tibb işçisi

Şərəbanı bibidən başqa heç kəs bu qızın qəlbindən necə yellər əsdiyini bilmirdi.

Bir gün Süsən küçədə böyük bir afişaya rast gəldi. Qalın qırmızı hərflər Əlinin bu gecə mədəniyyət evində çıxış edəcəyini xəbər verirdi. O, sevincək geri qayıdıb tibb bacılarına axşam konsertə gəlməyi tapşırırdı.

Axşamdır. Mədəniyyət evinin tamaşa salonu ağzına qədər doludur. Süsən öz rəfiqələri ilə ön cərgədə oturmuşdur. O, Əliyə yalnız ikicə dəfə tamaşa salonundan qulaq asmışdır. Bir Bakıda, bir də indi. Hər ikisində də o həyəcanlı idi. Ancaq indiki həyəcanla Bakıdakı həyəcanı müqayisə etmək olarmı?

-Segah oxuyur istedadlı müğənnimiz Əli – deyən aparıcı sözünü tamamlamağa qoymurlar; Alqışlar, alqışlar!...

Doğma səs, doğma ahəng Süsəni qanadlarına alıb mən sizə dediyim bulağın başına, gözəl gəndlərinə aparır...

Süsən də salona qoşularaq, nifrət və məhəbbət hissələri arasında tərəddüd edə-edə hərərətlə əl çaldı. İndi qızlıq vüqarı, inciklik hissələri onu tərək etmişdi. O necə olursa-olsun, məhəbbətini ucuz tutmuş, onu təhqir etmiş xalası oğlu ilə yaxından görüşüb söhbət etməyi qərara alır. Bu arzu ilə Süsən səhnə arxasına gələrək qızlardan birini Əlini çağırmağa göndərir. Əli yaxınlaşaraq quru “Necəsən” sözü ilə də geri qayıdır. Süsən illərlə gördüyü təhqirdən, məktublarının, eşqinin cavabsız qalmasından bu bir anda gördüyü etinasızlıq qədər məyus olmamışdı. Qız onun bütün qəbahətlərini öz qadın qəlbinə sığındıraraq onu bağışladığı halda, oğlan sadəcə ürəksizlik

edərək onu yenidən yaralamışdı – özü də yoldaşlarının yanında!

Mədəniyyət evinin geniş salonu sanki bir anda kiçildi-kiçildi qızı məngənəyə salıb sıxdı, sanki divarlar hər tərəfdən onu sıxaraq köks qəfəsini sındırıb ürəyini əzdi. Salon, tamaşaçılar sanki tavandakı çil-çıraqdan asılaraq sürətlə fırlanmağa başladı. O hara baxdı fırlanan gördü, kimə baxdı dolanan gördü. Gözləri axdı! Öz mənzilinə gəldi. Paltarını soyunmadan üzünü üstə uzanaraq hönkürməyə başladı. O, bu hərəkəti üçün özündən başqa kimsəni təqsirləndirə bilmirdi. Gecə yarıya qədər qızın göz yaşları təzə konsert paltarının qollarını tamam islatmışdı.

Siz elə bilməyin ki, bu hadisə Əlini düşündürməmiş, öz əvvəlki halından çıxarmamışdır. Əli qızın gözüne görünməmək, onunla köhnə xırmanı yenidən sovrumamaq üçün, əlbəttə, belə bir görüşü arzu etmirdi. Lakin nə etməli o, özü bu görüşə dəvət edilmiş və bilərəkmə ya qeyri-iradimi qızı təhqir etmişdi. Axı, heç olmazsa qız onun xalası qızı idi. Qərrib yerdə adam öz qohumunu, özü də qız tayfasını belə incidədimi?

Əli bunların heç birini istəmirdi; nə qızı görməyi, nə də onu bu dərəcədə incitməyi. Lakin nə etmək olardı?

Bu fikirlər də Əlinin başına dolmuş, qarışma kimi onun beyninə darışmış, sanki hüququnu zərrə-zərrə edərək aparmışdı. Əli bu fikirlərin təsiri altında ağır-ağır yolu necə getdiyindən böyük yük maşının qarşısına necə keçdiyindən xəbərsiz idi!..

Bu dəhşətli hadisə baş verəndə Süsən qarışıb, dolaşmış fikirlər içərisində yenicə yuxuya getmişdi.

Telefonun aramsız zəngi onu qərribə mürgüdən oyatdı. Titrək və həyəcanlı səs növbətçinin idi:

-Doktor, təcili cərrahiyyə otağına gəlin, bir xəstə gətirmişlər, vəziyyəti çox ağırdır. Məsələ əməliyyatın tez və ya gecliyindən asılıdır.

Süsən nə edəcəyini bilmirdi, belə mənəvi əzinti zamanı, mənəvi böhran vaxtı onu müqəddəs vəzifəyə çağırırdılar. Əsəblərin belə gərgin vaxtında əməliyyat aparmaq olardımı. Onu bu tərəddüdlərdən növbətçinin səsi qurtardı.

-Doktor, tez olun, xəstə ölə bilər.

Süsən bütün qüvvəsini toplayaraq:

-Xəstəni əməliyyat üçün hazırlayın, gəlirəm!

O, tez konsert paltarını çaxırab həkim xalatını və əməliyyat əlcəklərini geydi.

Həkim gələnə qədər əməliyyatda iştirak edənlər və tibb alətləri hazır vəziyyətdə idi. Lakin həkim əməliyyat otağına girə bilmədi, onu qapıda sanki yerə mıxladılar. Canından artıq sevdiyi, dünyalar qədər nifrət etdiyi, səadətini həm istədiyi, həm istəmədiyi onun nətəvan qız ürəyinə sağalmaz yara vurmuş bir adam, həm də xalası oğlu al qanın içində, huşsuz halda cərrahiyyə stolunda uzanmışdı. Bu güclü və təzadlı hisslərin arasında həkimin dəyanəti tab gətirə bilmədi. O, geri qayıdaraq yenə ağlamağa başladı.

Nə etməli? Onu yenidən həyata qaytarmalı, pərvazlandırıb şöhrət göylərinə uçurmalı mı və ya eşqimi göyün yeddi qatından yerə vurmuş, bu nankorun bədbəxtliyinə biganə qalmalı mı? – deyə düşünən Süsəni tibb bacısı fikirdən ayırdı.

-Doktor, tələsin, xəstə ölə bilər!

Süsən indi bu qərara gəldi ki, kim olursa-olsun indi mən həkim, o isə xəstədir. Bəli, bu belədir. Mən vəzifəmi yerinə yetirməliyəm.

-Deyin ki, əməliyyat baş tutacaq, gəlirəm! – deyə bütün qüvvəsini toplayaraq cərrahiyyə otağına girdi...

İki saat davam edən əməliyyat müvəffəqiyyətlə qurtardı. Ölümlə əlbəyaxa mübarizə qızın əsəblərini o qədər yormuşdu ki, əməliyyatdan sonra yalnız – kim operasiya etdiyini ona heç kəs deməməlidir – sözlərini deyib otaqdan çıxdı. Mənzilinə gələrək yalnız çarpayuya uzanmağını bildi. Gün qalxanda o, yerindən oyanan kimi, tibb bacısı da xəstənin gözlərini açması müjdəsini gətirdi.

Bir neçə gün idi ki, xəstə yaxşılaşmış, onu həyata qaytaran adamı görmək, onun əllərindən öpmək istəyirdi. Lakin bunu ona heç kəs demirdi. Həkim isə yalnız xəstə yuxuda olarkən baş çəkir, müalicə təyin edir, o oyaq olanda palataya belə gəlmirdi. İndi o, nə qədər xoşbəxt idi, sevinirdi, çünki oğlana həm şöhrət, həm də həyat vermişdi.

Bir dəfə yenə həkim öz böyük ürəyinin hökmü ilə Əlinin ayrıca yatdığı palataya gəldi. Xəstə hələ oyanmamışdı. O ayaq barmaqları üstə, səs salmadan çarpayuya yaxınlaşdı. Özü də bilmədən oğlanın alınına tökülmüş şəvə saçlarını əli ilə geri daradı. Barmaqları qeyri-iradi olaraq xəstənin yanaqlarında, gözlərində və dodaqlarında gəzdi. Başında dolanan ali-ülvi məhəbbət hissləri bulud kimi bir-birinə toxunaraq qızın hıçqırıqlarında əks-səda verdi, yağışa çevrilərək xəstənin üzünə yığmağa başladı. Xəstə gözünü açaraq başının üstündə Süsəni gördü. Hələ çoban olarkən bulaq başında görəndə sevindiyyindən bir söz deyə bilmədiyi kimi yenə

də deməyə söz tapmıd. Lakin bu dəfə söz qıtlığından yox, söz çoxluğundan Əli nədən başlamalı olduğunu bilməyərək hər şeyi gülməsi, qızın əlini bərk-bərk sinəsinə sıxmaqla dedi:

-Məni bağışla, əzizim Süsənim, məni ölümə sən göndərirdin. Sənin fikrinlə gedərkən...

Ancaq bilmirəm məni kim yenidən sənə qaytarıb. Gəl ikimizdə onu tapıb hər əlindən birimiz öpək – deyə Əli doluxsunaraq Süsənə qısıldı. Onun gözlərindən tökülən damcılar qızın ürəyini yumşaldıb, mərhəmətə gətirmişdi. Göz yaşları içində Əli sözə başladı:

-Süsən əzizim, sən mənim indimi görürsən. Bilirsənmi mən nə halda olmuşam?, neçə saat özümü bilməmişəm. Cərrah neçə saat üzərimdə işləyib. Amma bunlar artıq arxada qalmış, mən yaşayacaq, həm də sənin üçün yaşayacağam – deyə əllərini Süsənin kürəklərində çarpazladı.

Süsən göz yaşları içində gülürdü. O, sevgilisini bağışlamışdı. Sevinc və həyəcandan heç nə deyə bilmirdi.

-Süsənim (bu sözü o ikinci dəfə deməklə yenə əvvəlki kimi sevdini bildirirdi) xahiş edirəm sən məni operasiya edən həkimi tap. Axı mənə nə üçün onu göstərmirlər? – deyə Əli sükutu pozdu. Süsən – bilmirəm, öyrənərik, bir də bunun nə əhəmiyyəti var? – deyə köksünü ötürdü. Sonra – yaxşı, indi gedim, bir azdan yenə gələm – deyə otaqdan çıxdı. Qız özü ilə Əlinin səbr-qərarını da apardı.

İndi onun vəziyyəti yaxşılaşmış, bu gün evə gedəcəkdi. O, əvvəlki, kənddəki hisslərin qəlbinə dolduğu üçün sevinir. Lakin onu həyata qaytarmış həkimi bir sirr kimi ondan gizlətmələri onu kədərləndirirdi. Ona görə də

o, heç olmazsa baş həkimin yanına getmək, bunu ondan öyrənmək qərarına gəldi. Katibə içəri buraxmaq istəməsə də, Əli sözə baxmayıb baş həkimin qapısını döydü. Qapının arasında ikən onu sevinc və heyrət hissələri astanaya mıxladı. Birdən nitqi açılmış kimi baş həkim stolunun arxasında oturmuş Süsənin üzərinə şığıdı.

-İndi mən bildim ki, mənəim əzrayılıımın üzərində qələbəni kim çalıb, mən kimin əllərini öpməliyəm.

Süsən güldü bu Əlidə təəccüb doğurdu.

-Nəyə gülürsən?

-Sənin tibb işçilərinin dilini bilməməyinə.

-Niyə?

-Çünki, həkimlər buna əzrayılı qovmaq deyil, vəzifəsini yerinə yetirmək deyirlər.

-Sizin bu vəzifəniz mənəim üzərimə elə bir böyük vəzifələr qoymuşdur ki, ölənəcən yerinə yetirə bilmərəm.

-Səndən heç kəs heç nə tələb etmir. Səhvini başa düşmüşsənsə...

-Mən səndən yüz dəfə üzv istəyirəm. İstəsən hamını buraya yığıb onların yanında sənin əl-ayağından öpüm.

-Xeyr, bu lazım deyil, çünki bizim məcəramızı yalnız bir nəfər köhnə tibb bacısı olan Şərəbanı bibi bilir. Burada hamı ona bibi deyir. Çox gözəl və mehriban arvaddır. Hər şeyin, hər kəsin yerini bilir. Əlinə düşəni yemədiyi kimi, dilinə gələni də deməz. Mən ürək sirrimi yalnız bu qadına açmışam.

-Onda heç olmazsa o axşamkı yoldaşlarını çağırıb onların yanında üzr istəyim olarmı?

-Lazım deyil.

-Onda mən böyük bir kütlənin qarşısında bu üzrü başqa cür istəyəcəyəm.

-Onsuz da mən səni bağışlamışam...

Söhbət uzun çəkdi. Əli həmin gün xəstəxanadan çıxıb Bakıya gəldi. Süsən hər gün ondan bir səs, bir xəbər eşitmək arzusu ilə yerindən qalxır, axşamacan bu ümidlə gözləyir, gecə yatarkən ümidini sabaha bağlayardı. Həftələr ayları əvəz edir, Əlidən xəbər çıxmırdı. Süsən inanmışdı ki, yenə onu öz əli ilə şöhrət göylərinə uçurmuş və bu dəfə onu həmişəlik itirmişdir... Beləliklə, yarım il keçdi.

Bir dəfə yenə Süsən ümitsiz halda öz mənzilində oturmuşdu. Telefon zəng çaldı. Danışan mədəniyyət evinin direktoru idi.

-Doktor, siz bütün kollektivinizlə birlikdə axşamkı konsertə dəvət edilirsiniz. Hamınıza bileti Bakıdan gələn artistlərdən biri götürüb. Özü də operadan gəliblər.

Süsən mübhəm bir sevinc hissi ilə – baş üstə – deyə dəstəyi yerinə qoydu. O, Şərəbanı bibini çağırıb xahiş etdi ki, bütün kollektivi axşam konsertə gətirsin.

Təcrübəli tibb işçisi, həm də yerli komitə sədri olan Şərəbanı bibi hamını axşam konsertinə gətirmişdi. Nə Süsən, nə də xəstəxana işçiləri nə olacağını bilmirdilər. Axı, niyə onları kollektiv konsertə dəvət etmişdilər?

Birdən aparıcı sevimli müğənni Əlinin oxuyacağını bildirdikdə salonda alqışlar qovdu. Süsən indi məsələnin nə yerdə olduğunu anladı. Deməli onları konsertə Əli dəvət etmişdi. Süsənin qəlbində qərribə hisslər baş qaldırdı:

-Yaxşı, mənə əvvəlki məhəbbətlə sevdiyini bildirən Əli mənə təkcə 45-50 biletləmi aldadır?

QIZI xanəndənin səsi şübhədən qurtardı. Əli muğan üstə oxuduğu şeir Süsənə aid idi, sonrakı təsnif də ona

həsr edilmişdi. Bütün sonrakı mahnıların da ya adı, ya da özü Süsənlə bağlı idi. İndi çalınan alqışlarla Süsən də qanadlanıb uçurdu. Buna görə də Şərəbanı bibini yaxşı bir qonaqlıq təşkil etmək üçün göndərdi. Başqa bir tibb bacısını isə Əlinin dalınca göndərdi ki, öz yoldaşları ilə birlikdə konsertdən sonra Süsən xanıma qonaq gəlsinlər. Süsən evə qayıdıb qonaqlıq stolundan çox razı qaldı. Çox keçmədi ki, Əli öz yoldaşları ilə buraya gəldi. Onun əlində böyük bir qızılgül dəstəsi vardı. O, Süsənə yaxınlaşaraq gülü ona verib əllərindən öpmək istərkən qız ona imkan vermədi. Qonaqlıq çox səmimi keçdi. Əli Süsənin haqqında dediyi sağlıqda örtülü olsa da çox şey demişdi. Sonra əsl və qəti sözü Şərəbanı bibi dedi:

-Əli, siz bizim Süsən haqqında açıq danışmasınız da, mənə hər şey aydındır. Mən Süsənin ürəyindəkiləri də bilirəm. Sən bizə bir qızılgül dəstəsi verdin. Biz də bunu cavabsız qoymayacağıq. Biz də həmişə tərəvətli Süsən gülü çələngini sizin boynunuzdan asırıq, xahiş edirəm bu çələngin rayihəsi səni həmişə valeh etsin, sənin bütün hisslərin ona bağlansın ki, Süsən gülü heç vaxt solmasın...

Gecə keçənə qədər bu səmimi qonaqlıq davam etdi. Hamı bu böyük səadətə sevinirdi...

MUĞAMAT MÜŞAVİRƏSİ

Dostum Dilibilməzov ilə müasir Azərbaycan muğamının bəzi cəhətləri haqqında mübahisə edə-edə şəhərdə dolaşırdıq. Birdən böyük bir binanın qarşısında bir afişa diqqətimizi cəlb etdi. Orada qapalı muğam müşavirəsi keçiriləcəyi bildirilirdi. Biz də içəri keçdik: nə qədər xahiş etdimsə, bizi müşavirə otağına buraxmadılar ki, buraxmadılar. Böyük muğam ustalarıdır, ora keçmək olmaz. Mən isə muğam pərəstişkarı olduğum üçün hər necə olursa-olsun, bu müşavirəni dinləmək, daha doğrusu, izləmək istəyirdi. Odur ki, müsahibimdə bir kənara çəkilib içəri görünən bir yer seçdik. Buradan həm içəridikiləri görür, həm də eşidirdik. Müşavirə iştirakçıları dəyirmi stol arxasında əyləşmiş, hər kəsin qabağında ad-familiyası yazılmışdı. Mən bir-bir onları oxumağa başladı. Keçəçi oğlu Məhəmməd, Hacı Hüsü, Məşədi İsi, İslam Abdullayev, Məcid Behbudov, Cabbar Qaryağdı oğlu, Seyid Şuşinski, Üzeyir Hacıbəyov, Bülbül, Xan Şuşinski və s.

Müşavirədə Keçəçi oğlu Məhəmməd Sədrlik edirdi. O, buradakıları ani olaraq nəzərdən keçirdikdən sonra sözə başladı: Yoldaşlar, biz bu gün Şərq muğamının ən inkişaf etmiş qollarından biri olan Azərbaycan muğamı haqqında fikir mübadiləsi keçirmək üçün buraya toplaşmışıq. Bilirsiniz ki, biz xalqımızın gözəl muğam sənətini saf, billur kimi bir vəziyyətdə Cabbar Qaryağdı oğluna vermişik. İndi gəlin bizdən sonrakı muğamımızın taleyi haqqında Cabbarın hesabatını dinləyək:

Cabbar Qaryağdı oğlu dəyirmi stolun aşağı tərəfindəki xitabət kürsünə keçərək sözə başladı:

-Möhtərəm muğam xadimləri, fərəhlə sizə bildirmək istəyirəm ki, müasir Azərbaycan musiqisi, o cümlədən Muğam çox geniş miqyasda inkişaf etmişdir. Xalqımız öz muğamını yenə əvvəlki kimi odlu məhəbbətlə sevir. Muğam ifaçılarının sayı yüzü keçmişdir. Həm də onların iqtisadi vəziyyəti keçən əsrin xanəndələrinə nisbətən xeyli – bəlkə yüz dəfə yaxşıdır. Bu vaxt Məhəmməd Keçəçi oğlu ayağa qalxıb Cabbarın sözünü kəsdi. Təklif edirəm xanəndələrin iqtisadi vəziyyəti müşavirənin müzakirəsindən çıxarılsın. Çünki bizim zamanə ilə indi bir deyil.

Buna görə də Cabbar bir neçə səhifəni qatlayıb məruzəni irəlidən oxudu:

Müğamatda irəliləyişimiz çoxdur, amma mən bir sıra mübahisəli məsələlər üzərində dayanmaq istəyirəm. Birincisi, bəzi müğənnilər muğam sənətini çox yüngül və asan hesab edirlər. Buna görə də bir xanəndə bəzən 12 muğam oxuyur, əlbəttə, belə xanəndə hər muğamı sənətkarlıqla ifadə edə bilməz. Məsələn, Daşbaşzadəni, Tamahkar Tamahkarovu götürək, onların hər ikisi müxtəlif səhnələrdə, müxtəlif məclislərdə şöhrət naminə bütün muğanları qırıb, kəsik oxuyurlar. İkincisi, bəzi xanəndələr ordusu muğamın fəlsəfi mahiyyətinə bələd olmadan, onun hissə və guşələrinə bələd olmadan onu istədikləri kimi oxuyur və belə muğamlara istədikləri qəzəl və qoşmaları seçirlər. Onlar unudurlar ki, muğamın fəlsəfi dili ilə oxunan qəzəlini ifadə etdiyi fikir ilə oxunan qəzəlin ifadə etdiyi fikir uyğun gəlməlidir. Hələ bu azdır, bəzən dərin kədər hissi aşılaman, qoca şərqi məhsun

zümzüməsi olan şur, humayun, şüştər kimi muğamları şit əhval-ruhiyyəli təsniflərlə müşayiət edirlər. Məsələn, Sözcənmazov, Bizbatmazov və s. belələrindəndir.

Keçəçi oğlun əsəbi halda müşahirədəkilərə:

-Eşidirsinizmi?

Hacı Hüsü – yaxşı, bəs buna qocaman xanəndə Xan Şuşinski necə dözüür?

Xan Şuşinski utana-utana:

-Vallah, Hacı, indiki xanəndələr mənəi dəbdən düşmüş sayırlar. Mənim sözümə baxırlarmı?

Cabbar Qaryağdı oğlu, davam edin – deyə keçəçi başı ilə işarə etdi.

-Hə, yoldaşlar – deyə Cabbar sözə başladı, Muğamımızın minillik ənənəsinin bayağılaşdırılması da dözülməz haldır. Belə ki, muğamın mənası dəryadan dərin olduğu kimi, siqləti də dağdan ağırdır. Onu estrada yüngül musiqi kimi təqdim etmək minillik muğamın məhvini səbəb olmaq deməkdir.

Bu vaxt Üzeyir Hacıbəyov yerində dayana bilmədi:

-Cabbar, bu çox qorxulu haldır, misal çəkin!

Misallarımız çoxdur. Məsələn, şöhrət xanım Şöhrətova Yüngül Yelbeyinzadə və s. muğam oxuyarkən hətta estrada musiqisində olduğu kimi, qol götürüb oynayırdılar. Çox kədərli haldır ki, bu artıq dəb şəklini almaqdadır.

Üzeyirbəy təəccübdən əsəbiləşdi: bəs buna Əfrasiyab Bədəlbəyli, Səid Rüstəmov niyə dözüür?

Əfrasiyab çətinliklə cavab verdi:

-Üzeyirbəy nə edək, muğamı yüngül başa düşən bəzi tamaşaçılarımız da onları alqışlayır.

-Çox təəssüf – deyə Məşədi İsi köksünü ötürdü.

Cabbar məruzəsinin son hissəsini oxuyurdu.

-Yoldaşlar, ən qorxulu hal isə xanəndələrimizin kororanə fars müğamlarını təqlid etməsidir. Gənc, yeni yetişən xanəndələrin yetmiş faizdən çoxu Azərbaycan muğamında orijinalıq adı. Altında əllaməlik edir, farslar kimi vokal səsləri boğazında qaynadır. Belə xanəndələrin muğam sənətimizdəki xəyanəti xidmətindən daha çox olur. Çünki, onlar həm dinləyiciləri milli muğamdan ayırır, həm də gələcəkdə xanəndə olacaq adamlara indidən çox pis təsir edirlər.

Burada Bülbül özünü saxlaya bilmədi:

-Axı, mən Azərbaycan oxma üslubunu müəyyənləşdirib getmişəm. Niyə bəzi oxuyunlarımız yanlış yola düşür – deyə təəssüflə köks ötürdü.

Nəhayət, daha bir qeydim də vardır ki, bu da son vaxtlar əhəmiyyətsiz bir şey kimi həm bəstəkarlar, həm də ansamb rəhbərləri tərəfindən unudulmuşdur. Xanəndələrimizin hamısı ana dilimizi mükəmməl bilir, buna sözümlər yox, amma çoxu oxuyarkən sözləri düzgün tələffüz etmir, hətta elə şəkildə tələffüz edirlər ki, söz mənasını itirir. Görəsən, Ə.Bakıxanov demir ki, a bala, min gərə yox, min kərə demək lazımdır.

Keçəçi oğlu Cabbara milli muğamımızın bu qüsur cəhətlərini göstərdiyi üçün təşəkkür edib qərarı oxumaq üçün Üzeyir Hacıbəyova söz verdi.

Üzeyirbəy cibindən bir qoşa varaq çıxarıb oxumağa başladı:

-Hətta farsların özləri belə etiraf edirlər ki, segah və başqa muğamları şərq xalqları içərisində ən yaxşı oxuyan azərbaycanlılardır. Bizim muğamın çoxəsrlik şöhrəti vardır. İyirmi və iyirmi birinci əsrlərdə də muğamatımız

həmin şərəfli mövqedə dayanmalıdır. İndiki xanəndələr muğamı necə büllur kimi saf şəkildə almışlarsa, onu daha da gözəlləşdirərək, gələcəkdə nəslə gələn əsrin adamlarına verməlidirlər. Bunun üçün biz də öz nəzarət kürsümüzü Ə.Bədəlbəyliyə, Ə.Bakıxanov, S.Rüstəmovə tapşırıraq.

Qərar lap ürəyimdən idi. Odur ki, dostum Dilibilməzovu dümsükləyib – gedək – dedim. Gördüm ki, hamı mən deyəni deyir!

DÜNYA HAQQINDA DÜŞÜNCƏLƏR

Günəşin başına dolanan dünya,
Əbədi yaltaqlıq dəbi salıbdır.
Başına dolanım deyənlər guya,
Kimsənin başına bir dolanıbdır.

Dünya həm dolanır, həm də fırlanır,
Gecəni gündüzə qatır o yazıq.
İşindən nə bezir, nə də usanır,
Durub dincəlməyir bir an azacıq.

Günəşin başına dolanmasa yer,
Ona bircə zərrə işıq verərmimi?
Özündə qul kimi fırlanmasa de,
Onunla bircə gün yola gedərmimi?

İnsan da belədir, əziz qardaşım,
Yaşamaq istəsən, fırlanmalısən!
Bunu dərk edəndən ağarmış başım,
Düz olsan, düzdə də sən qalmalısən!

Tanrının varından nə əksilərdi,
Olmazdımı gecə-gündüz bir olsun?
Güclü-gücsüz onda tamam itərdi,
Hər bir daxma, arzulardı pir olsun!

Dünyaya nə deyim, kişi deyil ki,
Kişilik istəyim qadın adından?!

Hərdən düşünürəm qəlbim deyir ki,
Boş ver bu şeylərə, keç inadından.
Dünyanı dərk etmək olmaz deyirlər,
Mən dərk etdiyimi deyirəm ancaq.
Dünyanın özütək aldanmış bəşər,
Dünya belə olub, belə olacaq.

Məzlumu-zalimə, xeyirə-şərə,
Aqılı-cahilə tapşıran dünya!
Gözəli-çirkinə, düzü-əyriyə,
Dəvəni-eşşəyə tapşıran dünya!

Doğrunu-oğruya, gülü-tikana,
İmanı-şeytana tapşıran dünya!
Dovşanı-ilana, mərđi-namərdə,
İşığı-zülmətə tapşıran dünya!

Şirini-acıya, düzü-əyriyə,
Ağırı-yüngülə tapşıran dünya.
Alimi-nadana, düzü-əyriyə,
Həyatı-ölümə tapşıran dünya!

DEYƏSƏN

Cananımda bir balaca insaf qalıbdır, deyəsən
Mənə də bir balaca mehr salıbdır, deyəsən.

Ay günün həsrəti ilə qəddin əyib,
İşığı lap azalıb, çox qocalıbdır, deyəsən.

Boylanıb leyli-nahar Ay günün ardınca baxır,
Gözləri yolda qalıb, lap saralıbdır, deyəsən.

Ay keçir, gün dolanır, eşq qocalmır, niyə bəs?
Aşıqlərin qəlbində od qalanıbdır, deyəsən.

Aşıqlərin qəlbində həmişə Allah yaşayır,
Onuncün qəlblərinə nur calanıbdır, deyəsən.

Adilin də peşəsi Ayı, günü saymaq olub,
Mərəzi bu vərdisi ilə sağalıbdır, deyəsən.

MUSA PEYĞƏMBƏRİN MİKROFONU

Bir gün Savalanın uca zirvəsi,
Eşitdi min illik müqəddəs səsi:

Ehey! Qoy dinləsin bütün canlılar,
Quşlar, sürünənlər dünyada nə var!

Peyğəmbər Musa enir göylərdən,
Səcdəyə əyilsin canlıyam deyən!

Nurlara qərq oldu bütün savalan,
Peyğəmbərin üzü görünən zaman!

Hamıya bəlliymi onun əsası,
Bir də qoynundakı yədi beyzası.

Əlindən əsanı atdığı zaman,
Min cür möcüzələr çıxardı ondan.

Peyğəmbər dünyanı belə görüncə,
Onu ağuşuna aldı düşüncə.

Düşündü: İnsanlar çaşmışımı məgər,
Yolundan azmışımı, görəsən, bəşər?

Yalan ayaq tutub qaçır dörd yana,
Həqiqətsə qibtəylə baxır ona.

Ölçünü, çəkini saya salan yox,

Ağılı, adili saya alan yox.

Kimin gücü varsa, haq da ondadır,
Həqiqət pul adlı qara dondadır!

Pulla məcrasını dəyişir çaylar,
Qüvvətə tabedir ulduzlar, aylar.

İlahi qoyduğu təqaza hanı,
İstəsən gəz dolan bütün cahanı!

Alimə idrakdan nadan dərş deyir,
“Sızlar”da “lı”ların başını yeyir.

Peyğəmbər mat qaldı belə gərmişə,
Ədalətsiz işə, naqis vərmişə.

Düzəltmək istədi fani dünyanı,
Xoşbəxt edim dedi: bütün insanı.

Arayıb tapdı bir müqəddəs meşə,
Ağacları təmiz olmuş həmişə...

Qoca bir ağacdən bir budaq kəsdi,
Əl dəycək ağacın bədəni əsdi.

Bildi ki, toxunur peyğəmbər əli,
Belə iş olmamış min ildən bəri.

Bir anda budaqdan əsa düzəldi,
Düzəlcək peyğəmbərin önünə gəldi.

Əsa dilə gəlib söylədi bu dəm,
Allahın əmridir sənə tabeyəm.

Rəbbim buyurmuşdur hər işi ancaq,
Elmlə başlayan sona vurucaq.

Hər şeyin əsası elmdir bilin,
İdraksız sonucu dünyadan silin.

Padişahlar elmə verməsə qiymət,
Ölkənin axırı pis olar, əlbət!..

Musa da əsanı əlinə aldı,
Yolunu Təbrizə, Zəncana saldı.

Şəhəri dolaşdı əsa əlində,
Gözü insanlarda, ayə dilində.

Dolaşır şəhəri qoca peyğəmbər,
Onu tanımayır burda bir nəfər.

Bu nə olan işdir? Söylədi Rəsul,
Kədərli dolanır sanki əsir-qul.

Sakitcə ötüşür burda hər insan,
Sanki lal gəzməyə verilmiş fərman.

Hər kəsin qəlbində bir kədər yatır,
Zorla dodağına bir gülüş qatır.

Birinə yanaşıb salam verdi Şah,
Adam dayanaraq çəkdi dərin ah!

Şah soruşdu: Kimsən, nədir millətin?
Dedi: Onu demək çətindən çətin!

Kimliyimi bilmək yasaqdır mənə,
Öyrənmək istəsəm, dönnəm düşməne.

Danışmaq yasaqdır ana dilimdə,
Qərib yaşayıram doğma elimdə!

Vətənimin adı saxta, qondarma,
Düz desəm, başımdan vurur jandarma!

Öz adımın övladıma qoymuram,
Səksəkəsiz baş yastığa qoymuram!

Qolubağlı, dilibağlı bir bəndə,
Qərib kimi yaşayıram Vətəndə.

Həqiqət söyləyən dillər kəsilir,
Milləti düşünən başlar əzilir.

“Əslin, kökün yoxdur” deyirlər mənə,
Vətəni də, dili də biz verdik sənə.

Əslimi bilirəm, dözə bilmirəm,
Dərdimi bilirəm, çözə bilmirəm.

Mənimlə həmdərddir qırx milyon insan,

Dərdə əlac tapmır hər kimdən sorsan.

Sən Rəsulsan, möcüzələr yaradan,
Qurtara bilərsən bizi bələdan.

Ya əsa at, ya xalçaya de gəlsin,
Bu bədbəxt xalqın da qəddi düzəlsin.

Peyğəmbər söylədi: bu dərddən qardaş,
Əsa da, ecaz da çıxarmaz heç baş.

Bu vaxt qərib bir səs gəldi uzaqdan:
Burda nə gəzirsən yenə, ay heyvan?

Bura geniş çöldür gəzirəm mən də,
Yaxın gəl görüşək, ey mömin bəndə!

Kişi əda ilə yaxına gəldi
Yetircək kobud səs göyə yüksəldi:

-Nə var, nə deyirsən,türkəxər insan,
Bəlkə, yenə bizə toxunacaqsan?

-Nə olar, bir ölkə vətəndaşırıq!

-Siz yaban,biz isə vətəndaşırıq!

-Bizdən bir əksiklik görmədiniz siz.

-Min il qultək bizə xidmət etdiniz.

-Əsrlərlə padşahın türk olmuş.

Əsgərlər də vətən deyə can qoymuş.

-Nə olsun, əvəzində yer vermişik sizə biz.
Ay savadsız, sən heç bir şey bilmirsən.

Heç olmasa tarixə bax, utan sən
Niyə bura olsun sənə bir vətən?

Parsaqlar bura axıb gələndə,
Paltar da yox idi əyinlərinə!

Həzrət Musa eşidib bu qovğanı,
Sülh yaratmaq üçün tutdu əsanı.

-Yaxın gəlin, görək nədir dərdiniz,
Nə var aranızda, bölə bilmirsiniz.

Dərhal yaxın gəldi dava salanlar.

Keçib fars çobanın yanında durdu,
Üzündən öpərək çiyinə vurdu.

Bu işə mat qaldı, Həzrəti Rəsul,
Bu nə adətdir, dedi: Ey oğul,

Heç salam vermədən gəlib uzaqdan,
Üzündən öpürsən heç tanımadan.

Bəs başqa insanlar adam deyildir,
Onları saymamaq, çox pis meyildir!

Gələn adam acıqla dedi, kişi,

Bu mətləblər deyil hamının işi!

O, farsdır mənim ciyərim, canım.
Bu ikisi isə türkdür, nə danım.

Onları sevmərik, vəhşidir onlar,
Mərifətdən uzaqdır o insanlar.

Musa qəzəbləndi farsın sözündən,
“Adam heç vaxt belə çıxmaz özündən,
Siz on tayfa ilə bura gələndə,
Türkün midiyası vardı o dəmdə¹

İnsan nankor olmaz bu qədər, qardaş,
Türklər İran üçün vermiş milyon baş.

Mədəni dünyaya onlar nə vermiş?
Sizsə yaşadınız bir Molla, Dərviş,

Fars çobanın birdən əli titrədi
Qəflətən Musanı vurmaq istədi.

Sən kimsən, a kişi, yerini tanı.
Səni tanımıram, axıtma qanı.

Həzrəti Musanın özünü təqdim etməsi

---

1. Bax: R. Albayraq “Türklərin İrani – yaxın gələcək”. I cild, B.. 2016. səh. 455

Sakit ol, Allahın mömin bəndəsi
Mən Rəsulam, Xudanın əmin səsi.

Eşitmişənmi Həzrəti Musa Kəlamullah
Hamınızı sülhə çağırır Allah:

-Biz şiyəyik, gəl aldatma, sən bizi,
Yoxsa dinləməyəm bir kəlmənizi.

Peyğəmbər dedi:

-Bəs öz peyğəmbərin dediyi kəlam

Allahından alıb verdiyi ayə
Nə üçün sizlərdə alınmır saya.

Buna nə sözün var, bir gəl özünə
Nə üçün sayğın yox dinin sözünə

Dini alçaldana qardaş deyirsiniz,
Öz dindəşlarınıza yekxər deyirsiniz

Sayılan bəndələr sizdən şikayət edir.
Baxın bu dünyanın axarı hara gedir.

Əsanı qaldıran kimi Musa peyğəmbər,
Hava guruldadı sanki oldu zir-zəbər.

Peyğəmbər əmr etdi: gəlsin bir nəfər,
Quzey nahiyədən qeyrətli bir ər.

Səməd Vurğun gəldi əlində kitab,
Vətən, millət sözü, keyfisə xarab.

Şikayətin nədir? dedi peyğəmbər,
İllərlə çəkmisən sən gizli xətər.

Səməd dilə gəldi: 70 il öncə
Pəhləvi xalqıma verdi işgəncə.

Azadlıq istəyən tək cə Təbrizdə,
Qırx min nəfəri öldürdü bizdə.

Körpə, qadın, qız demədən qırdılar.
Türkcə olan kitabı yandırdılar.

Qəzəbdən, nifrətdən coşan qəlbimdən,
Ucadan söylədim mən çəkinmədən:

Cəllad, sən qalaq-qalaq yandırdığın kitablar
Min kamalın şöhrətidir, min ürəyin arzusu...
Biz köçürük bu dünyadan, onlar qalır yadigar,
Hər vərəqə nəqş olunmuş neçə insan duyğusu.
Min kamalın şöhrətidir, min ürəyin arzusu...

Söylə, sənmi xor baxırsan mənəim şeir dilimə?
Qoca Şərqi şöhrətidir Füzulinin qəzəli!
Sənmi “türkəxər” deyirsən ulusuma, elimə?
Dahilərə süd vermişdir Azərbaycan gözəli,
Qoca Şərqi şöhrətidir Füzulinin qəzəli!

Cəllad! Yanıb od olsa da, külə dönməz arzular,
Təbiətin ana qəlbi qul doğmamış insanı!
Hər ürəyin öz dünyası bir səadət arzular,
Qanlar ilə yazılmışdır hər azadlıq dastanı...
Təbiətin ana qəlbi qul doğmamış insanı!

Bir varaqla tarixləri, utan mənim qarşımda,
Anam Tomris kəsmədimi Keyxosrovun başını?
Koroğlunun, Səttarxanın çələngi var başımda.
Nəsillərim qoymayacaq daş üstündə daşını,
Anam Tomris kəsmədimi Keyxosrovun başını?

Peyğəmbər əlini göyə qaldıdı:

“Böyük Şəhriyar da qoy gəlsin-deyə.

Onun dilini də təhqir etdilər.
Yasaqlamaqdan irəli getdilər.

Şəhriyar baş əyib öz dərđini söylədi:
Öz gözəl dili belə vəsf eylədi:

Türkün dilitək sevgili, istəkli dil olmaz,
Özgə dilə qatsan, bu əsil dil əsil olmaz.
Öz şerini farsa, ərəbə qatmasa şair,
Şeiri eşidənlər, oxuyanlar kəsil olmaz.

İnsan odu tutsun bu zəlil xalqın əlindən,
Allahı sevərsən, belə insan zəlil olmaz.
Millət qəmi olsa, bu cocuqlar çöpə dönməz,
Ərbablarımızdan da qarınlar təbil olmaz.

Fars şairi çox sözlərini bizdən aparmış,
Sabir kimi bir süfrəli şair pəxil olmaz.
Türkün məsəli, folkloru dünyada təkdir,
Xan yorğanı, kənd içrə məsəldir, mitil olmaz.

Azər qoşunu qeysəri-Rumi əsir etmiş,
Kəsra sözüdü, bir belə tarix nağıl olmaz.
Bu Şəhriyarın təbi kimi çimməli çeşmə,
Kövsər ola bilsə, demirəm, Səlsəbil olmaz.

Möcüzə yaratmışdı Musanın əsası
Cəm oldu İranın Çobanı və Kəsrəsi

Musa uca səslə Savalanın başından
Dedi: ayırmı siz qardaşı qardaşından.

Allahdan, Peyğəmbərdən qorxmursunuz siz,
Bir xalqın dilini mənliliyini əzirsiz.

Xalqının dərdlərini yenə desin Şəhriyar
Vətən nədir, dil nədir, bəlkə, fars bunu anlar.

Şəhriyar:

Cəllad tiyəsilə bədəni başdan ayırmış,
Candan ciyəri, qardaşı qardaşdan ayırmış,

Bir millətə dünya boyu bir faciə doğmuş,
Biz ellərin ol qəhrəman ehzasını boğmuş.

Könlüm quşu qanad çalmaz sənsiz bir an,
Azərbaycan,
Xoş günlərin getmir müdam xəyalımdan,
Azərbaycan.

Səndən uzaq düşsəm də mən, eşqin ilə yaşayıram,
Yaralanmış qəlbim kimi, qəlbi viran Azərbaycan!

Bütün dünya bilir, sənin qüdrətinlə, dövlətinlə
Abad olub, azad olub mülki-İran, Azərbaycan!

Vətən eşqi məktəbində can verməyi öyrənmişik,
Ustadımız deyib, heçdir vətənsiz can, Azərbaycan!

Qurtarmaqçün zalimlərin əlindən Rey şümşadını,
Öz şümşadın başdan-başa olub al qan, Azərbaycan!

Yarəb, nədir bir bu qədər ürəkləri qan etməyin,
Qolubağlı qalacaqdır nə vaxtacan Azərbaycan?!

İgidlərin İran üçün şəhid olub, əvəzində
Dərd almısan, qəm almısan sən İrandan, Azərbaycan!

Övladların nə vaxtadək tərki-vətən olacaqdır?
Əl-ələ ver, üsyan elə, oyan, oyan, Azərbaycan!

Bəsdir fəraq odlarından kül ələndi başımıza,
Dur ayağa! Ya azad ol, ya tamam yan, Azərbaycan!

Şəhriyarın ürəyi də səninkitək yaralıdır,
Azadlıqdır mənə məlhəm, sənə dərman, Azərbaycan!

Peyğəmbər əsanı yerə döyərək
Dedi: Bu harayı dərk edəsiz gərək.

Gördünüz, Şəhriyar Nizaminin varisi,
Hər ikisi Şərqi şair dahisi

Şair səmasının şövqünə qalxmış
Farsı qısqandırmış, əzaba salmış

Nizami mənimdir, dedi: Erməni kimi
Nizamisə, Allah hifz et Türkümü-

Deyib dünyaya bəyan etdi kökünü

Şəhriyarsa Heydərbaba dağından
Bağırdı eşitdim Kür qırağından

“Bir qərn də qardaşdan uzaqlaşmaq olurmu,
Qardaş deyə bir ömür soraqlaşmaq olurmuş”.

Şəhriyar belə sözləri deməsə əgər,
Şəhriyara da “bizim şair” deyərdilər.

Əlini qaldırdı Həzrəti Musa
Birdən sakit oldu hər nə oldusa.

Sonra dilə gəlib dedi: Rəbbimiz
Başqa bir əmr etdi, qoy dinləyək biz:

Səhəndin dərdinə qulaq asın siz,

Onda nələr olur, yaxşı bilərsiz.

Ağacı qaldırcaq Həzrəti Rəsul,
Səhənd hazır oldu sanki sadoq qul.

Dərdini sən də de,əmr etdi Musa
-“Necə dərd söyləyim dilim yoxdusa”

Deyərək ağladı o böyük şair:

...Düşüncələrim yasaq,
Duyğularım yasaq,

Keçmişimdən söz aşmağım yasaq,
Gələcəyimdən danışmağım yasaq,

Ata-babamın adın çəkməyim yasaq,
Anamdan ad aparmağım yasaq

...Bilirsən?

Anadan doğulandan belə
Özüm də bilməyə-bilməyə
Dil açıb danışdığım dildə
Danışmağım da yasaq imiş,yasaq!

Avçılar,avçılar quşları avlayıb
Tükünü dağıdıb içsələr qanından,
Ördəyə “Qarğatək qarılma” deməzlər
Heç zaman,heç zaman,
Heç zaman,heç zaman,

Yurdumu, elimi dustağa salanlar
Söyləsin mən daşam,torpağam,axı nəyəm?
Qoymurlar sözümlü anama dilimdə-
Söyləyim,söyləyim,söyləyim, söyləyim.

Başqa bir möcüzə deyib Peyğəmbər
Sönməz gəlir deyə o verdi xəbər.
Saçları ağ,beli bükük bir nəfər
Gözündə yaş vardı,üzündə kədər.
Baş endirdi Peyğəmbərin önündə,
Sözünə başladı bu xoşbəxt gündə:

O gündən ki dilim "ləhcə" sayıldı,
Yatmış təbim bir diksinib ayıldı.
Həqiqətdə bu dil mənim canımdır
İliyimdir,sümüyümdür,qanımdır...

Sən mənim varlığım,şərəfim,şanım,
Düzlüyüm,düz sözüm,ari vicdanım,
Sənsən damarımda dolanan qanım,
Qəlbimə verirsen isti qan,dilim!

Yadıma salıram olub,keçəni
Böyük ağsaqqalı, Qorqud Dədəni,
Yazdı oğuzları,çox sevdi səni,
Odur ki, əzizdir hər zaman dilim.

Savalan Çənliyəm,başında qardır,
Milyonlarca mahnım,bayatım vardır,
Ağ gündür önümdə ,güllü bahardır,

Ey sazlı,aşıqlı,tar-kaman, dilim.

Milyonlarca insan qulaq asıb bu səsə,
Tələtümə gəldi, fikir çatdı hər kəsə.

Milyonların odlı ahı yüksəldi
Savalanın başı göyə dikəldi.

Zehtabı əli ilə söz istədi Rəsuldan.
-“Buyur”-deyib yer göstərdi durmadan.

Azad doğulan insana qandal nə gərəkdir?
Qandalları qırmışlara zindan nə deməkdir?

Dünya nələrin var? Əfsanələrin var?
Biçarə bəşər, ölçüyə gəlməz kədərin var.

Qanlar tökərək qandalı qırdın ayağından,
Qandalları yığdın və qayırdın yekə zindan!
Daim başın üstündə gəzir qəm və fəlakət,
Bir gün səni zəncirlədi sultan,
Bir gün də "azadlıq və ədalət".

Su deyibdir mənə əvvəldə anam, ab ki yox,
Yuxu öyrətədi uşaqlıqda mənə, xab ki yox.

İlk dəfə ki, çörək verdi mənə, nan demədi,
Əzəlində mənə duzdanə nəməkdən demədi.

Anam əxtər deməyibdir mənə, ulduz deyib o,

Su donanda deməyibdir yəxdi bala, buz deyib o.

Qar deyib, bərf deməyib, dəst deməyib, əl deyib o,
Mənə heç vaxt biya söyləməyib, gəl deyib o.

Bu vaxt Savalnda əsdi bir külək,
Külək demə,sanki çaxırdı şimşək.
Hamının bədəni əsdi bu zaman
Musa əl qaldırdı,dedi ucadan:

Sakit olun,möcüzəmiz baş tutdu!
Zalımın nəhayət axırı çatdı.

Təbriz Səlmas,Ərdəbil Zəncan.
Ayağa qalxmış bütün Azərbaycan!
Əzabdan,təhqirdən bezmiş insanlar
Hicabı,niqabı əlinə alıb,
Azadlıq sözünü dilinə salıb,
Ucadan bağırır ,çatdıqca səsi,
Ağızdan düşməyir millət kəlməsi:
-Biz ölməyə hazırıq, Babəkin Sərbazıyıq.
-Azadlıq,Ədalət Milli hökumət
-Rədd olsun Molla rejimi!
-Azərbaycan milləti,götürməz bu zilləti!
-Haray,haray mən türkəm!
-Təbriz,bakı Ankara, biz hara,farslar hara!
-Qrup baba biqeyrət!
-Millətçiyəm,millətçi!
Biz ölməyə razıyıq,Babəkin övladıyıq!

Ali Rəsulun da səsi gəldi.

Səlavət kəlməsi göyə yüksəldi.
Müəsəlman dininə inanalar:
Soruşuram iran rəhbərlərindən,
Siz uzaq düşmüşsüz islam dinindən
İslamı özünüzə kölə etdiniz,
Dindən çıxıb ayrı yolla getdiniz.¹

Müsəlmanın düşməni,
Əfsunlamışdır səni.

Onu sevir öpürsən,
Öz şiə qardaşımı
Əzib təhqir dirsən.

Bu zaman dəhşətli bir külək əsdi.
Musa əl qaldırıb küləyi kəsdi.

Gördünüzmü öz peyğəmbərinizi
Ona doğru getmir sizlərin izi....

Qayıdın evlərə ibadət edin
Məhəmməd dediyi yol ilə gedin.

1.Dində məcburiyyət yoxdur (Əl-Bəqərə 2/256).Burada hər şey yasaq və məcburidir.

a) İlahi kitabı təhrif edənlər zalımlardır (Hud 11/6.Siz isə təhrif edirsiniz.

b)Təqlid və xurafat günahdır (Bəqərə 2/170).Bəs siz niyə ayətullah yaradıb təqlid edirsiniz?

ç)Biz sizin orta ümmət olmağımızı istədik (Əl Bəqərə 2/143).

c)Bəs siz niyə qatı şiə olub, başqa müsəlmənları qəbul etmirsiz ? və s.

d)Məscidə it bağlayan,orda donuz saxlayanlarla dostluq edirsiniz.

Mən də bir baş çəkim Quzeyə sarı,
Mədəni aləmdir onların varı.

Bütün xalqlar orda xoşbəxt yaşayır,
İlahi məhəbbət onlar ilə qoşadır.

Hər kəs öz dərдинə əlac etməli
Hər kəs bilir hansı yolla getməli.

Musa Şah dağa gəldiyi zaman,
Hamını burada gördü şad, şadman.

Dedi: Ey insanlar, kəlamullaham.
Allahla danışan tək bir insanam.

Bütün dərdləriniz əyandır mənə,
Siz tuş gəlmisiniz zalım düşməne.

Yerinizi əlinizdən almışdır.
Sizi çıxılmaz bir dərde salmışdır.

Qulaq asın, çarəsini deyim mən,
Bu əsadan qorxur silahlı düşmən.

Əsanı elmlə işlətsək əgər,
Düşmənin başına göylər daş tökər.

Dinləyən olmadı heç peyğəmbəri,
Havaya soruldu onun sözləri.

Hörmət də görmədi Rəsul özünə,
Qiymət verilmədi onun sözünə.

Şanlı şöhrətli qoca kəlamullah,
Bu haləti görüb çəkdi dərin ah.

Onun bu halını görən bir nəfər,
Yanaşıb söylədi:ulu peyğəmbər,

Bizdə möcüzəyə yoxdur bir dəyər.
Adamın olmasa, qiymət verməzlər.

Əsadan bir xeyir görmək istəsən,
Onu doörayaraq yerə tökərsən.

Kiçik hissəsindən mikrofon düzəlt,
Başını toppuz et,dibini gödəlt.

Pıçıltılı səslə toylarda oxu,
Sənə heyran olsun millətin çoxu!

Əsa etmədiyi möcüzələri
Mikrofon edəcək, dolan hər yeri.

Peyğəmbər dedi:Mən Davud deyiləm,
Ki onun səsi ilə sehr eyləyəm.

Dedilər toy üçün lazım deyil səs,
Orda reklam ilə ucalır hər kəs.

Səssiz pıçıldasan olar lirika,
Oxuyanda yıxılsan-romantika.

İSMİN HALLARI

Adlıq: Ay batmamış gün doğdu,
Şükür edin, Ay, Gün doğdu.
Başlar bəxtəvər olsun,
Bəxtimizə gün doğdu.

Yiyəlik: Sorağında Ay, günün,
Dolanmaqda ay, günün.
Milyon il dolanardım,
Mən başına Aygünün.

Yönlük: And olsun Aya, Günə,
Bənzərsən Aya, Günə.
Həsəratini çəkən var,
Gəl dönmə Aya, günə.

Təsirlik: Allah sevsin Ay-günü,
Necə sevir Ay günü.
Xoşbəxt həyat keçirsin,
Firavan olsun günü.

Yerlik: Hər ikisi gözəldir,
Ay on dördədə, Gün Gündə.
İstərəm gözəl olsun,
Otuz günü Ay gündə.

Çıxışlıq: Gözəllikdə bəhs edir,
Gün Aydan, Ay da gündən.
İstəsən dünyanı gəz,
Gözəl varmı Aygündən!

*****

Ağlımı başımdan çıxaran gözlər,
Yaşımı yadımdan çıxaran gözlər.
Gecəni gündüztək çilovqan edib,
Qəlbimi yerindən qoparan gözlər.

Nədən bəs o saat alışıb yanır,
Ənlisiz-kirşansız al yanaqların.
Qaşların çatılır bir kaman kimi,
Ulduztək sayrışır qara gözlərin.

Rəngin min gözəllik verir çöhrənə,
Başlayır əsməyə bal dodaqların.
Ay kimi çöhrəndə alışıb yanır,
Nəqd-can istəyir qara gözlərin.

Oduna yanarsa bəxtəvər aşiq,
Ləl kimi dişlərin dürr görünər.
Onu kirpiyinlə birləşib çəkər,
Maral baxışınla dara gözlərin.

ADIL BABAYEV

PYESLƏR

Bakı – 2014

271

SARI GƏLİN

İŞTİRAK EDİRLƏR:

- İzik:** şıq geyinmiş II kurs tələbəsi
(saçları uzun, şalvarı dar)
- Ədalət:** gənc dosent, 28-30 yaşında
- Ergün:** fəal II kurs tələbəsi
- Baba (Savalan):** yaşlı, müdrik bir kişi
- Bibi (Şərəbanı):** Savalanın arvadı
- Sünbül:** fəal II kurs tələbəsi
- Vahab (Vahan):** Savalanın dostu, ixtiyar bir kişi
- Xanəndə, çalanlar və aşıq.

I PƏRDƏ

Günəşli yay günü. Səhərdir. Gün qalxıb. İnşa edilməkdə olan binalar görünür. Uzaqdan tələbə-gənclərin gülüşləri, “beton ver”, “kərpic at”, “daş gətir” səsləri eşidilir. Yan otaqda inşaat dəstəsinin düşərgəsidir.

İzik (*qarıya çıxıb gərnəşir, əsnəyir*): Ало, добрый день. Как дела, Хруш...

Все ушли на работу. Да все...

Нет, дорогой, это Нахчыван, а ни какойнибудь другой город. Здес...что..., что...

Гагаш, здес закон выше всех... да мне тоже нет, нет... Попробуй здес перевышай скорость машины или проезжай при красном свете...

Знаешь, каждый субботный и воскресный день здес проводится Ленинский субботник.Ха, ха, ха!

Понимаешь, каждому учреждению выделен определённый участок. Даже Сам – первый работает на выделенным ему участке... Знаешь, если не увидеш, не повериш каким стал Нахчыван. Не знаю как успеваает первый, держат всю работу под своим контролем...

Дорогой, благодаря этому Нахчыван может сравниться с любым Европейским городом.

До свидания...

Знаешь, где я нахажусь сейчас? В отдаленном горном селени Нахчывана, что здес делаем? По инициативе самого первого здес строится школа,

строительство которого взял на себя коллектив Нахчыванского университета.

Sən öləsən, elə bil bunların canı it canıdır, nə bir istirahət bilirlər, nə durub-dincəlmək. Səhər tezdən, danın gözü ağarmamış durub işə qaçırlar, elə bil Antalya plyajına istirahətə gedirlər. Külbaşlar hələ bir qəhqəhə də çəkirlər. Görüm növbətçi burdadırmı? Növbətçi! Ay növbətçi, ə, orda kim var?

(Yan qapıdan Ergün çıxır)

Ergün: Nə var, ə, İzzət? Səsini niyə başına atmısan?

İzik: Əvvələn, mənim gözəl adım var. İzzət nədi, yox bir hörmət!

Ergün: Yaxşı, lap qoy olsun hörmət, niyə qışqırırsan?

İzik: Ə, deyəsən, mənə meydan oxuyursan, qulaqlarının dibi cingildəmək istəyir?

Ergün: Nə qazlı danışırısan ə, səndən qorxan var? Əsl adını deyirəm də. Atan sənə İzzət adı qoymayıb?

İzik: Onu mənə kaftar babam qoyub.

Ergün: Bu başqa məsələ, indi sən oldun İzik Kaftarov. Məni niyə çağırırdın?

İzik: Səni çağırıram ey, mənə növbətçi lazımdır.

Ergün: Mən növbətçiyəm də.

İzik: Uşaqlar hanı, çoxdan gediblər?

Ergün: İki saatdan çoxdur.

İzik: Heyvan kimi şeydirlər, bir istirahət də qanmırlar.

Ergün: Heyvan özünsən, sən bura istirahətə gəlmisən, ya işləməyə?

İzik: Ə, mənə heyvan deyirsən?

Ergün: İzik, de görüm, sən nəyə lazımsan? Bakıda maşına qızları mindirib gündə biri ilə əylənirsən, bunu tələbə yoldaşların bilmir? Bilir. İşə girişmək vaxtı sən yuxu bişirirsən. Sənin atanın adı ilə bütün Azərbaycan fəxr edir. O, böyük alim, yorulmaz kəşfiyyatçıdır. Onun Xəzər dənizində kəşf etdiyi yataqlar ölkəmizi dünyaya tanıdıb. Xalqımız kasıblığın daşın birdəfəlik atıb. Sən isə məhəllənin avara uşaqlarına qoşulub o böyüklükdə kişinin şənini şikəst edirsən. Birisənmi atan səni niyə Naxçıvan Universitetinə göndərib? Ona görə ki Bakıdakı avara dostlarından ayrılasan. Orada atanın adının kölgəsində hər cür nəqabil işlər görürsən, özü də başqalarına yuxarıdan baxırsan, bunu görmürük? Cibinin dolu olması ilə fəxr edirsən?

İzik: Ə, bəs sənin tayınam? Dünya görməmiş, bir adam içinə çıxmamış, elə bilirsən alimsən. Elə bilirsən dərslilər səni alim eləyib? Ə, de görüm, Ermitajda olmusan, Böyük Teatrda olmusan, Kırmda, Karlovıvarıda, Dubayda olmusan?

Ergün: Yox, bunların heç birində olmamışam.

İzik: Bəs onda nə adamlıqdan, yetkinlikdən dəm vurursan?

Ergün: Mən özüm o yerlərin hamısına gedəcəyəm, onları görmək o qədər də çətin deyil. De görüm, sən Nizamidən, Nəsimidən, Füzulidən, Dədə Qorquddan heç olmazsa, bircə söz bilirsən? Dünyaya səs salan bu sənət korifeylərindən bircə kəlam özün üçün nümunə götürmüşən? Bircə muğam adı bilirsən?

İzik: Bircə onların saqqalını yadıma salma! Onlar, a qanmaz, feodal dövrü, feodal səviyyəsi üçün deyiblər. İndi insanlar ən ali inkişaf səviyyəsində dayanıblar. Özünü feodal dövrünün çürük fəlsəfəsi ilə zəhərləmə.

Ergün: Bəs sən nihilizmin, vətənsizliyin zəhəri ilə zəhərlənməmişən?

İzik: Xarici fikir və həyat tərzi məni daha da zənginləşdirib.

Ergün: İzik, səni, görünür, tərbiyə eləmək çox çətinidir. Amma atana zəng vurub məni ya tutdurmasan, ya da institutdan qovdurmasan səni elə tərbiyələndirərdim!

İzik: Necə?

Ergün (*Yumruğunu göstərir*): Bax bununla! Ə, ölmürsən, çörəyini yediyin, övladı olduğun xalqa həqarətlə baxırsan?

İzik: Sən öl, a kəndçi, heç kəsə demərəm, amma bəlkə mən səni döydüm.

Ergün: Onda halaldır.

İzik: Elə isə get su gətir, tök əlimi yuyum, bir-iki çay gətir içim, sonra danışaq.

Ergün (*Sifətində qəribə narazılıq və təmkin ifadəsi*): Bəs sonra?

İzik: Sonra qardaşın bir-iki tikə ikra-yağ buterbrodu içəri ötürüb, sənin dərslərini verir.

Ergün: Ə, mən ikra yeməmiş sənin dərslərini özüm verə bilmirəm məgər? (*Onlar əlbəyaxa olurlar. Ergün İziki qaldıraraq yerə vurur, sonra buraxır. İzik qaçıb evdən bıçaq götürüb çıxır*).

İzik: Hə, indi necəsən?

Ergün: Sənin kişiliyin bıçaqdadır. Kişiliyin o idi ki, indicə altda çapalayırdın, sənə yazığım gəldi, döymədim. Ağılını başına yığ, mənə bıçaq çəkdiyən üçün səni tutarlar!

İzik: Məni tutan hələ anadan olmayıb, yüz sənin kimisinin... qanını batırıram.

Ergün: Ə, bəyəm mənim kimilər sənin üçün milçəkdir? *(Onlar bir-birinə hücum edir. Ergün İzikin əlini burur. Bıçaq düşür. Yenə əvvəlki kimi onu götürüb yerə vurur, bu dəfə sürüyərək səhnədən çıxarır. Ədalət bunu görür).*

Ədalət: Sən nə edirsən, axmaq, bura bunun üçün gəlmisən? Elə bu gün səni inşaat dəstəsindən qovacağam. Rədd ol gözümün qabağından!

Ergün *(Üst-başını düzəldərək):* Təqsir məndə deyil, Ədalət müəllim, siz işin nə yerdə olduğunu bilmirsiniz.

Ədalət: Heç bilmək də lazım deyil. Qoy Sünbül gəlsin, sənin məsələyə də baxıb dəstədən rədd edərik.

Ergün *(Bıçağı göstərir):* Baxın.

Ədalət: Mən səndə gördüyümü görmüşəm. Səni buradan qovacağam. Səni bilmirəm nəyə görə belə qabağa çəkirlər.

Ergün: Ədalət müəllim, məndə təqsir yoxdur.

Ədalət: Ə, necə yoxdur! Hələ utanmadan bir danışırsan da? Bilirsənmi onu yaralasa idin, bütün institut biabır olardı? Bilmirsən biz hansı fond adından gəlmişik? Yəni gəldiyimiz fond kimin adınadır?

Ergün: Bəs o məni yaralasa necə?

Ədalət: Onu tənbeh edərdik. Bilirsən o kimdir? Kimin oğludur?

Ergün: Kim olursa-olsun. Bizim tələbəmiz və dəstəmizin üzvüdür.

(Bu vaxt İzik içəridən çıxıb Ədalət müəllimə salam verir. Sözüənə mülayim ton verir).

İzik: Ədalət müəllim, təqsir məndədir.

Ədalət: Elə isə bu gün sənın məsələnə baxıb Bakıya göndərərik.

İzik: Bu lap yaxşı, siz gələnə qədər bir az dincələrəm.

Ədalət: Yox, əzizim, biz sənın məsələni Rektorluqda qoyacağıq gənclər təşkilatından çıxarıb göndərəcəyik.

(Sünbül gəlir).

Sünbül: Burada nə olub, qanınız niyə qaradır, Ədalət müəllim?

Ədalət: Bircə dəqiqə də geciksəydim cəngavərlər bir-birini öldürəcəkdilər.

(Sümbül üzünə baxan kimi İzik utanıb yavaşca çıxıb gedir).

Sümbül: Ədalət müəllim, başa düşürəm, necə yeni cəngavərlik?

Ədalət *(Yerdəki bıçağa işarə ilə):* Bax, bu səviyyəli cəngavərlik.

Sümbül: Ergün, təqsir kimdə idi? Mən sənə inanıram, düzünü de!

Ergün: Mən onu bağışlayıram.

Sümbül: Qorxudan?

Ergün: Xeyr, qorxsam idim, onu əzişdirməzdim. Ona görə bağışlayıram ki, o, kişi kimi təqsirini boynuna aldı.

Ədalət: Sümbül, xahiş edirəm, elə bu gün iclas çağırıb, onu tənbeh edin və geri göndərin, yoxsa gündə belə hadisələr olacaq.

Sümbül: Yox, Ədalət müəllim, axı özünüz də deyirsiniz ki, adamı həmişə cəzalandırmaq asan, mükafatlandırmaq çətinidir. Biz onu...

Ədalət: Mən də bunu istəmirəm, amma bu dəfə onu özbaşına buraxsaq, sabah daha böyük qələt edəcək. Mən

buradakı tələbələrin hər birinə başımla cavabdehəm bilirsən?

Sümbül: Bilirəm, müəllim, mən İziki tanıyıram, onu tərbiyə etmək olar.

Ergün: Ədalət müəllim, İzik bəzilərinə qoşulub pis olub, amma onun qəlbi təmizdir. Onu tərbiyələndirmək olar.

Ədalət: Mən də onda müsbət keyfiyyətlər görürəm, Sümbül. O sənə indiyədək söz deyibmi? Səni sevməsi barədə!

Sümbül (*heyratla*): Bu da təzə xəbər.

Ədalət: Siz təəccüb etməyin, bunu mən özüm eşitmişəm.

Sümbül: Kimdən eşitmisiz, müəllim? Bu, yaxşı şey deyil. Axı mənim nişanlım var.!

Ədalət: Bunu mən də bilirəm. Amma onun öz dilindən eşitmişəm. Elə deyilmi, Ergün?!

Ergün: Bəli, o bunu mənə deyib.

Sümbül: Nə deyirdi?

Ergün: Deyirdi ki, əgər Sümbülə olan səmimi rəğbət hislərim olmasaydı, burada bir gün də qalmazdım.

Sünbülü görəndə elə bilirəm ki, bütün cənnəti mənə bağışlayırlar.

Ədalət: Sən heç təəccüb etmə, Sünbül! Bu, ola bilər.

Sünbül: Nə danışırırsınız, müəllim. Mən öz nişanlımı yüz İzikə dəyişməyəm.

Ədalət: Mən də bilirəm dəyişməzsən. Əgər biz onu tərbiyə edib əsil tələbə məcrasına salmaq istəyiriksə, onda gərək heç nədən çəkinmədən, cəsarətlə işə girişək. Beləliklə, onu bütün naqabil işlərdən qaytara bilərik.

Sünbül: Ədalət müəllim, bunun üçün mən nə etməliyəm?

Ədalət: Sən ona qarşı mehriban olmalı, ona nəsihət verib tərbiyələndirməlisən.

Sünbül: Bu mehribanlıq onun tərəfindən başqa cür qiymətləndirilsə, onda necə? Mən sevgili nişanlımın qarşısında günahkar olmarammı?

Ədalət: Sən ona qarşı mütləq mehriban olmalısən. Axı sən özün də onda yaxşı cəhətlər görmüsən. Məhəbbətin gücü ilə hər şeyə qalib gəlmək olar. Mən buna inanıram. Eşq adamı saflaşdırır. Məhəbbətlə adamı tərbiyə etmək, əməyə alışıdırmaq, insana, həyata; yaxşı nə varsa, hər şeyə rəğbət hissi oyatmaq olar. Məhəbbət hər xəbis ürəkdə yer tapa bilməz! O adam həqiqi bir eşqlə sevə bilər ki, onun qəlbində bir damla belə mənfi

keyfiyyət olmasın. İzzəti bu səviyyəyə yalnız sənin mehriban münasibətin qaldıra bilər.

Sünbül: Tutaq ki, o məni sevdi. Bəs mənim ona qarşı münasibətimə nə ad vermək olar?

Ədalət: Məcburi məhəbbət. Bir də sən ağıllı qızsan, onunla münasibətlərin müəyyən çərçivə dairəsindən kənara çıxmamalıdır. Belə olsa, sən öz nişanlın qarşısında də günahkar olursan.

Sünbül: Mən əndazəni də bilirəm, ölçünü də! Öz nişanlıma həmişə sədaqətli olmaqla İziki düzgün yola qaytaracağam. Amma hər gün Bakıdakı “dostları” onu yoldan çıxarmasa...

Ədalət: Demək, əziz gənclər, İziki tərbiyə edirik. Sünbül, sabah sən qərargahda qalıb növbətçi olacaqsan. Onu oyatmaq. Qoy Sünbül onu oyadıb bir danlasın. Sünbül, sən get işində ol.

(Sünbül gedir)

Ədalət: Ergün, bu qızı xüsusilə qorumaq lazımdır.

Ergün: Kimdən?

Ədalət: Hər cür bəd nəzərdən, bəd fikirlərdən, pis adamlardan.

Ergün: Müəllim, onun özü hamıya ağıl qoyur. Üç gün əvvəl kənd qızlarını yığıb onlara “İsmət və xoşbəxtlik” mövzusunda mühazirə oxuyurdu.

Ədalət: Bir qədim Azərbaycan əfsanəsi var. Orada deyilir ki, uşaq anadan olanda ananın sağ tərəfində bir qutu, sol tərəfində bir qutu olur. Bunların biri kamal, o biri isə camal qutusu olur. Guya Allah uşağa o qutulardan birindən pay götürməyə icazə verir. Kamal qutusundan götürən ağıllı, amma çirkin olur; camal qutusundan götürənlər gözəl, amma ağılsız olur. Bəzən elə olur ki, uşaq heç birindən götürə bilmir. Onda həm ağılsız, həm də çirkin olur. Bu Sünbül isə, görünür, cəld tərpənib hər iki qutudan özünə pay götürüb; həm kamal, həm camal qutusundan. Bu qızla bütün institut fəxr edə bilər. Belə qızlar xoşbəxtlik yolunu tapıb, onun sonuna qədər gedə bilər.

II PƏRDƏ

Yenə birinci səhnə təsvir edilir. Sünbül həyatda işləyir. Bu vaxt İzik çıxır.

İzik: Sünbül, məni niyə oyatmamısınız? Elə bil mən sizin üçün ögey uşağam. Hamı işə gedir, mən sonra oyanmalı, çay içib sonra işə getməliyəm.

Sünbül: Çünki sən xüsusi oğlansan.

İzik: Niyə, Sünbül?

Sünbül: Görünür, hələ işə yaxşı alışı bilmirsən. Mən istəyirəm ki, sən yavaş-yavaş biz istəyən məcraya düşəsən.

İzik: Siz istəyən yox, son istəyən məcra ilə başı yuxarı da gedərəm, başı aşağı da (*O gəlib Sünbülüün lap qabağında dayanır*). Sünbül, sən Allah, de görüm, bir-iki gün olar mənə niyə belə hörmət edirsən?

Sünbül: Çünki sən artıq yaxşı oğlan olursan, işləyirsən, yoldaşlarla səmimi dolanırsan, əvvəl belə deyildin.

İzik: Doğrudur, Sünbül, əgər sən burada olmasa idin, mən buradan qaçacaqdım. Sonra... Sonra sizdən mehriban münasibət görüncə adamlara isinişdim.

Aşiq əlində bir səbət irişə-irişə daxil olur.

Aşıq: Sünbül xanım, salam! Bu meyvələr öz həyatımızdəndir. Bu qaymaq və nehrə yağı da öz inəyimizin südüdəndir. Anam sənə göndərib.

Sünbül: Aşıq qardaş, mənə niyə?

Aşıq: Çünki sən o gün konsertdən qabaq qadın ləyaqəti, qız isməti haqqında elə danışdın ki, anam da sənə vurulub.

Sünbül: Necə yəni anam da?

Aşıq: Elə sən bu kəndə gələndən hamı sənə vurulub də! Bir də Sünbül xanım, de görüm o gün konsertdə oxumağım xoşuna gəldi?

Sünbül: Düzünü deyim?

Aşıq: Bəli.

Sünbül: Yox. Azərbaycan musiqisində xalqımızın ruhu yaşayır. Sən o ruhu tuta bilmirsən.

Aşıq: Yəni Bakıda restoranlarda oxuyanlardan pis oxuyuram? Heç birinin səsi yoxdur. Amma gündə ekrandadırlar.

Sünbül: Onlar bu günün oxuyanıdır, sabaha onların sənəti getməyəcək! Çünki xalq ruhundan uzaqdırlar.

Aşıq: Bəs aşiq musiqisi?

Sünbül: Onu bacararsan.

(Bu vaxt İzik çıxır, aşiq ondan qorxaraq)

Aşıq: Sünbül xanım, bu səbəti boşaldıb verin.

İzik: Ə, o səbəti dolu gətirməyi kim xahiş etmişdi ki, indi de boşaldaq.

Aşıq: Niyə hirslənirsən, qardaş, anam sizə göndərüb də.

İzik: Eşidirdim, kimə göndərüb. Səbəti də götür, get.

Aşıq: Payı qaytarmazlar.

İzik: Yaxşı, sən get, mən səbəti dalınca tullayaram.

Sünbül: Elə olmaz, İzik, biz özümü zəhmət etməliyik. Qoy meyvələri boşaldım, səbəti ver, aparsın.

(O, içəri keçib səbəti boşaldaraq geri qayıdır. İzik səbəti aşığa verir. O gedir).

Sünbül: Hə, qayıdaq əvvəlki söhbətə. Bəs indi adamlara əvvəlki zirvədən baxmırsan?

İzik: Doğrudur, əvvəlcə mən Füzulini saqqallı feodal mollası hesab edirdim. İndi inandım ki,

Vadiyi-vəhdət həqiqətdə məqami-eşqdır

*Kim, müşəxxəs olmaz ol vadidə sultandan gədə –
deyən Füzuli nə qədər dərin idrak sahibi imiş.*

Sünbül: Nə tez belə bir fikrə gəldin, səndə bu sürətli dəyişikliyi yaradan nədir?

İzik (*Qızın qolundan tutur*): Sən, sənə olan ülvü münasibətim. Bayron gör necə deyib:

*Ze dyu: ov ze mo:niq sank qil on may brau
İt felt layk ze Vo:ninq ov vot ay fi:lnau*

Sünbül: Tələsmə, İzik axı Bayron bunu da yaxşı deyib:

(İngiliscə tələsik sevgiyə aid bir şeir deyir)

İzik: Çox qəribədir, Sünbül, demək, sən Bayronu da bilirsən?

Sünbül: Əlbəttə, bilirəm. Sən əgər dərslərə normal gəlsəydin sən də bilərdin. Doğrudur, sən də bir-iki kəlmə ingiliscə əzbərləmişən. Amma biz dərstdə Bayronu da, Şekspiri də, Heminqueyi də təfsilatı ilə keçmişik. Heydər Əliyev vaxtilə arzu edirdi ki, azərbaycanlı balaları nəinki Puşkini, Lermontovu, habelə Şekspiri oxusun. İndi biz Vaqifi və Sabiri dərinədən öyrəndikdən sonra bu səviyyəyə çatmışıq.

İzik: Yaxşı, bəsdir, yenə mühazirəyə başlama. Zorla mühazirələrdən canımız qurtarıb. Qoy burada bir açıq

nəfəs alağ. (*Birdən yadına bir şey düşmüş kimi*) Aha, yadımdan çıxmışdı. Sünbül, sən burda dayan. (*O, içəri qaçıb əlində tibb sterilizatoru təzyiqlə ölçən və birdəfəlik şpris geri qayıdır*). Al, əzizim, bunları sənə almışam. O gün sən xəstələnən uşaqlara iynə vuranda şprisi aluminium qazanda qaynatmağın mənə çox təsir etdi. Ona görə də bu qərara gəldim ki, zəng vurub dostumdan xahiş edim bunları göndərsin. O da dünən maşınla gələndə bunları gətirmişdi. Al, importıdı. Özü də gör necə naxışları var?!

Sünbül (*Sterilizatoru alır*): Çox sağ ol, bu, sənin yoldaşlarımızın can sağlığına böyük qayğıdır. (*İzik yaxınlaşıb üzünü qızın üzünə yaxınlaşdıranda qız geri çəkilir*). Bax, bu olmadı. Sterilizatoru verdin, çox sağ ol! Almaya bilməzdim. Bu, ümumi işdir.

İzik: Bəs buna niyə razı olmadın?

Sünbül: Çünki o, mənim öz işimdir.

İzik: Bəs onda de görüm, öz ixtiyarında olan bir şeyi niyə müzayiqə edirsən?

Sünbül: Çünki sən onun mənasını, mahiyyətini bilmirsən. Bəzi dostlarınla şəhərdə yelbeyin qızları maşına qoyub gəzdirir və onlardan belə hərəkətlərin üçün heç bir müqavimət görmürsən. Mən onlardan deyiləm. İndi mən də sənə bir hədiyyə verəcəyəm. (*O, içəri keçib Füzulinin divanını gətirir*) Al, bu, Füzuli divanıdır. Bunu oxu, özü

də işdən sonra. Onda bilərsən ki, əsil eşq nədir, o, insanı necə saflaşdırır, alicənab, doğrucul edir. Burada yazılıb ki,

*Qəd anarəl eşqlül-üşşaqi min hacəl hüda,
Sahibi rahi-həqiqət eşqə eylər istida.*

Yəni, eşq aşıqlərin həqiqətə gedən yolunu işıqlandırdı, həqiqət axtaran eşq yolu ilə getməlidir.

İzik: Çox sağ ol, demək məni şərqsünas edirsən?

Sünbül: Xeyr, səni şərqsünas etmək istəmirəm. Amma kim olursa-olsun, mədəniyyət və mərifət sahibi olmaq istəyən hər bir adam ana dilini, milli ədəbiyyat və musiqisini yaxşı bilməlidir. Bunsuz millətini və özünü tanıya bilməzsən.

İzik (*Saatına baxır*): Paho, gecikdim ki? Hamı işləyir, mən qalmışam.

Sünbül: Yaxşı, özünü mənə göstərmə, səni tanıyıram, keç içəri. Sənə çay hazırlamışam, ye, iç, sonra get.

İzik: İstəmirəm.

Sünbül: Yox, buraxmaram. Axı mənə qulaq asacağına söz vermişən.

İzik: Nə olar söz verəndə?

Sünbül: Yox, əzizim, mən o qızlardan deyiləm ki, yalandan söz verib öz iradəənə tabe edəsən. O qədər belə söz verib qaçıbsan ki, adət eləmişən (*gülür*). Keç içəri görüm. İzik, özün dediyin kimi, mənə hörmətin var, eləmi?

İzik: Bəli, sən olmasaydın, məni bura heç kəs gətirə bilməzdi. Uzaq başı rektordan icazə alardım. Orada dedin ki, inşaat dəstəsində hər şey yaxşı olacaq. Amma burda belə... Heç bir şərait yoxdur. Bu ümumi yataqxanadan gedəcəyəm! Əşi biz azad şəkildə dostlarımla danışa da bilmirəm!

Sünbül: İzik, mən istəyirəm ki, sən kişi olasan. Heç kəsə, xüsusilə, qadınlara yuxarıdan baxmayasan. Bəzən deyirlər ki, bizdə qadın oyuncaq olub. Doğrudur, hüquqsuz olub. Amma bizdə olduğu qədər qadın heç bir xalqda müqəddəs olmayıb. O gün kənd qızları üçün oxuduğum mühazirədə də mən bunları demişəm. Hansı xalqda qadın qan davasını yatırıb? Təsəvvür edirsənmi, keçmişdə iki qəbilə və ya tayfa başçısı qılınc çəkib bir-birini öldürmək istəyəndə onlardan birinin arvadı irəli keçib, öz yaylığını ortaya atdıqda gözləri qızarmış, beyni qızmış, ürəyi qana susamış düşmən qılıncını qınına taxıb geri gedərmiş. Və yaxud heç bir düşmən öz düşməninə qadın yanında əl qaldırmazmış. Bu, onu göstərir ki, ulu babalarımız qadına müqəddəs baxıblar. Mən istəyirəm ki, sən də qadına müqəddəs baxasan. Qızlar – ağıllı qızlar, bax, belələrini sevirlər. İndi isə içəri keç, çayını iç.

(İzik içəri keçir, Sünbül işlə məşğuldur. Ədalət gəlir).

Sümbül: Ədalət müəllim, məni bağladınız düşərgəyə, işə gedə bilmirəm. Sonra deyəcəklər ki, dəstəbaşçısı işləmədi.

Ədalət: Mən sənəin əvəzinə də nəzarət edirəm, qorxma, işlər yaxşıdır. Dünən İzikə çətin bir iş tapşırıdım. Elə güman edirdim ki, iki günə qurtarmaz. Zalım oğlu ikicə saata qurtarıb qaçdı. O saat bildim ki, sənəin yanına gəlir.

Sümbül: Bəli, düşərgəyə gəldi, amma qan-tərin içində idi, nəfəsi kəsilirdi. Elə yazığım gəldi ki...

Ədalət (Zarafatla): Nə dedin? Sənə elə isinişib ki, sənəin xatirinə Fərhad kimi dağı da əridir.

Sümbül (Zarafatla): O da bizim öz işimizdir.

(Bu vaxt İzik arxadan yavaşca sürüşərək işə gedir, Ədalət görmür)

Ədalət: İzik hardadır?

Sümbül: İşə getdi.

Ədalət: Ne tez onu müdafiəyə keçdin? Axı mən indi işdən gəlirəm. O orada yox idi.

Sümbül: Vallah, o işə gedib. Əgər indi getsəniz, onu işdə görərsiniz. *(Gülür)*

Ədalət: Yaxşı, onu da yoxlarıq. Əgər sözün düz çıxsa, demək, sən eyni zamanda böyük tərbiyəçisən.
(*Ergün gəlir*)

Ergün: Salam, müəllim! Sünbül, sən necəsən?

Ədalət: Ergün, yaxşı, de görüm, işlərin vəziyyəti necədir, dünən rayonda, Bakıda H.Əliyev fondunda məlumatını qəbul etdilərmi?

(*Hər ikisi bloknot çıxarır. Ergün deyir, Ədalət yazır*)

Ergün: Bütün məlumatımı rayonda qəbul etdilər. Özləri də yoxlayıblar. Ona görə də bizə inanırlar.

Ədalət: Hə, dəqiq faizlərə keç.

Ergün: Daş-hörgü işləri 113%, suvaqçılar briqadası 117%, rəngsazlar briqadası 197%, xarratlar və dülgərlər briqadası 113%. Plandan artıq gördüyümüz işlərin ümumi həcmi 157 min manat. Necədir?

Ədalət: Demək, məktəbi vaxtından tez istifadəyə verəcəyik. Sizə zarafat gəlməsin. Azərbaycanın ən ucqar kəndində Ulu öndərin vəsaiti hesabına gənc tələbələrin qüvvəsi ilə məktəb tikilir. Bunu bizim ali məktəbin müəllim və tələbələri 2 aya məvacib istəmədən tikir. Bu, vətənpərvərliyin ən ali mərtəbəsi deyil?

Ergün: Bu, o deməkdir ki, qonşuları yarışda qabaqlayacağıq.

Ədalət: Hələ tələsmə, onlar da yatmayıb.

Ergün: Statistika idarəsində məlumatlarına baxdım. Göstəriciləri bizdən aşağıdır.

Ədalət: Sən də onu bilirsənmi ki, yarış şərtlərindən biri də təhlükəsizlik texnikasına əməl etməkdir. Bir nəfərin belə burnu qanamamalıdır.

Ergün: Bundan qorxumuz yoxdur. Sünbül hamısını sağaldır. Uşaqlar deyir, elə iynə vurur ki, adamın ruhu da incimir.

Ədalət: Yox, əzizim, bizim üçümüz də tələbələrimizin sağlamlığına məsuluq. Əgər hər an onları ayıq salmasaq, birinin əlinə daş düşər, biri əlini kəsər, o birinin gözüne rəng atılar və s.

Sünbül: Narahat olmayın, müəllim, onlarla sizdən sonra biz də hər gün söhbət aparırıq.

Ədalət: Yaxşı yadıma düşdü, Ergün, İzik indi hardadır?

Ergün: İşdə!

Ədalət: Bəs mən niyə görmədim?

Sünbül: Görünür, yaxşı baxmamısınız.

Ədalət: Ergün, o necə işləyir?

Ergün: Ədalət müəllim, indi onu tanımaq olmur, başını aşağı salıb işləyir. İşdən sonra kitab oxuyur. Tələbələrə də qoşulur. Əvvəlcə heç kəslə ünsiyyətdə olmazdı. İndi yoldaşlarına isinişir.

Ədalət: Buna ancaq sevinmək olar. Biz onu yanlış yoldan qaytardıq.

Sünbül: Ədalət müəllim, mən sizə söz vermişəm, o, bura İzik gəlmişdi, İzzət kimi qayıdacaq.

Ergün: Onda son vaxtlar yaranan istiqanlıq, ədalətlik, səxavət adamı heyran qoyur. Bilmirəm bəlkə rola girir.

Ədalət: Hələ tezdir, sevinməyin.

Ergün: İstəyirsinizmi, sübut edək?

Ədalət: Necə?

Ergün: Dayanın, sizə bir səhnəcik göstərim. (*O, rola girir*)

*Bir kəndli muzdur ilə axşamüstü biçindən,
Qayıdırdı evinə, qalın meşə içindən,
Qaranlıqda ayıyla gəldi burun-buruna,
Ax!da deyə bilmədi, ayı mindi boynuna.
Xışmalayıb kəndlini, pəncəsiylə əzirdi,*

*Möhkəm yapışmaq üçün münasib yer gəzirdi.
Kəndli qışqırdı: “Ay aman! Qurtarın məni
ölümdən!”*

*(Bu vaxt İzik hövlnək əlində palçıq çömçəsi qaça-
qaça gəlir)*

İzik: Nə olub, kimə nə olub? Ədalət müəllim, siz Allah, tez olun, o kimin səsi idi? Nə olmuşdur?

Ədalət: Narahat olma, İzik, Ergün rola girmişdi, səhnəcik göstərirdi.

İzik: Bəs o niyə qışqırırdı?

Ədalət: Rolunda var idi. Narahat olma! Get işində ol!

İzik: Ergün, doğrudan, sənə bir şey olmayıb?

Ergün (*İzikin boynunu qucaqlayır*): Qorxma, qardaşım, heç nə olmayıb! “Kəndli və muzdur” şeirini deyirdim.

İzik: Lap ürəyim qırıldı.

Ergün: Səsimdən tanıdın?

İzik: Tanıdım, amma elə qışqırdın ki, kim olsa, ürəyi lap dalına dəyərdi, yaxşı ki, heç nə olmayıb.

(Gedir)

Ergün: Gördünüz, Ədalət müəllim?! Əgər qız səsi olsa idi, başqa məna vermək olardı. Mənimlə hələ bir dəfə dalaşmışdı da! Onda mənə demişdi ki, yüz sənin kimisini birdən öldürərəm. Görün, necə dəyişib.

Ədalət: Doğrudan da, elədir. Ustadına bərəkallah.

Sünbül: Öz rolunuzu kiçiltməyin, müəllim.

(Bu vaxt kənd ağsaqqalı Baba əlində teleqram gəlir)

Baba: Salam, Ədalət müəllim.

(Hamı ayağa qalxır, salamlayırlar)

Ədalət *(Öz yerini Babaya təklif edir):* Buyurun, əyləşin, baba. Xoş gəlmisiniz, necə xoş təsadüf oldu!

Baba *(Əyləşir):* Yox, mən bura təsadüfən gəlməmişəm. Gəldim o gün kənd camaatı üçün oxuduğunuz mühazirə haqqında bir daha söhbət eləyək. Hələ onu da deyim ki, tələbələrinizin kənddə apardığı mədəni işləri hamı bəyənilib. Məsələn, klubdakı konsertiniz, tələbələrin bir çox təşkilatlarda oxuduğu mühazirələr çox gözəldir.

Ədalət: Bizi utandırırırsınız, baba. Biz hələ çox iş görməliyik.

Baba (*Əlindəki bükülü kağızı Ədalətə uzadır*): Al, oxu, oğlum, sizə çatacaq. Poçtalyon dedi ki, Bakıdandır. Mən bu səmtə gəldiyimə görə alıb gətirdim.

(Ədalət kağızı ondan alıb oxuyur)

Ədalət: Bakıdan – rektorluqdadır, görün, nə yazır: “İnstitut inşaat dəstəsinin rəhbəri dosent Ədalətə, Dəstənin komissarı Sünbülə, Gənclər təşkilat katibi Ergünə. Keçən ayın istehsalat nəticələrinə görə sizin dəstə yarışın qalibi olmuşdur. Hamınızı ürəkdən təbrik edirik”. Ergün, al teleqramı böyük hərflərlə yazdırıb elanlar lövhəsinə vur. Qoy hamı işinə verilən qiyməti görsün.

Baba: Oğul, bax buna varam. Adam hiss edəndə ki, onun qayğısına qalırlar, işini izləyirlər, daha səylə işləyir. Bu iş ali məktəblərimizdə çox yaxşı qurulub. Oğul, ali məktəb xalqın fəxridir. Keçən əsrdə niyə bizdə ali məktəb yox idi? Çünki mədəni-elmi inkişafımız aşağı idi. İndi isə Allaha şükür, dünyanın ən mədəni xalqları sırasına çıxmışıq. Biz sizinlə fəxr edirik.

Ədalət: Baba, ali məktəb müəllimləri göydən düşməmişlər, onlar da xalq içindən çıxmışlar. Yaxşısı da var, pisi də.

Baba: Yaxşı ki, pisi çox azdır. Mən çox dünyagörmüş adamam. İnstitutlarda hələ də savadca aşağı olan, paxıl, naqabil adamlar var. Onlar sizə də qara ləkə yaxırlar.

Ədalət: Düz buyurursunuz, əmi, hələ də ləyaqətsiz hərəkətləri ilə yoldaşlarına, kollektivə ləkə yaxan, küncdə-bucaqda dolanan adamlara rast gəlmək olur.

Baba: O gün kənd camaatı üçün oxuduğun mühazirə o qədər xoşuma gəlib ki, bəzi şeyləri yenidən səninlə məsləhətləşmək istəyirəm. Birinci sözüm vətən haqqındadır. Düz deyirsən, Vətən şirindir. Amma ana dili ana vətəndən şirindir.

Ədalət: Dil xalq varlığının birinci amilidir.

Baba: Amma Vətən də şirin olur, oğul. Mən bu həsrəti görmüşəm. Əgər vətən şirin olmasa idi, şimalın buzlaqlarından və cənubun tropik isti ölkələrindən hamı qaçıb Azərbaycana gələrdi.

İkinci sözüm papaq haqqındadır. Oğul, sən məndən çox savadlısan. Babalarımızın tarixini və ənənəsini yaxşı bilirsen. Papaq adamı soyuqdan qorumaq üçün deyil, o, kişilik rəmzidir. Kişinin papağı həmişə başında olardı. Kişi yerindən duran kimi birinci olaraq papağını başına qoymalıdır. Bax, oğul, qadın paltarlarının hamısı başdan geyilir. Kişi paltarları isə belə deyil. Bu, kişinin başqa paltarlardan daha tez papağı başına qoymasına imkan yaradır. Adam bütün əyin paltarlarını sata bilər, amma papağını yox. Kişi heç kəsin qabağında papağını çıxarmaz. O, namus, qeyrət rəmzidir. Kiminlə ki, papağını dəyişdin, o, sənin qardaşın olur.

Mənim bir dostum var. Özü də ermənidir. Düzdür, ermənilər başqa cür papaq qoyurlar. Amma mən ona öz papağımı verib, azərbaycanlıya oxşatmışam. O, papağı

Vahab otuz ildən çoxdur ki, ən şad günündə qoyur. Oğul, özün bilirsən ki, erməni nə deməkdir.

Ədalət (*Gülə-gülə*): Baba, Böyük Tibb Ensiklopediyasının XIX cildində “Erməni xəstəliyi” adlı məqalə var. Orada deyilir ki, bu nankorluq və millətçilik xəstəliyi onlarda cinsindən asılı olmayaraq, erkən yaşlarından başlayır və ölənə qədər onlar bu xəstəlikdən xilas olmur.

Baba: Yox, oğul, hər şeyin bir istisnası var. Biz türklərin qəlbinin böyüklüyü heç kəsdə ola bilməz. Doğrudur, evində qonaq olsa, deyəcək ev mənimdir. Hətta iddia edərlər ki, bütün planet bizimdir.

Ədalət: Onların iştahası o qədər böyükdür ki, deyirlər, “yan”la qurtaran hər şey bizimdir. Pxenyən (Koreyanın paytaxtı), Ventyən (Laosun paytaxtı), Amerikadakı Haiti (hay olduğu üçün), Martinika (mart sözündən) bizimdir. Karl Marks da Karlos Markosyandır.

Baba: Qadan alım, hamı eyni deyil. Bu mənim dostum əl ermənisidir. Onun özü nifaq salan erməniləri gecə-gündüz lənətləyir. Özü ilə görüşəndə özün dediklərimə inanacaqsan.

Oğul, sabah mənim Bibiyə evlənməyimin 50 ili tamam olur. Vahab deyir ki, toyunu yamsılamasan üzünə baxmaram. Xahiş edirəm, Sünbül balanı, bax bu oğlumu da götürüb bizə gəl, baban özü hər şeyi düzəldəcək. Xahiş edirəm, mütləq gəl.

Ədalət: Baş üstə, baba, mütləq gələrik. Sizi təbrik eləyəcəyik.

(Baba gedir

Ədalət: Hə, uşaqlar, durun, biz də işə gedək, görək uşaqlar nə eləyir. Sabah Baba ilə Bibinin toyunun əlli illiyinə gedəcəyik.

(Onlar gedirlər. Pərdə.)

III PƏRDƏ

Babanın həyəti. Bir tərəfdə ev görünür. Böyük tut ağacının altında yerə xalça döşənmişdir. Baba çay içə-içə keçən günləri xatırlayır...

Baba: Gör necə də sürətlə gəlib keçdi əlli il! Elə bil dünən idi. Bibi, ay bibi!

Bibi: Nə buyurursan, əmi oğlu?

Baba: Gəl yanımda otur, əmi qızı! Deyirəm, əlli il necə də tez gəlib keçdi.

Bibi: Bunu elə indi mən də içəridə düşünürdüm.

(O da çay süzür)

Baba: Sən Allah, Bibi, de görüm bu əlli ildə məndən heç incimisen? Mənim bir acı sözümü yadında saxlamısan?

Bibi: Axı gör sən kimin əmioğlususan? Mən işi niyə o dərəcəyə çatdırıram ki, mənə ağır söz desinlər.

Baba: Onda gör sən kimin əmiqızısısan ki, həmişə ərinin qulluğunda durub qayğı göstəribsən. Bibi, sən Allah, yadına gəlirmi? Biz nişanlı olanda Təbrizdə işləməyə getmişdim, vaxtından iki ay gec gəldiyimə görə mənə mahnı ilə məktub yazmışdın.

Bibi: Yadıma gəlir. “Ay ana, bu yarım niyə gəlməz oldu?” mahnısı idi. Nə olsun?

Baba: Xahiş edirəm, onu bir oxuyasan.

Bibi: Yox bir, səsimi başıma atıb oxuyaram.

Baba: Əvvələn, burada ikimizdən başqa adam yoxdur. İkinci, səndən 50 illik ömür yoldaşın xahiş edir. Üçüncü də unutma ki, mən bu gün bəyəm. Bütün istəklərim yerinə yetməlidir.

(Musiqi. Bibi astadan oxuyur).
Gedəndə demişdi baharda gəlləm,
Quşlar oxuyanda hasarda gəlləm.
Çəpərə-çəpər oldu yenə gəlmədi,
Çəpərə quşlar qondu, yenə gəlmədi.
Ay ana, mənim bu yarım nə gəlməz oldu?
Aşdı Uca dağları görünməz oldu.

Baba: Ay sənın qadan alım. Bilirəm, bu mahnını o vaxt oxuyanda anan gəlib üstünə çıxmışdı, utanmışdın.
(Qəhqəhə ilə gülür)

Bibi: Doğrudan, ay Baba, bəs bu gün qonağın olacaq, heç demirsən, nə bişirək, nə eləyək.

Baba: Bunu məndən niyə soruşursan, məgər özün bilmirsən ki, əlli il bundan əvvəl nə bişirmişdilər? Yenə həmin şeyləri bişirərsən.

Bibi: Mən nə bilim, onda oğlan evində nə bişmişdi?

Baba: Sənə də saxlamışdılar. Yaxşı plov, bozbaş. Bax, əmi qızı, bu gün hər şey əlli il bundan əvvəlki kimi olmalıdır, yoxsa küsərəm.

Bibi (Zarafatla): Hə, bəs onda mən 25 yaşlı bəyi hardan tapacağam sənin üçün?

Baba: Daha onu demə, əzizim. Əlli il su kimi axıb ömrümüzü, gəncliyimizi yuyub apardı.

Bibi: Onu demə, Baba, o günlər getməsə, bu günlər gəlməzdi. Yaxşı, heç demirsən, qonaqların kimlərdir?

Baba: Özün bilirsən ki, mən hər adamla çörək kəsmərəm, çörək kəsdiyim adamı da unutmaram. Biri cavanlıq dostum Vahab olacaq. Özü də xahiş eləyib, düz-çörəyə and verib ki, bir çalgı da təşkil eləyim.

Bibi: Yox bir, təzədən toy qurarsan. A kişi, ermənilər elə bir üz qoyublar ki, onları bir yerə çağırısan. Mən utanıram, birdən bizim cavanlar onu döyər, sonra biabir olarsan. Mən bilirəm ki, Vahan necə insandır. Qəlbi təmiz, zəhmətkeş, paxıllıq nədir bilməyən.

Baba: Qəlbinə dəymə, nə olar. Kəndimizdə iki aşıq var, Allaha şükür. Deyərəm gələr, bir-iki kəlmə oxuyar. Qoy Vahanın könlü şad olsun. Sən işində ol.

(Ədalət, Sünbül, Ergün və İzik gəlirlər)

Ədalət: Salam, baba. Arzu edirəm toyunun yüz illiyini qeyd edəsən.

(Onu təbrik edir)

Sünbül: Bibi, mən də səni təbrik edirəm.

(Onlar qucaqlaşb öpüşürlər)

Baba *(Onlara yer göstərir):* Əyləşin, mənim balalarım, xoş gəlmisiniz. Sizin hamınıza bax belə uzun ömür, mehriban ailə həyatı arzu edirəm. Mənim ömrümü uzadan bax, bu Bibidir. Bu əlli ildə ondan bir acı söz eşitməmişəm. Qabağıma beş oğul, iki qız qatıb, bircə dəfə də olsun əziyyətdən giley-güzar etməyib.

Bibi *(Sünbülə):* Qızım, baba düz deyir. Ona görə hirsələnməmişəm ki, o məni yerimdən oynatmayıb. Amma indi elələri var ki, görəni kimi vurulur, aşıb daşır, eşqi coşur, evləndəndən iki ay sonra məhkəməyə ərizə verirlər. *(Əlini Sünbülün paltarına toxunduraraq)* Qızım, nə gözəl paltarın var? Axı qadın 100 yaşında yenə qadındır. Paltarlarla, onun adama yaraşmağı ilə çox maraqlanırsınız.

Sünbül: Bibi, mən elə uşaqlıqdan sarı paltarı sevirəm. Anam deyir ki, belə rəng mənə yaxşı yaraşır. *(Gülür)*

(Sünbül Ədalət müəllimin yanında oturur)

Bibi *(Ərinə yanaşaraq):* A kişi, kaş oğlun Ayaz burada ola idi. Mən inanıram ki, belə su sonasından keçməzdi.

Baba: Fikrin nədi, ay arvad?

Bibi: Deyirəm bu qızı Ayaza alardım. Özü də adını Sarı Sünbül çağırardım! Görürsən, sarı rəng qıza necə yaraşır?

Baba: Sən həmişə paltara fikir verirsən, amma ağılına, kamalına, nəcabətinə əhəmiyyət vermirsən.

Bibi: Olmaya, Sünbül haqqında bir şey bilirsən? Mən elə bilirəm ki, bu qız çox yaxşı qızıdır.

Baba: Elə mən də onu deyirəm də, bilirsən, nə ağıllı, mərifətli qızıdır? Amma sən yapışmışan paltarın rəngindən, guya qırmızı geysə yaraşmaz? Bir bu kənddir, bir də bu qızın kamallı davranışı, özünü elə ağıllı aparır ki, hamı ona həsəd aparır.

Bibi: Onda elə bu gün qıza qəlbimi açacağam.

Baba: Necə, aşılıq bacarırsan? Sən oğlansan, qəlbini açasan?

Bibi: Nə olsun, oğlan olmasam da, oğlan anasıyam. İxtiyarım var!

Baba: Sənin oğlunu görməmiş o sənə nə deyə bilər?

Bibi: Hər halda qıza bu gün bir söz deməliyəm, yoxsa ürəyim partlar. Qıza quşum qonub. Əvvəllər buna belə müştəri gözü ilə baxmamışdım.

Baba: Çağır, yanında oturt, amma ehtiyatlı danış, çünki indiki qızlar bir az...

Bibi: Yaxşı, mənə öyrətmə.
(*Ərinin yanından durub qıza yanaşır*)

Bibi: QIZIM, xahiş edirəm, yuxarı başa keçəsən, düz mənim, bibinin yanına!

Sümbül: Yox, bibi, eyibdir, bura yaxşıdır, müəllimin yanında oturaram.

Bibi: Yox, qadan alım, düz mənim yanıma gələcəksən, bunu baba da xahiş edir. Çünki toyumuzda da sən kimi bir qız mənim solumda oturmuşdu.

Ədalət: Sümbül, sən ki bilirsən bu gün bibi ilə babanın sözündən çıxmaq olmaz.

Sümbül: Müəllim, axı kənd camaatı gələcək, onlardan ayıbdır.

Bibi: Yox, qadan alım, çox adam olmayacaq, gedək sənə vacib sözüm də var!

(Qız durub bibi ilə yuxarı başda əyləşir. Bu vaxt aşıq gəlir. Onun ardınca 6-7 nəfər də adam daxil olur. Aşıq subaydır. Qızı görən kimi ilhama gəlir).

Baba: Xoş gəldiniz, balalarım, əyləşin. Hələ çaydan qabaq, bizim aşıq bir-iki kəlmə desin, damağımız çağlasın.

Aşıq (*Oxuyur*):

*Mən aşıq su dayanar,
Sel gələr, su dayanar,
Dərdimi suya desəm,
Alışıb su da yanar.*

(Musiqi)

*Əzizim oxuyandı,
Sevgilim oxuyandı.
İstədi məni vursun,
Sinəmdə oxu yandı.*

(Aşıq qurtaran kimi onu alqışlayırlar)

Baba: Gördünüz, necə çalıb oxuyurdu. Hələ solaxaydır, solaxay olmasa, daha yaxşı çalardı.

(Hamı gülür)

İzik: Ədalət müəllim, mən o saat bunun solaxaylığına fikir vermişdim, pis çalmır.

Ədalət: Beləsini bir inşaata aparasan, görəsən necə işləyir?

Ergün: Bu, inşaatda işləyə bilməz.

Ədalət: Çox kökdür.

İzik: Bilirsiniz, müəllim, bu niyə belə kökdür? Çünki qonaq gedəndə həm sağ, həm sol əlli yeyə bilir. *(Gülüşürlər)*

(Bu vaxt qapıda Vahan görünür. Onun bir ayağı protezdir. Baba ayağa durub onu qucaqlayır. Vahan tərəddüd edir. İçəri girməyə utanır)

Baba: Gəl, ay Vahan! Əgər gəlməsəydin, heç kefim durulmazdı.

Vahan: Mənə Vahan demə, elə bilərlər erməniyəm. Adım da Vahabdır. Qardaşlar, mən erməni deyiləm, insanam! Allah üzlərini qara eləsin bəzilərinin. Dünyada erməni adını rüsvay elədilər. Axı mən insanam, 50 il yediyim çörəyi necə tapdaya bilərəm? Allah onlara lənət eləsin. Necə gəlməyəydim? Özüm xahiş eləmişəm ki, mənə əlli il bundan əvvəlki şad günlərimə qaytarasan, heç gəlmərəm?

Baba: Vallah Vahan, əgər gəlməsəydin, Bibi də, mən də küsəcəkdik.

Vahan: Elə Bibiyə də qurban olum, sənə də. Mən bura Vahab kimi gəlmişəm. *(Bibi ilə görüşür. Onu ərklə qucaqlayır)*

Vahan: Ay bacı, vallah səni görəndə elə bilirəm, bizim arvad da sağdır. Onun sağlıq qoxusunu səndən alıram.

Bibi: Allah Nvard bacıya rəhmət eləsin, nə eləmək olar? Allahın əmridir, hamımız öləcəyik.

Vahan: Yox, Bibi, özü cavan ölüb mənim belimi qırdı, heç olmasa yerində bir yadigar qalaydı!

Baba: A Vahab, elə bu gün üçün sənə “evlən” deyirdim də! Adama arvad qocalanda lazımdır.

Vahan: Düz yetmiş ildir məni tanıyırsan, amma xasiyyətimə yenə bələd olmamısan. Öz cavan Nvardımın meyidi qarşısında sənın yanında and içmişəm ki, ölənə qədər evlənməyəcəyəm. Mən elə belə yaşayıb, belə də öləcəyəm. Sizin bir bayatı var:

*Mən aşıq dərdə Kərəm,
Qoy yansın dərdə Kərəm.
Qoşaram qəm kotanın
Sürərəm, dərd əkərəm.*

(Qəhərlənir)

Baba: Axı bizim başqa bir bayatı da var:

*Mən aşiq oda gıryan,
Mən gıryan, o da gıryan.
Dedim, oddan kənar dur,
Demədim, oda gir, yan.*

Ədalət (*Tələbələrə tərəf yavaşdan*): Mənə elə gəlir ki, bu rola girib. Bunlar nə qədər vəfalı olsa da yenə erməniliyində qalır.

Aşiq: Baba, elə siz qəmgin bayatı deyişməsinə çıxacaqmışsınız, onda bəs məni bura niyə gətirmisiz?

Vahan: Oğul, müsəlmanlar deyər ki, kədər şadlıqla qardaşdır. Mən hər il sabahkı günü arvadın qəbri üstünə gedib onu ziyarət eləyirəm. Sabah **Nvard** ölən gündür. Amma əlli il bundan qabaq onunla birlikdə bax, bu Babaynan Bibinin toyuna gəlmişdik. (*Bu vaxt pərdə qalxır. Arxada əlli il bundan qabaqkı toy təsvir edilir. Gur musiqi səsləri ətrafa yayılıb. Adamlar şənlik edir. Gənc Vahan arvadı Nvardla toya gəlir.* **Səslər:** Baba, dostunu qarşıla! Gənc Baba bəy paltarında çıxıb Vahanı qucaqlayıb öpür. Nvarda ehtiram göstərir)

Vahan (*Xanəndə və çalanlara*): Ərə, bir erməni havası çal. Babanı oynadacağam!

Baba: Elə şey yoxdur, əzizim, səni mən Azərbaycan havası ilə oynadacağam.

Vahan: Yox, erməni!

Baba: Yox, Azərbaycan!

Vahan: Mən dedim erməni, qurtardı! Mən qonağam!

Baba: Mən dedim, Azərbaycan, vəssəlam! Mən də bəyəm!

Xanəndə: Bu saat, dalaşmayın. *(Musiqi. Qoşa balabanda “Sarı gəlin” havası çalınır)*

Vahan: Gördün?! *(Özü oynayır)*

Baba: Bu, bizim havadı. Sarı da bizimdir, gəlin də! Bundan əlavə, siz bizim yüzlərlə mahnımızı oxumusunuz. Bunu dünya bilir. Bütün alimlər deyir ki, əvvəllər sizin şairlər azərbaycanca yazardı. Toylarınızda bizim havalar çalınardı.

(Xanəndə oxuyur):

Qondara dikdabandır,

Neynim aman, aman, neynim aman, aman, Sarı gəlin.

Yerə qoyma amandır, neynim aman, aman!

Neynim aman, aman Sarı gəlin!

Sevəsən almayasan, ax, bu hamıdan yamandır,

Neynim aman, aman, neynim aman, aman, Sarı gəlin! (Onlar oynayır, musiqi)

Araqçının haşımı, neynim aman, aman, aman Sarı gəlin,

Hara qoyum başımı, neynim aman, aman Sarı gəlin.

*Məni sənə verməzlər, ay tökmə gözüün yaşını,
Neynim aman, aman, neynim aman, aman Sarı gəlin!*

Vahan: Gördün, həm sən deyən oldu, həm də mən deyən.

Baba: Çünki xalqlarımız min ildən bəri elə qaynayıb qarışıb ki, onların geyimi, adət-ənənəsini, musiqisini, xörəklərini – hər şeyini bir-birindən ayırmaq olmur. Bu o vaxtlar olmuşdu ki, daşnaklar hələ doğulmamışdı.

Vahan: Ərə, bu Nvard hara getdi?

Baba: Onu qız evinə – Bibigilə apardılar.

Vahan: Canın sag olsun.

(Pərdə enir. Yenə əvvəlki səhnə. Qoca Vahan guya bunları aşığa danışmış)

Vahan (Aşığa): Hə, gördün, bala biz necə günlər keçirmişik, onda hələ siz yox idiniz. İndi Baba, məni bağışla, mən gedim, arvad yadıma düşdü. *(Stolun üstündən bir alma götürür)* Bunu Nvardla bölüb yeyəcəyəm. Onun payını qəbrinin üstünə qoyacağam.

(Babanı qucaqlayıb ayrılmaq istərkən Baba keçib onun qabağında dayanır. Başı ilə çalğıcılarla “Sarı gəlin” çalmaqı xahiş edir. Musiqi, “Sarı gəlin” çalınır. Onlar asta-asta oynayırlar. Hər ikisi ağlayır. Vahab oynaya-oynaya səhnəni tərək edir. Baba uca bir yerə çıxıb gözü ilə onu ötürür. O, yerə enir, musiqi dayanır)

Baba: Gördün, Ədalət müəllim, mən sizi dəvət etdim ki, xalqlar dostluğunun nə demək olduğunu öz gözünüzlə bir daha görəsiniz. Heyif ki, qonşularımız nankor çıxdı. Bəlkə də onları bu işə təhrik etdilər.

Ədalət (*Ayağa duraraq*): Baba, mənə bu hadisə elə güclü təsir etdi ki, ömrüm boyu unutmayacağam. (*O, ayağa durur*). İcazə verin, biz gedək. (*İzik, Ergün və Sünbül dururlar*) Amma mən Vahanın Vahab olmasına inanmıram. O, rola girib. Axsamağı da yalandır. Baba, çox sadələvh olmuşuq. Mən bayaqdan fikir verirəm, siz onu öz əziziniz kimi qəbul edirsiniz. Bu, sizin öz işinizdir. Amma erməni 7 yaşında da, 70 yaşında da ermənidir.

Baba: Yox, ay bala, görmürsən, şikəst adamdır. Özü də dəqiqəbaşı ağlayır, adamın yazığı gəlir.

Ədalət: O, şikəst deyil! Göz yaşı da timsahın göz yaşıdır. Ona inanmaq olmaz.

Baba: Yox, ay bala, onu mən 70 ildən çoxdur tanıyıram. 50 ildir ki, o, ağacdən düşüb, şikəst olub.

Ədalət: Onların təbiəti elədir. Dünyanı göz yaşları ilə aldadırlar.

Baba: İndi deyirsən o, şikəst deyil? Axı o, yeriyə bilmir.

Ədalət: Mən hiss etdim ki, o, şikəst deyil. İstəyirsən, Ergün onu geri qaytarsın.

Baba: Nə deyim!

Ədalət: Ergün, tez onu bura gətir!
(*Ergün gedir*)

Baba: Nədən şübhələnmişdin ki, o, şikəst deyil?

Ədalət: Arxa tərəfdə dizdən yuxarı bir şey – bağlama da var. Hiss olunur.

Baba: Uzağa gedə bilməz. Saatda bir addım atır. Amma sən deyənlər düz olmasa, kişinin yanında biabır oldum.

Ədalət: Qorxma, qoy gətirsinlər. Mən deyən düz olacaq!

(*Ergün təngnəfəs gəlir*)

Ergün: Müəllim, tuta bilmədim, qaçdı. Özü də bizim düşərgəyə doğru getdi.

Ədalət: İzzətə zəng vur, bayıra çıxsın. Ayıq olsun!

(*Ergün zəng vurur. Ədalətin telefonu zəng çalır*)

Ədalət: Onu sürüyə-sürüyə bura gətir.

(*Bir nəfər tələbə İzzət Vahanı qapıdan itələyir, əlindəki torbanı da başına vurur*)

Tələbə: Yeri, köpək oğlu, qazana zəhər tökmək istəyirdi. Baxın!

Vahan (*Babanın ayağına düşüb*): Qadan alım, qoyma, mən yazığı öldürürlər!

Baba: Sən yazıq, bəs əlli il idi, şikəst idin?

Ədalət: İzzət, çıxarın onun şalvarını (arxasını onun). Hələ yenə şey tapılacaq.

(Erməninin şalvarını çıxarırlar. Bir bağlama var)

Ədalət: Onu açın.

(İçindən çoxlu pul və kağızlar çıxır).

Ergün: Müəllim, bu “Krunq”un məktubudur, bu “Asala”nın məktubudur, bu “Hnçaq”ın marşdır. Bu, Şaumyanın vəsiyyətidir.

Ədalət: Gördün, baba, bu hələ erməninin axsağıdır! Sənin əlli illik dostun! İnşallah, vaxt gələr, bunların hamısını beləcə ifşa edərik!

(Onlar yan tərəfə gedirdər).

Bibi: Yaxşı, müəllim, siz gedin, özüm bu qızımı gətirib ötürərəm. Bir də gecə deyil ki.

Baba (*Buradakılara*): A bala, siz də keçin yan otağa çörəkdən-zaddan yeyək.

(*Hamı yan tərəfdən çıxır. Amma aşığın gözü Sünböldədir*)

Bibi: Qızım, necədir bizim bu kişi? Xasiyyəti xoşuna gəlirmi?

Sünbül: Çox qiyamət kişidir. Elə bil mənim atamdır. Bütün xasiyyətləri oxşayır.

Bibi: Bəs yer-yurdumuz necə, xoşuna gəlirmi?

Sünbül: Bibi, Azərbaycanın bütün guşələri bizim üçün müqəddəsdir. Azərbaycan torpağının hər qarışı babalarımızın qanı ilə suvanılıb.

Bibi: Elə istərdim sən mənim qızım olasan! Vallah, baba da səni öz doğma balası kimi istəyir. Hər ikimizin arzusu budur ki.... Hə...

Sünbül (*Utana-utana*): Mənim nişanlım var, Bibi!

Bibi (*Təəssüflə*): Eh, bilirdim ki, sənin kimi gözəl, təmiz əxlaqlı bir qızı damğalamamış olmazlar. Xoşbəxt ol, mənim balam. (*Onu qucaqlayır*) Sənə baxanda öz gəncliyimi xatırlayıram.

Sünbül: Bibi, icazə verin, mən də gedim, işimiz çoxdur.

Bibi: Get, dərđin ürəyimə.

Sünbül (*Əyilib bibini öpür*): Sağ ol, bibi, arzu edirəm, oğlanlarının toyunu görəsən. Öz toyunun 100 illiyini qeyd edəsən.

(Bibi heç nə deyə bilmir. Qız gedir. Bibi mükəddər halda əyləşib. Baba gəlir).

Baba: Sənə nə olub, arvad? Bəlkə Nvard yadına düşüb?

Bibi: Yox, a kişi, ondan daha böyük zərbə aldım.

Baba: Zərbə nədir, arvad?

Bibi: Oxum daşa dəydi.

Baba: Axı sənə nə olub?

Bibi: Mən bu qıza baxanda həmişə öz gəncliyimi xatırlayırdım. Elə hesab edirdim ki, bu qız bizə gəlsə, mən dünyanın ən xoşbəxti olaram.

Baba: Hə, indi bildim, nə deyirsən, qız nə dedi? Razi olmur?

Bibi: Nişanlısı var!

Baba: Xoşbəxt olsun! Çox ağıllı qızıdır. Dur gedək!
Dur ayağa, sən Allah!

(Gedirlər. Pərdə)

IV PƏRDƏ

(Əvvəlki – birinci səhnə – düşərgə. Yan tərəfdəki lövhədən dəstənin iqtisadi əmək göstəriciləri vurulub. Ədalət Sünbül və Ergünlə işin yekunundan danışirlar. Onların əhvali-ruhiyyəsi yaxşıdır. Uzaqdan tələbələrin tikintiyə aid səsləri gəlir).

Ədalət: Hə, əzizlərim, gördüyünüz kimi, bütün planları vaxtından əvvəl yerinə yetirmişik. Baxın *(Lövhənin yanına gəlib, rəqəmləri göstərir)*. Gör necə göstəricilərə nail olmuşuq. Rayon təşkilatları, Fondun prezidenti dəstəmizin işini mükafatla və Fəxri bayraqla qeyd edib. Məktəbi vaxtından əvvəl təhvil verəcəyik. Qoy Dillər Universitetinin rəhbərliyinin bu təşəbbüsü bütün Azərbaycana yayılsın. Kim inanardı ki, belə ucqar yerdə Ulu Öndərimizin pulu ilə heç bir işçi qüvvəsi üçün əmək haqqı vermədən belə gözəl məktəb tikilər. Yəqin ki, Bakıda da işimiz yüksək qiymətləndiriləcək. Sünbül, sən ştabda qal, mən Ergünlə obyektə baş çəkim, işin yekunudur. Ola bilər ki, bu gün-sabah rektordan teleqram gələr, köçüb gedərik.

(Onlar gedir, Sünbül tək qalır. İzik gəlir. Onun əlində Füzuli divanı var)

İzik pərdənin dalında telefonla danışır.

İzik: Ə, Ənağa, elə qızdı ki, hələ beləsini görməmişiz. Adam az qalır...

Səs: Hərif olma, Hələ sənin evlənmək vaxtın deyil, hələ dünyadan, ceyranlardan kam almalısan.

İzik: Məni lap yoldan çıxarırsan.

Sünbül: İzik, Ədalət müəllim sənə bu gün düşərgədə qalmağı tapşırıb. Sən növbətçi olacaqsan.

İzik: Mənə İzik demə.

Sünbül: Mənim səninlə dalaşmağa halım yoxdur.

İzik: O günlər arxada qaldı. İndi xahiş edirəm mənə İzzət deyəsən. Bunu hamıdan xahiş edəcəyəm.

Sünbül: Yaxşı, o kitabı neynirsən?

İzzət: Doğrusu, Sünbül, ondan ayrılı bilmirəm. Əvvəlcə başa düşmürdüm. Özü də Füzuli ruhu, Füzuli düşüncəsi mənə yad idi. Amma indi:

*Aşiq oldur kim, qılır canın fəda cananına,
Meyli-dildar etməsin hər kim ki, qıymaz canına!*

Fikrin dərinliyinə baxırsan? Əslində qərb düşüncəsi ilə yaşayan adamlara belə fikir yaddır. Çünki onlar üçün sevginin ülviliyi, candan əzizliyi sərsəm fikirdir. Mən inanıram ki, yalnız ülvə məhəbbəti dərinədən duyanlar:

*Cananı üçün hər kim ki, canın sevər, cananın sevər -
deyən Füzulini anlaya bilər.*

Sağ olun, Sünbül, siz məni kapron corab kimi sanki
tərsinə çevirdiniz.

Sünbül: Demək, məqsədimizə nail olmuşuq.

İzzət: Siz tamamilə nail olmuşuz. Amma mən yox.

Sünbül: Sənin məqsədin nə idi ki?

İzzət: Sən.

Sünbül (*Tərəddüd edir, cavab vermir*):

İzzət: Niyə danışmırsan?

Sünbül: Danış deyirsən, danışım də. Hara gedirsən?
Axı növbətçisən?

İzzət (*Farağat vəziyyəti alıb ayaqlarını cütləyir*):
Gedib yoxlaya bilərsiniz, yoldaş komissar! Hər işi görüb
qurtarmışam. İndi tikintiyə gedirəm.

Sünbül: Azad! Sola dön, addımla marş!

*(İzzət addımlayıb səhnədən çıxır. Sünbül içəri keçib
kalkulyatorda nə isə hesablayır. Pəncərədən görünür.
Həyatə baba gəlir).*

Baba: Burda kim var, ay uşaq!

Sümbül (*Həyatə gəlir*): Salam, baba, necəsiz?

Baba: Çox sağ ol, qızım. Gəlib özünüzlə elə öyrətdiniz ki, indi sizsiz darıxacağım.

Sümbül: Eyb etməz (*Gülür*). İstəsəniz, sizi də apararıq.

Baba: Yox, bala, mən bu çöllərə, bu dağa, bu dərəyə çox öyrənmişəm. Bakıda avtobus, metro basabasına dözə bilmərəm. Mənimki odur ki, səhərdən axşamacan təmiz havada yavaş-yavaş işdən-zaddan görüm.

Sümbül: Öz işinizdən ki, ləzzət alırsınız, bu, ən böyük istirahətdir. Mənim atam da sizin kimi təmiz havanı, fiziki işi çox sevir. Deyir: “Mənim istirahətim işdir”.

Baba: Yəqin sənın atan yaşda məndən çox kiçik olar. Amma onunla elə qardaş olardım. Neçə müddətdir ki, burdasız. Həmişə göz qoymuşam. Ən yaxşı azərbaycanlı qızı necə olmalıdırsa, sən o cəhətlərin hamısını özündə cəmləşdirmisən. Əhsən sənın tərbiyəyə. Heyf, səndən heyf. O gün Bibi mənim ümidimi lap qırdı, bala!

(Sümbül utanıb başını aşağı salır)

Sükut

Baba: Qızım, Bibinə sözün düzünü demisən?

Sünbül (*Başı aşağı*): Bəli.

Baba: Heç zad! Mən Bibiyə dedim ki, ümidini qırma, mən Sarı Sünbülümlə bir yaxşı danışıq. Bəlkə heç...

Sünbül: Yox, baba, mən düzünü demişəm.

(Baba sanki əfsunlanır, dinməzcə başını aşağı salıb dayanır. Sükut)

Baba (*Köksünü ötürür*): Hə, qızım, eybi yoxdur, xoşbəxt olasan. Toyuna mütləq çağırırsan. Bax, sabahdan bizi unutmağa başlama ha!

Sünbül: Sabahdan niyə, baba?

Baba: Rektordan teleqram gəlib, sabah gedirsiniz.

Sünbül: Nədən bildiniz?

Baba (*Teleqramı göstərir*): Budur. Al, oxu. Yəqin ki, bu teleqramdan sonra bircə gün də qalmazsınız!

Sünbül: İxtiyarımız yoxdur, baba!

Baba (*Qəhərlənmiş halda*): Amma mənim könlümü viran etməyə... Sağ ol, bala, yola salmağa gələcəyik. (*Gedir*)

(Birdən qoca könülsüz halda geri dönür. Cibindən bir məktub çıxarır)

Baba: A qızım, az qala məktubu aparacaqdım. Al, gör, bu kimə çatacaq? Dedilər, sizin uşaqlarındı.

Sümbül tələsik məktubu alır. Açıb sürətlə oxuyur. Rəngi gah qızarır, gah ağarır. Bu, babanın gözündən yayınmur.

Baba: Qızım, məktub kimindir?

Sümbül: Çox sağ olun, baba, elə mənə çatacaqmış.

Baba: Onda özün oxu - deyərək kədərli halda getmək istəyir.

Sümbül: Baba, bircə dayanın, sizə sözüm var.

(Qoca geri qaydır)

Sümbül: Sizin əsl adınız Baba yox, Savalandır?

Baba: Bəli, niyə soruşursan?

Sümbül: Yoldaşınızın da adı Bibi yox, Şərəbanıdır?

Savalan: Sən bunları haradan bilirsen, bala?

(Qız utanaraq)

Sümbül: Deməli, sizin bir oğlunuz var, Bakıda oxuyur. Adı da Ayazdır. Bir qızı sizdən icazəsiz sevdiyi üçün ona acıqlanmışmız!

Savalan: Yaxşı da eləmişik. Bala, yerindən duran özünü ağıllı hesab eləyir. Amma biz yaşlılar heç vaxt aldanmırıq. Hər parıltı bizim gözümüzü qamaşdırmaz.

Sümbül: Bəs nədən bildiniz ki, oğlunuz səhv edib? Ona yazmışınız ki, o qızı alsan, oğlumuz deyilsən.

Savalan: A qızım, mən falçıya inanan deyiləm. Amma bu sirləri sən haradan bilirsən? Adamı lap heyran qoyursan!

Sümbül: Ayaz yazan məktubdan.

Savalan (*Heyrətlə*): Nə yazıb? Tez ol, oxu, bala, qurbanın olum!

Sümbül: Yazıb ki, ata, mən istədiyim qız bu dəstədədir. Özün bax, bəyən. Xoşuna gəlməsə, siz deyəndir.

Savalan: Deməli, o qız bu dəstədədir?

Sümbül: Bəli.

Savalan: Bəs nə vaxt gələcək?

Sümbül: Gəlmişdir.

Savalan (*İçəri qaçmaq istəyir*): Bəs hanı?

Sünbül: İçəri qaçmağa ehtiyac yoxdur. O sənin qabağındadır.

Savalan (*Sevinərək əllərini göyə qaldırıb*): Xudaya, sənə şükür! İnsanı arzusuna necə çatdırırsan! Ordubadlı qızı Zümrüd sənsən?

Sünbül: Bəli. Anam sarı paltar geydirib Sarı Sünbül deyib. Elə də qalıb.

Savalan: Onda gedim Şərəbanını muştuluqlayım.

(Sünbül əlində teleqram içəri keçir. Aşıq gəlir. O yan - bu yana boylanır)

Aşıq: Müəllim, ay müəllim, ay uşaqlar!

Sünbül (*İçəridən*): Kimdir? Kimi istəyirsiniz?

Aşıq: Ay bacı, Sünbül lazımdır.

Sünbül (*Çıxır*): Nə buyurursan, qardaş?

Aşıq: Bacı, sənə qurban olum, anam qızdırmanın içində yanır. Yaxında heç kəsi tapa bilmədim. Yalvarıram sənə, gəl ona bir iynə vur. Arvad huşunu itirir. Sənə qurban olum, anamdan başqa heç kəsə yoxdur, nə olar,

əl tut, insanı ölümdən xilas et. Hamı deyir ki, sən yaxşı iynə vurursan!

Sünbül: Ay qardaş, düşərgəni sahibsiz buraxa bilmərəm!

Aşıq: Mən burda qalaram!

Sünbül: Əvvələn, buranı sənə tapşıra bilmərəm, ikinci də sən burda qalsan, bəs mən sizin evi necə tanıyaram?

Aşıq: Elə isə ikicə dəqiqəliyə qapını bağla, iynəni vur, gəl, qurbanın olum!

Sünbül: Yaxşı, dayan, sterilizatoru, şprisi götürüm.

(O, içəridən şeyləri götürüb çıxır. Onlar gedir. Musiqi, səslər, işıq nə isə baş verəcəyini bildirir)

Ədalət Ergünlə gəlir.

Ədalət: Deməli, belə. Obyekti bütün göstəricilər üzrə “əla” qiymətlə qəbul etdilər.

Ergün: Müəllim, inşaat dəstəsinin bütün üzvləri fədakar işlədilər. Gərək onları mükafatlandırmaq.

Ədalət: Əlbəttə, Bakıya qayıdan kimi bu məsələləri də əla həll edərik. *(O içəri keçib stolun üstündəki teleqramı götürüb geri qayıdır)* Ergün, sabah Bakıya

gedirik. Qayıtmağımız haqqında teleqram gəlib. Bəs Sünbül hanı? *(Ucadan çağırır)* Sünbül!.. Bu hara gedib? Düşərgəni sahibsiz qoymaq olar? Görəsən, bu qız niyə belə məsuliyyətsizlik edir? Onu da təriflədik....

Ergün: Müəllim, Sünbül haqqında pis rəyə düşməyin. O məsuliyyətsiz deyil.

Ədalət: Bəs hara gedib? Buranı başsız qoyub gedərlər? Axı bizim burda çox şeyimiz var!

Ergün: Görünür, buralardadır, indi qayıdar.

Ədalət: Düşərgənin ətrafına bax gör!

(Özü isə içəridən papkanı gətirib sənədləri sahmanlayır, Ergün gəlir)

Ergün: Müəllim, heç yerdə yoxdur.

Ədalət: Daha göyə uçmadı ki. Onda bir Savalan əmigilə dəy. Orda olar. Çünki onlar qızı çox istəyir.

(Ergün gedir. Arxadan tələbələrin səsləri eşidilir. Onlar şadlıq edirlər. İzzət iş paltarında gəlir)

İzzət: Ədalət müəllim, gördünüz də, işimiz necə yüksək qiymətləndirildi? İşin yaxşı qiymətləndiriləndə adam elə işləmək istəyir.

Ədalət (*Sükutdan sonra*): Heyf ki, kasıbın sazı elə çörəyi qurtaranda qızır.

İzzət: Müəllim, məgər mən elə indicə yaxşı işləməyə başlamışam? Allah qoysa, yenə obyekt verərlər, onda görərsiz ki, haqlı deyilsiz.

Ədalət: Sabah gedirik.

İzzət: Hara?

Ədalət: Bakıya. (*Teleqramı göstərir*)

İzzət (*Teleqramı oxuyur*): Deməli, gedirik, bəs onda qanınız niyə qaradır?

Ədalət: Bayaقدan gəlmişəm. Sünbül buranı sahıbsız qoyub harasa gedib. Belə də məsuliyyətsizlik olar?

İzzət: Yox, müəllim, o məsuliyyətsiz qız deyil. Hara gedibsə, görünür, yenə lazımlı bir iş üçün gedib. Bu saat taparam.

(*Gedir. Ergünlə Savalan qayıdır*)

Ergün: Müəllim, Savalan əmigdə də yoxdur.

Savalan: Oğul, mən teleqramı cəmi bir saat bundan əvvəl gətirmişəm. Qız burda idi.

Ədalət: Bəs hara gedib? Balaca bir kənddə bayaqdan axtarmamış yer qoymamışıq.

Savalan: Oğul, ağıllı hərəkət etmək lazımdır. Gün batır. İndi harda olsa gələr. Darıxma.

Ədalət: Necə darıxmayım, baba, bu tələbələrin birinin başına bir iş gəlsə....

Savalan: Heç zad olmaz, oğul, təmkinli ol, həyəcanlanma.

Ergün: Müəllim, mən inanıram ki, səhv edirəm. Amma yenə bir şübhə qəlbimi didir.

Ədalət: Nə şübhə?

Ergün: Onu İzzət möhkəm sevirdi. Bəlkə...

Ədalət: Ağılnı başına yığ. Sən ki məsələdən xəbərdarsan!

Savalan: Bala, Ergün, bir də bu sözü deməyin. Mən Sünbülə özümdən də çox inanıram.

Ergün: Atalar deyib ki, mal gedər bir yana, güman gedər min yana. Axı biz gedəndə İzzət düşərgədə qalmışdı.

Ədalət: Görmədin, sonra tikintiyə gəldi?

Savalan: İndi adamlardan nə istəsən gözləmək olar. Bir adam yüz cür dona girir, maska taxır.

Ədalət: İzzət tikintiyə saat onda gəlib. O vaxta qədər növbətçi kimi işlərini görüb qurtarıb.

Savalan: Mən isə teleqramı saat bir olardı gətirəndə. Onda qız tək idi. Sonra da İzikdi - nədi elə sizin yanınızda olub. Bu sarıdan ürəyindəki şübhəni qov, oğul!

Ergün: Şübhələnən adamı öldürməzlər ki!

Ədalət: Səni öldürmürük, həqiqəti başa salırıq. Savalan əmi, qaş qaralır, necə bilirsiniz, bəlkə uşaqları töküm hər yeri axtarsınlar?

Savalan: Oğul, əslində bu yaxşı iş deyil, amma əlacımız nədir?

(İzzət gəlir)

İzzət: Müəllim, hər yeri axtardım. Hətta poçta da getdim ki, bəlkə telefonla danışmağa gedib?! Gördüm deyən olmadı.

Ədalət: Ergün, qoy qızlar keçib dincəlsin. Sən, İzzət, Sərvər, Fazil, Əkbər və Cavanşir, hərəniz beş nəfər götürüb müxtəlif istiqamətlərə gedin. Tez-tez mənə məlumat verin. Dilim-ağzım qurusun, fanar götürüb su kanallarına, ağaclıqlara, pambıq arxlarına – hər yerə

baxın. Kim hansı tərəfə gedəcək, özünüz müəyyənləşdirin. Mən rahat ola bilmərəm, saatda bir mənə məlumat verin.

(Onlar gedir. Ədalət və Savalan qalır)

Ədalət: Savalan əmi, siz də gedin, istirahət edin, yorulmusuz.

Savalan: Niyə, oğul? Mən rahat ola bilərəm? Bilirəm, adam belə halda tək qalmaq, özü ilə danışmaq istəyir. Amma mən səni tək qoymayacağam.

(Bu vaxt Şərəbanı arvad əlində fanar gəlir)

Şərəbanı: A kişi, harda qalmısan? Samovar soyudu, xörəyini iki dəfə qızdırmışam.

Savalan: Elə mənim bu saat isti xörək yeyib dəmli çay içməli vaxtımdır!

Şərəbanı: Nə olub? Gözümə bir təhər dəyirsiniz?

Savalan: Sünbül yoxa çıxıb.

Şərəbanı *(Dizlərinə çırpır):* Vay evi yıxılan canım! Uşağa nə oldu? Savalanı dar vaxtı çağırmaqda o saat dalağım sancmışdı ki, bir şey var. Dilim-ağzım qurasun, gözəl-göyçək qızdı. Başına bir xəta toxunar...

Savalan: Ağzını xeyirliyə aç, sən də! Qoy görək nə olur.

Şərəbanı: Day nə olacaq, su sonası kimi qız yoxa çıxsın, oturub sakitcə baxasız?

Savalan: Sən burda hay-küy salınca get qonşulardan soruş, gör kim görüb. Yeri, yeri!... Yeri deyirəm, yen də!

Şərəbanı: Bəs sən?

Savalan: Mən burda qalacağam.

(Şərəbanı gedir, səhnə qaranlıqlaşır. Ədalət başını alləri arasına alıb oturur. Ergün gəlir)

Ergün: Müəllim, heç yerdə yoxdur. Gəlin, Bakıya xəbər verək.

Savalan: Tələsmə, oğul. Bəlkə Allah qoysa, heç nə olmayıb, gül kimi uşağı niyə biabır edək?

Ədalət: Elə mən də bayaqdan onu fikirləşirdim ki, bəlkə rektorun evinə zəng vurub deyim. Sonra fikrimi dəyişdim ki, gecənin bu vaxtı o yazıq neyləsin?

Ergün: Rayon polis idarəsinə deyək.

Savalan: Oğul, polisdəkilər göydən düşməyib ki, onlar da sənin kimi adamdır. 30-40 nəfər bayaqdan axtarırsınız. Səbr eləyin görək.

Ədalət: Qəlbimə min cür şübhə dolur.

Savalan: Bax onda həqiqətdən uzaqlaşarsan! Hər şeyə açıq gözlə, soyuq başla yanaşmaq gərək. Ergün, oğul, axtarışı davam etdirin. Uşaqları görmürsən?

Ergün: Xeyr, biz ayrı-ayrı istiqamətlərdə axtarış aparırıq.

Ədalət: Onda tez get, qızdan xəbər gətirin, gecə yarından keçir. *(O, köynəyinin düymələrini açır)* Of, havam çatmır, ürəyim partlayacaq. Mən nə edim, Savalan əmi? Vallah, heç nədən, heç kimdən, cəzalanmağımdan qorxmuram! Sünbülə bir şey olsa, özümü öldürərəm. *(Onun gözlərindən yaş tökülür)*

Savalan: Oğul, dedim ki, təmkinli olmaq lazımdır, get otur.

(Ədalət əlləri ilə başını tutur. Savalan da bir tərəfdə əyləşib. Əllərini stolun üstündə yumruqlayıb çənəsini alinə söykəyir) Sükut...

Savalan: Oğul, bir saata bax gör saat neçədir?

Ədalət: Dördə on beş dəqiqə işləyib.

Savalan: Səhərə az qalır. (Sükut...)

(İzzət sevincək gəlir)

İzzət: Müəllim! *(Ədalət dinmir)* Ay müəllim!

Ədalət: Qadan alım, İzzət, mənə bir xeyir xəbər de!
(*Məhzun halda*) səhərə az qalıb, hələ bir xəbər yoxdur.

İzzət: Var!

(*Ədalət və Savalan cəld durub ona yanaşırlar*)

Ədalət: Qadan alım, İzzət, tez ol!

Savalan: Hə, oğul, dillən görək.

(*İzzət əlindəki qəzeti açır*)

İzzət: Müəllim, küçədən keçirdim, birdən bu bükülü qəzet ayağıma dəydi. İçində nə isə bir dəmir cingildədi. (*Qəzeti açıb sterilizatoru göstərir*) Bax, bu sterilizatoru Sünbülə mən hədiyyə vermişdim. Üstünün naxışlarına baxın, İtaliyada istehsal olunub. Açıb içinə baxdım. İçindəki şeylər məni düşündürdü. O saat sizin dilçilikdən mühazirədə dedikləriniz sözlər yadıma düşdü ki, yazıya qədər çox vaxt adamlar fikrini əşyalarla bildirmiş. Bax, bu aşıq sterilizatorun içinde idi. Məlumdur ki, aşıq iki cür olur. Saqqə və solaxay. Bu aşığa baxın, solaxaydır.

Savalan: Əhsən, oğul. İzi yaxşı tapmısan.

Ədalət: Sterilizator necə idi?

İzzət: İplə sarınmışdı.

Ədalət: Düyün var idi?

İzzət: Bəli, mən qırdım.

Ədalət (*Onu öpür*): Əhsən, İzzət, qız tapılıb.

Savalan: Deməli belə, solaxay aşıq! O dələduzun işidir.

Ədalət: Bəs niyə içəri girmədin?

İzzət: Uşaqlar evi dörd tərəfdən mühasirəyə alıb. Evə girməkdən ötrü sizdən icazə almağa gəldim.

Ədalət: Necə icazə? Elə mən özüm də gedərəm.

Savalan: Yox, oğul, olmaz! Sən burda qal! Sənin getməyin düz deyil.

(Onlar gedir, xoruzlar banlayır)

Savalan: Gördün, oğul, mən dedim ki, səbirli olmaq lazımdır. Deməli, qızı nadürüst qaçırıb.

Ədalət: Yox, Sünbül heç yerə getməz, onu qaçıra bilməzdilər.

Savalan: Onu aldadıb aparıblar.

Ədalət (Fikirli): Düz deyirsiniz. Əgər onu çağırırsa idilər, onda özü ilə sterilizator götürməyə nə ehtiyac ola bilərdi?

Savalan: Yəqin xəstəmiz var, - deyə qıza yalvarıb, qız özü gedib. Sonra qapını bağlayıb salıb içəri. Vəssəlam!

Ədalət: Savalan baba, qoy qız sağ-salamat gəlib çıxsın! O solaxay aşığın sazını onun gözünə soxmasam...

Savalan: Yenə ehtiyat lazımdır, oğul. Tələsmə, kəndlimdir deyə müdafiə etmirəm, amma təmkinli olmaq gərək.

Ədalət: Artıq işıqlanır, görəsən, uşaqlar nə elədilər?

(İzzət, Ergün, Sünbül və başqaları gəlir. İzzətin üstü cırılıb, burnu isə qanamışdır. Müəllimi görcək üst-başını düzəldir)

Ədalət (Hər ikisini qucaqlayır): Elə bil ürəyim yerinə gəldi. Mənim üçün indi iki günəş doğdu. İzzət, bu nə görkəmdir?

İzzət: Keçər, müəllim. Həyətə özüm tək girdim ki, çox olsaq, başqa mənə verərlər. Aşıq özü yatmışdı. Balkonu, həyəti dolandım, heç nə tapa bilmədim. Paltar ipini kəsib onun sol qolunu çarpayıya sarıdım. Bilirdim ki, sağ qolu ilə bir şey edə bilməz. Yenə oyanmadı. Qapılar bağlı idi. Ona görə də özünü oymalı oldum. Əvvəlcə

məni hədələyib evinə girdiyim üçün öldürməklə, polisə verməklə qorxutdu. Ona bildirdim ki, mən qızın nişanlısıyam, özü də eviniz mühasirə edilib. Xahiş etdi ki, qollarımı aç, qızı verim, apar. Qollarını açan kimi düşdü üstümə, bir az bir-birimizə döşədik. Sonra onu sürüyə-sürüyə aparıb məcbur etdim, qapını açdı. Yazıq komissar bir küncdə oturmuşdu.

Ədalət: Sünbül, indi sən de görüm, bu nə işdir?

Sünbül: Çox sadə oldu, müəllim, mən düşərgədə idim. O yaramaz gəldi ki, anam qızdırmadan yanır... (*Sükut*) Təqsirim böyükdür, düşərgəni sahibsiz qoymamalı idim.

Ədalət: Yaxşı, sonra?

Sünbül: Mən onlara gedən kimi qapıları bağladı ki, bu həyət, ev-eşik, hamısı sənindir. Mən onun məqsədini bilən kimi elə rola girdim ki, özü də məəttəl qaldı.

Ədalət: Necə rol?

Sünbül: Dedim, əzizim, o gün Savalan babagildə sən də mənim xoşuma gəlmişdin. Amma bir-iki gün gözlə, dəstəmiz köçüb Bakıya getsin. Sonra sən burda, mən burda, toyumuzu edək. Sən mənim, mən sənin. İlandı...

Ədalət: Nə tez?

Sünbül: Dedi, and iç, mən də and içdim.

Ədalət: Nəyə and içdin?

Sünbül: Ona olan sədaqətimə!

Ədalət: Deməli, olmayan şeyə and içmişən.

(Savalan Ədalətə yanaşıb)

Savalan: Gözün aydın, oğul!

Ədalət: Çox sağ ol, Savalan əmi. Elə bil yenicə anadan oldum. Hər şey yaxşıdır. İzzət, sənin haqqında deməyə söz tapmıram. Allah qoysa, Bakıda hər şeyi danışacağam. Uşaqlara xəbər verin, hazırlaşsınlar. Bakıya qələbə ilə qayıdırıq.

Hamı şadlıq edir.

Savalan: Gedin, balalarım, bəxtiyar olun.

(Sonra Ədalət müəllimin qulağına pıçıldayır. Ədalət də Sünbülü təbrik edir və Savalanı qucaqlayıb öpür)

(Hamı şənlik edir. Pərdə)

O QIZI HƏR GÜN GÖRÜRSƏN

- Qurbətov** – polis rəisi, 30-33 yaşında kapitan
- Almara** – rayon prokuroru, 30 yaşında qadın
- Balağa** – kommunal şöbəsinin anbardarı,
Almaranın əri
- İbadov** – RİH başçısı, 50-55 yaşında
- Tünzalə** – RİH başçısının katibəsi, 18 yaşında
- Mustafa** – RKMS müdiri, 55 yaşında
- Sərdar** – polis rəisinin müavini, 35-40 yaşında
leytenant
- Türkan** – polis starşinası
- Professor** – 65-70 yaşında (hüquq alimi)
- Lətifə** – polis idarəsində katibə, həm də
quldurbaşı, 28-30 yaşlarında
- Bəhlul** – Lətifənin dəstəsinin üzvü, 30 yaşında
- Gülövşə** – Lətifənin dəstəsinin üzvü, 25 yaşında

Dərgahqulu – yeniyetmələr, Lətifənin əlaltıları

I zərərdidə – qoca bir kişi, Vəfadar

II zərərdidə – qoca qadın, Vəcihə

III zərərdidə – 18-20 yaşında, İlqarın nişanlısı,
Səxavət

İlqar – rayon icra hakiminin katibi,
27 yaşında

Üneyzət – Almaranın anası, 50 yaşında

I PƏRDƏ

Küçə təsvir olunur. Bir tərəfdən polis kapitanı Araz Qurbətov, o biri tərəfdən ağsaçlı bir alim əlində əsa, gözündə gözlük çıxır. Onlar görüşürlər.

Qurbətov: Salam, pofessor, keyfiniz necədir?

Professor: Paho, xoş gördük, oğlum, sənin keyfin necədir? Oğlum, heç gözümə dəymirsən, mən səni aspiranturaya gətirmək istəyirdim. Sən çox ümid verən oğlansan.

Qurbətov: Çox sağ olun, professor, etimadınıza görə minnətdaram.

Professor: Bəs elmi işdə çalışmaq istəmirdin?

Qurbətov: Professor, mən indi hələ həyat universitetinin tələbəsiyəm. Universitetdə sizdən eşitdiyim hər bir cümlə işdə, həyatda qarşıma çıxır. O qədər maraqlı, o qədər ciddi işlərə rast gəlirəm ki, bunların hamısı bir elmi iş bərabərdir.

Professor: Gərək ki, sən rayonda polis idarəsinə təyinat almışdın.

Qurbətov: Elədir, yenə həmin yerdəyəm, ancaq bir qədər... *(Təvazökarlıq edib vəzifəsini demir)*

Professor: Utanmağından görünür vəzifəni böyüdüblər.

Qurbətov: Bəli, rayon polis şöbəsinin rəisiyəm.

Professor: Onda səni təbrik edirəm. Amma nəsihətlərimi həmişə qulağında sırğa kimi saxla ha!

Qurbətov: Həmin nəsihətləri həyat özü də hər gün qulağımıza diqtə edir.

Professor: İndi özün hüquq sisteminin nə qədər çətin, nə qədər şərəfli olduğunu öz gözünlə görə bilirsənmi?

Qurbətov: Doğrudur, professor, bu iş şərəfi qədər də çətinidir. Bəzən elə hadisələrə rast gəlirsən ki, nə qədər təcrübəli olsan da....

Professor: Onda gəl, bir az işlərindən danış görüm necə işləyirsən, cinayətləri necə aşkar edirsən.

(Onlar səhnənin arxasına keçir. Bu vaxt Lətifə adi geyimdə daxil olur. O həyəcanlıdır. Ətrafa baxır).

Lətifə: İndi gəlib buradan keçəcəkdir. Gərək bu gün məqsədimə çatam.

(Bir azdan sonra İbadov əlində portfel tələsik keçirkən Lətifə onun qabağını kəsir).

Lətifə: Aha, salaməleyküm, xaloğlu, keyfiniz, uşaqlar, xalagəlini necədir?

İbadov: (*Kəmetina*) Salam, siz necəsiniz? Burda niyə durmusan?

Lətifə: Elə sənin bizimlə maraqlanmamağına görə burda dayanmışam, səni gözləyirəm.

İbadov: Bəs işə niyə getməmişən?

Lətifə: İşləmirəm.

İbadov: Bəs nə ilə dolanırsınız?

Lətifə: Sənin kimi qohumu olan necə dolanar, böyük bir rayonun başçısısan, hələ məni işə düzəltməməyin bir yana, elə şey də soruşursan? (*O ağlamsınır*)

İbadov: Yaxşı, de görüm, nə işində işləyə bilərsən?

Lətifə: Hər yerdə.

İbadov: Yox, hər yerdə səni işə düzəltmək olmaz. Bax gör harada iş var, gəl mən tapşırım, düzəltsinlər.

Lətifə: Sənə bir yer deyim. Qurban olum, xaloğlu, ora düzəlt, ömür boyu sənə duaçı olaram.

İbadov: Hara?

Lətifə: Sizin rayon polis idarəsində katibə yeri boşdur. O katibə qız ərə gedib, indi adam axtarırlar.

İbadov: (*kənara*) Yaxşı olar, elə oradakı şeyləri də mənə xəbər verər, mənim haqqımda bir şey olsa, tez mənə çatdırar. (*Lətifəyə*) Yaxşı. Zəng eləyəyəm, mütləq düzəldərlər. Amma özün bilirsən də.

Lətifə: Qorxma, bilirəm. Çox sağ ol!

(İbadov gedir. Qabaqdan bir pərdə qalxır. Səhnə genişlənir. Lətifə bir tərəfə çəkilərək çantasından qəzetə bükülmüş bir köhnə əba kimi cırıq paltarı geyinir, üstündən bir şal bağlayıb özünü dilənçi kökünə salır. Ətrafa boylanıb gözləyir. Bir azdan sonra Gülövşə, Dərgahqulu və Bəhlul gəlirlər).

Lətifə: (*amiranə*) Yaxşı ki, gəldiniz! Dərgahqulu, de görüm, dünən verdiyim bağlamanı neynədin?

Dərgahqulu: Qaranlıq düşəndə aparıb Biləcəridə dediyin qəbristanda basdırdım.

Lətifə: Heç kəs görmədi ki?

Dərgahqulu: Yox, qorxma, mən onu əlimdə uşaq ölüsü kimi tutmuşdum.

Lətifə: Hə, Bəhlul, indi iş sənindi. Sən axşamçağı ölü maşını da götür. Gülövşə ilə o şeyləri qəbristandan

çıxar gətir şəhərə, iki günə qədər hamısı satılmalıdır. Bildinizmi? Yoxsa polis başa düşüb əlinizdə tutar.

Bəhlul: Elə biz də ondan qorxuruq.

Lətifə: Bəs mən niyə qorxmuram? Siz ona görə tez girə keçirsiniz ki, qorxaqsınız. Bəs mən nə vaxta qədər əynimə dilənçi paltarı geyib sizə çörək qazanacağam? Bax, bundan sonra işin hamısını özünüz görməlisiniz. Mən daha dilənçi geyimində camaat arasına çıxmaq fikrində deyiləm. Sabahdan polis idarəsində işə düzələcəyəm. Bu, hamımız üçün xeyirdir. Ancaq yenə tədbirinizi özüm tökəcəyəm. Gülövşə, axır vaxtlar sən də səsin çıxırsan. Bu qədər evləri dolanıb paltar yuyursan, heç bir girli yer tapa bilmirsən!

Gülövşə: (*kənara*) Necə əvvəllər bir parça çörəyimi halalca yeyirdim? Bu həyasızın toruna düşəndən vicdan əzabından başqa bir şey görmürəm. Axı paltaryuyandır deyə, məni hər evdə yaxşı qəbul edirlər. Necə mən qabağıma qoyulan çörəyi yerə çırpıb gedim o evi oğurlatdım. (*Sonra Lətifəyə*) Doğrudan, Lətifə, heç bir varlı evə rast gəlmirəm. Amma verdiyin saati, boyunbağını satmışam.

Lətifə: Bəhlul, bəs Balağa ilə Dərgahqulunun yardığı evin şeylərini necə, yerbəyer elədinizmi?

Bəhlul: Hamısı öz qaydasındadır. Amma Lətifə, heç yaxşı iş görməmişik. Gecə həmin qız ki, barmağından üzük çıxarmışdıq ha, o icra katibi İlqarın nişanlısı imiş.

Lətifə: Ədə, kölgəndən qorxub özündən söz düzəltmə, haradan bildin?

Dərgahqulu: Lətifə, Bəhlul düz deyir. Mən də üzüyün iç tərəfində İlqarın adını oxudum.

Lətifə: - Yalan demə, ədə! De görüm, nə yazılmışdı?

Dərgahqulu: Niyə yalan deyirəm?

Lətifə: Qorxaqlıqdan. Elə bilirsən şəhərdə bir İlqar var, o da sənin gözünün odunu alandı?

Dərgahqulu: Yox, İlqar, bir deyil. Amma nişanlısının adı Səxavət olan İlqar birdir ki, o da icra hakimiyyətinin katibidir.

Lətifə: Onda bəri ver, özüm satım.

(Bu vaxt PPX əməkdaşları gəlirlər. Hər ikisinin əlində fotoaparət vardır. Onlar Lətifə və onun yoldaşlarının şəklini kənardan çəkirlər. Sonra üzə çıxırlar)

Lətifə: Gəldilər, əkilin. *(Yoldaşları gedir, Lətifə qalır)*

Türkan: Sən yenə də mi buradasan?

Lətifə: Ay qardaş, vallah, mən bura birinci dəfə gəlmişəm.

Türkan: Axı siz bu görkəmdə camaata vicdan əzabı verirsiniz.

Lətifə: Niyə, ay qardaş, o sözü demə. Cəməhhətimiz sağ olsun, beş-üç şahı verirlər dolanırıq.

Türkan: Yaxşı, de görək, sən falçısan, yoxsa yolçu?

Lətifə: Polis qardaş, bax hər şeydən bacarıram tək çörəkpuşu çıxsin. (*İrişir*)

Türkan: Bu yolla çörəkpuşu çıxarmaq biabırçılıqdır. Hamı işləyir, çörəkpuşu qazanır, siz də onlardan qəpik-quruş diləyirsiniz. Hamı qazanır, geyinir, siz isə bu köhnə cırıq paltarda hamıya əl uzadırsınız. Açıq deyim, siz bizim xalqımıza ləkəsiniz.

Lətifə: (*kənara*) Ay yazıq, xəbərin yoxdur ki, səni paltarnan basdıraram. (*Türkana*) Day neynim, ay qardaş hamı gözəl, yaraşlıq olmaz ki? Yaxşı, daha bir də mənə burda, vərşə bu paltarda görməzsən.

Türkan: İnanımmı?

Lətifə: Bəli.

Türkan: Bax ha! (*Aparatı göstərir*)

PƏRDƏ

II PƏRDƏ

Polis rəisinin kabineti.

Təzə işə qəbul edilmiş Lətifə sevincəkdir. O, stolun üstündəki təqvimi cırır, kağızları düzəldir; bir sözlə, kabineti sahmana salır.

Lətifə: İndi o starşınadı-nədi, dayansın qabağında görün nə edəcək. Əşi, qoymurdu nəfəs ala. Bir şey satan kimi, cənabi Cəbrail kimi nazil olurdu başımızın üstündə. Mənə də Lətifə deyərlər ha. İndi mən tənзимedicі ştabımı düz polis idarəsinə keçirmişəm, burdan da dəstəmə rəhbərlik edəcəyəm. Görüm indi sən Lətifənin dəstəsinin gözünü necə püfləyəcəksən. Həm rəisin, həm də müavinin gözünə özümü elə soxacağam ki, bəlkə bəzi kiçik məsələlərin həllini də mənə tapşırıdılar. Ancaq çox ehtiyatlı olmaq lazımdır. Kimin nəyi xoşladığını bilmək gərək. Aha, zannaç gəlir.

(O yenə işini davam etdirir. Sərdar gəlir)

Sərdar: Salam, qızlar, yoldaş Qurbətov gəlməyib?

Lətifə: Yox, yoldaş leytenant, bəlkə bir az gecikdi.

Sərdar: Sənə demədi ki, harada olacaq?

Lətifə: Sizə - leytenant Hümətova deməyəndə mənə - hələ təzə işə girmiş bir qıza haradan deyər? *(İrişir)*

Sərdar: Yaxşı, bəs mənim familiyamı haradan bilirsən?

Lətifə: Mən hamı ilə maraqlanıram. Baxmayaraq ki, mənimlə heç kəs maraqlanmır.

(Sərdar qrafindən su töküb içmək istərkən Lətifə mane olur).

Lətifə: Yox, yoldaş leytenant, dayanın, o su dünəndən qalır. Bu saat təzəsini gətirim. *(Qrafin əlində)* Siz indi evdə çay içmisiniz, bəs səhər tezdən su niyə içirsiniz?

Sərdar: Elə iş orasındadır ki, çay içməmişəm.

Lətifə: Görünür, tələsmisiniz, arvadın sözünə baxmamısınız.

Sərdar: *(qıza bir müştəri gözü ilə nəzər salıb)* Kaş arvad ola idi, niyə sözünə baxmırdım?

(Lətifə gülə-gülə su gətirməyə gedir. Sərdar tək qalır. Öz-özünə danışır)

Yeganə qızıdır ki, mənə özü yaxınlaşır. Bir neçə gündür buraya gələnə az qala adamın qəlbini ələ alır. Bəlkə də mənim indiyə qədər evlənə bilməməyimin, mənə bir qızın yaxın gəlməməyinin səbəbi mənim ifrat rəsmiyyətim olmuşdur. Doğrudan da, mən indiyə qədər

hamı ilə quru, rəsmi münasibətdə olmuşam. Bu günlərə qədər mən elə bilirdim ki, gərək kişi evə girəndə arvad kiçik polis işçisi kimi adama çəst verib, farağat komandasında dayana və gördüyü işlər haqqında məlumat verə. İndi görürəm ki, polis işçisinin də ürəyindən sevgi hisləri keçə bilər. Bütün bunlara səbəb mənim yetimçiliklə böyüməyim, qohum-qardaş görməməyim səbəb olmuşdur.

(Dərindən bir ah çəkərək keçmişləri yadına salır)

...İcra başçısının göstərişi ilə atamı həbs etdilər, daha onu görmədim. Sonra anamı da itirib bir neçə il uşaq evinə düşmüşəm. 3 yaşından özgə himayəsi, dayə qayğısı... sonra polis məktəbi... nəhayət...

(Lətifə gəlir, sözüyarımçıq qalır)

Lətifə: Buyurun, təzə, sərin su.

Sərdar: *(İçir)* Çox sağ ol. Ömrün su kimi uzun olsun.

Lətifə: *(İkimənəli)* Belə ömür su kimi uzun oldu, nə olacaq?

Sərdar: Niyə bəxtinizdən gileylənirsiniz?

Lətifə: Eh, birini bilirsiniz, birini yox. Yetim adamın günü necə olsa yenə məyusluqdur.

Sərdar: *(Kənara)* Deyəsən, bu da mənim kimi təklikdən gileylənir. Əgər Soltan bəy demişkən, sən dul, mən dul eləyəsən?... Yox, hələ tezdir. *(Sonra Lətifəyə)* Eybi yoxdur, hər şey düzələr.

(Bu vaxt Qurbətov əlində portfel gəlir).

Qurbətov: Sabahınız xeyir, mən bir az gecikmişəm. Çünki Baş İdarə ilə foto-reyd keçirmişdik. Həmin şəkilləri çıxarmaq lazım idi.

(Keçib əyləşir. Lətifə çıxır).

Sərdar: *(O da rəisin yanında əyləşərək qovluğa işarə ilə)* Yoldaş kapitan, dediklərinizi qurtardım. O ev yarılmasının da ibtidai istintaqı qurtarmaq üzrədir.

Qurbətov: Yaxşı, evi oğurlanan qadın özü necədir?

Sərdar: Deyirlər, onun məsələsi lap uzundur.

Qurbətov: Necə yəni deyirlər, bəs sən özün o arvadla görüşməmişən?

Sərdar: *(Özünü yığışdırır)* Yox, yoldaş kapitan, o mənada demirəm. Mən görüşməyinə o qadınla dəfələrlə görüşmüşəm, ifadəsini də götürmüşəm. O mənada uzundur deyirəm ki, aparılan şeylər onun oğlunun nişan hədiyyələri imiş. Tezliklə oğluna nişan qoymaq istəyirmiş ki, müharibə başlanmış, rayon işğal olunmuş, qarının yeganə oğlu orduya getmiş və şəhid olmuşdur. Mən

qonşularla görüşərkən onlar dedilər ki, guya yazıq arvad hər gün həmin bağlamanı qabağına qoyub ağlar, düşməne qarşı tökərmiş. Doğrudan da, yoldaş kapitan, əgər şeylər tapılmasa, arvad dəli olacaq.

Qurbətov: Mən də mütləq o qadınla görüşəcəyəm. Nə cür olursa-olsun, şeylər tapılmalı, müqəssir amansızcasına cəzalanmalıdır. Əgər bir varlı adamın evini oğurlamış olsa idilər, buna varlanmaq məqsədi ilə edilmiş oğurluq adı vermək olardı. Axı bu qoca arvadın heç nəyi və heç kəsi yoxdur. Bunu aparən şəxs gör nə qədər alçaq və rəzil adamdır ki, bir gəncin miras şeylərini oğurlamaqla qoca bir qadının ürəyini daha da yaralamışdır. Yoldaş leytenant, mən sizdən xahiş edirəm, gecə yatmamalı da olsanız, müqəssiri tapmalısınız. Mən özüm də sizə kömək edə bilərəm. Dünən bir nəfər qadını mən özüm çağırıb danışdırmışam. Əvvələn, o çox müəmmalı danışır, ikinci də deyir ki, artıq yazıq qarıda dəlilik əlamətləri təzahür edir.

Sərdar: Yoldaş kapitan, sözlərinizin hamısına mən şərikəm. Amma mən sizdən çox xahiş edirəm ki, həmin istintaqı başqası davam etdirdsin.

Qurbətov: (*hiddətlə*) Necə yəni başqası? Mən sənə etibar etmişəm. Sənin təcrübən də hamıdan çoxdur. Sən aparacaqsan. Vəssəlam!

Sərdar: Mən yenə xahiş edirəm!

Qurbətov: Axı niyə?

Sərdar: Çünki qorxuram.

Qurbətov: Nədən? DİO işçisi qanundan başqa heç nədən qorxmur. Bilirsənmi?

Sərdar: Müdafiəsiz qalacağımdan.

Qurbətov: Bu nə sözdür? Sənə kim hücum edir?

Sərdar: Əgər hücum edən olarsa?

Qurbətov: Onda mən özüm sənə müdafiəçin.

Sərdar: Bəlkə sizin də gücünüz çatmadı.

Qurbətov: Onda mən hər şeydən güclü qanunlarımıza və prezidentin nüfuzuna arxalanacağam.

Sərdar: Söz verirsiniz?

Qurbətov: Bəli, tez ol, de görüm! *(O əsəbiləşir)*

Sərdar: Yoldaş rəis, yaxşısı budur ki... *(O tərəddüd edir)*

Qurbətov: Mən əmr edirəm.

Sərdar: *(Ehtiyatla)* İcazə ver qapını bağlayım, sonra.

Qurbətov: *(Təəccüblə)* Bunun mətləbə dəxli varmı?

Sərdar: Bəli. (*Sərdar qapını bağlayıb astadan, həm də ehtiyatla*) Yoldaş Qurbətov, doğrusu bilmirəm, bu işlərin axırı necə olacaq. Hələlik sizdən də xahiş edirəm bu məsələ məxfi qalsın, görək axırı nə olur.

Qurbətov: (*Nigarançılığı artmış halda*) Sən Allah, tez ol, de görüm nə olub? Adamın bağrını yarırsan.

Sərdar: (*Ehtiyatla ətrafa baxıb*) Bilirsiniz də, rayon mənzil şöbəindən bizə şikayət gələn kimi mənzil şöbəsinin müdiri Mustafa mənə münasibətini dəyişib əməlli-başlı yaltaqlığa keçmişdi. Neçə il idi, mən evə lazım olan bəzi şeyləri ondan ala bilmirdim. Amma bu məsələdən sonra özü məni küçədə tutub mənzil şöbəsinin anbarına apardı ki, nə istəyirsən seç, elektrik sayğacı, su kranı. Sonra da gəlib evinizi təmir edəcəklər. Doğrusu, biz anbara getmək istəyəndə anbardar Balağa mane olmaq istədi. Heç nədən xəbəri olmayan müdir ona gözünü ağardan kimi o bizi içəri buraxdı. Mustafa özü qabağa düşüb hər şeyi əli ilə göstərirdi. Birdən bir taxta sandıqçaya yaxınlaşıb təpiyi ilə onu yıxdı. Orada başqa şeylərlə yanaşı bir bağlama da var idi. Mustafa o saat: “bu nədir?” - deyə anbardardan soruşdu. Anbardar isə: “köhnə paltardır” - deyə guya əhəmiyyətsiz bir şey kimi onu tez əlinə götürdü. Sonra biz çıxıb getdik. İki saat keçəndən sonra mən sayğacı götürmək bəhanəsi ilə yenidən anbara gedəndə içindəki şeylər götürülmüş boş dəsmal siləcək etdiklərini gördüm. Bir yerdə ehtiyatlı tərpəndim ki, anbardar görmədən həmin dəsmal götürdüm.

Qurbətov: Dəsmalı niyə götürdün?

Sərdar: Çünki qadın deyən bütün əlamətlər həmin dəsmalda var idi.

Qurbətov: İndi o dəsmal haradadır?

Sərdar: Bax, seyfin alt gözündə qəzetə bükülü qoymuşam. *(Durub seyfi açır və dəsmalı rəisin qabağına qoyur)*

Rəisi fikir götürür. O sanki donmuşdur. Nəhayət, dillənir.

Qurbətov: Yaxşı, nə bildin ki, bu həmin dəsmaldır?

Sərdar: Arvadın özünə göstərdim, yazıq arvad dəsmalı görəndən kimi özündən getdi. Sonra qonşu qadına dedim ki, guya dərəyə atmışdılar, tapmışam.

Qurbətov: Yaxşı, sən bilən niyə ora qoyublar?

Sərdar: Çünki müstətiqin ayağı rayon mənzil şöbəsinin anbarına düşməz və heç kəs də güman etməz ki, oğurluq şey anbarda gizlənir.

Qurbətov: Yaxşı, səncə, bunu Balağa özü eləyər? Axı o, prokurorun əridir.

Sərdar: Ya özüdür, ya da xəbəri var, kim götürüb. Elə buna görə mən qorxurdum. Bilirdim ki, ona diş

batırmaq olmayacaq, axırda özüm pis vəziyyətdə qalacağam.

Qurbətov: Elə şey yoxdur! Kim olursa-olsun! Qanun hamı üçün yazılıb. İndi mətləbə keçək. Bəs sən şeylərin hara getdiyi ilə maraqlanmadın?

Sərdar: Oğru özü tapılandan sonra şeyləri tapmaq asandır.

Qurbətov: Onda qoy bunların hamısı burada qalsın. Mən Almara xanımla danışaram. Görək necə olur. *(O durub qovluğu və dəsmalı seyfə qoyur, bağlayır)* Hər necə olsa, onun əridir.

Sərdar: Yoldaş kapitan, axı Almara xanım rayon prokurorudur. Necə olsa, siz demişkən, o da onun əridir.

Qurbətov: Müqəssir kim olursa-olsun, iki gözünün biri də olsa, ona aman verilməməlidir. Əgər başqa cinayətlər də etmiş olsa mən özüm onu prokuror Almaradan xəbərsiz həbs edəcəyəm. *(Bir az sakitləşir)* Almara xanım da elə rəzil adamla eyni familiyanı daşımaq istəməz.

Sərdar: Yoldaş kapitan, əsəbiləşməyin, mən də sizin fikrinizlə şərikəm. Ancaq hələlik səbirlı olmaq lazımdır.

Qurbətov: *(Əyləşir)* Sərdar, sən bu barədə heç yerdə bir söz deməmişən ki?

Sərdar: Harada?

Qurbətov: Məsələn, mənzil şöbəsinin anbarında.

Sərdar: Yox, heç nə demədim. (*Ayağa qalxır*) Onda icazə verin, mən gedim.

Qurbətov: Yox, heç yerə getmə. Hələ mən dünən tamamilə başqa bir şeyin şahidi olmuşam. İşdən sonra adi geyimdə əlimdə qovluq yeni tikilməkdə olan bir xüsusi evin yanından gedirdim. Ara yerdə qarğış sahibi oldum. Ayaq saxlayıb evə baxırdım ki, birdən ev sahibəsi arxa tərəfdən iki əlini qoşalayıb: “Kül başına, deyəsən buna az düşüb. Vallah, dədən qəbirdən çıxsa da, bir qəpik də vermərəm. Lap icazə verən adamın özünü görəndən sonra yüz sənin kimisi gəlsə də qorxum yoxdur” - dedi. Doğrudur, mən təhqir edilirdim. Ancaq özümü eşitməməzliyə vurdu. Yaxşı ki, forma əynimdə deyildi. Onda paqonların şərəfi naminə mən cavab verməli idim. İndi kim icazə verə bilər?

Sərdar: Əlbəttə ki, rayon icra başçısı. Rayonda bir qarış torpaq qalmadı. Hamısı satılıb.

Qurbətov: Mən də bu fikirdəyəm. Bu məsələ ilə bütün təşkilatlar məşğul olmalıdır. Milli müstəqilliyimiz və milli dövlətçiliyimiz naminə rayonun rəhbər təşkilatlarına soxulmuş ac qurdlar üzə çıxarılıb xalqın gözü qarşısında cəzalanmalıdır. Mən inanıram ki, həqiqət qalib gələcək. İndi hamımız əlbir olub rayonumuzun, xalqımız mənafeyi naminə mübarizəyə girişək! Hansı

böyük vəzifədə olursa-olsun, cinayətkar birgə hücumun qarşısında dayana bilməyəcək!

PƏRDƏ

III PƏRDƏ

RİH başçısının kabineti. Təkcə katibə oturmuşdur. Bu vaxt Mustafa əlində bir qovluq içəri girir. O, həyəcanlıdır, adəti üzrə hər şeyə şübhə ilə yanaşır.

Mustafa: Salam, katibə xanım, yoldaş sədr yoxdur?

Tünzalə: Yox. İndi zəng elədi ki, vacib iş var, gec gələcək, qəbulu da olmayacaq.

Mustafa: Sən Allah, zəng eləmişdi?

Tünzalə: Bəli.

Mustafa: Yəni doğru deyirsən, işi var, gec gələcək?
(*Oturur*)

Tünzalə: Nə üçün mən yalan deməliyəm?

Mustafa: Sən Allah, de görüm, bu gün ayın neçəsidir?

Tünzala: Sən Allah, inan ki, bu gün ayın iyirmi üçüdür.

Mustafa: (*kənara*) Görəsən, işlər necə olacaq? Bu zalım oğlu da müdafiə eləməsə, batdıq. Yəni onun özünü

də müdafiə eləyən lazımdır. O, köhnə maarif müdirini nahaqca işdən çıxarıb özünü biabır elədi. Hesablama Palatası Komitəsi işləri yoxlayıb qurtarıb. Prokurorluq və polis yaxşıca dərslərini verəcəklər... Əgər deyim ki, mənə o təhrik edirdi, bilmirəm, namərdlik olacaq, yoxsa yox! *(Sonra üzünü Tünzaləyə tutub)* Sən Quran, de görüm, saat neçədir?

Tünzalə: Siz niyə elə güman edirsiniz ki, saatın neçəliyində də sizi aldada bilərlər?

Mustafa: Eh, bilirsən, xanım qız, indi zəmanə dəyişib, adamlara çox da inanmaq olmur. Adamı hər şeydə aldadırlar.

Tünzalə: Yəni o qədər dəqiqsiniz?

Mustafa: Əlbəttə, yoxsa hər sözə inansan, yerində otura bilməzsən. Bax, yaxşı, xanım, siz deyən kimi ki, sədr gec gələcək, əgər mən çıxıb getsə idim, nə bilim, bəlkə mən gedən kimi gələrdi. Amma oturub gördüm ki, sözün doğru imiş. Ona görə də gərək hər sözü sübuta çatdırıb sonra inanasan. İndi inandım ki, gec gələcək, gedim, bir azdan sonra gələrəm. *(Gedir)*

(Telefon zəng vurur. Tünzalə götürür)

Tünzalə: Alo, bəli, İcradır. Xeyir, bir azdan sonra gələcək. Deyə bilmərəm niyə. Gəlsə, nə deyim?... Lətifə? Polis idarəsində işləyən Lətifə. Çox yaxşı *(Dəstəyi qoyur)*

Tünzalə: *(Tək)* Bu qız ki, hələ təzə işə düzəlib, görəsən, nə var bu tezlikdə İbadovdan ötrü belə ləbbeyk deyir? Yəqin hansınınsa başında bir şey var.

(Telefon zəng vurur. O, gec götürür).

Tünzalə: Yenə bu qız olacaq. Acıqnan götürməyəcəyəm, qoy nigaran qalsın... *(Nəhayət, götürür)* Bəli, bağışla. Elə bildim ki, bir nəfər var, odur, ona görə götürmədim. Bəli... Elə tək özüməm... Axşamçağı gəl bizə, icazə alağ, sonra. Yaxşı, sağ ol.

(Bu vaxt İbadov gəlir. Qızın söhbəti yarımçıq qalır. İbadov qızın telefon söhbətindən narazı halda)

İbadov: Məni soruşan olmayıb ki?

Tünzalə: Lətifə soruşurdu.

İbadov: Nə cür adamsan, mən deyirəm, yəni, yuxarıdan soruşmayıblar ki? Lətifə mənim nəyimə lazımdır? Onun da soruşmağının da müntəziri olam.

Tünzalə: *(Çəkinə-çəkinə)* Siz soruşan dediniz, mən də onu dedim də, yoldaş İbadov, niyə əsəbləşirsiniz?

İbadov: Hərəniz bir tərəfdən adamda əsəb qoyursunuz ki? Tez get yuxarıya, bu kağızı ver o adama. *(Bir bağlı zərf verir. Tünzalə məktubu götürüb tez gedir. İbadov tək qalır. Sonra yerinə əyləşir. Bir qədər fikrə getdikdən sonra təəccüb və qəzəb mimikası ilə)*

Əşi, lap başımı itirmişəm. İşləri ki, belə görürəm, deyəsən, axırımız yaxşı olmayacaq. Bilmirsən, neyləyəsən. İllərnən işləyib doveriya qazanırsan, özünü yuxarıda tanıdırsan. Onlar da sağ olsun, bir işə təyin eləyəndən sonra bu lənətə gəlmiş cərdə-cürdə, hərəsi bir tərəfdən başlayır ayağından çəkməyə. Verələr onları adamın əlinə, dərisini boğazından çıxarasan ki, ay əclaf, axı mən bu bir tikə çörəyə min od ayaqlayıb, doveriya qazanıb çatmışam. Daha mənim ayağımdan niyə çəkirsiniz? Bilmirsən, böyüklərin istədiyi planı verəsən, bilmirsən uşaq-muşağın şərindən özünü qoruyasan. Nə bilim bu prokurordu, bu müxbirdi, bu polisdi, filandı, filandı.

(Qapı döyülür. İbadov səksənir)

İbadov: Kimdir, buyurun!

(Lətifə gəlir. O, müəyyən cinayət açacaqmış kimi təşəxxüslə)

Lətifə: Sabahınız xeyir, xaloğlu!

(İbadov guya məşğuldur)

İbadov: *(Kənara)* Görəsən, bu başı batmış nə xəbərlə belə tezdən bura özünü salıb. *(Lətifəyə)* Salam. Nəyə gəlmisən?

Lətifə: Mən gəlməyə də bilərdim. Ancaq təəssüb, qohumluq məni gətirdi.

İbadov: Nə olub ki?

Lətifə: (*Astadan*) Bax, xaloğlu, bir gün bundan qabaq... (*Ətrafa baxıb astadan*) Dünən rayondan bir neçə böyük gəlmişdi Qurbətovun yanına. Çox o yan-bu yandan danışdılar. Sonra hey RİB-RİB deyirdilər. Bax, ayıq ol, səndən yazmaq istəyirlər.

İbadov: Taqsır məndədir kı, hərəsini bir parça çörəyə yetirirəm, sonra da ruzularına şıllaq atırlar. Bir açıq de görüm, kim gəlmişdi, nə deyirdi?

Lətifə: Biri cavan oğlan idi.

İbadov: Adı İlqar deyildi ki?

Lətifə: Hə, hə, özüdü ki, var.

İbadov: Sonra.

Lətifə: Biri, deyəsən, rayondan idi, biri də deyəsən, yuxarıdan.

İbadov: (*İntizarla*) Bəs nə danışdıqlarını eşitmədin?

Lətifə: Eşitdim.

İbadov: (*Əsəbiləşir, sanki onların intiqamını qızdan alacaqmış*) Ay çəpəl, niyə demirsən, görüm, o əclaflar arvad kimi nə qiybət qırrdı? Kişidilər, üzbəüz durub desinlər, görüm sözləri nədir? Yoxsa onları çörək ağacına çıxarana indi şllaq atırlar? Tez ol, de görüm, nədən danışdırlar?

Lətifə: Nədən yox, kimdən. (*İrişir*)

İbadov: Yaxşı, kimdən olsun. Tez ol!

Lətifə: (*Kənara*) Hə, indi necəsən? Necəsən, deməyib səni intizar alovları içərisində yandırım? Sən hələ məni tanımamısan. Elə bilirdin ki, yazıq Lətifə yetim uşaqdır, quzu kimidir?

İbadov: Ay qız, əgər mənimlə danışırısan, üzünü bəri çevir, sözünü de. Yoxsa məni nigaran qoymaqda məqsədin var?

Lətifə: Yox, hamısını deməkdən qorxuram. Axı necə olsa mən orada işləyirəm.

İbadov: Nə yaman əfəl şeymişsən? De görüm, səni ora mən düzəltmədimmi?

Lətifə: Düzəltmədin.

İbadov: Onlar hamısı məndən balaca adamlardır. Sən onların nəyindən qorxursan? Tez ol, de görüm!

Lətifə: (*Tərəddüdlə*) Onu deyə bilərəm ki, həmin adamlar polis idarəsinə gələndə Qurbətovun səsi çox bərk gəlirdi. Özü də sənin adını yox, vəzifəni deyirdi. Ondan bildim ki, həmin adamlar da onun dəm tutanlarıdır.

İbadov: Yaxşı, bəs o Qəribovdu, Qurbətovdu-nədi, niyə öz qabağından yemir?

Lətifə: Elə mən də onu deyirəm, bilirsən nə var? (*Kənara*) Şeytan deyir o qanunpərəst Qurbətovu çıxartdır. Çünki Sərdar məni bərk girləyir. Deyəsən, onun ürəyində eşq odu yandırmışam. O, rəis olduqdan sonra işlərim lap düzələr.

İbadov: Yenə üzünü o tərəfə çevirmə, de görüm, nə deyirsən?

Lətifə: Əgər istəsən ki, salamat dolanasan, o Qurbətovu bir təhər eləmək lazımdır.

İbadov: (*Fikrə gedir, öz-özünə*) Doğrudan da, yaxşı sözdür. Düşmən səni vurunca, sən düşməni vur. Ağılsız adamlar fürsəti düşməyə verər. İcra hakimiyyətində onun məsələsini müzakirə edib işdən götürülməsini tələb edəyəm. Qoy onda gedib başına yüz cərdə-cürdə, uşaq-muşaq yığsın görüm, çaqqal filə nə eləyər.

Lətifə: Özü də onun yerinə öz müavinini qoy. Onda sənin sözünün biri iki olmaz.

(*Sədr fikrə gedir*)

Lətifə: (*Kənara*) Zalım oğlundan söz qoparmaq olurmu ki?

İbadov: Yaxşı, sən get, mən dediyini eləyərəm.

Lətifə: Müavin məsələsini də?

İbadov: Çalışaram.

Lətifə: Onda salamat qal, mən gedim. (*Gedir*).

(*Sədr öz-özünə danışır*)

İbadov: Görünür, dişlərimizi itiləməliyik. Bir-birinin dalınca aldığı xəbərlər heç də yaxşı şeyin müjdəsini vermir. Doğrudan da, asudə işləmək istəsən, gərək ətrafındakıları özün istədiyən kimi seçəsən. Yoxsa hər kəsin ağzından bir avaz gəlməyə... Deməli, rayonda mənim ən böyük düşmənim polis bölməsinin rəisidir. Çox yaxşı, onu aşırmaq mənə borc olsun. (*Bir az fikirləşir*) Axı necə, nə deyib onu işdən çıxarmaq olar?... Nə demək lazım gəlsə, söz-şər əsirgəməyib onu rədd eləmək lazımdır. Əks halda, işlər şuluq ola bilər.

(*Bu anda radioda "Rast" çalınır*)

İbadov: Gör köpək oğlu necə də yanıqlı çalır. Elə bil mənim vəziyyətimdən xəbərdardır (*O qulaq asır. Sonra əsəbiləşib durub söndürür*) Kəs! Hələ bunun

sızıldamağına bax! İbadov həyatda sızıldamamış, sızıldamanı da sevməz.

(Qapı açılır, Mustafa başı alovlu içəri daxil olur)

Mustafa: Sabahınız xeyir, yoldaş İbadov! Bayaq gəlmişdim ki, sizi bir görəəm, yox idiniz.

İbadov: Hə, yenə nə var, idarənizi buraxıb, səhəri burda açıb, günü burda batırırsan? Belə-belə işlərin də bəzi ağzıgöyçəklərin dəyirmanına su tökür.

Mustafa: Yoldaş İbadov, *(o əsir)* xahiş edirəm, əsəbiləşməyin. Bu gün sizi mütləq görməliyəm.

İbadov: Yaxşı, de görüm, yenə təmənnan mənzildən, məişətdəndi?

Mustafa: Bəli.

İbadov: Yox, Mustafa, sənə mənzil verə bilməyəcəyəm, çünki bu evlərin hamısı qaçqınlara və məcburi köçkünlərə veriləcək. Sənin ki, evin plana düşməyib?

Mustafa: Düşüb.

İbadov: Adə, niyə yalan deyirsən? Sənin evini söküblər?

Mustafa: Yox, evimi sökməyiblər, evimi yıxıblar. İşlərin hamısının üstü açılıb.

İbadov: (*Əsəbiləşir*) A qorxaq, de görüm, nəyin üstü açılıb, kim açıb?

Mustafa: (*Astadan*) Necə nəyin üstü açıb? Sənnən mənim aramızda olan, təkcə ikimiz bildiyimiz şeylərin üstü açıhb.

İbadov: (*Qəzəblə*) Adə, sən rayon icra başçısı ilə oyun oynayırsan? Mən sənin yanında gözükölgəliyəm məgər!?

Mustafa: (*Yalvarır*) Yoldaş sədr, əsəbiləşməyin. Siz yenə nüfuzlu adamlarsınız, əgər siz mənə şərik çıxsanız, günahınızı ört-basdır etmək olar. Axı mən yazıq o əjdahaların qabağında cücəyəm. Nə yaxşı ki, sən məni qabağa çəkib işə düzəltədin, yoxsa mən elə ara-bərədə gəzən idim. Sənin qaynın kimi hamı mənə hörmət eləyir.

İbadov: (*Sakitləşir*) Yaxşı, hansı işi deyirsən?

Mustafa: Vətəndaşlardan pul alıb ev tikməyə icazə verməyinizdən tutmuş mənzil orderlərini satmağımıza qədər hamısının üstünü açıblar. Hələ üstəlik mənim vəzifəmi yerinə yetirə bilməməyim, savadsızlığım haqqında da akt yazıblar. Mənə bir neçə sual da verdilər.

İbadov: Yaxşı, bundan mənə nə var ki, belə başı alovlu üstümə cummuşan?

Mustafa: Yoldaş İbadov, axı bunların hamısını mən sizin göstərişinizlə etmişəm.

İbadov: Mən sənə sənin kimi qorxub öz günahını başqasının boynuna atana heç vaxt göstəriş vermərəm.

Mustafa: Yoldaş İbadov, əsəbiləşmək yalnız işimizə zərər yetirə bilər. Fikirləşin, yol axtarıb birgə canımızı qurtaraq, yoxsa, bütün dediklərim haqqında Qurbətovda və rayon prokurorunda sənədlər hazırdır.

(Telefon zəng vurur. İbadov dərhal dəstəyi götürür. Mustafa gedir)

İbadov: Bəli, yoldaş İbadov eşidir. Salam, yüz dəfə təşəkkür edirəm. Bəli, mən yazmışdım. Yox, sizinlə böyük bir şəhərin başçısı ilə zarafat edirəm? Necə, əzizim, bayaqdan siz mənimlə elə danışmışdınız ki, mən deyirdim bu kişi məni sevindirəcək. Əşi, xahiş edirəm, buraxın başına də, yenə işə düzəldərik. Noldu, bu maarif müdiri gülməşəkər olmadı ki, qanunsuz çıxarmışam, qələt eləmişəm, bir də eləməyəm... Axı bir yerdə duz-çörək yemişik. Yaxşı... kimlər gəlir? İstintaqdan? Nə üçün? Əşi, o Qurbətovdu-nədi, bu rayon təşkilatlarını niyə bir-birinə qatıb? Bax, qardaş, belə hərəkətlərinə görə onu da çıxaracağam. Axı bu rayonda mən də bir simayam, yoxsa yox? Yaxşı, sağ olun. *(Dəstəyi qoyur. Tək fikrə gedir. Durub gəzinir)* Yox, yuxarıya yazdığım yoldaşlıq məktubu da bir iş görmədi. Deməli, əzizim, siz duz-çörək xatirinə qanunları tapdamaq istəmirsiniz. Bu da evimdə

ağırlığı qədər çörək yemiş bir adamın cavabı? Qoy gəlsinlər. İt hürər, karvan keçər. Axı mən nə eləmişəm, kimi himayə eləmişəm ki, mənə belə desinlər? *(O əyləşir)*

Qoy bunu da bilsinlər ki, mən heç nədən ötrü heç kimin qarşısında baş əyməyəcəyəm. Mənim də dağ böyüklükdə nüfuzum var.

(Qapı açıq olduğundan Rayon Polis İdarəsinin rəisi, DİN Baş idarəsi rəisinin müavini gəlirlər. Onlar sədrin başı aşağı, öz-özünə danışdığını görüb ayaq saxlayırlar. İbadov davam edir)

İbadov: Yaxşı, köpək uşağı, hərəniz bir tərəfdən mənə xəyanət edin, görək axırı nə olacaq. İnanın ki, bu oyundan mən qalib çıxsam, sizi aslan pəncəsində əzən kimi əzim, siz də görün.

(Gələnlər salam verir, sonra əyləşirlər)

Salam, yoldaş İbadov!

İbadov: (Diksindir) Paho, xoş gəlmisiniz, nə əcəb sizdən?

Baş idarə rəisi: Elə dedik sizinlə bir görüşmək faydasız olmaz.

İbadov: Doğrudan, siz mənim bircə görüşümün faydalı olmasını iqrar edirsinizsə, bəs başqaları mənim faydamla yaşayıb ayağımdan çəkirlərsə, onda necə? *(Gülür)*

PƏRDƏ

IV PƏRDƏ

Polis rəisinin kabineti. Sağ tərəfdə polis işçilərinin qəhrəmanlığına aid plakatlar vurulmuşdur. Rəis stolunun arxasında portret vardır. Səhər tezdəndir. Təkcə katibə Lətifə idarədədir. Onun əhvali-ruhiyyəsi yaxşıdır. O, kabineti sahmanlayır.

Lətifə: Çox yaxşı, demək, indi mən əməliyyatımı bütün rayon miqyasına çıxarmışam. Kimi istəsəm işə düzəldər, kimi istəməsəm əksinə edə bilərəm. Bəzi adamlar elə bilir ki, Lətifə heç nəyə yaramayan, vecsiz bir adamdır. Amma nə bilsinlər ki, mənim işimi Allah düzəldir. *(Telefon zəngi. Lətifə dəstəyi götürür)* Kimdir? Baxa, salam, necəsiniz? Baxa, de görüm, dünən tapşırıqlarım nə oldu? Yerinə yetirdiniz? Hə? Çox sağ olun. Bəs Gülya necə? Bir şey çıxara bilmir? Niyə? Bəs mən sizə tapşırمامışdım ki, gecələr onu dilənçi kimi geyindirin, o, gecə yatmağa yer istəmək üçün evlərə getsin, siz də dalıca gedin? Ələ keçməkdən qorxursunuz? Ə, nə əfəl adamlarsınız? Bəs mən burda nəyəm? Bu qədər yol göstərirəm, tədbir tökürəm, özüm də lap polis idarəsində, yenə qorxurlar. İşlər qorxulu olacaq? Niyə? Balağanın işinin üstü açılır? Elə şey ola bilməz! O, qorxudan evdən qaçıb? Bu, pis oldu. Amma burada o haqda heç bir söhbət yoxdur. Mən burada gözdə-qulaqda olacağam. Bir şey danışsalar, sizə deyərəm. Yaxşı, bəsdir, az çərənləyin, sağ ol. *(O, dəstəyi qoyur. Öz-özünə)*

Çox pis, əgər işlər açılrsa daha dəstəni buraxmalı olacağam. Amma hələ qoy bir ağızlarımı arayım görüm, bəlkə heç bir şey yoxdur, onlar özlərindən şübhələnilər? Əgər bir şey olsa, Sərdar məndən söz gizlətməz. Çünki o, məni sevməyə başlamışdır. Yazıq ədliyyə işlərində nə qədər dərin savadlıdırsa, sevgi məsələsində bir o qədər korafəhimdir, savadsızdır. Elə bil heç qadına rast gəlməyib, adamın danışanda bütün bədəni əsir. Amma belə adam da çox möhkəm olur, sevgisi xatirinə heç nəyə güzəştə getməz. Bir şey də var ki, mənə də Lətifə deyərlər; əjdaha da olsan mənim bir dəfə göz vurmağımın zərbindən özünü saxlaya bilməzsən. *(Güzgüyə baxır)* Hələ qızlıq təravəti məni tərk etməyib. Hələ gözlərim hər hansı bir məsum qızın gözlərindən daha cəlbedicidir. Yaxşı, amma bir şeyi hələ də ayırd edə bilmirəm ki, o məni alsaydı, gedərəmmi? Getsəm, deyəcək, otur evdə, xörək bişir. Bununla da cansıxıcı evdar qadınlıq həyatı başlanacaq. Amma indi bir qadın, üç kişinin rəhbəriyəm. Ağızları nədir, əmrimdən çıxsınlar. Burada da ki, qılıncımın dalı da kəsir, qabağı da.

(Sərdar gəlir. Lətifə onun eşqini coşdurmaq üçün bütün bacarığından istifadə edir. Gözlərini, bədənini bu yolda səfərbərliyə alır)

Sərdar: Salam, sabahımız xeyir, Lətifə xanım! Deyəsən, məşallah, kefiniz sazdır!

Lətifə: Sabahınız da xeyir, hələ üstəlik xoş da gəldiniz, yoldaş Sərdar. Bəs mənim də kefim saz olmayanda kiminki saz olmalıdır? İşlərim xod gedir,

Allaha şükür bir parça çörəyi də ki, tapırıq. Sizin də kefinizi yaxşı görmək istərdim.

Sərdar: Çox sağ olun, kefin saz olmağı ailə həyatından çox asılıdır.

Lətifə: (*Əlinə imkan keçmiş kimi*) Əlbəttə, maşallah, belə gözəl-göyçək oğlansan, hələ indiyədək özünə bir gün-güzəran qurmamısan. Elə bu dövlət işindən gecə-gündüz tutub durmusan.

Sərdar: Dövlət işində ki, işlədin, lazım gələrsə bütün istirahətini də itirməlisən.

Lətifə: Orası doğrudur. Amma sən həyatda bir vətəndaş kimi də yaşamalısən, yoxsa yox?

Sərdar: İndi mən vətəndaş deyiləmmi?

Lətifə: Vətəndaşsan, amma birtərəfli.

Sərdar: Səncə, ikitərəfli vətəndaş nə eləməlidir?

Lətifə: Ətrafına göz gəzdirib, xoşuna gələnlərdən birini özünə həyat yoldaşı seçməlidir. Ancaq eləsini ki, o da səni sevsin, sözünə qulaq assın.

Sərdar: Yaxşı, kimin məni sevdiyini mən haradan bilim? Bəlkə heç məni sevmədi!

Lətifə: Bəs nə cür oğlansan ki, bir qızın qəlbini də ələ ala bilmirsən!

Sərdar: Əgər qəlbini ələ ala bilsəm, onu nədən bilim? Bəlkə dilində sevirəm dedi, ürəyində heç sevmədi?

Lətifə: *(Gülür)* Deyəsən, indiyədək heç bir qıza rast gəlməmişən.

Sərdar: And içirəm ki, indiyədək heç bir qız və qadınla belə mövzuda söhbət etməmişəm. Ona görə də qorxuram ki, məni sevgidə aldadalar.

Lətifə: Hələ heç kəsə qəlbinizi açmamış niyə aldanmağımızdan bədgüman olursunuz?

Sərdar: Mənə elə gəlir ki, heç qəlbimi açmasam yaxşıdır. Çünki mən təzə-təzə hiss edirəm ki, eşq azarına tutulmaq, eşq havası ilə yaşamaq özü bir sərxoşluq kimi şeydir.

Lətifə: Əgər siz mənim ən çox hörmət etdiyim adam olmasa idiniz, bütün bəşəriyyətin eşqini o cür təhrif etməyinizə soyuqqanlı baxmazdım. Nə edim ki, həm sizə olan dərin hörmətim xatirinə ürəyim sizi incitmək istəmir və həm də bəlkə bu yaxınlarda siz elə mənim bilavasitə rəisim oldunuz. Ona görə də gələcək rəisini indidən özündən incitmək olmaz. *(Gülür)*

(Sərdar ciddiləşir)

Sərdar: Necə yəni rəis olmaq? Mən səni heç başa düşə bilmirəm.

Lətifə: Elə belə deyirəm də.

Sərdar: Deməli, sənin bayaqdan mənimlə mehriban danışmağın buna görə imiş? Yox, mən heç vaxt yoldaş Qurbətovun stoluna göz dikməyəm. Onun savadı da, qabiliyyəti də məndən çoxdur. *(Sonra kənara)* Elə buna görə mən bütün qadınlara inanmıram də! Hərəsi bir təmənnə ilə insana yaxınlaşır.

Lətifə: Sərdarçik, sən Allah niyə əsəbiləşirsən? Mən elə belə deyirdim ki, görüm sən gələcəkdə inkişaf etmək istərdinmi? Yoxsa sən elə indi də heç kəsdən kəm oğlan deyilsən. Sən Allah, incidin? *(Sərdar dinmir)* Sən mənim canım, incimədin ki? Elə belə xasiyyətinə bələdsən ki, indiyədək subaylığı üstün tutmusan də!

Sərdar: *(Öz-özünə)* Bəlkə bu hərif məni sınaırmış. Yaxşı ki, sərt cavab verdim. Yaxşı, mən gedim, rəis gələndə gələyəm. *(O gedir)*

Lətifə: Heç baş-ayaq atma, Lətifənin felindən özünü qurtara bilməzsən.

(Qurbətov gəlir. O çox dalğındır) (Lətifə çıxır)

Qurbətov: Yaxşı, yoldaş İbadov, bu gurultun uzun sürməyəcək. Deməli, mənim haqqımda iclas adından qərar yazıb yuxarıya təqdim edir, özü də işdən götürülməyimi

tələb edirsən... Amma çox pis oldu. Başladığım böyük işlər yarımçıq qalacaq. Mən ali məktəbi bitirəndə öz-özümə söz vermişdim ki, harada işlədiyimdən asılı olmayaraq bütün nöqsanları vaxtında üzə çıxarıb aradan qaldıracağam. Görünür, arzum baş tutmayacaq. İbadovun ədalətsiz bağirtısı mənim haqq səsimi batıracaq.

(Radioda kamançada “Şüştər” çalınır. Qurbətov dinləyib xəyala dalır)

Amma... mənim heç bir təqsirim olmadan işdən götürülməyim İbadova da ucuz başa gəlməyəcək. Axı mən də uşaq deyiləm... Nə isə hələlik qəti qərar olunca işlərin üstündə möhkəm durmaq lazımdır...

Türkanın mənə verdiyi dilənçi qiyafəsindəki adamın gözləri çox şübhəlidir. Bunu bu saat aydınlaşdırmaq lazımdır. *(O durub şkafdan bir qəzetə bükülmüş reydlə şəkillərini çıxarır)* Bax, gözləri lap oxşayır. Doğrudan da, üzünü və bədəni nə qədər dəyişdirə bilsən də, gözlər dəyişmir.

Təsadüfi deyildir ki, səhnədə artisti də çox vaxt gözlərindən tanıyırlar. Qoy bu saat çağırılıb, zənnimi yoxlaram. Lətifə.

(Qız daxil olur)

Lətifə: Bəli, yoldaş rəis.

Qurbətov: Bir yaxın gəl. *(Onun gözlərinin içinə baxır. Qız şübhələnməsin deyərək xoş sifət göstərir)*

Lətifə: *(Kənara)* Deyəsən, gözümə baxmaqdan bu da Sərdar kimi eşq azarına tutulmuş olacaq. *(İstehzalı)*
Amma yaman içinizə vəlvələ salmışam.

Qurbətov: Üzünü bəri çevir, yana niyə baxırsan?
(Yenə diqqətlə baxır)

Lətifə: Mən utanıram, yoldaş Qurbətov! Adamın gözünün lap içinə baxırsınız. *(Gülür)*

Qurbətov: Olmazmı?

Lətifə: Əlbəttə olar. Amma *(O utanıb gülür.*
Qurbətov bir də şəklə və qızın gözlərinin içinə baxır)

Qurbətov: Gedə bilərsən.

Lətifə: *(Kənara)* Bu da bir cür eşq dəlisidir. *(Cedir)*

Qurbətov: Lap özüdür ki, var. Deyəsən, xoruzun pipiyi görsənir. İndi Türkan və Nadirdən soruşaram. *(O, Türkana zəng vurur)* Alo, Türkan, salam. Türkan, bir dilənçinin şəklini çəkmişdiniz ha, onu daha sonra görməmişiniz ki? Yox? Deməli, özü dedi ki, daha məni bir də burada bu görkəmdə görmərsiniz, eləmi? Çox sağ ol! Heç! *(Dəstəyi qoyur)* Gör necə açılacaq! Bu şəkil çəkiləndən bir gün sonra da bu qız buraya işə düzəlib. Özü də bacısı-zadı da yoxdur ki, deyəsən, odur. Deməli, bu qızın özü ola bilər. Doğrudan da, bu qızın bəzi sırtıq

davranışı onun iki və daha çox rola girə bilməsinə sübutdur.

(Sərdar gəlir)

Sərdar: Sabahınız xeyir, yoldaş rəis!

Qurbətov: Xoş gəldiniz, Sərdar, əyləşin. *(O özü durub qapını bərkidir)* Qoy, bayıra çıxmasın.

Sərdar: Siz nədən ehtiyat edirsiniz, yoldaş rəis?

Qurbətov: Nədən yox, kimdən ehtiyat etməli adam var. Çünki bəzən idarəmizdə olan söhbətlər bayıra çıxır.

Sərdar: Bayırda bircə Lətifədir ki, mənəcə, o da ehtiyat etməli adam deyil.

Qurbətov: Nədən bilirsən? *(Gülür)*

Sərdar: Ondan bilirəm ki, o, yaxşı qıza oxşayır.

Qurbətov: *(Ərklə gülür)* Əşi, qoy görək, sən nə tez qız seçə bilirsən?

Sərdar: Tezdirmi? Gör neçə yaşım var?

Qurbətov: Yaşına görə hələ gecdir də. Amma qız seçməyin müddətini deyirəm. Görünür, könlü əldən veribsən, hə? *(Gülür)*

Sərdar: *(O da gülür)* Hələ heç nə deyə bilmərəm, yoldaş Qurbətov!

Qurbətov: Amma mən deyə bilərəm. O qızdan sənə heç nə çıxmaz. Hələ nə qədər ki, tezdir, gönü suya vermə.

Sərdar: *(Qaşlarını çatır)* Necə bəyəm, siz onu yaxşı tanıyırsınız?

Qurbətov: Yox, mən onu pis tanıyıram!

Sərdar: Amma məni inandıra bilsə idiniz, yaxşı olardı. *(Qurbətov şəkilləri onut qabağına qoyur)*

Qurbətov: Buyur, inan!

Sərdar: *(Ciddiləşir)* Yoldaş Qurbətov, bu necə işdir? Bu ki, Lətifə özüdür!

Qurbətov: *(Ərk ilə)* Onda buyur, sevgilinin şəklinə bax!

Sərdar: Mən bu məlunəni ifşa edəcəyəm. Gör bir bu qız özünü haraya soxa bilmişdir?

Qurbətov: Sus, yavaş danış, onun buraya soxula bilməsinin səbəbi vardır. Bu haqda heç kəs, heç nə! Bildinmi?

Sərdar: Bəli, bildim. Ancaq...

Qurbatov: Ancağı yoxdur. Bu qızı buraya İbadovun xahişi ilə götürmüşdüm. Sonra burada olan sözləri ona çatdırırmış. Ona görə də indi İbadov mənim vəzifədən götürülməyimlə məşğuldur.

Sərdar: Aha, yoldaş Qurbətov, daha heç bir şübhəm qalmadı. Bu qız tezdən mənə də elə bir söz dedi. Mən ona acıqlandım.

Qurbətov: Nə dedi?

Sərdar: Dediyyəndən belə çıxdı ki, guya mən tezliklə rəis olacağam, ona görə də, o mənimlə mehriban dolanır. Vicdanıma and olsun, yoldaş Qurbətov, ona elə o dəqiqədən nifrətim artdı.

Qurbətov: Yaxşı, ehtiyatlı ol, sən get mən çağırıb onunla bir də söhbət aparım görək odurmu? Qorxma, nəticəsini sənə deyərəm, sevgilini də mənə qısqanma. *(Gülür və əli ilə Sərdarın çiyinə vurur)*

Sərdar: Siz də məni ələ salmayın. *(Gülür)*

(Sərdar gedir)

Qurbətov: Lətifə.

Lətifə: Bəli, yoldaş rəis.

Qurbətov: Yaxın gəl, əyləş, bir az söhbət edək.

Lətifə: (*Kənarə*) Polis idarəsi deyil ki, məcnun yuvasıdır. Hamısı subay, hamısı az qalır adamı gözü ilə yesin. (*Əyləşir*)

Qurbətov: Lətifə, sən özün bilirsən ki, hər bir işçinin əmək kitabçası olmalıdır. İndi sənə də bir əmək kitabçası açmaq istəyirik. Ona görə də bir neçə şey soruşmalıyam.

Lətifə: Buyurun.

Qurbətov: Sən burada işə girənə qədər heç bir yerdə işləmədinmi?

Lətifə: Mən onda da dedim ki, uşaqılıqdan yetimliklə böyüyüb onun-bunun paltarını yuyub çörəkpuflu çıxarırdım.

Qurbətov: De görüm, güzəranın necə keçirdi?

Lətifə: Dövlətinizdən pis keçmirdi.

Qurbətov: Bəs niyə işə girmək istəmirdin?

Lətifə: İşə düzəldən yox idi.

Qurbətov: Sən bilirsənmi ki, polis idarəsi bütün işsizləri işə düzəldir ki, avaraçılıq aradan qaldırılsın?

Lətifə: Bağışlayın, mən avara olmamışam.

Qurbətov: Mən sənə avara demirəm. Ancaq deyirəm ki, idarəmiz səni işə düzəldə bilərdi.

Lətifə: İndi ki, işə düzəltmisiniz, çox sağ olun.

Qurbətov: Axı bir məsəl var ki, gərək yaxşılığı unutmayasan. Yadında qalıbmı səni kim işə düzəltdi?

Lətifə: İbadov!

Qurbətov: Bəs heç bir şərt qoymadı səni işə düzəltməyə söz verəndə?

Lətifə: Nə şərt qoya bilər ki? Qohumuq, işə düzəltdi də!

Qurbətov: Siz mehriban qohumsunuz?

Lətifə: İcazə verin, qulağınıza deyim.

Qurbətov: Buyur.

Lətifə: *(Əyilib)* Sizdən bədgümandır, sizi işdən çıxaracaq.

(Bu vaxt Almara qapını açıb onları görcək əsəbiləşir. Lətifə gedir)

Almara: *(Hiddətlə)* Yoldaş Qurbətov!

Qurbətov: Buyurun, Almara xanun!

Almara: Vaxtınız varmı?

Qurbətov: Siz məsələdən hali deyilsiniz, yoldaş prokuror!

Almara: Daha dərindən hali olmaq istəmirəm! (*Kənara*) Mənim buna ixtiyarım da vardır. Çünki bir vaxt (tələbə olanda) onu sevirdim.

Qurbətov: Yoldaş prokuror, mənim vicdanım təmizdir. O, mənim qulağıma söz demək istəyirdi.

Almara: Otaqda ikinizdən başqa heç kəs olmadığı təqdirdə sözün qulağa deyilməsinin nə mənası var.

Qurbətov: Əlbəttə, yoldaş prokuror, sözün qulağa deyilməsinə ehtiyac yox idi, amma görünür, mənim başıma tərəf yaxınlaşmağa onun ehtiyacı varmış.

Almara: Deməli, siz onun ehtiyacının əsirisiniz?

Qurbətov: Yox, Almara xanım, ona bir qədər sərbəstlik verməkdə məqsədim vardır.

Almara: Sizdən asılı bir qıza sizə yaxınlaşana qədər sərbəstlik verməkdə hansı məqsədi izləyə bilərsiniz?

Qurbətov: Eh! Almara xanım, mən onsuz da bu gün sizinlə görüşmək istəyirdim. Təəssüf ki, siz başqa tonla başladınız. Belə olduqda daha mənim sizə dərdimi açıb kömək istəməyim yersiz olar.

Almara: (*Kənara*) Bəlkə mənim zəif damarımdan tutmaq istəyir. (*Sonra Qurbətova*) Hə, nə kömək deyirdiniz?

Qurbətov: Almara xanım, dünyada hər şeyin obyektiv səbəbi vardır. Eləcə də mənim sizdən kömək istəməyimdən tutmuş, indi siz gördüyünüz səhnəyədək hamısının səbəbi vardır ki, indi sizi obyektiv olaraq inandıracaq.

Almara: Buyurun, yoldaş Qurbətov. Deyəsən, məni kömək adı ilə yumşalda bildiniz.

Qurbətov: Bu qız ki, indi siz gördünüz, onu rayon icra başçısının təkidi ilə işə götürdük. Sən demə, bu qız düz yuvanın quşu deyilmiş. Bu, heç yerdə işləmirmiş. Paltar-yuyan adı ilə qapıları dolanıb çörək qazanırmış. Belə adamların isə gündüz ev nişanlayıb gecə yardıqlarını biz bilirik. Bu qız da bura düzələndən sonra başladı burada olanları İbadovun ovcuna yazmağa. O da öz günahlarını görməyib, günahı mənim boynuma atır ki, guya niyə mən onun rüşvətxorluğu, cinayətkarlığı haqqında material toplayıram. Buna görə də srağa gün RİH-in iclası adından qərar çıxarıb mənim vəzifədən götürülməyimə çalışır. Axı Almara xanım, bir siz özünüz fikirləşin. Əgər o, vətəndaşlardan rüşvət alıb mənzil orderi satırsa, onlara yeni ev tikməyə icazə verirsə, torpaqları qarış-qarış satırsa, yaltaqları himayə edib düz söz deyənləri işdən götürürsə, bunda mənim nə təqsirim var?

Almara: Doğrudan da, məsələ ciddidir. Çünki rəqib nəhəngdir. Amma işin başqa bir cəhəti də var ki, o da yoldaş İbadovun həqiqətən qüsurlu işləməsidir. Bu haqda məndə də faktlar vardır.

Qurbətov: İndi görürsünüz də, mən vəzifədən götürülmək kimi bir faktın qarşısında qalmışam. Bilmirəm sizin mənə köməyiniz çata biləcəkmi?

Almara: Əlbəttə, yoldaş Qurbətov, bundan ötrü əgər o sizi vəzifədən götürmək ümidindədirsə, yalnız özünü ifşa etmiş olar. Çünki konstitusiyanın xüsusi maddəsinə əsasən rayon prokuroru heç bir yerli təşkilatdan asılı olmayaraq fəaliyyət göstərir. Deməli, prokurorluq yeri gəldikdə onun özünün də qüsurlu hərəkətlərini mühakimə edə bilər. Hələ qaldı yuxarı təşkilatlara, siz narahat olmayın. Amma yoldaş Qurbətov bu, bayaq mən gördüyüm hadisənin səbəbi ola bilməz axı? (*Gülür*)

Qurbətov: Bağışlayın, elə səbəb bunun içindədir. Bu qızı daha dərindən öyrənmək üçün ona mən özüm qəsdən bir qədər sərbəstlik verdim. Çünki bu qız çox macəraçıdır. Məndə olan fakt da bunu sübut edir.

Almara: Faktınız inandırıcıdırımı?

Qurbətov: (*Şəkilləri onun qabağına qoyur*)
Buyurun, bu şəkildəkini tanıya bilərsinizmi?

Almara: Bu dilənçinin gözləri lap Lətifədir ki, “özüyəm” deyib durur.

Qurbətov: Mən də o qənaətdəyəm. Deməli, bunu bilə-bilə mənimlə onun arasında heç bir intim münasibət ola bilməz. Siz buna da inanırsınızmı?

Almara: Doğrudan da, yoldaş Qurbətov, siz əsil polis işçisi kimi yetişmişiniz; həm səbirli, həm tədbirli, həm də qabiliyyətli. (*Şəkli götürür*)

Qurbətov: Mən bunların hamısını biləndən sonra o qıza münasibətimi dəyişməmişəm ki, görəəm bunun fəaliyyəti nədən ibarət olmuşdur. Sonra Almara xanım, sizdən daha bir xahişim olacaq ki, o da indi sizdən soruşacağım şeyə soyuqqanlı yanaşsın, təmkinli olmağınızdır.

(Almara fikrə gedir, sonradan)

Almara: Buyurun.

Qurbətov: Bəlkə mənim soruşmağa ixtiyarım yoxdur. Amma yenə cəsarət edirəm; sizin yoldaşınızla münasibətləriniz necədir?

(Almara fikrə gedir)

Almara: Belə bir sualı bu gün, bu tonda verməyiniz məndə çox təəccüb oyadır.

Qurbətov: Əgər sizə təəccüblü görünürsə, xahiş edirəm, incimədən cavab da verməyin.

Almara: (*Kənara*) Bu, hələ tələbəlilik illərində mənimlə maraqlanırdı. Doğrudur, bu da mənim xoşuma gəlirdi. Amma nə edim ki, o yaramazın caynağından canımı qurtara bilməzdim. Axırda da belə çıxdı. İndi bəlkə Qurbətovun köhnə hisləri təzədən baş qaldırıb? Yox, nə qədər ki, mən o əclafın familiyasını daşıyıram, öz şərəfim naminə hələlik bunun sevgi hisləri cavabsız qalmalıdır. (*Sonra üzünü Qurbətova çevirib*) Yoldaş Qurbətov, nə məqsədlə soruşduğunuzu bilsə idim, bəlkə də cavab verməkdə çətinlik çəkməzdim.

Qurbətov: Yəni deyirəm, ərinizin bütün cəhətləri xoşunuza gəlirmi?

Almara: Əlbəttə, hərtərəfli ideal adam tapmaq çətinidir.

Qurbətov: Amma mənə, onda xoşagəlməyən cəhətlər vardır. Əgər sizi bu məsələdə də inandırsam, mənə nə deyərsiniz?

Almara: (*Həyəcanla*) Bəlkə onu həbs etmişən? Neçə gündür, o, evə gəlmir.

Qurbətov: Onu sizdən icazəsiz həbs etmərəm. Amma bilirsinizmi, bir dəsmal tapmışıq ki, onu sahibinə göstərəndə yazıq arvadın huşu gedib.

Almara: (*Həyəcanla*) O qoca qarının məsələsini bilirəm. Amma o dəsmal məsələsində Balağanın əli varsa, onu inanın, mən özüm həbs etdirəcəyəm.

Qurbətov: Ehtiyatlı olun, yoldaş prokuror. Ani ehtiyatsızlıq adamı rüsvay edə bilər. Mən bilirdim ki, siz rəzil adamın familiyasını daşımaq istəməzsiniz. Amma işi sübut etmək lazımdır.

Almara: Onu tapıb mənə verin, mən ona sübut edəyəm!

Qurbətov: Səbirli olun, yoldaş prokuror!

Almara: Mən əmr edirəm!

PƏRDƏ

V PƏRDƏ

Almaranın evi. Ev adi qaydada bəzənmişdir. Divarda Almaranın atasının şəkli vardır. Almara oturub xəyala dalmışdır. “Zabul” çalınır.

Almara: *(Atasının şəklinə baxır)* Ata, sən bilirdinmi ki, son nəfəsində adını çəkdiyən qızın oxuyub prokuror olacaq? Sən bilirdinmi ki, qızın hansı faktların qarşısında dayanmalı olacaq? Ata, deməli, sən dünyada hamıdan çox məni istəyirmişsən? Sən cəbhədə həlak olanda sən yoldaşın bizə məktub yazmışdı ki, sən son sözün “qızım Almara” olub. Sənə and içirəm, ata, mən də sənə layiq bir övlad olacağam. Amma mənim həyatım nə qədər mürəkkəbdir. Hamının dərdinə əlac edə bilən rayon prokuroru özünün vicdanı qarşısında əzab çəkir. Ata, axı sən nə üçün məni Balağaya verəcəyini onun atasına vəd etmişdin? O, tələbə ikən məni dünyanın bütün ləzzətindən məhrum etdi. “Yazıqdır” deyə evimizə gətirdik. Düzdür, o, ali təhsilli müəllim idi. Sonra başladı başqalarına qoşulmağa, onu müəllimlikdən çıxartdılar. O vaxt mənim onu düz yola çəkmək imkanım yox idi. Sonra nələrle məşğul olması da mənə məlum deyil.

Ata, deyəsən, mən sənəni əhdini pozmalı olacağam. Çünki ondan mənə əsil həyat yoldaşı olmaz. Ona görə də bu gün ərizə verib boşanmaq tələb etmişəm. Onunla yaşamaq mümkün deyil. Axırda o məni də məhv edə bilər.

(Bu halda Üneyzət xala gəlir).

Üneyzət: Qızım, yenə nə atanla söhbətə başlayıb ürəyini boşaldırsan?

Almara: Anacan, bağışla, bir az qəlim kövrəlmişdi.

Üneyzət: Axı sən prokurorsan, prokurorun ürəyi kövrək olmamalıdır.

Almara: Prokurorun köksündəki insan ürəyi deyil?

Üneyzət: Yox, qızım, mən zarafat eləyirəm. Axı sənin kövrəlməyinə nə səbəb var?

Almara: Anacan, heç bir nəticə səbəbsiz olmur.

Üneyzət: *(Ərklə)* Yaxşı, mənnən prokuror dili ilə danışma, mən elə şeyləri başa düşmürəm.

Almara: Ana, deyirəm, atam rəhmətlik niyə mən körpə ikən evimi yırırdı? Bilirsənmi, məni necə oğlanlar istəyirdi?

Üneyzət: Ay bala, rəhmətlik atan nə bilə idi ki, oddan kül olacaq? Onun atası bir yaxşı kişi idi. Bir də ay bala, səbir elə, bəlkə düzəldi, ağı başına gəldi.

Almara: Yox, ana, onu daha düzgün yola qaytarmaq mümkün deyil. Çünki artıq o pozulmuşdur. O, təkcə qəbir düzəldə bilən qozbellərdəndir.

Üneyzət: Yox, qızım, hər necə olsa, sənin başının böyüyüdür. Özü də yetim oğlandır, bir təhər yola get.

Almara: Axı mən onu evdə tapırammı ki, yola da gedim?

Üneyzət: Ay bala, darıxma, atalar deyir ki, gəzdim aran-turanı, yenə cənnət gördüm buranı. Bəlkə bir əxlaqsıza rast olub, yenə bura qayıdacaq.

Almara: Daha onun qayıtması məni maraqlandırmır. Çünki mən ərizə verib boşanmaq məsələsini qaldırmışam. Axı ana, o həm də böyük nankordur. Sən özün görürdünmü, mən onun qayğısına necə qalırdım. Özüm yeməyib, ona yedirdirdim. Axırı da belə.

Üneyzət: Hələ səbir elə, qızım. Qoy gəlsin görək, haradadır.

Almara: Ana, harada olacaq? Qorxudan evdən qaçıb. Bilirsənmi, ana, onun haqqında bir az söz eşitmişəm. Əgər doğru olsa, mən özüm onu elə həbs edəcəyəm ki!

Üneyzət: Qızım, bəlkə aranızda şeytan girib? Aqlını başma yığ. Hər şeydən ötrü adam özünü biabır eləməz.

Almara: Tutaq ki, məni yerimdən oynadırlar, bəs o nə üçün evindən qaçıb?

Üneyzət: De görüm, sənə nə deyiblər?

Almara: Ana, özün bala dərdinin nə qədər ağır olduğunu bilirsən. Çünki böyük qardaşım müharibədə həlak olanda sən gecə-gündüz ağlayırdın. Sonra sən mehrini mənə saldın. Bəs mən də olmasa idim, necə?

Üneyzət: Almara, sən Allah, keçmişləri yadıma salıb ürəyimi dağlama!

Almara: Bəs dağlı ürəyi ikiqat dağlayan nəyə layiqdir?

Üneyzət: Qızım, sən Allah, söhbəti niyə bu yerə gətirdin?

Almara: Özümün haqlı olduğumu sübut etmək üçün. Bunun haqqında bir ötəri söz eşitmişəm. Əgər doğru olsa, atası Nurəli kişi qəbirdən durub gəlsə də, gərək onu həbs edəm, öz yaxamı da əbədilik bu tufeylinin əlindən qurtaram.

Üneyzət: Mən o sözü bilsəm olmazmı?

Almara: Nə üçün olmur? Bəs bayaqdan mən ürək dağlayan deyəndə nəyi nəzərdə tuturdu? Bilirsənmi, bu necə rəzil iş görüb? Bir qoca qarının, yeki-yeganəsi bir oğlu varmış, qarı öz oğluna nişan qoymaq üçün şey düzəldir. Sonra müharibə başlanır, oğlan cəbhəyə gedib həlak olur. Bu qarı da ölmüş oğlunun məhəbbətini onun nişan şeylərinə salır. Deyirlər, hər gün o, miras şeyləri

qabağına qoyub ağlayar, düşməne qarğış tökərmiş. İndi həmin şeylər oğurlanmışdır. Özü də deyəsən sənin kürəkəninin işidir.

Üneyzət: Ay qızımı, bunu görək deməyə idin. Mənim başımdan elə bil toxmaqla vurdular. Bala, sən Allah elə et ki, mən bir daha onun üzünü görməyim. *(Sonra ərinin şəklinə baxıb)* Ay kişi, bir başını qaldır, gör iki qadın xeylağı bir əclafın əlində necə zirdəst olmuşuq? *(Ağlayır)* Bunda daha heç bir insanlıq qalmayıb. Əgər gecənin bir vaxtında durub bizim ikimizin də başını kəssə, bizdə bir kişi əhli yoxdur ki, onun qolundan tuta.

Almara: Yox, ana, biz bu mənada heç aciz deyilik. Əgər onun qolunda güc, başında bir dəstə lotu varsa, mənim arxamda Azərbaycan Dövləti qanunu, onun əlində isə səlahiyyət vardır. Dayan, bir sübut edim, onu qara stulda əyləşdirib, özüm ittiham etdirəcəyəm.

(Qapının zəngi vurulur. Üneyzət qapını açır. Balağa salam vermədən içəri girir)

Almara: *(Hiddətlə)* De görüm, neçə gündür harada idin?

Balağa: İşim var idi.

Almara: O hansı işdir ki, bir neçə günə qurtarmır?

Balağa: Mənim atam anama heç gördüyü işlərdən hesabat verməyib.

Almara: Heç olmazsa, o gül kimi atanın adını ləkələmə!

Balağa: Sən heç olmazsa, atamın xətrini istəyirsənmi? Mən heç!

Almara: Əlbəttə, o, yaxşı kişi idi. Amma bunun sənin üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

Balağa: Elə əhəmiyyəti yoxdur ki, belə düşmüşən üstümə də!

Almara: Mən sənə nə eləmişəm?

Balağa: Nə eləyəcəksən daha? O gün leytenant Sərdarı göndərib mənim anbarımı axtartmadın?

Almara: Mənim heç nədən xəbərim yoxdur. *(Kənara)* Deməli, hərif özü boynuna ahr. İşin də üstü belə açılar. Sərdar məndən xəbərsiz gedib axtarıb.

Balağa: Sənin heç nədən xəbərin olmaz.

Almara: Demək, sən bunun üçün evə gəlmirmişsən.

Balağa: Ona görə ki, sən mənə arvadlıq etməkdənsə, başlamısan məni dolaşdırmağa.

(Telefon zəng vurur. Almara götürür)

Almara: Bəli, mənəm. Bağışlayın, bu gün axşamacan istintaqda olmuşam. O qədər iş olub ki, bu günə qəbul günü olduğunu unutmuşam. Şikayətə gələn varmı?... Yaxşı, mən indi idarəyə gələrəm... Özləri evə gəlmək istəyirlər? Çox yaxşı, qoy gəlsinlər.

Balağa: Bura nəyə gəlsinlər? İndi də evi demaçoqların tapdığı etmək istəyirsən?

Almara: Şikayətçi kim olursa-olsun, onu yaxşı qəbul etmək lazımdır.

Balağa: Onların mənim evimdə nə işi var? Axı mən bu evin kişisiyəm, ya yox?

Almara: Evin kişiliyindən sən özün özünü məhrum etməsən, şikayətçinin evə gəlməsi səni məhrum etməz.

Balağa: Mən istəyirəm ki, iş vaxtı qurtarandan sonra da o-bu mənim arvadımın başına toplaşmasm.

Almara: Əlbəttə, sən bunu qısqanclıqdan və qayğıdan ötrü demirsən, başqa məqsədlə deyirsən. Onlar bu evə gəlməlidir, işləri də buradadır. *(Stolun üstündəki qovluqları göstərir)*

Balağa: Buraya heç kəs gəlməməlidir.

Almara: Evə dəvət etdiyin hər adama hörmət göstərmək lazımdır. Çünki onlar qonaq hesab olunur.

Balağa: Elə mən onlardan qabaq sizin evə gəlmişəm, bəs niyə mənə hörmət edib, sözümə baxmırsan?

Almara: Onu bil ki, sənə göstərdiyim hörmət sənin bizim evdə olduğuna görə idi. Mən sənə heç bir söz demirdim ki, sən sıxılırsan. Amma sən bunu başa düşmədin.

Balağa: Çox yaxşı başa düşdüm.

Almara: Sən heç nə başa düşmədin.

Balağa: Elə buna görə mənə böyüklük edirsən?

Almara: Bizim hər birimiz özümüzün böyüyüyük.

Balağa: Ərinin sözünə baxmayıb özünü böyük hesab edən adamdan nə desən çıxar. Hələ evə şikayətçi dəvət eləmək nədir ki!

Almara: Sən yenə o şikayətçilərin üstünə qayıtdın? Mən dedim ki, onları evdə qəbul edəcəyəm. Çünki sənədləri də buradadır. Sağ olsunlar ki, mənim əziyyət çəkib idarəyə getməyimə razı olurlar.

Balağa: *(Əsəbiləşib sənədləri götürür, cırmaq istəyir)* Sən gör nə qədər həyasızlaşmışsan ki, ərinin sözünü qoyub onun-bunun sözünü, sənədini dolandırırısan. *(O, sənədlərə əl atanda Almara siyirtmədən tapançanı götürüb)*

Almara: (*Ucadan*) Vətəndaş, özünü insan kimi apar. O sənədlər necə canlı adamın taleyidir.

Balağa: Keçər, eybi yoxdur, mənə tapança da çək! Görək harada və necə əlimə keçəcəksən (*Deyib qapıdan çıxır*)

Almara: Get! Harada olsan, əlimdən qaça bilməzsən. Yüz sənin kimi miskinlərin ittihamnaməsini birdən üzünə oxuyuram. Hara gedirsən, get!

(Qapının zəngi vurulur. Almara qapını açır. Üç nəfər - Səxavət, oğlunun şeyləri oğurlanmış qarı və evi yarılmış qoca bir kişi içəri girir. Onlar salam verib əyləşirlər).

Almara: Xoş gəldiniz, yoldaşlar, əyləşin, mən üzr istəyirəm ki, vaxtında idarədə sizi qəbul edə bilmədim. Çünki istintaq ilə əlaqədar olaraq çox məşğul olmuşdum.

(Üneyzət çay gətirir. Almara davam edir)

Xala, sizin şikayətiniz nədir?

Vəcihə: Qızım, mən... (*O ağlayır*)

Almara: Xala, ağlamayın. Oğlunun şeyləri getmiş Vəcihə xalasınmız?

Vəcihə: Bəli, qızım. Mən polis naçalnikinin yanına getmişdim. O dedi ki, bu işlə prokuror məşğul olur. Ona görə sənənin yanına göndərdi.

Almara: (*Kənara*) Əhsən Qurbətovdakı mərifətə! Çox sağ olsun. (*Sonra qadına*) Xala, siz arxayın olun, oğlunuzun şeylərini tapacağam.

Vəcihə: Ay bala, axı bir nəfər polis əfsəri haman şeylər bükülmüş dəsmalı tapmışdı. Mən görəndə huşum getdi. Qonşumuza demişdi ki, dərədən tapmışam. Onda şeylərini götürüb özünü atıblar. Daha haradan tapılacaq? Heç olmazsa, o dəsmalı özümə verin.

Almara: Xala, şeyləri tapacağıq. Dəsmalı da vermək olmaz, çünki o, dəlil şeyidir.

Vəcihə: Necə yəni dəli şey? Elə mən özüm də dəli şeyəm də!

Almara: Yox, xala, siz arxayın olun, hamısı tapılacaq, mən sizə söz verirəm!

Vəcihə: Nə deyirəm, ay bala, əl mənim, ətək sənin, mən ciyərparamın mirasını səndən istəyirəm. (*Ağlayır*)

Almara: Cavan qız, siz buyurun görək!

Səxavət: Almara xanım, mən heç şikayət etməzdim. Amma sizin qadın olmağınız və sizdə hamının dərdinə şərik olan ürək olması məni bu sirri açmağa vadar etdi. Mən yolda gələndə bu əmidən və xaladan da xahiş etmişəm ki, mənim sirrimi heç yerdə açmasınlar. Bir neçə gün bundan qabaq axşam evə gedirdim. Birdən iki nəfər

kişi, bir nəfər qadın qabağımı kəsib pulumu və nişan üzüyümü aldılar. Pul heç, amma üzüyün üstündə həm onun adı, həm də mənim adı yazılmışdır. Mən özüm başqa birisini ala bilərəm. Amma o yazılı üzük məsələsini bilsə, bilmirəm nə deyəcək.

Almara: Bizə ərizə vermisinizmi?

Səxavət: Xeyir.

Vəfadar: (*Almaraya*) Qızım, icazə verin, mən bu cavan qızdan bir şey soruşum.

Almara: Buyurun, soruşun.

Vəfadar: Qızım, sənin adaxlının adı İlqar deyil ki?

Səxavət: İlqardır, əmi, necə?

Vəfadar: Mən o üzüyü görmüşəm.

Almara: (*Yazır*) Əmi, deyin görüm, necə görmüsünüz?

Vəfadar: Qızım, bir neçə gün bundan qabaq, yəni mənim evim oğurlanan gün bir nəfər dilənçi həmin üzüyü satırdı. Özü də deyirdi ki, guya onun əri körpəsini də qucağına verib evdən qovub. Arvad yazıq ərindən zəhləsi getdiyi üçün üzüyü gözündən uzaq etməkdən ötrü satır ki, daha ona baxıb ürəyi xarab olmasın.

Almara: Həmin dilənçinin ya özünü, ya şəklini görsəniz, tanıyarsınız?

Vəfadar: Bəli, tanıyaram.

Almara: (*Siyirtmədən Lətifənin dilənçi şəklini çıxarır*) Baxın, budurmu?

Vəfadar: Bəli, qızım, özüdür. Özü də deyirdi ki, ucuz verəcək, çünki körpəsi acdır.

Almara: Siz bilən həmin dilənçi üzüyü satdı, yoxsa yox?

Vəfadar: O ki, ucuz verirdi, bəlkə qonşular alardılar.

Almara: Əmi, dediyinizin hamısı düzdürmü?

Vəfadar: Ay qızım, mən qocalıqda kişi niyə yalan deyirəm. Mən həmişə düz söz tərəfində olmuşam. Sanki atam bunu hiss edibmiş, mənə Vəfadar adı qoyub.

Almara: (*Gülür*) Çox mərd kişisiniz. Onda zəhmət çəkin, dediklərinizi yazmışam, qol çəkin.

Vəfadar: Verin, qol çəkim. (*Qol çəkir*)

Almara: Səxavət, birdən sənin adaxlın bizim İlqar olar ha!

Səxavət: (*Utancaq*) Bəli, özüdür.

Almara: Qorxma, o elə oğlan deyil. Lazım olsa, mən də onunla danışaram. (*Sonra kişiyə*) Əmi, sizin ev barəsində mənim polis istintaqından məlumatım var. Deməli, bir qadına yazığınız gəlib gecələmək üçün evə buraxmısınız. Sonra səhər durub görübsünüz ki, nə yazığınız gəldiyiniz arvad var, nə də ev avadanlığı, eləmi?

Vəfadar: Bəli.

Almara: Sizcə, o “yazıq arvad” o qədər şeyi apara bilərmi?

Vəfadar: Nə bilim?

Almara: Yox, əmi, onun yoldaşları var. Yəqin siz o “yazıq qadına” paltar-zad yudurdubsunuz, o da evi bələdləyib, sonra evi aparıblar.

Sizin hər üçünüz arxayın olun. Bütün bunları törədən bir dəstədir ki, o dəstə haqqında sizin heç bir məlumatınız yoxsa da, biz çox şey bilirik. Cinayətlər biri-birini açır. Mən sizə söz verirəm ki, biz gecələr yatmamalı olsaq da, sizlərin arzusunu yerinə yetirəcək, bütün cinayətlərin kökünü kəsəcəyik. Bu, bizim müqəddəs vəzifəmizdir.

PƏRDƏ

VI PƏRDƏ

Küçə. Səhər tezdəndir. Balağa Lətifəni gözləyir.

Balağa: Yaxşı, Almara, sən vəzifəyə güvənib ərinin üstünə tapança da çək. Keçər bu dövrən, sənə də qalmaz! Onu bil ki, vəzifə həmişəlik deyil. Qurban olasan başqa kişilərin arvadlarına. Xalqın arvadları ərinin sirtini ört-basdır eləyir. Bizimki də əksinə, ər dara düşəndə ona tapança çəkir. Almara, onu bil ki, İskəndər Zülqərneynin əlində qılınc əbədi qalmadığı kimi, tapança da sənə əlində əbədi qalmayacaq. Təqsir mənədir ki, iki nəfər sahibsiz qadına pərəsdarlıq edirəm. İndi analı-balalı mənə evdən qovurlar... Mənə pozğun deyir. Onu bil ki, pozğun səndən yaxşı dolanır. Özünü adam hesab edir. Nə qədər ağıllı olsan da, Lətifənin felindən qurtara bilməzsən... Hələ qoy Lətifə gəlsin, görək nə edir?... Eh, lap darıxıram, elə bil hava çatmır.

(O, papiros yandırır. Lətifə gəlir)

Lətifə: Balağa, sabahın xeyir, burda niyə durmusan?

Balağa: Evsiz-eşiksiz adam harda durar?

Lətifə: Evinə nə olub məgər?

Balağa: Evdən qovublar.

Lətifə: Qovublar, ya özün çıxıbsan?

Balağa: Nə fərqi var, evdə ki, yaşamıram.

Lətifə: Yox, fərqi var! Əgər səni qovublarsa, məsələ ciddidir. Əgər özün acıq eləmisənsə, evə qayıt.

Balağa: Mən bir də o evə qayıtmaram. Arvad üstümə tapança çəkdi. Mən də onu hədələyib çıxdım.

Lətifə: Niyə üstünə tapança çəkdi ki?

Balağa: Elə belə!

Lətifə: Yox, düzünü de, hər necə olsa, o, prokurordu. Hər şeydən ötrü adama tapança çəkməz.

Balağa: Çünki mən istintaq sənədlərini cırmaq istədim.

Lətifə: Lap uşaqmışsan ki. Onda əcəb eləyib. Ədə, sən dəmsən?

Balağa: Yaxşı də, Lətifə, de görüm, nə edək ki, Almaradan intiqam alağ? Yoxsa indi danlaq vaxtı deyil.

Lətifə: (*Fikrə gedir*) İş çətindir.

Balağa: İşin çətinliyindən qorxma.

Lətifə: Mən qorxmuram. Amma ağılıma bir şey gəlir. Gərək sən həddindən artıq cəld, həm də qorxmaz olasan.

Bəlkə Bəhlulu da götürmək lazım gəldi. Amma məsələni ona demə, ancaq de ki, hara getsəm, dalımca gəl.

Balağa: Hara gedəcəyik ki?

Lətifə: Sus! (*O, ətrafa baxır. Astadan*) Hamımızın işi şuluqdur. Mən istəyirdim polis naçalnikinin başını yeyim, ancaq olmadı. Almara onu müdafiə etdi. Mən Qurbətovu yamanca icra başçısına satmışdım. O da onu işdən çıxarmaq istəyirdi. Almara qoymadı əlbir olub icra başçısını yıxdılar. İndi yaxşı qulaq as! Həm Qurbətov, həm də Almara cavandılar. Onlara şər atmaq lazımdır. Xəlvətcə Qurbətovu bir təhər eləmək lazımdır. Əgər bir şey olsa, deyərsən ki, arvadımla gəzirdi. Ona görə intiqam aldım.

Balağa: Yox, bu, qorxuludur.

Lətifə: Sənin işin yoxdur. Sən saat 11-in yarısında bizim polis idarəsinin dalında dur. Hamı Qurbətovun yanına gəlib gedəndən sonra mən çıxıb səni çağıraram. Məndən də şübhələnilib. O gün əlində bir neçə şəkil gördüm. Deyəsən, bizimkilərdir. O məni çağırub danışdıracaq. (*Bunları onun qulağına deyir*) Onu yoxlayacağam, siz köməyə gələrsiniz. Bax, ayıq olun! Səsim ucalan kimi içəriyə girin. Sonra heç kəs inanmaz ki, biz rəisin kabinetində elə iş görmüşük. Onsuz da biz məhvə doğru gedirik. Əgər işimiz baş tutsa, Almaranı da o söz. Sonra rahat nəfəs alarıq. Get, amma qorxma ha, yoxsa evimiz yığılıb!

Balağa: *(Tərəddüdlə)* Yaxşı, 11-in yarısı.

(Balağa gedir. Lətifə tək)

Lətifə: Yox, işlər şuluqdur. Əvvəlcə hərənin güvəndiyi bir adam var idi. İndi mənim İbadovumu çıxartdılar. Almara da Balağanı qovdu. Deməli, başqa çarə tapmaq lazımdır. Bir təhər yenə Sərdardan nicat uma bilərəm. Qabaqca bilmirdim istəsə gedərəm, ya yox. Amma indi görünür istəsə də, istəməsə də getmək lazımdır. Bəlkə mən də bir gün görəəm. Mənim özümdə də günah çoxdur. Belə həyasız işlərə qol qoymasa idim, indi mən də bir evin gəlini idim. Gözəl-göyçək qızam. Mütləq özümü Sərdarın üstünə atmalıyam. Axı başqa çarəm qalmayıb. Cəhənnəm olsun onun Balağası da, Bəhlulu da. Sərdarın arvadıdır deyə, günahımdan da keçərlər, yoxsa yaşaya bilmərəm. *(Saata baxır)* Ay, gecikmişəm ki!

(Qaçır)

Pərdə qalxır. Qurbətovun kabineti görünür. Sərdar təkdir. Lətifə daxil olur. Sərdar işləyir. Lətifə daxil olur. Sərdar işləyir. Lətifə ona toxunaraq keçir.

Lətifə: Bah, Sərdarçik, əvvəlcə salam. Sonra da bağışla, bilməyib sənə toxundum.

(Onun başını sığallayır).

Sərdar: Eybi yoxdur. Keçin, əyləşin.

Lətifə: Sərdar, əzizim, de görüm, tapa bildinmi?

Sərdar: Nəyi itirmişdim ki?

Lətifə: Bəs o gün bir Quranca söz danışdıq? Nə tez unuttun?

Sərdar: Yadımdan çıxıb.

Lətifə: Bəs demədik ki, sən ətrafa göz gəzdirib səni sevənlərdən birini tapasan?

Sərdar: Yox, tapmadım.

Lətifə: Amma mən tapdım.

Sərdar: Nəyi tapdın?

Lətifə: Onu tapdım ki, səndə sevgi hissi yoxdur. Əgər olsa idi, bir qız ki, sənin həsrətini çəkir, sən onun eşqinə cavab verərdin.

Sərdar: Mən hələ elə bir qıza rast gəlməmişəm.

Lətifə: Sən o qızı hər gün görürsən. *(Ona yaxınlaşır. Gülüb onun çiyindən vurur)*

Sərdar: Bunların heç birisinin mənasını başa düşmürəm.

Lətifə: Demək istəyirəm ki, səndə sevən ürək yoxdur, heç olmazsa, adamın niyyətini başa düşən, hiss edən ürək olsun.

Sərdar: Lətifə, sən heç nağıl kitabı oxuyursanmı?

Lətifə: Ona vaxt varmı?

Sərdar: Oxusan, sən də çox şeyi bilərsən, həyatı daha yaxşı gözlə görərsən.

Lətifə: Nə olar ki, əgər mənim arzum yerinə yetsə, Sərdar gecələr nağıl oxuyar, mən də qulaq asaram.

Sərdar: Onda qoy mən oxuduqlarımdan birini danışım.

Lətifə: Danış görək, amma sən Allah elə elə ki, sevgi olmasın. Çünki ürək ki, sevdi, ona sevgidən danışanda dəli olur.

Sərdar: Qorxma, sevgi yoxdur. Deyirlər ki, çox qədim zamanlarda, hələ bütün quşlar vəhşi ikən yığılıb öz aralarında ən qüdrətli quş olan Simurqu özlərinə padşah seçirlər. Simurqun himayəsində bütün quşlar firavan yaşayır, heç bir heyvan onlara yaxın düşə bilmir. Bir gün tülkü öz dəstəsinə deyir ki, mən gedib Simurqun ən yaxın xidmətçisi olacağam. Onda siz gəlib məndən quşları alıb yeyərsiniz. Onlar razı olur. Tülkü bir ney götürüb gəlir ki, Simurq qardaş, qoy mən yaxşıca ney çalım, sənün balaların rahat yatsın. Simurq ona etibar edib, özünün lap ucada olan

yuvasına buraxır. Hər gün bütün quşlar yem dalınca getdikdən sonra tülkü öz dəstəsinə toyuq-xoruz verir. O vaxtdan da bütün tülkülər bu heyvanlara dadanmışdır. Nəhayət, bir gün Simurq bundan xəbər tutub tülküyə deyir ki, sənin xidmətin böyükdür, gəl əyləş qanadımda, səni bir az da ucaya qaldırım, səmanı seyr elə. Tülkü Simurqun qanadına çıxır. Quş onu qaldırıb göyün yeddi qatından yerə buraxır.

Lətifə: Eh, mən də deyirəm, əməlli-başlı şey danışacaq, tülkü belə gəldi, xoruz belə getdi. Heç gör sevgi arasına tülkü girər?

Sərdar: Tülkü girməsə də, sevgi girər. Sən fikirləş, axtar, tülkü ilə xoruz arasında öz sevgini də tapa bilərsən.

(Gedir)

Lətifə: Get, tülkü də özünsən, hələ hiyləgər də! *(Duruxur)* işlər nə pis oldu? Daha heç bir çıxış yolu yoxdur. Allah axırımızı xeyir eləsin. Ah!

(O, pəncərəyə dayanır. Qurbətov gəlir).

Qurbətov: Salam. *(Əyləşir. Lətifə çıxır)* Aha, yoldaş İbadov, atalar deyir ki, quyunu dərin qaz, gen qaz, özün düşərsən. İndi necədir? Dünən yuxarıda möhkəmcə isladılar. Axı yoldaş İbadov, sən hansı dövrdə yaşadığını unutmuşdun. Ona görə də burada sənsən, Bağdadda kor xəlifə deyirdin.

(Telefon zəngi).

Qurbətov: Doğrudan da, ictimai təşkilatlar olmasa idi, çoxlu dəyişikliklər olacaqdı. Siz bilirsinizmi rayon prokuroru nələrlə elədi? O olmasa idi, sizin də başınız çox şey çəkəcəkdə. Mən bu barədə Almara xanımın nə eləməsinə heç bilmirəm.

Telefon: Zalım qızı od parçası imiş. Aparatda keçirilən iclasda İbadovun başına bir od ələdi ki, gəl görəsən.

Qurbətov: Çox sağ olsun, amma mənə heç nə deməyib.

Telefon: Yoldaş Qurbətov, daha sizə başqa şikayət gəlməyib ki? Deyirəm birlikdə baxardıq.

Qurbətov: Yox, hələ sizə aid bir şey yoxdur. Amma bizi müdafiə edib şikayətlərə obyektiv cavab verməkdə köməyiniz çox böyükdür. Sağ olun.

Hə, indi işə başlamaq olar. Zalım oğlu, sıldırım qaya kimi adamın qabağını kəsmişdi; işləməyə aman vermirdi. İndi çağırım görüm bu qızın ağzından hansı avaz gəlir? Lətifə!

Lətifə: *(Daxil olub)* Bəli, yoldaş Qurbətov.

Qurbətov: Yaxın gəl, əyləş, səndən bir neçə kəlmə söz soruşacağam.

Lətifə: Məndən heç nə soruşmaym, yoldaş Qurbətov! (*Ağlamsınır*) Mənim ərizəmə qol çəkin, məni azad edin. (*Kağızı uzadır*)

Qurbətov: Yox, Lətifə, biz səni azad etməyəcəyik. (*Kənara*) Zorla əlimizə keçmişən.

Lətifə: Yox, mən sizə yalvarıram, mən işləmək istəmirəm.

Qurbətov: Axı niyə?

Lətifə: Çünki bura Məcnun yuvası imiş.

Qurbətov: Kimdir o Məcnun?

Lətifə: Sərdar. O neçə müddətdir, hey mənə sataşır. Adamda bir abır yaxşı şeydir. Amma o məni abırdan salıb. (*Ağlamsınır. Dəsmalı gözünə basır*)

Qurbətov: İstəyirsənmi Sərdarı çağırım? O sənə nə eləyib?

Lətifə: Daha idarədə nə edəcək?

Qurbətov: Yenə olsun də, de görüm!

Lətifə: Məni qorxudub. Neçə gündür gecə yatıb diksinib oyanıram.

Qurbətov: Necə qorxudub?

Lətifə: Bir öpüşdən ötəri üstümə tapança çəkdi. Mənim dilim tutuldu.

Qurbətov: (*Şəkilləri onun qabağına qoyur*) Axı Sərdar bu şəkilləri görüb, Lətifə.

Lətifə: (*Özünə almır*) Bu şəkillərdən mənə nə var?

Qurbətov: Sənə dəxli var. Amma özün demirsən.

Lətifə: Mən nə deyim?

Qurbətov: Bu şəklin sənin özün olduğunu.

Lətifə: (*Kənara*) Hər şey bitdi. Mən yalandan nə boynuma götürməliyəm?

Qurbətov: Dedim ki, şəklin sahibi olduğunu.

Lətifə: Mən heç nə bilmirəm (*Başını aşağı salıb ağlayır*).

Qurbətov: Niyə ağlayırsan? Səndən söz soruşuram.

Lətifə: Çünki siz hamınız tapança gücünə adamın boynuna şey qoyursunuz. Adamı tapança ilə hədələyirsiniz.

Qurbətov: Mən ki, heç tapançanı yadıma da salmıram. Yaxşı, onu yerə qoyum deyirsən?

Lətifə: Bəli. *(Ucadan ağlayır)*

(Qurbətov durub silahı seyfə qoyur. Lətifənin səsinə eşidən Balağa pəncərədən boylanır. Qurbətov onun kölgəsini görür. Qız isə başı aşağı ağlayır).

Qurbətov: Buyur, indi de görüm bu nə işdir?

Lətifə: *(Ayağa qalxıb rəisin boğazından tutub qışqırır)* Aha, əclaf, buyurdum.

(O, əli ilə sıxır. Rəis Balağa və Bəhlulun içəri gitməsinə gözləyir. Yavaş-yavaş sol cibindən tapança çıxarıb)

(Qurbətov şiddətlə Düyməni basır. Almara gəlir. O, Lətifənin əlini rəisin boğazında, ərini isə əlləri yuxarı görüb)

Almara: Hə, nə miskin görkəmin var? İndi sən mənim əlimə belə keçmisən, vətəndaş Balağa. Yoldaş Qurbətov, xahiş edirəm, iki polis gətirin, məhbusları aparsın.

(Özü Qurbətovun yerinə keçir. Qurbətov çıxır)

Balağa: Məni bura sən gətirmisən, sənə kimi əclaf arvad! Mən gəldim ki, sizin ikinizi bir yerdə tutum.

Almara: Kəs səsini, miskin, mən sənin qorxundan yox, öz şərəfim naminə o cür alçaq işlərə yol vermərəm. Mənə arvad deməyə sən kim kimi rəzilin ixtiyarı yoxdur. Mən artıq səndən boşanmışam.

(Balağa ona tərəf gəlmək istəyəndə)

Almara: *(Silahı götürür)* Yerinizdən tərpənməyin. Qurbətovun sizi vurmağa ixtiyarı var idi. Çünki siz dövlət nümayəndəsinin həyatına sui-qəsd təşkil etmişsiniz. Ona görə də, kiçik bir həyasızlığınız sizi məhv edə bilər.

(Bu vaxt səhnənin sütununun yanında professor ilə Qurbətov çıxır. Qurbətov əli ilə Almaraya işarə edir).

Qurbətov: Görün, professor, zalım qızı od parçasıdır.

Almara: *(Son sözünü deyir)* Onu bilin ki, sizin kimi canilər nə cür pərdələnsələr də bizim milli hüquq mühafizə orqanlarının gözündən yayına bilməyəcəklər. Sizin kimilər ölümə məhkumdur.

(Türkan gəlir)

Türkan: Buyurun, yoldaş prokuror.

Almara: Türkan, məhbusları aparın.

(Onlar səhnədən çıxırlar. Pərdə düşür. Professorla Qurbətov qabağa çıxır.)

Professor: Əhsən, oğlum! Yaxşı, sən heç ailə həyatından danışmadın. Toy eləmişəm?

Qurbətov: Yox, professor.

Professor: Sənin toyunu özüm edəcəyəm. De görüm, namizədin-zadın var, ya yox?

(Gülür)

Qurbətov: Yox, professor. Amma Almara haqqında mənə son zamanlar yenə əvvəlki hislər baş qaldırır.

Professor: Çox yaxşı, oğlum, sən rayonda bütün nöqsanları tapıb aşkara çıxaran bir işiq olduğun kimi, o yetim qızın da qəlbinə həyat verən bir işiq ola bilərsən.

(Gedirlər)

PƏRDƏ

SON

APARDI SELLƏR SARANI

4 pərdəli şəkilli pyes

**Əsər Naxçıvanın 1918-1920-ci illərdəki ölüm-qalım
anlarına həsr edilmişdir**

İştirak edirlər

Öndər – 70-75 yaşında

Kazım Qara Bəkir paşa – 36 yaşında

Timsal xanım (Kazım Qara Bəkirin qızı) – 53-55
yaşında

Lətif – 12 və 96 yaşında

Hacı Mehdi – 50 yaşında

Çarşablı qadın (Susanna) – 45-46 yaşında

Gənc Zabit (Armen) – 23-25 yaşında (Susannanın
oğlu)

Doktorbəy (Zabit, Komandirin tibbi işlər üzrə müavini) – 28-30 yaşında

Adilə (həkim, Doktorbəyin müavini) – 28-30 yaşında

Kurmay başkanı (ştab rəisi)

Hüseyn Cavid – 36 yaşında

Behbud Şahtaxtinski – 28-30 yaşında

Qurban dayı – 45-46 yaşında

Xəlilbəy (türk zabiti) – 30 yaşında

Əli Səbri Qasimov

Qoca erməni qadını

2 erməni əsgəri

Qadın (erməni) – 70-75 yaşında

I PƏRDƏ

(Naxçıvan rəhbərinin kabinetini. Divarda Öndərin şəkli, əks tərəfdə Azərbaycan xəritəsi. 3 nəfər – Öndər, Timsal və Lətif dəyirmi masa arxasında oturmuşdur. Qabaqlarında çay qeyri-rəsmi söhbət edirlər)

Öndər: Bəli Timsal xanım, bu gün çoxdanki arzumuz gerçəkləşdi. Naxçıvan diyarının tarixində, onun taleyüklü probleminin həllində özünməxsus bir yeri olan, türk dünyasının böyük oğlu Kazım Qarabəkir Paşanın adını əbədiləşdirdik.

Timsal: Özü də necə! Mən sizdən və Naxçıvanın cavan rəhbərindən çox razıyam ki, atamın adını başqa formada yox, məhz dinimizin ən populyar məbədi olan məscidlə əbədiləşdirdiniz. Məscid! Hər gün içində Allah kəlamı – Qurani Kərim oxunan, Kainatın fəxri olan peyğəmbərimizin dinini – islamı təbliğ edən Minarələri göylərə meyl edən müqəddəs bir məkan! Bu müqəddəs məkanda hər gün mənim atamın ruhuna dualar oxunacaq! Bundan böyük xoşbəxtlik ola bilərmi?!

(Elə bu vaxt minarədən əzan səsi eşidilir. Onlar ayağa qalxıb dinləyir)

Əllahu-Əkbər, əllahu-Əkbər

la ilahə illəllah, la ilahə illəllah

Əşhədu-ənnə Muhəmmədən Rəsul illah...

Öndər: *(təkrar edir)* La ilahə illəllah, Məhəmmədən Rəsulillah.

(Bu yeni məsciddən – Naxçıvan şəhərindəki üçüncü məsciddən Kazım Qarabəkir məscidindən eşidilən ilk əzan idi. İndi eyni vaxtda şəhərimizdə 3 minarədən ən gözəl avazla “Əllahu-Əkbər” sədası asimana yüksəlir)

Öndər: Möhtərəm Timsal xanım, Siz elə bilməyin ki, Biz kommunist olanda belə müqəddəs fikirlərdən, bu ali-ilahi duyğulardan kənar olmuşuq. Mən hələ Kommunist Partiyasının dünyaya meydan oxuduğu vaxtlarda da bircə an öz türklüyümdən, müsəlmanlığımdan ayrılmamışam. Həmişə Uca Tanrını başımın üstündə hiss etmiş, onu hər yerdə, hər zaman qəlbimdə gəzdirmişəm!

Timsal: Mən bunu bilirəm. Dünyada ilk Hacı prezident siz oldunuz. Türkiyə və İran rəhbərləri sizdən sonra Kəbəni ziyarət edib peyğəmbərin qəbrini öpdü.

Öndər: *(gülümsəyərək)* Doğru dediniz. Bu hörmətli ağsaqqal mənim müəllimimdir. Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunda oxuyanda mənə Azərbaycan dili və ədəbiyyatından dərs demişdir. Müəllimlərimin içində ən çox sevdiyim bu Lətif müəllim idi. Çünki o, bizə dərstdə elmlə yanaşı, Vətən, millət və din haqqında elə gözəl bilgiler verirdi ki, bizim vətəndaş kimi yetişməyimizə yardımçı olsun. Mən həmişə demişəm ki, məktəbin və müəllimin vəzifəsi cəmiyyət üçün layiqli vətəndaş yetirməkdir *“Mən müəllim adından yüksək ad tanımıram!”*

Lətif: Əzizim, unutma ki, mən müəlliməmsə, sən bir məktəb, bir universitetsən. Mən bu siyasi universitetin 2 ən parlaq məzununu tanıyıram. Biri bizim İlham balamız, biri də Naxçıvanın indiki rəhbəridir.

Öndər: Doğru deyirsiniz ustad. Naxçıvan mənim üçün əvəzsiz bir şeydir. Mən onunla nəfəs alıram. Hələ sovetlər dönəmində mən Azərbaycanın rəhbəri olanda nə qədər əlavə pul ayırırdım, açıq deyə bilməsəm də, həmişə eyham vururdum ki, Naxçıvanı inkişaf etdirmək lazımdır. Amma o vaxt obkom katibləri başa düşmürdü. Amma cəmi dörd ildə bu cavan rəhbər Naxçıvanda çox işlər görmüşdür. Mən onun gələcəkdə doğma diyarı daha da gözəlləşdirəcəyinə, onu yüksəldəcəyinə inanıram. Timsal xanım, İlhama da özüm qədər inanıram. Deməli, Lətif müəllim düz deyir.

Lətif: Ən əsası odur ki, xalq özü artıq İlhamı qəbul edir. Bir nəfər professor sizin yenidən hakimiyyətə qayıtmağınız haqqında mənzum pyes yazıb. 2 il bundan qabaq yazılan bu pyesin müəllifi xalq adından sizə müraciətlə deyir:

Bir ata kimi fəxr eylə ki, sən,

Xalqına İlham tək oğul vermişən.

Vətənçün sən yetirdin İlhamı,

O hamını sevir, onu da hamı.

Vətən gəmisinin sükanını sən,

İstədiyın halda İlhamı versən,

Yararaq dalğalı coşğun dənizi,

Qələbə qütbünə çatdırar bizi!

Tımsal: Mən sizinlə şərıkəm. Mən Naxçıvanı belə görəndə necə sevindiyimi dillə deyə bilmirəm. Bizim böyük şairimiz Ziya Paşa deyirdi ki:

Ayinəsi işdir kişinin lafa bakılmaz,

Şəxsin görünür rütbeyi-elmi əsərindən!

Öndər: Niyə Ziya Paşaya bizim deyirsiniz? O eyni zamanda bizimdir. Biz bir millət iki dövlətlik!

Tımsal: Bunu atam da, Atatürk də həmişə deyərdi. Doğrudan, bəs bu kabinetin sahibi özü hara getdi? Məscidin açılış tərənini yaxşı təşkil etdiyi kimi, gözəl də çıxış etdi. Mən ona təşəkkür etmək istəyirdim.

Öndər: Özü məndən üzrxahlıq edib vacib bir iş üçün getdi.

Lətif: Bəli, çox təvazökar insandır. Həm də qabiliyyətlidir.

Timsal: (*Xəritəyə işarə ilə*) Atam deyərdi ki, kiçik olmasına baxmayaraq, Azərbaycan dünya üçün nədirsə, Naxçıvan da region üçün odur.

Lətif: (*Ayağa qalxaraq onları xəritənin yanına dəvət edir. Əli ilə Azərbaycanın klassik xəritəsini göstərir*) Bax, qızım Azərbaycanı kiçik günə qoyublar. Yoxsa o, kiçik deyil. Azərbaycanın ərazisi Şimaldan Dərbənd Cəbundan Həmədana Qərbdən Urmiyadan Göyçə; İrəvan-Borçalıdan keçərək Xəzərə qədər olan 300 min kvadrat kilometr olan bir sahəni əhatə edir. Əhalisi isə 56-57 milyondan çoxdur. Amma müstəqil Azərbaycan bu gün cəmi 70 min kvadrat kilometrə nəzarət edir. Əhalisi isə 10 milyondur.

Timsal: Atam bu haqda mənə danışmışdı.

Öndər: Bilirsiniz vətənimizin kiçildilməsinin əsasını kim qoyub?

Timsal: Çox maraqlıdır.

Öndər: Yaxşı olar ki, bu haqda tarixi gözəl bilən alimimiz danışsın.

Lətif: Qızım Timsal, bilirsən bu böyük vətənin parçalanması kimdən başlayır?

Timsal: Kimdən:

Lətif: Özümüzün kəm iltifat padşahlarımızdan. Əfşar tayfasından olan Nadir Şah! Gəncə bəylərbəyi Ziyadoğlu

Nadirin Şahlığını qəbul etmək istəmədi. Ona görə də vətən və torpaq sevgisindən məhrum olan Nadir Şah Qazax-Şəmsəddil və borçalı mahallarının idarəsini Kartli-Kaxeti çarlığına verdi. Bu tarixi bəxşiş indi də xalqımızın taleinə qara səhifə kimi düşmüşdür.

Öndər: Timsal xanım, Dünyada elə bir xalq yoxdur ki, ərazisi beş yerə bölünsün. Elə bir xalq yoxdur ki, vətən və millət deyən kimi başından vursunlar.

Lətif: Qızım xəritəyə bax 1828-ci ildə Azərbaycan 2 hissəyə bölündü. Arazdan aşağı – Cənub hissə İran şahlığına, ondan 2 dəfə yarım kiçik olan Şimal isə Rusiya çarlığına verildi.

Öndər: Lətif müəllim düz deyir. O vaxt İran şahları azərbaycanlı idi. Amma onlarda milli mənlilik hissi yox idi. Xalqımız isə başdan-başa savadsız idi. O vaxtlar xalq savadlı olsaydı, içərisindən güclü siyasi xadimlər yetirər, millətimiz əsrlərlə ayrılıq izzətində, birləşmək arzusu ilə alışıb yanmazdı. Andlaşmanı imzalayan Abas Mirzəyə və Paskeviçə öz yerini göstərərdi.

Timsal: Bəs sonra.

Lətif: *(dərindən ah çəkir)* Qızım bağışla, mən bəzi şeyləri üzündən oxumaq istəyirəm, nə etməli? Qocayam də. Naxçıvanın geosiyasi mövqeyi elədir ki, onu həmişə başı bələli etmişdir. 1905-ci ildən başlayaraq bu günə qədər ermənilər öz din qardaşları ilə birləşərək xalqımıza, xüsusilə Naxçıvana divan tutmuşlar. 1917-1918-ci illərdə

bu qırğın qətliam səviyyəsinə qalxmışdır. Bu illər ərzində ermənilər Rusiyada baş vermiş 1917-ci il fevral inqilabından və Oktyabr çevrilişindən istifadə edərək sərsəm “Böyük Ermənistan” ideyalarını bolşevik bayrağı altında gerçəkləşdirməyə ciddi səy göstərdilər. 1918-ci ilin martından erməni daşnak S.Şaumyanın başçılıq etdiyi Bakı Kommunası “əks inqilabi ünsürlərlə mübarizə” şüarı altında Bakı quberniyasını azərbaycanlılardan təmizləmək məqsədi güdən soyqırımını planını həyata keçirməyə başladı. Nəticədə 1918-ci il martın 31-dən aprelin 2-dək təkcə Bakı şəhərində 12 min nəfərdən çox azərbaycanlı ermənilər tərəfindən soyqırımına məruz qaldı. 100 mindən çox əhalisi olan Naxçıvanın 73720 nəfərini amansızcasına məhv etdilər. Onlar qadın, uşaq, ahıl, körpə bilmədən hamını güllə ilə, nizə ilə öldürürdülər. Mən bunları gözümlə görmüşəm. 1917-1918-ci illərdə ermənilər Zəngəzurda 115, Qarabağda 157, Qubada 122, İrəvan quberniyasında 211, Gəncə ətrafında 272, Ağsu, Kürdəmir və Lənkəranda 130 yaşayış məntəqəsinin əhalisini vəhşicəsinə qırmış, kəndləri talan edərək yandırmışlar. Təkcə 1918-ci ildə Şamaxı şəhərində 7 min, Quba şəhərində 2 min, Zəngəzurda 3 mindən çox, İrəvan Quberniyasında 135 min qətlə yetirilmişdir. (N.E.II c., səh274)

Öndər: Timsal xanım, hələ bu harasıdır, ermənilər hər yerdə türkcə qənim olubdur. Bir də... Eh... Timsal xanım, bu məsələdə çoxlu müəammalar var. Xalqımız qəhrəman xalqdır. Amma hər işdə bir rəhbər-təşkilatçı lazımdır. Məsələn, Nehrəm kəndində Hacı Mehdinin bacarıq, cəsəret və qətiyyəti o vaxt Nehrəm kəndini xilas etmişdi.

Oranın xüsusi mühiti var. Məlumdur ki, 1918-ci ildə erməni daşnakları Naxçıvana hücum edib əhalini qıran zaman, Andranik ordusu burdan keçən zaman nehrəmlilər onun dərslərini vermişlər. Nehrəm belə qəhrəman insanların kəndidir. Mən bunu bir daha öz həyatımda hiss etdim. 1987-ci ildə ermənilər bura hücum edən zaman... təhlükə olmuşdur ki, ermənilər gəlib mənim büstümü dağıtmaq istəyiblər. Mənə məlumdur ki, nehrəmlilər aylarla gecə-gündüz orda növbə çəkmişdilər və bu büstü qoruyub saxlamışlar.

Lətif: Sonra 1920-ci ildə Azərbaycanın ərazisi hesabına Qərbi Azərbaycanda Ermənistan SSR adlanan respublika yaradıldı. (*xəritədə göstərir*)

Timsal: Məni qınamayın. Atamın dediklərindən mən belə qənaətə gəlmişəm ki, o illərdə sizdə güclü siyasətçi olmamışdır. Bax əsrin əvvəllərində şah rejiminə qarşı məşrutə hərəkatı başlandı. Şah qaçdı. Rusiyada bolşeviklərin başı elə qarışmışdı ki, özü yaratdığı Bakı Sovetini saxlaya bilmədi. Bəs nə üçün siz Səttarxana, Şeyx Məhəmmədə cavab vermədiniz?

Öndər: Çünki o vaxt Azərbaycanda çoxlu siyasi qüvvələr var idi. Baş çıxarmaq çətin idi. Bolşeviklər Azərbaycanın çox böyük siyasi qüvvəsini kommunizm cənnətinə, bərabərliyə, azadlığa, suverenliyə inandırmışdı.

Lətif: Qızım vətəni sevmək başqadır. Siyasətçi olmaq başqa. Hər adam dünyada baş verən hadisələrin siyasi mahiyyətini dərk etməz. O vaxtlar, mən deyərdim ki,

bizcə Mirzə Cəlil bolşeviklərin vədinə inanmadı. “Azərbaycan” felyetonunda deyirdi ki, bütün dünya ayıldı, bəs sən hardasan? Ay mənim Meşkinli Xoylu Qardaşım. Gəl biz papağımızı qabağımıza qoyub fikirləşək!

Öndər: Lətif müəllim, yadınızdadırmı “Molla Nəsrəddin” 1917-ci ildə gələcəkdə Rus imperiyasını xarakterizə edərək Əli Nəzminin şeirini çap etmişdi. Bu, şeir onu göstərir ki, Mirzə Cəlil çox siyasətçinin görə bilmədiyi şeyləri görmüş və düzgün qiymətləndirmişdir.

Lətif: Yadıma gəlir. Şeir belə idi. Şeiri götürmüşəm özüm oxumağa məqam gözləyirdim. (*Oxuyur*)

Ölkəmizdə mövcud olan hürriyyət

Millətlərə böylə eyləsin qismət,

Fin xalqına yırtıq-yarım istiqlal,

Polyaklara dolu vədə bir çuval.

Ukraynalıya muxtariyyət su, torpaq,

Türküstanlı müslümlərə şapalaq,

Litvalıya istəyincə ixtiyar,

Buxaralı, xivəliyə zəhrimar.

Qazaxlara zər zad ilə Quban, Don,

Ləzgilərə, çərkəzlərə, poşol von!

Latışlara, ayrımlara pay çox az,

Cuhudlara, tatarlara beş qapaz.

Xaxollara yerləşməyə buyuruq,

Krımliya, qırğızlara yumuruq.

Ruminlərə yurd və yuva, yol, iqbal,

Yerli-yurdlu gürcülərə infial.

Qreklərə hər nə desə çal çıpik,

Azərbaycan türklərinə var təpik!

Uruslara mumtaziyyat, ağalıq

Erməniyə imperiyada darğalıq!

(Hər üçü gülür. Onların çayını təzələyirlər)

Öndər: Gördünüz, Timsal xanım. Elə inqilabın ilk ilində bizə nəinki təpik və qapaz vurdular. Orconikidze, Mikoyan, Stalin üçlüyü təkidlə 1920-ci il dekabrın 1-dən 1921-ci il martın 16-dək Naxçıvan və Dağlıq Qarabağı ermənilərə verdi.

Timsal: Bunların hamısını atam mənə danışmışdı. O vaxtlar Atatürkün işə qarışması, Behbud bəy Şahtaxtinskiyin və Nəriman Nərimanovun səyi nəticəsində əzəli torpaqlarınız daşnakların əlindən xilas oldu. Sonra atamın da iştirak etdiyi, ciddi-cəhd göstərdiyi Qars müahidəsi (1921-ci il 13 oktyabr) mübahisəyə son qoydu.

Öndər: *(gülür)* Yox, Timsal xanım, son qoymadı Kommunist bileti cildi içərisində daşnak biletini gəzdirən A.Mikoyan SSRİ Dövlət aparatında yüksək mövqə tutduğu üçün bu məsələyə 5-6 dəfə qayıtmış, lakin məqsədinə çata bilməmişdi. 69 yaşında olanda Mikoyan sovet rəhbərliyinin çox yüksək kabinetinə soxula bilmişdi. Bu dəfə o, Naxçıvan və Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq təklifi ilə 1964-cü ildə Xruşşova müraciət edəndə öz daşnak arzusuna çatacağına inanırdı. Lakin bu yaltaq və şərəfsiz funksionerin dəfələrlə edilmiş yersiz təklifinə Xruşşov rədd cavabı verdi. Avantüra bu gün də davam edir.

(Telefon zəng edir. Öndər cavab verir)

Öndər: Hə hazırsan. Çox yaxşı gəlirik. *(Dəstəyi yerinə qoyur)* Timsal xanım, bu, siz bəyəndiyiniz işçimiz Naxçıvanın rəhbəri idi. Bizi şəhərə baxmağa, öz planları ilə tanış etməyə dəvət edir. Onun gələcək üçün böyük planları var. Gedək, onun planları ilə tanış olaq, sonra birlikdə nahar edərik. Axşam isə Naxçıvanın xilaskarı sizin atanız – Türk dünyasının məşhur qəhrəman oğlu Kazım Qarabəkir Paşa haqqında tamaşaya baxarıq.

(Onlar ayağa qalxır)

Timsal xanım, bu problem indi daha aktualdır. Ermənilər öz havadarlarının yardımı ilə həmişə qondarma “Genosid” haqqında dünyaya car çəkirlər. Öz vəhşilikləri haqqında isə heç nə demirlər. Baxın, Timsal xanım, iki əl ərzində ermənilər Naxçıvan dairəsində 110 kənddə 7.695 evi yandırmış, 57.250 dinc sakini qətlə yetirmiş, 15 məscidi yandırmışlar. İqtisadi göstəricilər isə Qarabəkir Paşanın tapşırığı ilə hazırlanmışdır. Orada eşidərik. Bu mövzu çox aktualdır. Çünki ermənilər qondarma Genosidin 100 illiyini qeyd etməyə hazırlaşırlar. Qondarmadır ona görə ki, 1) müharibəyə özləri başlamışlar, biz onlara cavab vermişik; 2) biz deyəndə ki, gəlin ingilis, fransız, alman, rus, türk, hətta erməni arxivlərini açaq, onlar qorxudan bu işə girişmir. Gedək.

(Öndər Timsal xanımın və Lətifin qolundan tutub səhnədən çıxarır).

II PƏRDƏ

Naxçıvanın bir güşəsi Güznüt kəndi Böyük darvazalı bir ev. Ondan irəlidə bir qoca erməni qadını oturmuşdur (O saqqız, siqaret, günəbaxan toxumu və s. satır).

İki nəfər qadın dayanıb söhbət edir.

Susanna: Görürsən doda, mən səni zəngin etdim.

Qadın: Cox sağ ol, matanım, amma sənin sayəndə evimdə yatmağa həsrət qalmışam (*gülür*).

Susanna: Nə olar, əvəzindəki çoxlu pul və hədiyyə alırsan.

Qadın: (*onu sağ qolu ilə qucaqlayır*) Matanım sən bu tərəflərdə kişi qoymadın.

Susanna: Hələ görəsən İranda nə qədər müştərim var – lotudan tutmuş mollaya qədər. Bilirsən mollalar mənə necə sarışır: biri deyir “goli-mən”, biri “zendeginye-mən”, biri “Dade-dəhəne mən” (*gülür*). Bunları sən görməmişən.

Qadın: Bəs ruslar – ofisçilər nə deyir.

Susanna: Onlarda mənim əlimin içində! Nəvazişlə deyirlər: - tı moya krasavisa, tı radoste maya və s.

Qadın: Bəs ermənilər?

Susanna: Eh, onlarda kişilik olsaydı Marks erməni qadınına elə deməzdi. Erməni qadını başqaları üçündür. E!...

Qadın: Bəs türklər?

Susanna: Elə türklərə varam. Onlar da mənə qiymət qoyur. Bilirsən doda, mən farsı farsca, rusu rusca, türkü türkcə danışdırıb toruma salıram. Hamısının dilini gözəl bilirəm.

Qadın: İndiyədək sənin torundan çıxmış kişi balıqları bir yerə yığsan bir ordu olar.?

Susanna: Sən cavanlıqda elə olmamısan? Bütün erməni qadınları elədirdə.

Sonra onlar səkiyə yaxınlaşır.

Susanna: (*Qadını səkidə otuzdurkən*) Bax burda otur, hər tərəfə göz-qulaq ol, kim o qapıdan çıxsa, kim ora girsə mənə deyərsən.

Qadın: Bəs mənə amansız Andronikin əsgərləri gəbərtsə necə?

Susanna: Heç nə olmaz, böyük ermənistan naminə sən ölmək istəməzsən?

Qadın: Əlbəttə istərəm, kim istəməz? Məgər mənim damarlarımdakı erməni qanı deyil?

Susanna: Onda otur. Bir azdan sonra erməni əsgərləri gəlib səni burda ölümlə hədələsə, deyərsən məni öldürməyin, sizə xeyirim dəyər. Soruşsalar nə xeyir? Onda deyərsən. İndi buradan bir qoca çarşablı müsəlman keçəcək, onu generalın yanına aparın.

Qadın: Bəlkə çarşablı qadın gəlmədi.

Susanna: Qorxma mütləq gələcək.

Qadın: Kim olacaq o müsəlman qarısı?

Susanna: Sənə dəxli yoxdur. Nə deyirəm elə. *(O gedir)*

Qadın: *(Mustuqda siqaret çəkir)* Saqqız, semiçka, siqaret var. *(Tez-tez təkrar edir. Oyan bu yana boylanır. Bir azdan iki erməni əsgəri gəlib qadını hədələyir)*

I Əsgər: Ay qarı burda niyə oturmusan? *(Onu vurmaq istəyir)*

II Əsgər: Vurma güllənə heyfin gəlsin, dayan görək! *(Qadına müraciətlə)* Burda nə üçün oturmusan? Ölümün çatıb?

Qadın: Matanım, ölümüm sənin əlindədir. Amma məni öldürsən çox şey itirərsiz.

II Əsgər: Kim itirər, nə itirər?

Qadın: Bütün erməni xalqı itirər.

I Əsgər: Çərənləmə! *(Ona yüngül bir təpik vurur)*

Qadın: *(özünü düzəldərək)* Mənim erməni olduğumu görmürsən! Axı mən sənə ana hesab oluram.

II Əsgər: Yaxşı, sözünü de.

Qadın: İndi buradan bir müsəlman qadını qara çarşabda keçəcək onu tutub general Nahankapetin yanına apararsız. Pis olmaz.

(Bu vaxt çarşablı qadın görünür. Əsgərlər onu dayandırır içəri aparırlar)

I Əsgər: Dayan müslüman qarı, sən qorxmursan? Nə cəsarətlə bu tərəflərdə dolanırsan.

Çarşablı qadın: Yox, biz niyə qorxuruq! Qoy qorxaqlar qorxsun.

II Əsgər: Bu nə danışır? Deyəsən burda bir iş var.

I Əsgər: Gəl aparaq ştaba. *(Onu aparırlar. Pərdə qalxır. Ştab-kabinet görünür. Stolun arxasında gənc erməni zabiti oturub)* Cənab zabit, bir şübhəli müslüman qadını gətirmişik.

Zabit: Gətirin. Amma yoxlayın. Silahı olar.

I Əsgər: Eh cənab zabit türkün heç kişisində silah yoxdur. O ki, qaldı qadına. Çünki bizdən əvvəlki rus qardaşlarımız bunların silahlarını yığmışdır.

Zabit: Bilirəm, gətir içəri. (*Əsgər qadını içəri gətirib farağat dayanır*) Gedə bilərsən.

(*Əsgər çıxır, qadına*) Deyin görək kimsiniz?

Çarşablı qadın: Olarmı çarşabı götürüm?

Zabit: Çarşablı müsəlman qadını cavan erməniyə üzünü açmaq istəyir?! Nə qəribəsən? Axı mən...

Çarşablı qadın: Mən erməniyəm. (*Çarşabı başından atır*)

Zabit: Ola bilməz! De görüm səni bura kim göndərib.

Çarşablı qadın: Görmürsən erməni dilini səndən yaxşı danışırım? Türklər ermənicə bilmir.

Zabit: Yaxşı, tutaq ki, ermənisən, sonra nə olsun?! Bilirsən ki, indi bütün Naxçıvanda, Şərur-Dərələyəz mahalında Andronik, Zəngəzurda Njde və Dro, Şamsaxıda Lalayan, Qubada Əmiryan. Bütün müsəlmanları qırıb qurtarmaq üzrədir! Bütün işlərə mərkəzdən Şaumyan rəhbərlik edir. Sən isə çarşaba bürünürsən!

Çarşablı qadın: Başqa cür mən Nahankapetimiz Andronikin iqamətgahına gələ bilməzdim. Belə etdim ki, məni sizin əsgərlər döysə də buraya gələ bilim.

Zabit: Generalı görməkdə məqsədin nədir?

Çarşablı qadın: Ona veriləcək bəzi şeylər var.

Zabit: Yemək haqqında düşünmə. Hər adamın verdiyi yeməyi ona vermirik.

Çarşablı qadın: Yox, ona kağız (*sənəd*) verəcəyəm. (*Yaxına gəlir. Onun alt dodağında çapıqı görüb, qışqırır*) Armen, Armenca!

Zabit: Sakit olun! Özünüzü toxtaq tutun!

Çarşablı qadın: (*Çilgün və çaşqınlıqla*) Sənə yalvarıram ermənistan xatirinə. Üst dodağında, bığının altındakı çapıqı göstər! Yalvarıram!

Zabit: (*Lopa bığlarını aralayır. Çapıq görünəncə qadın özünü onun üstünə atır*)

Çarşablı qadın: Oğlum, mənim balam, düz 29 ildir sizi axtarıram. Səni ölmüş bilirdim.

Zabit: (*Heyrətlə*) Bu necə ola bilər?

Çarşablı qadın: Atan səni və ekiz qardaşını əlimdən alıb evdən qovanda sən dalımca qaçıb üzünü üstə yıxıldı.

Dizin sındı. Alt və üst dodağın parçalandı. Sənin adını atan Fərman qoymuşdu. Mən isə Fərman, Armen deyə səni çağırırdım.

Zabit: (*Heyratla*) Necə Fərman. Mən müsəlmanam? Yox ola bilməz! Bunu birdə desən, məni burdan qovurlar. Mən də səni öldürərəm!

Çarşablı qadın: (*Dərindən ah çəkərək*) Qurbanın olum oğul. Bu işin qəribə tarixi var. Mən bütün İranda məşhur olan halvaçı Qasparın qızıyam. Qonşularımız türk (*azərbaycanlı*) olduğu üçün mən türk dilini elə öyrəndim ki, heç kəs mənim erməni olduğumu deyə bilməzdi. Təbrizdə Tibb Texnikumunda oxuyanda Naxçıvandan gəlmiş Qurban adlı bir oğlanla tanış oldum. Onun çox gözəl səsi var idi. Mənimlə qurulan gözəl ünsiyyət sevgi ilə nəticələndi. O, məni türk qızı kimi qəbul etdiyindən evlənmək təklif etdi. Mən atama dedikdə, o, etiraz etmədi ki, bir nəfər türkü erməni edə bilsən, onda mənim qızımsan. Həm də türklər qorxmaz olur. Həm atası, həm anası erməni olanlar əslində qorxaq olur. İstəyirəm mənim qorxmaz, igid həm də əsl erməni bir nəvəm olsun. Mən də atana dedim ki, toysuz-filansız məni qaçırt. Biz orta ixtisas alıb Naxçıvana gəldik. Mən ermənicə, azərbaycanca, rusca və farsca elə gözəl danışırdım ki, heç kəs mənim erməni olduğumu zənn etməzdi. Naxçıvan şəhər poçtunda bu dörd dili mükəmməl bilən adam olmadığından məni poçtun rəisi etdilər. Mən Şaumyanın Andranikə, Andronikin Şaumyana, Njdeyə, Droya teleqramlarını məxfi şəkildə sahibinə çatdırırdım. Daşnaküstün partiyası yarananda mən də onun andını

qəbul etmiş, həyat amalına çevirmişdim. Hər səhər durub həyətdə xaç çəkir, qollarımı yana açıb Qara dəniz-Kaspi, Böyük ermənistan – can hayastan deyirdim. Bir gün atan bunu gördü. Mənim evə qayıtmağıma icazə vermədən üstümə tufəng çəkdi ki, illərlə məni aldatmışsan. Mən qaçdım, sən də mənim arxamca qaçanda yıxıldın, alt və üst dodağın parçalandı. Mən səni qoyub qaçdım. Onda sənin üç yaşın var idi. Sonra adamlarımı göndərüb səni Bitlisdəki əmimgilə qaçırdıq. Sonra onlar 1905-ci il hadisələrində oradan müəmmalı şəkildə qeyb oldular. İndi inandınmı oğul?

Zabit: Ah ana! *(Özünü qadının üstünə atır. Onlar qucaqlaşib öpüşürlər. Bu vaxt Andronik çıxıb gənc zabitin türk qadını ilə qacucqlaşdığını görüncə, tapança ilə qadını vurmaq istəyir, güllə oğlana dəyir)*

Andranik: Alçaqlar, bunların öpüşməyinə bax.

Çarşablı qadın: Oğlum, canım oğlum, səni vurdular.

Zabit: Ana ağlama.

Andranik: Bu nə demədir. *(Qadını vurmaqdan vaz keçir. O biri otaqdakıları çağırır)* Gəlin bunu götürün. Həkim çağırın. Nəticəni mənə deyın.

Çarşablı qadın: Andronikcan, oğlumun qatili olsan da səni bağışlayıram. Çünki sən türkləri təmizləyən böyük qəhrəmansan! Adın Ermənistanın bütün güşələrində tanınır. Hər yerdə – bütün kilsələrdə keşişlər sənin adına

dualar oxuyur, səni Astvaçın əmanətinə tapşırır. Mənim üçün türksüz Ermənistan oğlumdan daha əzizdir!

Andranik: Çərənləmə qadın. Mən Andranik deyiləm!

Çarşablı qadın: Sənə canımız qurban. Mən səni tanıyıram, Andraniksən.

Andranik: Yalan demə, məni ələ almaq asan deyil!

Çarşablı qadın: (*Qorxa-qorxa onun qulağının yoxluğuna işarə edir*) Sənə bütün ermənistan...

Andranik: Yaxşı bura niyə gəlmisən?

Çarşablı qadın: Mən Naxçıvanın mərkəzi poçtunun müdiriyəm.

Andranik: Necə olub ki, naxçıvanlılar o cür vacib sahəni sənə etibar ediblər?

Çarşablı qadın: Andronikcan sən türklərin xasiyyətini bilmirsən. Onlar qadın görəndə dərhal... Bir də mən azərbaycanca elə gözəl danışırım ki, heç kəs məni erməni zənn etmir.

Andranik: Sənin dediklərinə necə inanaq.

Çarşablı qadın: (*Qoynundan bir dəstə kağız çıxarır*) Bax Hinger general, bu Şaumyanın sənə göndərdiyi teleqram. Bu sənənin ona göndərdiyin cavab. Bax bu

Bayazitli Varomun sənin kürəyinin arxasından xəyanət edərək Şaumyana göndərdiyi teleqram. Gör o həyasız nə yazır? *(Kağızı oxuyur)* Hinger Şaumyan mənim böyük Vətən qarşısındakı xidmətlərim Andronikdən az deyil. Türkə qarşı qəddarlığım siz istəyən səviyyədədir. Ərzurum, Alaça, Təpəköy, İlgə, Yaşılıayla və s. yerlərdə mən heç nəyə baxmır, heç kimə yazığım gəlmirdi... Heç nəyə məhəl qoymadım... Türk əhalisini məhv etdim. Lakin bəzən gülləyə hayıfım gəlirdi. Bu işlər üçün ən doğru üsul döyüşdən sonra salamat qalanlar quyuya doldurmaq və üstünə daş tökməkdir. Elə etmək ki, bir nəfər də salamat qalmasın. Mən belə də etdim, bütün kişiləri, qadınları və uşaqları quyuya doldurub üstünə ağır daşlar tökdüm, onların hamısının axırına çıxdım. **(Ə.Ə. səh.50)**

Andranik: *(Əsəbiləşir)* Yalan deyir. O dediyi əyalətlərdə türkləri mən qırmışam. Teleqramı göndərmisənmi?

Çarşablı qadın: Yox, göndərmədim. Çünki səni kiçildib özünü irəli verən adam nifrətə layiqdir.

Andranik: *(Qadını qucaqlayır)* Çox sağ ol indi bildim ki, əsil ermənisən. *(Qadın onun qucağında nazlanır)* *(Kənara)* Bu gözəl afətdən keçməli deyil *(Sonra qadına)* Nə üçün mənə belə yaxınlaşırsan?

Çarşablı qadın: Erməni xalqının dünya şöhrətli sərkərdəsinin davamçısını dünyaya gətirmək istəyirəm.

Andranik: Gözəl arzudur. Mən heç bu haqda düşünməmişdim. Amma...

Çarşablı qadın: Amması nədir?

Andranik: Bəs türkdən olan oğlun – Armen? Mənim davamçıma gələcəkdə düşmən olmaz ki?

Çarşablı qadın: Nə danışırısan, Andranik ağa? Onların hər ikisinə mən erməni südü verirəm.

Andranik: Bəs Armenin qanı türk qanıdır! Niyə belə etmişən?

Çarşablı qadın: İstəmişəm ki, türk kimi cəsur, erməni kimi qəddar olsun.

Andranik: Kimə qarşı?

Çarşablı qadın: Əlbəttə türkə qarşı!

Andranik: Sözün doğru imiş. Armen həm cəsur, həm də qəddardır. Bunu mən onun Ordubad nahiyəsində yəqin etdim. Orada əməliyyata rəhbərliyi Armenə həvalə etdim. Ordubadın Gilançay, Vənəndçay, Culfanın Əlincə çay hövzələrində 80-dən artıq kəndi yandırır və viran qoydu. Əhalisini qırdı. Təkcə Culfanın Yaycı kəndində 2500 türkü qətlə yetirməkdə ən yaxın köməkçim oldu. (*Gülə-gülə*) Sənə qərribə bir şey danışacağam. (*Yaxına gəlib qolunu qadının boynuna salır*) Ordubadın Dırnis kəndini yandırmış, əhalinin yarısını qırır, yarısını qovmuşduq...

Hə, indiki kimi yadımdadır... Qaçanları dağlarda qıra-qıra gedirdik. Dağın dalında kəndin axundu, ağsaqqalı Hacı Rəhim kişi 3 gəlini 6 kiçik nəvəsi ilə kənddən çıxmış, qaçanlarla ayaqlaşa bilmədiyi üçün mağarada gizlənmişmiş. Səhər çayı içəndə Armen onların başının üstünü alır. Uşaqdan-böyüyə hamını soyundurur. Qoca kişinin arxasına qaynar samovar bağlayır, gəlinlərin döşünü kəsib körpələrin ağzına qoyur, hamını oynamağa məcbur edir. Mən qışqırtıya özümü çatdırdım. Bir gülməli mənzərə idi ki, gəl görəsən!..

Çarşablı qadın: Gör ona kim süd verib?

Andranik: İndi səni başa düşdüm. Arzunu yerinə yetirərəm. İndi gedin. Axşam görüşərik. Həm təzə teleqraf xəbərlərini mənə gətirərsiniz. Sonra isə... *(Qadın gedir. Andranik tək qalır. Əlini stola döyüb zabitləri içəri çağırır. Armen də onların arasında. Onlar oturur. Özü baş tərəfdə dayanır)* *(Gülə-gülə)* Görürsünüz Armen yaralıdır. Onu mən yaralamışam. Bu, bəlkə ilk hadisədir ki, erməni erməniyə güllə atır. İndiyə qədər dünyada belə hadisə olmayıb. Amma mən... Səhv də olsa ermənistan xatirinə etdim. *(Zabitlər əl çalır)*

Armen: *(Ayağa durub fərağat vəziyyətdə)* Erməni xalqına xidmət edirəm!

Andranik: Əyləş! *(Sonra o xəritəni açır. Bir-bir göstərir)* Şərur-Dərələyiz arxada qalmışdır. Oraları yaxşıca əzmişik. Baxın, biz indi burada – Güznüt kəndindəyik. Naxçıvan sağ tərəfdədir. *(Əlini birinə*

tutaraq) Sən Naxçıvanı bu gecə yerlə-yeksan edəcəksən. *(Sonra başqasına)* Sən arxanı möhkəmlədəcəksən. Bizə gələn xəbərə görə, Nehrəm kəndində bizə tələ qurublar. Bununla belə, bizim öz planımız var. Nehrəmə biz yuxarı tərəfdən, bax bu Çeşməbasardan hücum edəcəyik. Əhalini kənddən Araza doğru qovacağıq. Aşağıda bizə Təzəkənd erməniləri, Akopun dəstəsi kömək edəcək. Bu kəndin 5 min nəfər əhalsinin yarısını qıracağıq, yarısını da diri-diri Araza töküüb boğacağıq. Bir nəfər canını qurtara bilməməlidir. Nehrəm əməliyyatına özüm rəhbərlik edəcəyəm. Kənddə savadlı və cəsur bir insan yaşayır. Adı Hacı Mehdidir. Onu özüm tutub əsir kimi dolandıracaq, iki qu... yox qolunu kəsəcəyəm! *(Bu vaxt telefon zəng vurur)*

Çarşablı qadın: Hinger nahankapet, sizi təcili görməliyəm. Gecikmək olmaz. Yoxsa məhv olarıq.

Andranik: Yaxşı gəl! *(Zabitlərə müraciətlə)* Vəzifəniz aydındırmı? Gedin sabah səhərə bir saat qalmış hücumla keçib, onlar namaz qıldığı vaxt başlarının üstünü alıb hamısını qıracaqsınız. Çünki müsəlmanlar ölər, namazı kəsməzlər.

Zabit: Namaza başladıklarını haradan bilək.

Andranik: Nə avamsan ə! Bilmirsən məsciddən sübh əzanı veriləndə hamı namaza başlayacaq.

Çarşablı qadın: *(Təngənəfəs özünü içəri salır)* Hinger Nahankapet türk generalı Kazım Qara Bəkir sizi izləyər

izləyə gəlir. Bu gün o, İqdıra çatır. Kaş bu Türkiyə olmayaydı.

(O ağlayır)

Andranik: Bunu mən gözləyirdim. O, çox cəsur adamdır. Komandir olmasına baxmayaraq, özü top atır. Onu mən Kağızman, Mednik, Qars qalasında gördüm. O, bizə ağır zərbələr endirdi. O mənim 3 generalımı, 6 alayımı, 12 yarıbayımı, 16 sivil məmurumu, yüzlərlə əsgərimi əsir aldı. Onların arasında Qars qalasının əsgəri komandanı və 1 nazir də var idi. Qəribəkir, haman bu Qarabəkir 6 mindən artıq erməni uşağını öz himayəsinə götürdü. “Onlara bir nəfər də toxuna bilməz” - dedi. Bunu amerikalı admiral Bristol da təsdiq etmişdir. Amma bu mənim planımı poza bilməz! Mən sabah Naxçıvanı və Nehrəmi qan dənizinə çevrib sonra buradan gedəcəyəm.

Çarşablı qadın: Hara gedəcəksən?

Andranik: İranda türklərin yaşadığı Səlmas, Xoy, Urmiya əsas hədəfimdir. Bəlkə Təbrizə getdim.

Çarşablı qadın: Bəs mən? Mənim arzum?!

Andranik: O asandır. Səni arzuna çatdırıb İrana gedəcəyəm. Orada bizi qohumlarımız gözləyir. Biz şahın intiqamını Səttarxan tərəfdarlarından alırıq adı altında Səlmas, Xoy, Urmiya və s. əyalətlərdə türklərə divan tutacağıq.

Çarşablı qadın: *(Yaxınlaşıb ona söykərib nazlanır)*
Andranikcan, istəyirəm o Qara Bəkirdi nədi onu qara günə qoyum?

Andranik: *(Təəccübə)* Sən ona nə edə bilərsən?

Çarşablı qadın: Sən bilirsən ki, mən dilləri gözəl bilirəm. Dil dediyin ilanı yuvasından çıxarmağa qadirdir.

Andranik: Başa düşmədim.

Çarşablı qadın: Hinger Nahankapet sən bilmirsən ki, bir gözəl erməni qadını görəndə türk kişiləri hər şeyini unudur?

Andranik: Tutaq ki, unudur. Sonra?

Qadın: Onların etibarını qazanıb düz Qarabəkirin öz otağına yol taparam. Sonra... Onu o söz...

Andranik: Aqlını başına yığ. Birinci – Qarabəkir sən deyən yelbeyin adam deyil ki, gözəl bir erməni qadınından ötrü hər şeyini unutsun. İkinci – sənənin ona gücün çatar? Üçüncü – onu öldürsən onun adamları bizim nəslimizi kəsər. Yaxşısı budur get poçta gələn xəbərlərdən məni hali et.

Çarşablı qadın: Bəs axşam gəlməyim? Axı...

Andranik: Yaxşı, gələrsən. *(Qadın çıxır. Andranik tək)*
İşlər çox pis oldu. Bakıda Şaumyan dağ kimi durmuşdu.

Milli hərəkatımızı mərkəzdən idarə edirdi. Hamı – Hamazasp, Njde, Dro, Lalayan, Gülbəndyan, Ter-Martirasyan, Amiryan, Xaçaturov – onun göstərişi ilə hərəkət edirdi. Bolşevik bayrağı altında hamımız eyni məqsəd uğrunda vuruşurduq. Hər bir türkün ölümü bizi bir qarış Böyük Ermənistana doğru qoparırdı. Əclaf Lenin Şaumyanı saxlaya bilmədi... Qarakilsədə bizi məğlub etdilər. Qara təpə civarında Şərrun Yuxarı Noraşen kəndi ilə Naxçıvan arasında bizi mühasirəyə aldılar. Abasqulubəy Şadlinskinin, Fətullanın dəstələri bizi az qala məhv etmişdi. İndi məlum olur ki, Hacı Cabbar, Mirzə Cəlil, Hacıməhdi və başqaları türk hökumətindən kömək istəyib. Alınan xəbərlər ürəkaçan deyil. Şimalda da Qazax-Gəncə istiqamətində türklər qələbə çalır. Gülməli qadın da bu tərəfdən mənə varis əkmək təklif edir. Heç gör yeridir!.. (*Dəlicəsinə gülür*) Lap yaxşı yeridir. Bu axşam öz varisimi əkəcək, sabah Nehrəmi və Naxçıvanın Cənub hissəsini yandıracağam. Mənə də Andranik deyərlər. (*Əllərini bir-birinə sürtərək gülür*) *Baxarıq!*

III PƏRDƏ

Otaq təsvir edilir. Stullar qoyulmuş. Hamı təlaşlıdır.

Hacı Cabbar: Əziz qardaşlarım. Buraya toplaşmağımızın məqsədi aydındır. Burada Naxçıvanın ən yüksək ağulları toplanmışdır: Hüseyn Cavid, Bəhram və Əzizxan Naxçıvanskilər, Behbud bəy Naxçıvanski, Ə.S.Qasimov, Bağır Rzayev, Məhərrəm Əliyev, Hacı Mehdi. Bildiyiniz kimi, ermənilər rus əsgərlərindən aldıkları silahın köməyi ilə bütün Naxçıvan dairəsində yerli türk əhalisini qırırlar. Ərzurum, Qars, İqdir, Bayazid və başqa Türk əyalətlərdən başlayan ermənilər. Həmin nahiyələrdə ciddi müqavimətə rast gəldilər. K.Qarabəkirin komandanlığı ilə türk qardaşlarımız Andranikin sağ qulağını kəsib sol əlinə verdilər. Doluxanyanın böyük bir əsgəri qüvvəsini geri oturdular. Ona görə də indi ermənilər bu məğlubiyyətin intiqamını Naxçıvan diyarından almaq istəyirlər. Bildiyiniz kimi, erməni amansızlığı tarixdə görünməmişdir. Onların başçısı Şaumyanın vəhşiliyini böyük şairimiz Hüseyn Cavid öz gözü ilə görmüşdür.

Hüseyn Cavid: Əziz qardaşlarım. Bilirsiniz ki, mən həmişə müharibələrin əleyhinə olmuşam. Amma düşmən səni öldürmək üçün başına vuracağı qılıncı öpmək, heç də sülhsevərlik deyil. Bu qırğınları mən Bakıda gözümle gördüm. Daşnaklar bolşevik bayrağı altında müsəlmanı-türkü öz məqsədləri üçün qırırdılar. Mən də onlara əsir düşmüşdüm. Yaxşı ki, məni tanımadılar. Adi bir kəndli qiyafəsində qaçıb canımı qurtardım. Gördüm ki, Bakıda

qalmaq mümkün deyil. Əvvəlcə Təbrizə, oradan Naxçıvana gəldim. Bakıda gördüklərimin təsviri necə kitabı sığmaz. Dəhşətin dərəcəsi isə idraka sığmaz. İndi isə deyirəm:

Zülmə çox aydın boyun,

Çox əzildin, qalx oyan!

Əli Səbri Qasımov: Bilirsiniz ki, mənə Hacı Mirbağır Heydərzadəni, Eynalı Sultanovu, Ömər Faiq Nemanzadəni müsəlman-türk olduğumuz üçün xüsusi konvoyla İrəvan türməsinə salmışdılar. Onların insanlıqdan uzaq – heyvani hərəkətlərini mən də gözümle görmüşəm. Mən elə indi də ermənilərin rus bolşevik bayrağı altında hər yerdə – Türkiyədə, İranda, Azərbaycanda türk-müsəlman xalqına necə divan tutduqlarını görüb dəhşətə gəlirəm. İnsan nə qədər quduz və vəhşi olmalıdır ki, hamilə qadının qarına süngünü elə vursun ki, arxadan çıxsın? Körpə uşağın başını kəsib nizəyə keçirib göyə qaldırsın. Min cür əxlaqdan uzaq işlər görsün.

Hacı Cabbar: Bilirsiniz ki, Andronik öz iqamətgahını Güznüt kəndində yerləşdirmişdir. Aldığımız məlumata görə onun məqsədi Güznütdən 5-6 km aşağıda yerləşən Nehrəm kəndini dağıtmaqdır. Nehrəmlilər bərk dayanmaq, kəndi tərək etməmək əzmindədir. Qoy bu haqda həmin kəndin cəsur sərkərdəsi, həkimi, axundu Hacı Mehdi məlumat versin. Əziz qardaşlar, bəlkə bəzimiz Hacı Mehdi tanıdır. Bir-iki kəlmə onun haqqında

demək istəyirəm. O, mükəmməl ruhani və tibbi təhsil almışdır. O, kənd camaatını islama dəvət etdiyi kimi, onlara reseptlə dərman da yazır. *(Bir az gülümsünərək)* İndiyə qədər heç kəsin etmədiyi Hacı Mehdinin ağına gəlib. Xəstəyə yazdığı reseptin dalında ona dua da yazır ki, dərmanla olmasa, inamla şəfa tapsın! *(Hamı gülür)* Özü də bunun üçün heç kəsdən heç nə almır.

Hacı Mehdi: Möhtərəm qardaşlarım, sizi gördüyümüz və görəcəyimiz işlərlə tanış etmək istəyirəm. *(o xəritəni divara vurur)* Hacı dediyi kimi, Andranik özünün Ştabını və əsas zərbə qüvvəsini bax burada Güznüt kəndində yerləşdirmiş, özü də oradadır. Onun məqsədi yuxarıdan kəndi top atəşi ilə məhv etməkdir. Andranik bizim kəndi dağıtmaq üçün üç yerdə top yerləşdirmişdir. Biz də ona cavab olaraq İrandan qayıdan rus əsgərlərindən 4 top almışıq. Tüfəng və patronumuz da kifayət qədərdir. Andranik kənd camaatını qorxutmaq, kənddən çıxarmaq və Araza tökmək istəyirdi. Bunları bizə tutduğumuz iki erməni əsri dedi: Andranik kəndə güclü zərbə vurmaq istəyir. Biz də Hacı Əlinin, Kalba Muxtarın, Kazımın və başqalarının köməyi ilə istehkamlarımızı möhkəmlətməmişik. Kəndin bütün qız-gəlinini Caylaq məhəlləsində Hacı Allahverdinin həyətinə, Hacı Əlinin evinə və məscidə yerləşdirmişik. Məğlub olsaq, öz əlimizlə qız-gəlini məhv edək ki, düşmən əlinə keçməsinlə, “Ləkəli yaşamaqdansa, ölmək yaxşıdır. Biz türk qızıyıq!” - Bu sözləri qadınlarımızın özü deyirdi. Dünən məlumat aldığımız ki, Andranikin qoşunları kəndin yuxarı hissəsində olan İmamzadə məscidinə doldurulmuşdur. Mən topçu Yavərə əmr etdim ki, İmamzadəyə atəş açsın. O, bunun günah

olduğunu deyib atəş açmaqdan imtina etdi. Onda mən tapançanı onun alınına dayayıb “Atəş!” - dedim. Onun açdığı atəş İmamzadəni dağıtsa da, düşmənin böyük zərbə qüvvəsi məhv edildi. Bu gün də biz üç topun sıradan çıxmasına baxmayaraq, bir topu müxtəlif yerlərə daşıyıb ayrı-ayrı yerlərdən atəş açırıq. Düşmən bizim çoxlu topumuz olduğunu zənn edib atəşi dayandırdı. Bir nəfər belə öz postunu tərک etmədi. Amma aldığımız məlumata görə, tayqulaq sabah Cənubi Azərbaycana keçmək istəyir.

Kəndin qorunması bizim namus və qeyrət işimizdir. Uşaqdan böyükə qədər kəndin bütün camaatı səfərbər edilmişdir. Böyük binalardan və möhkəm hasarlardan səngər və barrikada kimi istifadə edirik. Biz gecə-gündüz yatmırıq. Kəndin varlıları əsgərlərə könüllü surətdə yemək və çay gətirir. Xalqın əzmini qırmaq olmaz. Biz də itki verdik. Amma ruhdan düşmədik. Məsələn, Kazımın qardaşına güllə dəymişdi. Kəndin əsgərləri yaralının (o artıq ölmüşdü) yanına gəlmək istəyəndə Kazım onlara haykıraraq dedi:

-Qardaşımı özüm götürəcəyəm, siz düşmənin üstünə gedin! Gedin kəndimizin varlıları şəhidlərin dəfnini təşkil edir, ehsan verir. Əsgərlərimizə isə hər qəhrəmanlığı üçün mükafat vəd edirlər! Sizi əmin edirəm biz öləcək, düşmənin qabağından bir addım geri çəkilməyəcəyik.

Hacı Cabbar: Qardaşlar, düşmən çox məkrlidir. Ona heç cür inanmaq olmaz. Məsləhətim budur ki, Türkiyəyə, on beşinci qol-ordu komandanı Kazım Qarabəkirə müraciət edək.

Səslər: Çox gözəl fikirdir.

Hacı Cabbar: Onda icazə versəydiniz Kazım Qarabəkir paşaya yazdığım teleqrafnaməni oxuyardım. *(Oxuyur)*

Müqəddərat və Müqəddəsətə ayaqlar altında çeynənməyə məhkum bədbəxt bir kütlənin müdafiə və istimdadına məmur olduğum məsum əfradı adından eydi saidi fitrin təbrikini böyük fəxrlə bildirirəm. Sizin bir qədər dəsti-müavinətinizin uzadılmasına mütəvaqqif olduğunu ikinci dəfə olaraq xahiş edirəm.

Naxçıvan və həvalisində islam əhli vəkili Hacı Cabbar Nağızadə (Os.Az.sənəd. səh.318)

Hacı Cabbar: Onu da deyim ki, Naxçıvan və Şərur-Dərələyəz qəzalarının nümayəndələri də bu günlərdə Kərim xan İrəvaninin rəhbərliyi altında Sultan Mehmməd Vahidəddinin hüzuruna bir nümayəndə heyəti göndərmişdir. Aldığımız məlumata görə Sultan nümayəndə heyətini qəbul etmiş və kömək edəcəyinə söz vermişdir. *(Onlar çəkilir)*

III PƏRDƏ

IV şəkil

Naxçıvan şəhəri. Küçə. Hamı bir-birinə bu gün Kazım Qarabəkirin gələcəyini müjdə kimi xəbər verir.

Bir nəfər: Kazım Qarabəkiri eşitmisən:

İkinci adam: Onu eşitməyən varmı?

Üçüncü adam: Ə, Kazım kimdi, o nə istəyir?

Birinci adam: Onun kimliyini bilməyən adam deyil! Bilirsiniz o necə qəhrəmandır? Onun adı gələndə ermənilər tük tökür. Andranikin qulağını kəsən odur. Ona görə də daşnak Andranik Qarabəkir adını eşitcək tüpürür dabana. İgid Kazım Qarabəkir Aslan dovşanı qovan kimi qovur. Bax mən deyirəm: O gəlsə, tayqulaq harasa qaçacaq.

İkinci adam: Ə deyəsən, sənin dünyadan xəbərin yoxdur. Tayqulaq Andranik dünən gecə Naxçıvandan qaçıb.

Birinci adam: Hara qaçacaq ya İrana, ya da Zəngəzura. *(Onlar aralanıb gedirlər. Bu vaxt 1 nəfər (Qurban) dəli kimi hərəkət edərək gözəl səslə “Apardı sellər Saranı” mahnısını oxuya-oxuya küçəni dolaşır)*

Arpaçayı aşdı-daşdı,

Sel Saranı aldı qaçdı,

Ala gözlü qələm qaşlı,

Apardı sellər Saranı, bir ala gözlü balanı...

Arpa çayı dərin olmaz,

Axar sular sənin olmaz,

Sara kimi gəlin olmaz,

Apardı sellər Saranı, bir ala gözlü balanı.

(Bu vaxt Hacı Mehdi görünür. O kəndi qiyafəsindədir)

Qurban: *(Onu itələyir)* Qaç o tərəfə qabağıma keçmə.

Hacı Mehdi: Xanəndə kimi oxuyursan, hərəkətlərin də dəliyə oxşamır. İndi şəhərdə hər cür ünsür var. Səni tanıyıb tutarlar ehtiyatlı ol. Ermənilərdən özünü gözlə, təzə bir şey olsa bizə xəbər ver.

Qurban: *(“Apardı sellər Saranı” mahnısından sonra şikəsteyi-fars üstündə oxuyur)*

*Keçdi meyxanədən el məsti-meyi eşqin olub,
Hansı mələksən ki, yıxdın evin şeytanın.*

Hacı Mehdi: Bax belə indi oldu.

Qurban: *(Əvvəlki mahnı üzrə)*

Bu gün harda qalacaqsan?

Harda məskən salacaqsan

Məndən çox söz alacaqsan

Apardı sellər Saranı, bir ala gözlü balanı.

Hacı Mehdi: Qaş qaralanda damcılı bulağın yanında görüşərik.

(Bu vaxt işə gedən Susanna onları görür. Qurbanı tanıyır)

Susanna: A kişi bu nə erməni mahnısıdır oxuyursan, utanmırsan?

Qurban: Elə hər şeyimizə onlar sahib çıxır. Bu niyə erməni mahnısı olur?

Hacı Mehdi: Bacı fikir vermə bu dəlidir.

Susanna: Dəli ilə sənin nə işin var?

Hacı Mehdi: Oxuması xoşuma gəldi. *(Ayrılıb gedir)*

Susanna: Ay dəli kişi, bu oxumaqdan nə qazanırsan.

Qurban: Sənin kimi gözəlin məhəbbətini.

Susanna: Yenə evlənmək istəyirsən?

Qurban: Yox bacı bir süsən aldım Susanna çıxdı. O vaxtdan ağızım elə yanıb ki, bir daha evlənmərəm.

Susanna: Sən dəli, mən falçı gəl sənin falına baxım.

Qurban: (*Onu qucaqlamaq istəyir*) Falıma? Bax qadan alım, bax.

Susanna: Sən bədbəxt adamsan.

Qurban: Yalan deyirsən, paltarın cırıq olması bədbəxtlik, gözəl və təzə olması xoşbəxtlik deyil.

Susanna: İndi düzünü de. Sən dəli deyilsən, niyə özünü dəliliyə vurubsan? Bəlkə səbəbini mən deyim? Bax sən neçə ildir ki, evlənmədən tək yaşayırsan. Arvadının erməni olduğunu biləndən sonra onu evdən qovmusan... Düzdür? Sonra oğlunu oğurlamışlar... Düzür.

Qurban: (*Qadının qollarından tutub*) Bəs sonra.

Susanna: Sonrası sonra. İndi məni burax vaxtım yoxdur. (*Qurbanın əlindən buraxılıb qaçır*)

Qurban: Dayan falçı bacı dayan. (*Qadın gedir*) Qurban dalgın şəkildə halsız dayanır. Bu vaxt bir neçə 12-14 yaşlı uşaq ağacdən at düzəltdib küçədə qaçırlar. Birinci uşağın adı Lətifdir, başında oasmanlı papağı.

Lətif: Ehey çəkilin, Kazım Qarabəkir gəlir. Mən Kazım Qarabəkirəm.

Qurban: Ey Kazım Qarabəkir, bilirsən naxçıvanda nələr oldu hə?

Lətif: Nə olmuş ay kişi de görüm.

Qurban: *(Oxuyur)*

Apardı sellər Saranı

Bir ala gözlü balanı.

Lətif: Nə olsun?

Qurban: Elə sel gəldi. Düşmən tərəfdən elə yel əsdi ki, nəinki bir Saranı bütün qız-gəlinlərimizi, cavanlarımızı apardı. *(Bu vaxt iki türk əsgəri onlara yaxınlaşır)*

Lətif: Mən Kazım Qarabəkirəm bu adam da dəlidir.

Türk əsgəri: Bəlkə sən dəlisən? *(Onun qolundan tutur)*

Lətif: Qolumu burax, sənə nə var mən dəliyəm.

Türk əsgəri: Düşün qabağıma. Sizi Ştaba aparacağam. Qorxmayın sizə heç kəs heç nə deməyəcək.

(Əsgər Qurbanı və Lətifi Ştaba gətirir. Qapıdakı zabıtdən icazə alıb onları həyəətə keçirir. Kazım Qarabəkir və Hacı Mehdi çay içirlər. Əsgər ayaqlarını cütləyib, əli ilə çest verir)

Əsgər: Cənab komutanım, 2 nəfər şübhəli adam gətirmişik.

Kazım Qarabəkir: Onları gətir. Özün gedə bilərsən. *(Əsgər onları gətirir)* Cocuq sən kimsən, sokakda nə yapırsan?

Lətif: Mən Kazım Qarabəkirəm.

Kazım Qarabəkir: *(Heyrət və maraqla)* Yaxşı bəs adamların, atın hanı?

Lətif: Atım budur *(deyə əlindəki uzun çubuğu göstərir)*, adamlarımı isə əsgərləriniz qovdu.

Kazım Qarabəkir: Yaxşı Kazım Qarabəkir, özün kimsən.

Lətif: Mən böyük sərkərdəyəm, gəlmişəm adamları ermənilərin əlindən alım.

Kazım Qarabəkir: Atan kimdir?

Lətif: Atamı, anamı, iki bacımı, üç qardaşımı ermənilər öldürdü.

Kazım Qarabəkir: Necə öldürdü?

Lətif: Mən həyətimizdəki uca tut ağacına çıxmışdım. Erməni əsgərləri qəflətən həyəətə doluşdu. Hərəsi bir süngünü, atamın anamın və s. bacı qardaşımın qarnına soxdu. Uşaqların öldüyünə inanmaq üçün onları süngüdə göyə qaldırdılar. Bu anı görmək...

(deyə o ağlayır)

Kazım Qarabəkir: Ağlama yavrum. Kazım Qarabəkir ağlamaz, o ağladar. Qorxma. Amma de görüm belə küçədə at çapmağına səbəb nə?

Lətif: Onu heç kəsə demərəm.

Kazım Qarabəkir: İgid oğlansan Qarabəkir, sirrini Qarabəkirə də deməzsən?

Lətif: Yox. Ona canım qurban, amma sənın Qarabəkir olmağını nədən bilim? Atam deyirdi oğul, canından keç, amma vətəndən, millətdən, namusdan keçmə! Sırr özü də namusdur?

Kazım Qarabəkir: Sənə artıq yavru demək olmaz, sən igidsən. Mən isə Qarabəkir. İndi sirrini deyərsən.

Lətif: Qoy düşmənimı əzən əlindən, Vətənimı addım-adım gəzib xilas edən ayağından öpüm. Ancaq sirri təkcə sırr sahibinə təslim edərlər.

Hacı Mehdi: Oğlum mən burdayam.

Lətif: Hacı Mehdi əmi, bəs mən səni niyə görmədim!

Hacı Mehdi: Mən özüm yana çəkildim ki, görüm sən özünü necə aparacaqsan? Sınaqdan əla çıxdın?

Lətif: Hacı Mehdi əmi, bu doğrudan Kazım Qarabəkirdir?

Hacı Mehdi: Bəli oğul, türk dünyasının ünlü sərkərdəsi, Naxçıvanın və harda varsa müsəlmanın xilaskarı Kazım Qarabəkir paşadır.

Lətif: *(Kazım Qarabəkirin əlini öpür. Sonra Hacı Mehdiyə)* Hacı əmi icazə verirsən danışım?

Hacı Mehdi: Görürsənmi Paşam, bu hələ Naxçıvanın yeni yetməsidir! Ölər də sirrini məndən başqa heç kəsə deməz.

Kazım Qarabəkir: Bu zəncir qırılmaz. Bu oğlan bizim Mustafa Nazim paşadan, Əli Kamaldan, Rza Tofikdən daha qeyrətlidir.

Lətif: Biz bir neçə uşaq ilə Güznüt tərəfə getmişdik. Biz bələd olduğumuz dağ-daşı onlar bilmir. Hacı əmi, Andranik indi özü Naxçıvanda deyil. Gecə Cənubi Azərbaycana keçib. Amma burada müxtəlif yerlərdə qoşun hissələri və 4 top qoymuşdur. Onlar qəflətən hücum edəcəklər.

Kazım Qarabəkir: Çox sağ ol oğul. Bunu nəzərə alarıq. Sən get. (*Lətif gedir*) Dəlini gətirin (*Qurbanı gətirirlər*) De görüm kimsən nə kimi bir dəlisən.

Qurban: Dəli, dəli, nə dəli, nə dəlidi. Dəli nədi, Dəli, Ha, Ha.

Hacı Mehdi: (*Yandan çıxır*) Qurban qorxma, bu bizim uzun müddət gözlədiyimiz insandır. Danış görək nə var? Andranik hardadır?

Qurban: (*Kazım Qarabəkirə*) Bağışlayın üzr istəyirəm. Belə lazım imiş. Dünən axşam Andranik Arazı keçdi. Amma hələ burada çoxlu qoşun hissəsi və top qoymuşdur. Bir də lazımlı bir məktub almışam. Orada çox şey var.

Hacı Mehdi, Kazım Qarabəkir: Oxu, oxu görək kim yazıb, nə yazıb.

Qurban: Bu məktubu mənə 22-23 il bundan qabaq evdən qovduğum erməni qızı yazıb.

Kazım Qarabəkir: Görürsən, Hacı nə maraqlıdır.

Hacı Mehdi: İranda oxuyanda bu bir gözəl qızla tanış olur. Qız türkcə, farsca o qədər gözəl danışır ki, onu qeyri-millət hesab etmək çox çətindir. Bunlar evlənir. Qızı buraya gətirir. 4 ildən sonra qızın gizli xaç çəkməyindən və əlini yanlara açıb dənizdən-dənizə deməyindən erməni

olduğunu bilib. Evə girməyə qoymur onu. Qovur, 3 yaşlı bir oğlu sonra itgin düşür.

Kazım Qarabəkir: Yaxşı məktubu oxu.

Qurban: (*Oxuyur*) Qurban, bir neçə gün bundan qabaq səni görmək istədim. Sən özünü dəliliyə vurduğun kimi, mən də falçı oldum. Amma sən heç nə başa düşmədin. Ermənilər nahaq deməyib ki, müsəlmanın son ağılı mənim olaydı. Ağılın olsa, məni tutsan məndən çox şey qoparardın. Oğlum Farmanı mən oğurladıb Armen etdim. İndi o Andranikin ən yaxın adamıdır. Məni arama, tapa bilməzsən. Tapsan da xeyri yoxdur. Çünki mən qarnımda Andranikin gələcək davamçısını gəzdirirəm. Qarabəkir paşaya de qorxmayın! Onu burada öldürməyəcəklər. Mən ona sui-qəsd təşkil edib öldürmək istəyirdim. Andranik özü qoymadı ki, onu öldürsən, onun zabitləri bizim nəslimizi kəsər. Həm də onun Türkiyədə himayə edib saxladığı 6000 erməni uşağı məhv olar. Qurban, sənin səmimi və gözəl insan olduğun üçün yüzlərlə türkün qanını sənə bağışlayırım. İnsan kimi səni yenə sevirəm. Buna görə də sənə bir məlumat verirəm ki, lazımı yerlərə çatdırasan. Dünən Eçmədzində Katalikos qoşun komandanını və bölmə komandirlərini Incilin altından keçirib xeyir-dua vermişdir. Bu, o deməkdir ki, tezliklə sizi qıracaqlar. Hamınıza ölüm!

Kazım Qarabəkir: (*Qurbana*) Sən get. Sağ ol. (*Qurban gedir*) Bax bu qəribədir. Bu haqda düşünmək lazımdır. Məktub şübhəlidir. Ona inanmaq da, inanmamaq da olar.

Hacı Mehdi: Hamısı bir tərəfə qalsın. Axırını xəbərdarlığa mən inanıram. Çünki ermənilərin bütün hərbi yürüşləri İncilin altından keçmədən başlanır. O ki, qaldı sizə sui-qəsd məsələsi bu da kiçik şey deyil. Ehtiyatlı olmalıyıq. Əgər sizə qadın süi-qəsd etməyəcəksə, başqası edə bilər.

Kazım Qarabəkir: Andranik doğru deyib, onlar qorxudan məni öldürməzlər.

Hacı Mehdi: Qardaşım, onlar öz başına işləmir ki, deyəsən Andranik belə deyib. Onları xristian qardaşları – bolşeviklər idarə edir. Onlar öz siyasəti üçün milyonları qurban verə bilər.

Kazım Qarabəkir: Doğrudur. Tezliklə hazırlaşmalıyıq. Vedidən və Qərb tərəfdən qorxum yoxdur. Orada Abasqulu bəy Şadlinski və Balabəy Vəkilov vardır. Onların hərəsi bir polka bərabər igidlərdir.

Hacı Mehdi: Abasqulu bəyin cəsur və qorxmazlığı hamını heyran qoyur. Bir dəfə ermənilər danışıq bəhanəsi ilə Abasqulu bəyi dayanmış qatarın vaqonuna dəvət edirlər. O, vaqona qalxan kimi qatar hərəkətə gəlir, bir də İrəvanda dayanır. Onu daşnaklara təhvil verirlər. Daşnaklar ona deyir: “Bilirsən ki, canın bizim əlimizdədir. Amma səni öldürmək istəmirik. Geri qayıt. Vedlilərin bütün silahını toplayıb bizə ver”. Abasqulu bəy deyir: “Silah əhalinin özünündür. Silahı onlardan toplamaq üçün silah tətbiq edilməlidir. Biz sizə çoxlu ərzaq verə bilərik”.

Sonra bütün İrəvan mahalının 3 nüfuzlu ağsaqqalı Əli Abbasov, Hüseyn bəy və Cavanşir bəy çoxlu qızıl və ərzaq hesabına onu girovluqdan, əsirlikdən, ölümdən xilas edir.

Kazım Qarabəkir: Şərur camaatından, onların dəyanətindən də razıyam. Orada Zeyvəli Məmmədrza, Fətulla Hüseynov kimi igid ərler var. Ədif bəyin və Həsən Bəsirin rəhbərliyi altında qoşun hissəsini Cülfa və Ordubad tərəfə göndərəcəyəm. Xəlilbəy burada qalacaq. Qoy Doktorbəyi çağırmaq, görək onun vəziyyəti necədir.

(Doktorbəy daxil olur. Ayaqlarını cütləyib çest verir)

Doktorbəy: Buyurun paşam. Əmr edərsiniz.

Kazım Qarabəkir: Əyləşin, məlumat verin görək vəziyyət necədir. Sabah Cənuba yürüş edə bilərikmi?

Doktorbəy: Paşam, qaygınız sayəsində, demək olar ki, bütün yaralılara hər gün üç dəfə xidmət göstəririk. Naxçıvanlılar bizə bu sahədə yaxşı kömək edir. Travmatoloji xəstələrimizə, hətta dairədə məşhur olan sınıqçılar da kömək edir. Cəmi iki nəfərin ayaqları, 4 nəfərin də qolu amputasiya edilərək arxaya göndərilmişdir. Yerli adamların bütün ərzağını ermənilər talan etdiyi üçün onlara da ərzaq yardımı edirik. Ərzağımız yetərincədir. Dava-dərman vaxtında çatdırılır. Yay olduğu üçün əsgərlərimiz çox vaxt çayda çimir. Hamama ehtiyac qalmır.

(Gülür)

Kazım Qarabəkir: Bəs sarğı materialı və bununla bağlı məlzəmələr necə?

Doktorbəy: Bu işdə tibb heyətimiz çox yaxşı çalışır. 15 dəqiqəyə qədər sizə müfəssəl məlumat verərik. Qoy öz köməkçimi çağırım. İkimiz birlikdə sizə istədiyiniz məlumatı verəcəyik.

Kazım Qarabəkir: Adiləni deyirsən? Onda iki əla keyfiyyət görmüşəm, həm vətən sevərdir, həm də işgüzar. Bu yaxınlarda onun hərbi rütbəsini artıracağam! Hacı biz bu iki həkimi tək buraxaq.

(Onlar gedir. Adilə hərbi geyimdə daxil olur. Ayaqlarını cütləyib çəst verir)

Doktorbəy: Azad! Cənab Adilə xanım.

Adilə: Buyurun, cənab Doktorbəy.

Doktorbəy: Deyin görək tibb ləvazimatımız çoxdurmu.

Adilə: Bəli. Bu gün də İstambuldan çoxlu dərman və tibbi məlzəmə aldıq. İstədiyiniz qədər, yetərinə hər şeyimiz var. Yerli əhali də çoxlu tibb ləvazimatı verib. Amma...

Doktorbəy: Amması nədir?

Adilə: Bircə sən. Sən mənim nəyimdən narazısan? Bir ildən artıqdır qəlbimi sənə açmışam. Bu 2 ildə nə gülüş və sevgi baxışlarım, nə vüsəl həsrətli tökdüyüm göz yaşları sənə qəlbini yumşalda bilmədi.

Doktorbəy: ...

Adilə: Bax bir ildir susursan. Sənə and içirəm ki, indiyə qədər qəlbimi heç kəsə açmamışam. Heç kəsin əli əlimə toxunmamışdır.

Doktorbəy: *(Baxır)* ...

Adilə: Axı niyə bir söz demirsən, sənə qurban olum. Əgər xoşuna gəlmirəmsə və ya başqa bir səbəb varsa mənə de. Səndən incimərəm.

Doktorbəy: *(Baxır)* ...

Adilə: Niyə dinmirsən? Əgər məni özünə layiq bilmirsənsə, açıq de. İncimərəm. Mən gecə-gündüz sənə bu mübhəm sükutunun səbəbini axtarıram. Danış, dilinə qurban! Ya da məni vur, əlinə qurban. *(O yaxınlaşıb doktorun iki qolundan tutur. Düz onun gözlərinin içinə baxır)* Mənə nifrət edirsən? Nifrət etmə, axı məhəbbət – Ülvi məhəbbət hər şeydən ucadır. Amma sən bu məhəbbətə məhəl qoymursan! *(Başını onun köksünə söykəmək istəyir. Doktor ah çəkərək qızı bir qədər özündən aralayıb gözlərinə baxır)*

Adilə:

*Güzgü tək gözlərində eşqimin əksi görünür,
Etməsən də sən özün eşqini izhar mənə.
Güvəncim aqlım idi, aldın əlimdən əzizim,
Ağıllı ol deməyin eyləyərmə kar mənə.
Xəyalın şübhə qədər fikrimin mehmanı olur,
Peşiman olmuram, qoy olsun yuxu zinhar mənə.*

Doktorbəy: Ah...

Adilə: Özün bilirsən ki, əlimdə hər cür dərman var, döyüş meydanında yaralıları götürəndə özümü gülləyə də verə bilərəm. Danış ya hə, ya yox!

Doktorbəy: Ah...

Kazım Qarabəkir: *(Daxil olaraq)* Doktorbəy gedə bilərsiniz. Kolordunun Kurmay başkanı gəlsin.

(1 nəfər daxil olur)

Kurmay başkanı: Əmr edərsiniz cənab general.

Kazım Qarabəkir: Yaz. Tam məxfi. 5-7 sayılı alay 2 gün hazırlıqdan sonra səhər saat beşdə Arazı keçib Maku, Səlmas, Xoy istiqamətində, 4-6 süvari alayı Culfa, Mərənd istiqamətində, 1-3-cü alay mənim komandam altında Cülfa-Şəbustər-Təbriz istiqamətində hərəkət edəcək.

Qurban: *(Bir gün sonra Qurban oxuya-oxuya Ştabın qabağında dolanır. Oxuyur)*

Paşanın qeyrəti coşdu,

Amma qabaq cəbhə boşdu.

Apardı tellər xəbəri,

Andranik qaçdı bəri.

(Onu Paşanın yanına gətirirlər)

Kazım Qarabəkir: Qurban yenə oxuyursan. Oxu görüm mahnında nələr var?

Qurban: Sizin Cənuba doğru hərəkətiniz təfəsilatı ilə Andranikə çatdırılmışdır. Hətta sizin məxfi əmrin surəti də əllərdədir. Bax, birini də mən gətirmişəm. *(Kağızı Paşaya verir)*

Kazım Qarabəkir: Demək belə. Ayıq olmaq lazımdır. Yaxşı, bu məxfi sənədlər kimin əlinə keçə bilər. *(Əlində zəngi vurur, 1 nəfər daxil olur)* Təcili olaraq, Əli Səbrini, Hüseyin Cavidini, B.Şahtaxtinskini, Hacı Mehdi xəbərdar edin. Onlara sui-qəsd hazırlana bilər. Bizim Kurmay başkanı çağırın. *(Özü otaqda var-gəl edir)* Burada çox incə və peşəkar bir əl var. Naxçıvanda elə bir apparatura yoxdur ki, mənim məxfi əmrimin şifrəsini tutub açsın.

Qurban: Vardır Paşam. Naxçıvan mərkəzi poçtuna ermənilər yaxşı apparatura gətirmişlər.

Kazım Qarabəkir: Poçtun rəisi kimdir?

Qurban: Bilmirəm.

(Bir azdan adları çəkilən və başqa adamlar gəlir)

Kazım Qarabəkir: Əziz qarlaşlar, ayıq və sayıq olmaq lazımdır. Şəhərdə böyük xəfiyyə fəaliyyəti vardır. Bizim məxfi sənədlər haqqında düşmənlərə xəbər verirlər. İnanıram ki, bunu Mərkəzi poçtun rəhbəri gözəl bilir. İndi adamlarım onu bura gətirəcək. Əgər türk olsa, onu özüm millət və Vətən xaini kimi məhkəməsiz güllələyəcəyəm!

Səslər: Bəli bu adam ən böyük cəzaya layıqdır.

(Bu vaxt poçt rəisi Susannanı gətirirlər. O, hamilədir)

Kazım Qarabəkir: Poçt rəisi sənsən?

Susanna: Bəli.

Kazım Qarabəkir: Nə oldu ki, sən öz xalqına xəyanət etdin?

Susanna: Mən öz xalqıma xidmət etdim?

Kazım Qarabəkir: Bəs sən türk qızı deyilsən.

Susanna: (*Gözü Qurbana sataşmış*) Bunu bu dəlidən soruş...

Qurban: Deməli o günki falçı sən imişsən? Yaramaz!

Susanna: Mən yaramaz deyiləm, sənin və Qarabəkir Paşanın həyatını bir dəfə sizə bağışlamışam.

Kazım Qarabəkir: Bəs indi niyə belə xəyanət etdin!

Susanna: Çünki siz də mənim xalqımın qəhrəman oğlunu təhqir etmiş, onun qulağını kəsməklə ürəyimizə dağ çəkmisiz. Bax bu gün – sizin böyük şairiniz Cavid, Əli Səbrini, Behbud bəyi gecə yarı oğurlayacaqlar. Mən isə fəxr edirəm ki, bətnimdə, erməni xalqının böyük oğlu Andranikin davamçısını, oğlunu daşıyıram.

Kazım Qarabəkir: Süsən xanım!

Susanna: Artıq çoxdandır ki, mən Susannayam. Sözüünü de.

Kazım Qarabəkir: Deyin görüm, mənim yerimdə Andranik, sənin yerində bir türk qadını olsa idi, o nə edərdi?

Susanna: Düzünü desəm buraxarsan? Lap 80 yaşlı qarı da olsa Andranik ona təcavüz edər, sonra süngünü hamilə qarına soxub uşağı da, qadını da məhv edərdi.

Kazım Qarabəkir: İnanıram. Andranik və onun adamları yüzlərlə belə cinayət törətmiş, allahsızlıq etmişdir. Biz heç vaxt heç kəsin namusuna zorla təcavüz etməmişik. Bətnindəki uşağa isə mərhəməti Peyğəmbərimiz bizə vəsiyyət etmişdir. İndi gedə bilərsən. Amma evinizə, oradan da İrandakı qardaşingilə. Poçt sənin üçün bağlıdır. Get bütün ömrün boyu türkə dua et. Yadında saxla ki, türk kişisi kişidir. Sizin dığalar kimi vacdansız deyil!

Susanna: (*Qapıdan çıxarkən*) Məni öldürmədiyin üçün sağ ol. Amma mənim qanım erməni qanıdır. Oğlumu da sizə düşmən böyüdəcəyəm. Elə bilməyin ki, iş bununla bitir. Yeni Andraniklər meydana gələcək, sizi əbədi olaraq narahat edəcək. Əslində nə böyük Ermənistan var, nə də onun dənizdən-dənihə ərazisi. Bu heç vaxt olmayıb. Amma biz həmişə balalarımıza bunu vəsiyyət etmişik. Bax bütün erməni anaları kimi buna da dediklərimi vəsiyyət edəcəyəm. (*Qarnına əlini vurub qapıdan çıxır*)

Kazım Qarabəkir: Gördünüzümü, qardaşlar. Bunlar belədir, nə vicdanları var, nə allahları. Sizdən müvəqqəti ayrılıb Cənuba gedirəm. Eşitdiyimə görə sünni olduğumuza görə bizi yaxşı qəbul etməyəcəklər. Amma oradakı türk qardaşlarımız bizi gözləyir. Məsələn, Məşrutə Partiyasının rəhbəri Hacı Mirzə Billuri mənə ayrılığına qarşı çıxaraq demişlər: “Osmanlılar bizim canımız, ciyərimizdir. Ancaq orduları Culfadan keçərkən qabaqlarına çıxıb heç olmasa xoş gəldiniz deyən də olmadı”.

Behbud Şahtaxtinski: Paşam, bu şahın siyasətidir. Onlar fars Şovinizminin təsiri ilə Cənubi Azərbaycanı əritmək, özünüküləşdirmək istəyirlər. Buna görə də Cənubda türkün qırılmasına sevinirlər.

Əziz Paşam, Cənubi Azərbaycandakı vəziyyət, türk qardaşlarımızın güzəranı haqqında qısaca tarixi məlumat vermək istəyirəm ki, sizin oradakı hərəkətlərinizə, müxtəlif zümrələrə münasibətlərinizə aydınlıq gətirsin. Bildiyiniz kimi, 1828-ci ildən yəni öz aralarında Azərbaycanı ikiye böldükdən sonra millətimizin istiqlalı əleyhinə onlar bir cəbhədə birləşdilər. İndi də bu siyasət davam etməkdədir. Fars Şovinizmi – şah rejimi Azərbaycan xalqının milli kimliyini, dilini, ənənəsini təhrif edərək onu məhv etmək istəyir. Hələ 1908-ci ildə xalq qəhrəmanı Səttarxan Şahın 40 minlik basqınçı ordusunu əzib kənara atanda Azərbaycan xalqı dərindən nəfəs aldı ki, Allah sənə şükür, millətimizin sahibi çıxdı. Amma 1914-cü ildə fars polisi xəyanətlə Səttarxanı aradan götürdü. Bu saat Təbrizdə inqilabi hərəkətə xalq hərəkətinə Şeyx Məhəmməd Xiyabani başçılıq edir. Keçən il Azərbaycan Demokrat Partiyasını yaratmışdır. O, məzhəb alverçilərinin təsiri altına düşür. Alınan məlumata görə, şah rejimi ona təsir edə bilmədiyini görüb məzhəb ziddiyyəti zəhəri ilə onun şüurunu zəhərləmişlər ki, sünnilər gəlib sənə asacaq. Buna görə də ayıq-sayıq olmaq lazımdır. İmkənımız olsaydı xalqımızın bu böyük oğlunu başa salardıq ki, türklər sənə qan qardaşındır. Şahın şovinistləri və məzhəb alverçiləri islamdan dövlətçiliklərini qorumaq üçün istifadə edirlər. Bunları demək istəyirdim əziz qardaşım!

Sizə qələbələr arzulayırıq. İnanırıq ki, bir-iki aya Cənubdan qələbə ilə qayıdacaqsınız. Yolunuz açıq, işiniz uğurlu, atəşiniz sərrast olsun!

(Hamı gedir. Pərdə)

IV PƏRDƏ

Sınıf otağı kimi stollar qoyulmuş. Adamlar əyləşmişlər. Hüseyin Cavid qabaqda dayanmışdır. Əlində kağızlar vardır. Həyəcanlıdır.

Hüseyin Cavid: Əziz qardaşlar, buraya Naxçıvan diyarının sey-seçmə insanlarını dəvət etmişik. Hər şeydən əvvəl sizi buraya toplamaqda xüsusi əməyi olan Qurbana və yeniyetmə Lətifə çox sağ ol deyirəm. Onlardan biri mahnı oxuya-oxuya digəri isə çubuq atını çapa-çapa sizi erməni terrorundan qorunaraq buraya çağıra bilmişdir.

Naxçıvan diyarının qeyrətli oğulları! – Daha doğrusu, mənim əziz qardaşlarım, mənim sizin toplantınızı bu günə oktyabrın 22-nə təyin etməyimin səbəbi var.

Mən Bakıda, Təbrizdə, İstambulda, Şərurda, Naxçıvanda törədilən erməni vəhşiliklərindən dəhşətə gəldim. Bu dəhşətli qırğınları törədənlər kimlərdir. İblis sifətli insanlar. 1914-cü ildə Amerika Prezidenti Harold Vilson göy karandaşla Türkiyənin üstündən çarpaz xətt çəkmişdir. İngiltərənin baş naziri Lloyd Corc və Bolşevik Rusiyası ona dəstək vermişdir. Minlərlə insan qanının tökülməsinə, evlərin dağılmasına, qız-gəlinlərin namusuna təcavüz edilməsinə səbəb olanlar. Bunlar iblis deyil, bəs nədir. Mən bu günlərdə tamamladığım əsərin adını “İblis” qoydum. Ondan seçdiyim bu günə aid hissəni sizə təqdim edirəm.

*İblis!... O böyük ad nə qədər qalibi-heyrət!
Hər ölkədə, hər dildə anılmaqda o şöhrət,
Hər gülbədə, kaşanədə, viranədə İblis!
Hər Kəbədə, bütxanədə, meyxanədə İblis!
Hər kəs bəni dinlər, fəqət eylər yenə nifrət,
Hər kəs bana aciz qul ikən, bəslər ədavət.
Lakin bəni təhqir edən, ey əbləhü-miskin!
Olduqca müsəllət sana, bil nəfsi-ləimin,
Pəncəmdə dəmadəm əzilib, qıvrılacaqsın,
Daim ayaq altında sönüb məhv olacaqsın,
Bənsiz də, əmin ol sizə rəhbərlik edən var:
Qan püskürən, atəş savuran kinli krallar,
Şahlar, ulu xaqanlar, o çilgün dərəbəklər,
Altın və qadın düşkününü divanə bəbəklər.
Bin hiylə quran tilki siysilər, o hər an*

Məzhəb çıxaran, yol ayıran xadimi-ədyan;

Onlardı bütün fitnəvi şər, zülmü xəyanət,

Onlar duruyorkən bəni təhqirə nəhacət?!

Bən tərək edərim sizləri əlan nəmə lazım!

Heçdən gələcək, heçliyə olmaqdayım azim.

İblis nədir?

-Cümlə xəyanətlərə bais...

Ya hər kəsə Xain olan insan nədir?

-İblis!... (Hamı əl çalır...)

Iblislərin kimlər olduğunu göstərə bilmişəmmi?

Səslər: Afərin, Əhsən.

Hüseyn Cavid: Azadlığımızı, vətənimizi, qeyrətimizi, canımızı, qanımızı əlimizdən alıb bizi məhv edirlər. Bilin insana haq verilmir, onu o, özü qazanmalıdır. Mən də bu əsərdəki mənim qəhrəmanım Arif də bu qərara gəlmişik ki,

Bir düşün, əldə dururkən şu silah,

Böylə təhqirə dayanmam...

Bilirsinizmi qardaşlar, İblislər türkün başına nə fəlakət açır? 22 gün bundan əvvəl sentyabrın 30-da Mudros liman şəhərində bir anlaşma imzalanmışdır. Bu anlaşma Osmanlı Türkiyəsinin varlığına son qoyur. Türkiyənin ərazisi on dəfə kiçilir. Dəniz yolları, İstanbul şəhəri Amerikanın və İngiltərənin ixtiyarına keçir. Azərbaycan, onun nefti və dəniz yolları ingilislərin ixtiyarına verilir. Bu bədnam sənədə imza atmaq üçün Türkiyəni məcbur etmişlər. İblislər hər şeyi götür-qoy etmişdir. Türk qoşunları Azərbaycanı tərk etməlidir. Bu da erməni iblislərinin fitnəsi və qələbəsidir. Bu gün biz burada əbəs yerə toplaşmamışıq. Bu gün Kazım Qarabəkir paşa da Cənubi Azərbaycandan Culfaya, oradan Naxçıvana gələcək. Öz ordusu ilə bərabər Naxçıvanı tərk edəcək. Onda biz özümüz öz haqqımızı, öz gücümüzlə qorumalı olacağıq. Türk birliyi olmasa, bizi iblislər məhv edəcək. Mənim qənaətimə görə indi Kazım Qarabəkir Paşa Naxçıvana varid olmalıdır.

(Bu vaxt Kazım Qarabəkir bir neçə zabitlə daxil olur)

Hüseyn Cavid: *(Onu qucaqlayaraq)*

Xoş gəldin sən, türkün qəhrəman oğlu,

Açılsın önündə qələbə yolu!

Babəkin, Tarkanın, Qara Muradın,

Soyuna bağlıdır şərəfli adın,

Qoy vahid ordumuz qələbə çalsın.

Şah İsmayıl, Sultan Səlim dərs alsın

İblis girməsəydi ürəklərinə,

Tanrı da çatardı köməklərinə.

Qardaşlıq etsəydi şah ilə sultan,

Göydən nur tökərdi xalığı-subhan.

(Onlar əl-ələ verib oturanlara tərəf gəlirlər)

Kazım Qarabəkir: Dəyərli qardaşlarım, sizin hər gün görüb adi adam hesab etdiyiniz bu Hüseyn (*ərklə əlini onun kürəyinə vurur*) əslində bütün türk dünyasının bəşər sivilizasiyasına verdiyi ən böyük şəxsiyyətlərdən biridir. Mən onu 10-12 il bundan əvvəl, hər ikimiz İstanbul Universitetinin tələbəsi olduğumuz zamandan tanıyıram. Axı biz eyni zamanda onunla bir yaşdayıq. 2 gün bundan əvvəl Hüseynin 36 yaşı tamam olmuş, 6 gündən sonra mənim 36 yaşım tamam olacaq. 11 il bundan öncə İstanbulda hər ikimiz 25 yaşımızı qeyd etdik.

(Oturanlar əl çalır)

Dəyərli qardaşlarım, bildiyiniz kimi, mən Cənubi Azərbaycandakı türk qardaşlarımızı erməni qətliamından xilas etmək üçün Arazın o tayına getmişdim. Bəziləri bizi

xilaskar insan kimi qarşılarsa da, bəziləri bizə əhəmiyyət vermədi. Heç xoş gəlmisiniz də demədilər. Yəqin ki, bilirsiniz burada Mollaların təriqət təbliğatı öz işini görmüşdü. Bildiyiniz kimi, qardaşım Hüseyn bu məsələləri həmişə tənqid etmiş məzhəbin müsəlmanlar arasında nifaq salmasına qarşı həmişə etiraz etmişdir. Amma nə etmək olar?

Hüseyn Cavid: Qardaşım Kazım elə XVIII-XX əsrdə İran şahlığı zəiflədiyi məqamda vahid Azərbaycan dövləti yaratmaq üçün gözəl şərait yetişmişdi. Buna kiçik bir ölkə daxilində mövcud olan xanlıqlar arasındakı məzhəb ayrılıqları səbəb olmadımı. Yoxsa indi vahid, parçalanmamış, güclü bir Azərbaycan müsəlman-türk respublikası var idi. Nə etməli, xalq mollalara inanır, mollalar da öz mənafeyini dövlətçilikdən və millətdən üstün tutur.

Kazım Qarabəkir: Məni məmnun edən odur ki, Andranik məndən qorxub Zəngəzura və Naxçıvanın Şimal-Şərq tərəflərinə qaçıb.

Hüseyn Cavid: Türkün bir məşhur məsəli var... Qulağını kəsəndən qorxar. Siz isə...

Kazım Qarabəkir: Mənə məlumdur ki, o ərazilərdə Andranik Njde və Dro ilə birləşərək çoxlu kəndləri yandıraraq insanları qətlə yetirib. Ədif bəyin topçuları ona yaxşı cavab vermişdir.

Hüseyn Cavid: Bu gün kədərli bir xəbər də almışıq. Andranikin dəstələri Ordubadın Düylün, Dizə, Dırnis, Culfanın Yaycı, Gilançay, Əlincəçay vadisində səksəndən artıq kəndi yandırmışdır. Onun bu işindən daha da qəzəblənən polkovnik Həsən Bəsir Dırnis kəndi uğrunda gedən müharibədə böyük sücaət göstərmişdir. Düşmənin kənddən tamamilə çıxıb getdiyini zənn edən Həsən Bəsir kəndin Şimal-Qərb tərəfində dağın zirvəsində olan Çalağan daşının üstünə çıxıb binoklla (*durbinlə*) kəndə baxırmış. Qəflətən açılan düşmən gülləsi böyük sərkərdənin başına dəyir. O, qayadan yığılır. Bunu gören əsgərlər cəsur sərkərdənin meyidini götürür. Kəndin mollası molla Qafarın qıldığı namazdan sonra onu torpağa tapşırırlar.

Kazım Qarabəkir: Heyf səndən Həsən! Sənin qanını yerdə qoymayacağam. Madros anlaşması əslində bizim Osmanlı dövlətinə son qoydu. Yaxşı ki, çıraqımızın yenidən yanması gözlənilir. General Mustafa Kamal adlı bir qəhrəman oğlumuz var. O, İtalya-Türkiyə, II Balkan Birinci Dünya müharibələrində böyük sərkərdə olduğunu sübut etmiş, canı ilə qanı ilə türk dövlətinin varlığını qoruyacağına, onu yenidən quracağına söz vermişdir. Mənə məlumat vermişlər ki, o, Mudros sazişini ləğv etməyə and içmiş, yeni hərəkət, müstəqil müasir Türkiyə uğrunda ölüm-dirim savaşı açmışdır. İndi hər bir namuslu türk Kamalçılar hərəkətinə qoşulmalıdır. Mən də onunla həmfikirəm, onun rəhbərliyi ilə vuruşan orduda fəal çalışacağam.

Hüseyn Cavid: Bu gün gedirsinizmi?

Kazım Qarabəkir: Bəli, bu gün Qarsa gedirəm. Tezliklə Mustafa Kamalla görüşməliyəm.

Hüseyn Cavid: Mustafa Kamalı nə mən, nə də buradakı naxçıvanlılar görmüşdür. Amma türkün xilasını üçün kim ayağa qalxsın, biz onun arxasında olacağıq. Bizim salamımızı da ona çatdır.

Kazım Qarabəkir: Baş üstə çatdıraram. O, özü də sizinlə – bütün Azərbaycanın taleyi ilə maraqlanır.

B.Şahmurov: Möhtərəm Paşam, sizin qısa müddətdə Naxçıvanda olmağınız bizim üçün çox önəmli oldu. Çar hökuməti müsəlmandan-türkdən əsgər aparmırdı. Bu bir tərəfdən bizə xeyir idisə, digər tərəfdən ziyan idi. Bax bir ildir ki, çar hökuməti yıxılmış, bolşevik bayrağı altında daşnaklar bizim millətə nə divan tutur özünüz bilirsiniz. Bizim adamların çoxu hələ tüfəng atmağı bacarmırdı. Bu, bütün Azərbaycan xalqının tarixinə şərəfli bir səhifə kimi yazılacaq ki, siz yerli əhalini toplatdırıb kiçik hərbi hissələr yaratdınız. Onlara təlim verdiniz. İndi gənc və orta yaşlı kişilərimiz erməni gələndə onların qabağına silah ilə çıxma biləcək. Bu sizin tarixi və qardaşlıq xidmətinizdir.

Hüseyn Cavid: Mənim qardaşımın (*Qarabəkirə işarə ilə*) Naxçıvana gəlməsi müharibə və dağıntılar diyarında mədəni həyat canlandırdı. Əziz qardaşım, sizin gətirdiyiniz bir vaqon kitabla Naxçıvan şəhərində kitabxana yaratdıq.

Naxçıvan şəhərində teatrın işini bərpa etdiniz. Naxçıvanlılar türk dramaturqlarının əsərləri ilə tanış oldular. Hələ bu azdır, erməni quldur dəstələri məktəbləri dağıtmış, müəllim və şagirdləri qaçaq salmışdı. Siz məktəblərin işini bərpa etməklə yanaşı, şagirdlərə çoxlu dərslilər də gətirdiniz.

Kazım Qarabəkir: Mən hələ həm Araz kənarından, həm də Zəngəzur-Qafan-Bakı istiqamətində yol açıb Naxçıvanı Bakı ilə birləşdirmək istəyirdim. Amma nə etməli? Düşmənlər Türkiyəni dizə çökdürür. Tezliklə Qarsda olmalıyam.

Baxın, bizim müsəlman-türk əxlaqımıza. Biz bir erməninin namusunu təhqir etmədik, bir yerdə talançılıq edib ərzaq qoparmadıq. Ərzağımızı da, dava-dərmanımızı da Türyədən özümüz gətiririk. Bu qardaşım (*yanındakılardan birinin qolundan tutur*) ərzaq məsələsi üzrə mənim müavinimdir. Ordumuz bir gün aclıq görməmişdir. Bax bu (*gülür*) mənim tibbi-müalicə, sağlamlıq üzrə müavinim Doktorbəydir. (*Sağ əli ilə onu qucaqlayır*) Neçə ildir ki, mənimlə bərabər mərdliklə vuruşur. Söz vermişik ilk qələbədən sonra toyumuz olacaq. Elə deyilmi Doktorbəy (*deyə onun papağını götürür. Qız arxaya çevrilib bığını çıxarır. Hamının gözü qarşısında gözəl bir qız dayanır*). Əsil adı Aygündür. (*Bu vaxt burada durmuş gənc həkim Adilənin ürəyi gedir, Xəlil bəy onu stulda əyləşdirir. Aygün özünü ona yetirib, burnuna naşatır spirti tutur. Adilə ayılır*)

Aygün: (*Adiləni öpərək*) Mən bunun üçün susur, sənin ülvi-təmiz eşqinə cavab verə bilmirdim.

Xəlilbəy: Aha, deməli doktor Adilə xanım mənim də eşqimi buna görə susmaqla qarşılımışdır.

Adilə: Bəli mənimlə Aygünün arasındakı sükut, eyni ilə səninlə mənim aramızdakı sükutun səbəbi idi. Əslində mən səni də sevirdim. Ancaq bir ürəkdə iki sevgi daşınmaz! Onu səndən daha əvvəl sevdiyimə görə sənənin yalvarışlarını susmaqla qarşılayırdım.

Xəlilbəy: Daha susmayacaqsan ki?

Adilə: Susmağa ehtiyac yoxdur. Sən harda, mən də orda.

Kazım Qarabəkir: Çox yaxşı. Onda Xəlilbəylə Adilə xanımı burada qoyub gedirik. Mən inanıram ki, Aygünün sevgilisi Adilə Xəlilbəyə həm gözəl arkadaş, həm də vəfalı həyat yoldaşı olacaqdır. *(Sonra H.Cavidə və B.Şahtaxtinskiyə)*

Əziz qardaşlarım, biz gedirik. Hələlik siz özünüzü müstəqil elan ediniz. Bolşeviklər yavaş-yavaş güclənirlər. Bu, ermənilərin güclənməsi öz fitnəkar qətləmə siyasətlərini davam etdirməsi deməkdir. Sizdən xahişim budur ki, özünüzü müstəqil elan edib respublika yaradırsınız. Məsələn, adını Araz-Türk Respublikası qoyasınız. Mən bu barədə Mustafa Kamala da danışacağam. Bura Şərqi qapısıdır. Buranı göz bəbəyi kimi qorumalıyıq. Biz gedirik yenə gələcəyik. Sizi heç vaxt tək buraxmayacağıq. Allah türk qovmini özü sevib

yer kürəsinin ən gözəl, yeraltı və yerüstü sərvətlərlə zəngin, Şimalın soyuqluğundan, Cənubun istisindən, uzaq güşəsində yerləşdirmişdir. Allahın adı ilə getdik!

Buradakılar: Gedin sizi Allahın əmanətinə tapşırıraq. Yolunuz işıqlı, işiniz uğurlu olsun! Allah amanında.

(Onlar çıxırlar. Pərdə)

KOROĞLUNUN ÇƏNLİBELƏ QAYIDIŞI

*Kəssə hər kim tökülən qan izini,
Qurtaran dahi odur yer üzünü!*

(Hüseyn Cavid)

İştirak edirlər:

Koroğlu (*Əliyev*)

Atatürk

Babək

Şah İsmayıl

Dədə Qorqud

Dəmirçioğlu

Telli Xanım:

Aşıq Cünun:

Baloğlan:

Laloğlan

Güloğlan

Kaloğlan

Saroğlan

Qaloğlan

Nankoryan

1-ci maskalı

2-ci maskalı

Çənlibel təsəvvürü yaradan səhnə. Arxada güllə, top, maşın səsləri, gurultu eşidilir. Atların kişnəmə səsi. Qadınların və uşaqların hay-harayı fəryad səsləri Kinolentlə 20 Yanvar, Xocalı, Kəlbəcər hadisələri göstərilir. Azərbaycan xəritəsi yanır. 4 nəfər Azərbaycan xəritəsi çəkilməmiş bir yumru gətirir. Hər kəs özünə doğru çəkir, bir-birini vururlar.

Səslər:

Allah, Allah! Bu zülmü görmürsənmi? Uşaqlarımızı qırdılar. Evlərimizi yandırdılar. Ailələrimizi gözümüzün qabağında öldürdülər. Bir maşın qız-gəlinlərimizi apardılar.

Hamı:

Allah, Allah! Hardasan?

Telli xanım Dəmirçioğlunu al-qanın içində gətirir.

Onu yerə uzadıb yarasını sarıyır.

Telli Xanım:

Sənə demədimi oraya getmə,

Səni də arxadan vuracaq onlar.

Onları vətəndaş, insan zənn etmə,

Hələ necə oyun quracaq onlar.

Dəmirçioğlu:

İndi peyda olmuş yeni “dəlilər”,

Hamısı adını sərkərdə qoymuş.

Orduya rəhbərlik edir südəmər,

Vətəni yadlara satan da oymuş.

Telli Xanım (*əlini göyə qaldırır*):

Vətən igidləri qanına qaltan,

Dönüklərsə sərvət toplayır indi.

Bizə rəhm etməzmi bizi yaradan,

Koroğlunu bizə yetirə indi.

Dəmirçioğlu:

Mən Vətən yolunda şəhid gedirəm,

Vətənə “oğlan” yox, oğul gərəkdir.

Əgər qeyrətsizsə, oğlu neynirəm,

Oğul Vətən üçün ölənməkdir!

Koroğlu qılıncın heç kəs qaldırmaz,

Telli, haray qopar, Koroğlu gəlsin!

Sönmüş vicdanları qandırmaq olmaz,

Telli, haray qopar, Koroğlu gəlsin!

Telli Xanım:

Ana bacıları apardı yağı,

Vətənim qanlara qərq oldu haray!

Mən necə soyudum bu böyük dağı,

Qeyrət əldən gedir, haray, ay haray!

Bu vaxt Dəmirçioğlu ölür. Telli xanım özünü onun üstünə atıb hönkürtü ilə ağlayır. Yenə əvvəlki səslər, ah-fəğan... Aşıq Cünun Vətən timsallı ağsaqqal Pərişan çaşqın, həyəcanlı halda tövşüyə-tövşüyə səhnəyə daxil olur.

Aşıq Cünun:

Çənlibel elinin çırağı sönmür,

Ay aman! Çərximiz tərsinə dönür!

Düşmən torpağımı min yerə bölür,

Allah, millətimə özün kömək ol!

Oğlan da alverdə, gəlin də, qız da,

Təkcə “Tolkuçka”dır dildə-ağızda

Abrımız da getdi torpağımız da,
Allah, millətimə özün kömək ol!
Oğrular doğruya meydan oxuyur,
Yalan həqiqətə “papaq toxuyur”!
Vicdan əldən gedir, insaf qoxuyur,
Allah, millətimə özün kömək ol!
Bazara çəkilməmiş əxlaq və həya,
İnsaf “sandıqçada atılmış çaya”.
Qeyrətimiz bəlli oldu dünyaya,
Allah, millətimə özün kömək ol!
Tərəzidə yüngül ağırı əyir,
Alçaqların başı göylərə dəyir.
Namərdlər atını dörnalə səyir,
Allah, millətimə özün kömək ol!
Alimə idrakdan nadan dərs deyir,
Vətəni sataraq pulunu yeyir.

Aşıq Cünun deyir: “başıma xeyir!”

Allah, millətimə özün kömək ol!

(Sonra o bir müddət halsız vəziyyətdə dayanır. Əllərini yanına salanda Telli xanımı görür)

Aşıq Cünun:

Telli xanım, kimdir ölən?

Telli Xanım:

Dəmirçioğlu, kim olacaq!

Aşıq Cünun:

Igidlər qırılır, düşmən sevinir,

Gəl, birgə düşünərək, bir çarə qılaq,

Analar, bacılar qara geyinir,

Gedək, Koroğlunu geri çağıraq.

(Onlar Dəmirçioğlunu araya alırlar və birlikdə Koroğlunun dalınca gedirlər).

Koroğlunun sadə evi. Divarda atasının şəkli, yanında qılinc asılmışdır. Koroğlu arxası salona tərəf oturmuş,

üzü görünmür. Əlləri ilə başını tutmuşdur. Babəkin, Şah İsmayılın və Atatürkün kölgəsi, ruhu görünür.

Babək:

Götür bu qılıncı, bu qılıncla sən,
Düşmənin başına od tökməlisən,
Min il bundan əvvəl bu qılıncla mən,
Yadelli düşməyə qalib gəlmişəm.
Qılıncı qınına qoymayasan sən,
Azad olmayınca bu Ana Vətən,
Ruhum sənindir, qorxma heç nədən,
Qılıncla düşməyə qalib gələrsən.

Şah İsmayıl:

Vətən torpağının bir ovucunu
Bir ovuc altundan üstün bildin sən.
Dünya tanıyacaq kim olduğunu,
Xalqını dünyaya tanıda bilsən,

Mən də qılınc çaldım Vətən yolunda,

İndi bu qüvvət var sənin qolunda.

Atamın adını daşıyırsan sən,

Odur ki, ruhunu sevdim ürəkdən!

Ruhum sənindir, qorxma heç nədən,

Kamalla düşmənə qalib gələrsən.

Atatürk:

Darıxma, a bala, tökülən dolmaz,

Türklərin başından qal əskinin olmaz.

Bilirəm işlərin pis getdiyini

Düşmənlər xalqına bir quyu qazmış.

Əsrin əvvəlində mən etdiyimi,

İndi tarix sən bəxtinə yazmış.

Ruhum sənindir, qorxma heç nədən

Xalqına güvənsən qalib gələrsən.

Koroğlu qılıncı götürür... Onlara müraciət edir.

Koroğlu: (Babəkə)

Ulu Babək, türkün bir adəti var,
Sərkərdə igidə qılinc bağışlar.
Boynuma haqq qoyur bu qılinc mənim,
Azad olmayınca ana Vətənim,
Gecəli, gündüzlü vuruşacağam.
Azad bir Vətənə qovuşacağam.
Sənə tələ quran Səhli Sumbatın
Nəvəsi Sumbatyan bizə də qurmuş,
Ona qandırırım ki, bu kainatın
Əslində şər deyil, ədalət durmuş.

Koroğlu: (Şah İsmayla)

Doğrudur, Şah Baba qızıldır sözün,
Vətən nə deməkdir, bilirsən özün.
Ruhum da, canım da Vətəndir mənim!

Vətənlə birlikdə yanır bədənim.

Sənə and içirəm bir qarış torpaq,

Ala bilməyəcək o xain alçaq.

Çalışıb kamalla rəftar edərəm,

Yoxsa bu qılıncla tüğyan edərəm.

Koroğlu: *(Atatürkə)*

-Ey Turan elinin ulu öndəri

Gözümü dünyaya açandan bəri,

Milləti canımdan əziz bilmişəm.

Yetmiş il sən deyən yolla getmişəm

Qalan həyatımı bu gündən belə,

Bağışlayıram mən Vətənə elə. *(onlar yox olurlar)*

Aşıq Cünun və Telli xanım daxil olur. Koroğlu ayaq üstə onları qarşılayır.

Aşıq Cünun:

Günaydın, elimin gücü, qüvvəti.

Xalqımın ağızının dadı, ləzzəti.

Koroğlu:

Oho Aşiq Cünun, xoş gördük sizi,

Balam, necə oldu yad etdin bizi?

Telli, əziz bacım, xoş gəldin sən də,

Utanıb əl ilə görüşməsən də,

Bağrıma basaraq hər ikinizi,

Doğmam, əzihzim tək mən öpəcəyəm. *(onların ikisini də qucaqlayıb öpür)*

Aşiq Cünun:

Yanına gəlməkdə məqsədimiz var,

Düşmənin əlindən gəl bizi qurtar.

Həm də görək necə keçir günlərin,

Yadımıza düşdü gözəl sözlərin.

Koroğlu: (ərklə)

İndi asudəyəm bu yerlərdə mən,

Yaxşılıq edirəm, gəlsə əlimdən.

Gündüzlər qalxaraq qoşa bulağa,

Qoyub xəyalımla dodaq-dodağa,
Yadıma salıram ötən günləri;

Çəkilir üstümə xəyal şəhpəri

Əcəb xatirələr düşürlər yada...

Deyirəm fanidir bu xoş dünya da!

Baxıram: gözəldir Badamlı, Sirab!

Doldurub içirəm gündə neçə qab.

Batabat can verir ruhuma hərdən,

Dalanda seyrinə şehli şəhərdən...

Nə qədər vüqarla dayanmış dağlar,

İldən-ilə qalır başındakı qar.

Xəyalım bir quş tək uçur uzağa,

Nuhun gəmisitək söykənir dağa.

Neçədir görəsən bu yerin yaşı?!

Nələr çəkməmişdir bəlalı başı!
Burdan Nuh da keçmiş, atam da keçmiş,
Arazdan düşmən də, dost da su içmiş.
Mən də ayaq tutdum, gəzdim bu yerdə.
Gah şadlığa batdım, gah da ki dərdə...
Xalqımın adını yaşadım deyə,
Mənsəb dünyasında qalxdım göylərə.
Azərbaycan sözünü göylərə yazdım.
Yağı düşmənlərə min quyu qazdım.
Bu qədər çalışdım, vuruşdum ancaq,
Nə bilim qismətim tənə olacaq!...

Aşıq Cünun:

Sənə ki hər yerdə qurban kəsirlər!

Koroğlu:

Bəzən məktub yazıb, rədd ol, deyirlər.

Aşıq Cünun:

Qədrini bilmirsə bir-iki nadan,
Çıxıb getməlimi bu gen dünyadan?
Millət səni sevir, güvənir sənə
Qarışmış dünyaya düzən çəksənə!
Qayıt öz yerinə, yangını söndür,
Vətən əldən gedir, yamanca gündür.

Koroğlu:

Mən qərar vermişəm burda qalmağa,
Atamın qəbrinə həyan olmağa.
Mən bu gün buradan gedərsəm əgər,
Düşmən bu yerləri də viran edər.

Telli Xanım:

Kaş ki, sağ olaydı bu günlər Nigar,
Mən ona açardım sirri, hər nə var.
O, bizə anaydı, mehriban bacı,

Oydu Çənlibelin başının tacı.

Koroğlu:

Bəli, məsləhətçim, sirdaşım oydu,

Getdi könül mülküm viranə qoydu.

Bədbinləşən adam, hər kəsə bəlli,

Məhəbbət evində tapır təsəlli.

Eşqimi dəfn etdim, Vətənsə yanır,

Qurduğum bu büsat oda qalanır.

Tüstülər içində boğulur Vətən,

Xalqa başçı olur hər yoldan ötən.

Buna ürək dözüb, necə dayanar,

Kim olsa yerimdə alışıb-yanar. *(O, dalğın dayanır)*

Aşıq Cünun:

Yenə bu nə fikir, bu nə dalğınlıq?

Koroğlu:

Dərdimdən ayırdın məni bir anlıq!
Xalqım fəlakətdə, Vətən dardadır,
Bilmirəm bunların ağı hardadır?
Birləşməli ikən parçalanırlar,
Hərə bir tərəfə haçalanırlar!
Alovlar içində yanır Vətənim,
Dağlardan da böyük dərdim var mənim... *(Pauza)*

Aşiq Cünun:

Ancaq bu gəlirdi əlimizdən...
Dedik ki, baş çəkək sizlərə barı,
Qırılır Vətənin mərd oğulları.
Qanla suvarılır gözəl Qarabağ,
Sinəmizə düşmən çəkir çarpaz dağ!
Alovlar içində yanır Çənlibel
Bilmirik, haradan əsir qara yel.
Vətən əldən gedir, fikirin nədir?

Koroğlu:

Koroğlu bu işə çox biganədir?

Gecələr yuxum yox, gündüz qərarım,

Gözüm qan ağlayır, çatlayır bağrım... *(Dayanıb fikrə gedir)*

Dəmirçioğlu dəstəsinin sorağı

Yandırır qəlbimdə ümid çırağı.

Dəmirçioğlu – Koroğlunun dayağı,

Əl açsa, önündə tablamaz yağı!

(Ba vaxt Telli xanım ağlayır)

Koroğlu:

Bu nədir, Telli, de, ağladın nədən? *(Pauza)*

Telli Xanım:

Dəmirçioğlu əl açarmı yenidən?

Onu da susdurdu namərd gülləsi,

Susdu Dəmirçinin oğlunun səsi

Namərdlər arxadan vurdular onu.

Yetişmişdir artıq millətin sonu.

Koroğlu nəyə çəkir, hər yer lərzəyə gəlir.

Koroğlu:

Kar ol qulaqlarım, eşitmə bunu,

Dəmirçi oğlunun yox olduğunu.

Vətən çırağını söndürdü düşmən,

Onun da başına od ələrəm mən.

Qorxum yox düşmənin top gülləsindən

Qoy dağlar titrəsin nəyə səsindən.

(Burada o sustalır. Ürəyində ağrı hiss edir).

Koroğlu: *(əvvəlcə asta, sonra qızıdır)*

Xalqımın qızların əsir aparmaq

Koroğlu yurdundan torpaq qoparmaq!?

Qılınc əlimdədir, çəkin qıratı,

Alt-üst edəcəyəm mən kainatı!

Düşmən ordusunu talayam gərək,

Yurdunu odlara qalayam gərək

Coşdu qeyrət qanı, coşdu bədəndə,

Aşıq Cünun, gedin, gəlirəm mən də. *(Onlar gedir)*

Dağların arasından yol keçir. İki nəfər maskalı adam kimisə gözləyir.

1-ci:

İndi gəlib çıxar əclaf uşağı,

Gedək o yamacda kəsək qabağı.

Əvvəlcə qorxutma, nə olur görək,

Onların sirrini biz alağ gərək.

Qoca kaftarların işinə bir bax,

Gedib Koroğlunu geri çağırmaq?...

(Onlar gizlənir. Aşıq Cünun və Telli xanım gəlir).

1-ci:

Ey, kimsiniz, dayanın orda!

Aşıq Cünun:

Bizi haqladılar yamanca darda.

Telli, de nə edək?

Telli Xanım:

Gəl geri gedək!

Aşıq Cünun:

Yox, geriyə olmaz!

Telli Xanım:

Bəs onda nə edək, tutarlar bizi.

Aşıq Cünun:

Qaçsaq da kəsərlər əhədimizi...

Tanıdığılar bizi qansız əclaflar.

Onların qanında insanlıqımı var?!

Öyrənmək istərlər bilsinlər gerçək,

Koroğlu Çənliyə nə vaxt dönəcək?

Gəl yalan danışaq, deyək onlara,
Ay qardaş, biz hara, Koroğlu hara?
Deyək ki, saz çalıb oxuyuram mən,
Siyasət işləri gəlməz əlimdən.

Telli Xanım:

Nə deyirsən, aşıq, yalan danışaq?
Qoca yaşımızda yaraşarmı heç?
Cəhənnəm oduna düşüb alışaq?

Aşiq Cünun:

Peyğəmbər demişdir: xilaskar yalan.
Yaxşıdır iş əyən əlli doğrudan.
Bu qoca Cünun tanımır onlar!
Sən də möhkəm dayan, qızım, Telli, gəl,
Başının üstünü alsa da əcəl,
Koroğlu sirrini açma yadlara,

Bu ağ saçlarından çəksə də dara!

Telli Xanım:

Başım bədənimdən ayrılsa əgər.

Sən qorxma, mənə də Telli deyərlər.

Aqış Cünun:

Yaxşı, gəl gözləyək.

(O, sazı çiyindənən aşırıb qayaya dayayır. Hər ikisi kiçik bir daşın üstündə oturur. Bu vaxt həmin iki nəfər maskalılar gəlir).

1-ci:

Deyin görüm, kimsiz, hardan gəlibsiz?

Aşıq Cünun:

Ağsaqqal, ağbirçək adamlarıq biz

Süleyman mülkündə yoxdur nəfsimiz.

Bir qoca aşığam sənətə bağlı.

Bu da arvadımdır sinəsi dağlı.

Əlli ildən çoxdur evlənmişik biz,
Heç gülmədi bizə dönük bəxtimiz.
Nə bir uşaq gördük, nə də var-dövlət,
Bütün el içində olduq xəcalət.
Indisə səs batıb oxumuram mən.
Elbəel gözərək saz çalıb hərdən,
Bir çörək pulunu əldə edirəm.

1-ci:

Demək ki, aşıqsan, dıncıldat sazı!

Aşıq Cünun:

Aşıq dıncıldatmaz, aşıq saz çalar,
Arif ürəklərə o yangı salar.
Bir də ki, çalmağın öz məqamı var!

1-ci:

İnanma o məqam bir də tapılar,

Bu gün bağlanacaq sizin qapılar.

Aşıq Cünun:

Elə demə, bala, qoyarsa Allah

Xeyir işinizdə çallam, inşallah.

1-ci: (istehza ilə)

Sən bir bu dılğırın iştahına bax,

Bizim toyumuzda bu saz çalacaq!

De görüm, sən hara bizim toy hara...

Sizin saz yaraşmaz bizim toylara!

Musiqin, sənətin o köhnə irsin,

Tarın, muğamatın gözünə girsin?

Aşıq Cünun:

Deyərlər, gördüyün oxuyar aşığı,

Deyəsən, danışdın burda dolaşığı.

Tənəli sözlərin bağrımı dəldi,

Bax indi çalmağın məqamı gəldi.

(Sazı götürüb sinəsinə basıb çalır. Nəhayət qızıışıb oxuyur).

Aşiq Cünun:

İgid səndən şikayətə gələrəm,²

Sənin ona zor qüvvətin çatarmı?

Çəksə qılıncını, girsə meydana,

Vuruşmağa cəsərin çatarmı?

İgidim əyləşib Ağrı dağında,

Neçə pəhləvanlar solu-sağında.

Bu coşqun sinəmin odlu çağında,

Allam canın, heç fürsətin çatarmı?

Niyə boş-boşa danışırısan əfsanə,

Özündən basırısan çox yekəxanə,

Görərlər kim-kimi boyayar qana,

Qoçuluğa qabiliyyətin çatarmı?

---

² Şeir Aşiq Ələsgərdəndir.

1-ci: (*əsəbi halda*)

Bu alçaq nə deyir, düşdünmü başa.

Tutub saqqalından çırpasan daşa.

Oxumaq bilmirdin bəs, qoca kaftar!

Aşıq Cünun:

Qocanı söyməzlər, sənin atan var.

Yəqin o da mənim tək kaftardır indi.

1-ci: (*əsəbi*)

Gəl mənim atamı qatma bura sən,

Bir də çərənləsən kötək yeyərsən.

Atam ağayana evdə oturmuş.

Aşıq Cünun:

Yəqin harınlıqdan indi qudurmuş,

Vətənə sənintək oğul vermişdir,

Quldur oğul vermək çox böyük işdir?!

1-ci: (*sakit*)

Yaxşı, qoca Cünun, hardan gəlirsən?

Aşiq Cünun:

Demək mənim adım da bilirsən.

Onda bu təhqirlər, tənələr niyə?

1-ci:

Səndən bircə sirri qoparaq deyə,

Çoxlu üsullara əl atırıq biz.

Yoxdur bundan başqa bir niyyətimiz.

Sirrini düz desən azadsan, ancaq

Deməsən, burada ölün qalacaq!

Aşiq Cünun:

Oğul, ayırırırsa məsləklərimiz,

Axır ki, bir dildə danışırıq biz.

Nə lazım bu qədər çək-çevir sizə,

Burax çıxıb gedək öz evimizə!

Tanıyiram səni, sən də mənimtək,

Koroğlu süfrəsində salıb ətək,

İllərlə bir yerdə çörək yemisən.

Bəs niyə bizlərə dönük çıxdın sən?

1-ci: *(yavaşca 2-ciyə pıçıldayır)*

Bizi tanımışdır qoca qurumsaq,

İnan ki, biz bunu burda sağ qoysaq,

Gedib hər bir yerdə bizi satacaq.

2-ci:

Nə edək, söylə!

Onu da bilmirsən? Bax belə *(öldürməyə işarə edir)*

1-ci:

Cünun, biz bilirik hardan gəlirsiniz,

Koroğluya elçi getmişdiniz siz

Onun gəlmə vaxtını əgər düz desən,

Özünü də, Tellini də xilas edərsən.

Əgər söyləməsən bildiklərini,

Əvvəlcə çıxarıb bəbəklərini,

Sonra al-qanına boyanacaqsan.

Sabah qurda-quşa yem olacaksan!

Aşıq Cünun: (*mərdanə*)

Bilirsən, a gədə, aşiq olur mərd!

Ölüm olmaz heç vaxt onun üçün dərd.

Qeyrətin çatırsa gəl öldür bizi,

Sonra da ataraq cənazəmizi,

Get öyün, fəxr eylə qatilliyinə,

Atan əhsən desin cahilliyinə,

Oğullar düşmənlə vuruşan zaman,

İki qocanı sən əsir almısan.

Vətən torpağında sərbəst gəzdiniz,

Başınızdan aşdı var-dövlətiniz.

Dərdinə biganə olduz millətin,
Onuncün də yoxdur sənin qeyrətin.
Dilini bilmirsiniz, yoxdur hayanız,
Çünki qarışıqdır sizin mayanız.
Mən sözümlü dedim buyur gəl alçaq
Öldür ikimizi, rütbən artacaq.

1-ci: (hiddətlə)

Qoca kaftar sənə heç kəs,
Bu sözlərdən sonra mərhəmət etməz!
Şərt qoyduq, sən şərti almadın saya.
İndi öz sirrinlə get o dünyaya.
Dünyadan köçürkən, qoca kaftar, sən.
Kəlmeyi-şəhadətini deyə bilərsən!

Aşiq Cünun: *(yavaş-yavaş qabağa yeriyib əlini göyə qaldırır):*

La İlahə İlləllah!

Yəni Allahdan başqa Allah yoxdur!

Azərbaycandan başqa Vətən yoxdur!

Məhəmməd Allahın rəsuludur!

Koroğlu bu millətin xilaskarıdır!

1-ci: (*əsəbi*)

Qoca köpək son anda belə, kəlmeyi-şəhadət

Yerinə Azərbaycan və Koroğlu deyir! (*Ağacla Cünun başına vurur*)

Qoca, sən Allahdan savab alınca

Sən get, Koroğlu da gələr dalınca.

(Cünun yıxılır. Qan onun üzünü örtür. 1-ci yaxın gəlib onun qanlı saqqalını kəsir, sazı götürüb sonra uzaqlaşır)

2-ci:

Yaxşı, qarı, yaxın gəl

Deyəsən səninçün çatmayıb əcəl.

Telli Xanım: (*yaxına gəlib qəzəblə*)

Bir üzünü göstər, çıxar maskanı,

Bir gözünə baxım, nifrətin kanı?!

2-ci: *(qəh-qəh çəkir)*

Çox da çərənləmə, söylə sözünü!

Neyləyirsən yad kişinin üzünü?

Telli Xanım:

Tanrının qəribə işləri varmış,

Kişi qadınlardan yaşınarmış.

Sizi Cünun bildi, tanımadım mən

Odur ki, sözümü kəsə deyirəm.

Kişi olan kəsdə qeyrət gərəkdir.

Sanma ki, kişilik erkək deməkdir.

Erkək, ya da oğlan, eynidir, bilsən

Heç nə gözləməyir onlardan Vətən

Oğlanı itlər də, pişik də doğar

Ancaq igid oğul doğar analar.

Oğullar anadan süd əmər ikən,
Sənsə bir yelindən ayrın əmmisən.
Sizlərin qızıldan olsa dirəyi,
Dar gündə xalqının olmaz gərəyi.
Gizlətmə üzünü min bir kələklə,
Günahını yuyum qoy tüpürcəklə.
Qatillik etdiniz, satdız Vətəni,
Gündüzlər çapdınız gəlib-gedəni.
Gecələr böldünüz sərvətimizi,
Yüz çirkli yol ilə itirib izi,
Neçə çiraqları söndürdünüz siz,
Şəhər və kəndləri alt-üst etdiniz!
Tarix işinizə verəcək qiymət.
Döyüşdən yayınıb edin xəyanət!
İşinizə qiymət verən tapılar.
Onda açılacaq bağlı qapılar.

Böyükdür iştahsız, xalqı udursuz

Suyu bulandırıb balıq tutursuz...

Bu sözləri demək istəyirdim mən,

Bütün anların saf ürəyindən,

Ağsaçlı ananın sözüdü bunlar,

Əks-səda versin səsımə dağlar.

2-ci: (*mütəəssir olaraq*)

Yaxşı, Telli xanım, vüqarlı ana,

Bir aşıq Cünundan ibrət alsana!

Telli Xanım:

Dediyin nədir, ağlayımmı mən?!

Aman diləməyəi bizdən görməzsən!

Şişə çəkilsə də bizim ətimiz,

Düşmən qabağında ağlamarıq biz.

2-ci:

Yaxşı, kimdən aldın bu dərsləri sən?

Telli Xanım:

Xislətimiz qalmış ana Tomrisdən!
Mərdliyi Koroğludan öyrənmişəm mən.
Sənsə bir qorxaqsan əlində silah,
Gündə işləyirsən neçə min günah
Üzünü açmaqdan belə qorxursan.
Kişilik adını yerə soxursan.

2-ci: (mütəəssir)

Mənə qorxaq demə, sıxma qoramı.
Necə dəfə sarımısan yaramı,
İgid – deyə üzərimdə əsmisən
Saçın basıb axan qanım kəsmisən.

Telli Xanım:

Bəlkə də bir zaman biz dost olmuşuq,
İndi düşmən kimi qarşı durmuşuq.

Vaxtilə səninlə öyünmüş Vətən,

İndi qabağında sən bir canisən!

2-ci: *(irəli gülüb silahı Telliyə uzadır)*

Telli xanım, sözün kövrəltdi məni,

Yadıma salmaqla ötüb keçəni.

Sənə qurban olum, buyur, bu silah,

Məni öz əlinlə öldür, sən Allah!

Telli Xanım: *(kövrəlir)*

Üzünü aç, bir də götür silahı.

Qoy mən yuyum boynundakı günahı.

2-ci: *(üzünü açır)*

Günahkaram Telli gəl öldür məni.

Telli Xanım: *(onu qucaqlayıb ağlayır)*

Vicdansız, bir söylə, nə oldu birdən,

İgid oğul ikən cani oldun sən?

Vətən bir igidin itirmiş demək,

Sən artıq ölmüsən, daha nə edək.
Sənə yas saxlaram, sən diri ikən,
Çünki öz xalqına bir düşmənsən sən.
De görüm, sən hara, quldurluq hara,
Nə oldu qoşuldun bu murdarlara?

2-ci: (ağlamsınır)

Telli, sənin sözün ayıldı məni,
Al bu tapançanı, bas bu düyməni,
Məni öldürməklə yu günahımı
Qoy dağlar eşitsin ölüm ahımı,
Üzümə tüpürmə, özün bilirsən,
Bu təhqir acıdır yüz min güllədən.

Telli Xanım:

Yaxşı, yaxşı, gəl, əylil aşağı,
Sənə sillə vurum igidsayağı. *(onun hər üzünə bir sillə vurur)*

Günahını indi özün yusan sən,
O zaman təhqirlər yan keçər səndən,
Bilməyin bu günlər belə keçərək,
Odlar yurduna da ağ gün gələcək!
Talançı dəstələr, satqın xainlər
Maskalı əclaflar, qorxaq canilər
Qurduğu torlara özü düşəcək!
Bu yeddi milyondan alacaq bişək,
Bir nifrət damğası, bir də tüpürcək.

2-ci:

Telli, söylə nə edim mən?

Telli Xanım:

O canini öldürüb sən
Cünunun sazını götürə bilsən
Günahından keçər Vətən.

2-ci: *(1-cinin dalınca qaçır)*

Dayanın, xainlər, şərəfsizlər
Məni cinayətə atdınız, yetər.

(1-cini haqlayıb onunla vuruşur. Ona qalib gəlir. Aşıq Cünunun sazını gətirir)

Telli Xanım:

Sağ ol ki, sazı xilas etdin sən,

Namusu itirmək pisdır ölümdən.

İndi gəl dəfn edək Aşıq Cünunu,

Koroğluya danışaram mən bunu. *(Onlar Cünunu dəfn edirlər)*

Əfv etməsə yandıracaq dədəni.

2-ci:

Koroğlunu harda görə bilərsən?

Telli Xanım:

Görək nə olacaqdır sənə sözü!

İndicə gələcək buraya özü.

2-ci:

Sən nə danışırısan, necə, Koroğlu?

Bilirsən Koroğlu gəlsə nə olar?

Burda gün tutular, qiyamət qopar.

Bir dəstə orada gözləyir onu,

Görsələr, bitəcək hər işin sonu.

Telli Xanım:

Bəs siz kimi gözləyirdiniz?

2-ci:

Bilirdik iki nəfər dönəcək geri,

Mənə vermirdilər dərin sirləri.

Bağlıdır bu yandan çayın bir qolu,

Koroğlu gələrsən dəyişək yolu.

Telli Xanım:

Qorxuram desək, dəyişməz yolu,

Bilirsən, düşməndən qorxmaz Koroğlu.

Bir dövrən açmasa, keçməz o burdan!

2-ci:

Dövrən vaxtı deyil, əzizim, inan!...

Xain qəhrəmanı vurur arxadan.

Özümdən qorxmuram, nə olar ölsəm?

Ancaq Koroğlunu düşünürəm mən.

Vətənin, millətin öz düşmənləri

Məhv etmək istəyir o igid nəri.

(Bu vaxt Koroğlu gəlir)

Koroğlu:

Telli, buradasan, getmirsən niyə?

Ya da gedib niyə döndün geriyə?

Telli Xanım:

Bunları deyərəm sənə sonralar,

Hələlik tezliklə gedək buradan.

Koroğlu:

Bu oğlan da mənə çox tanış gəlir.

Telli Xanım:

Gedək sonra bütün işlər düzələr.

(O, Koroğlunu sağa istiqamətləndirir)

Koroğlu:

Bəs niyə oradan? Yaxındar bu yol.

Telli Xanım:

Sağ tərəf yaxşıdır, qorxuludur sol,

Burada çay daşıb yumuşdur yolu,

Körpü getdi o gün yağanda dolu.

Onlar Koroğlunu başqa istiqamətə aparırlar. Saroğlan və Nankoryan gəlir. Saroğlan Kreml qülləsi önündəki kreslodə əyləşir.

Nankoryan:

Ara, bir bura bax, hinger Saroğlan,

İşlər plan üzrə gedir, doğrudan!

Belə getsə planımız dolacaq,

Lap Bakunakert də bizim olacaq!

(Saroğlan ona tərəf nəzər salır)

Saroğlan:

Cəfəng danışırısan yenə Nankoryan,

Böyük olmuş iştahanız hər zaman!

Nankoryan:

Nə üçün? Kaspiyə çıxarıqsa biz,

Bakıdan çəkilməlidir gözlərimiz?

Siz böyük olsaz da bir qardaş kimi,

İşi bir görmüşük, olun səmimi.

Əgər istəyirsən tarixə baxaq,

Gəl onu oxuyaq biz varaq-varaq.

İki yüz il əvvəl Türkmənçayda biz,

Bunların belini qırdıq ikimiz.

Bunları ikiyə böləndə həqqən,
Paskeviç sən idin, Lazarev da mən!
Yüz il bundan əvvəl bunları qıran,
Plan sənin oldu, qıran Şaumyan!
Gördün Xocalını nə günə saldıq,
İşi siz gördünüz, adı biz aldıq.

Saroğlan:

Gəl döşünə döyüb qürrələnmə sən,
Təkcə bir xəyanət gəlir əlindən,
Bircə gün çəkilsəm arxandan əgər,
Səni həşərat tək əzib tökərlər.
Nə etsəm əvvəldən düşünürəm mən,
Sənə pay düşəcək Oğuz elindən.
Bir bax, başlarını necə qatmışam,
Şimaldan, Cənubdan parçalatmışam.

Sənsə düşünə döyüb qürrələnirsən,
Elə bilirsən ki, qalib gəlirsən?... *(pauza)*
Əgər belə getsə bizim işimiz,
Azərbaycana sahib olacağımız biz.
Hamı bilir bizim siz dostumuzsuz,
Müsəlman içində forpostumuzsuz.
Amma bir iş də var, qorxuram ondan,
Qorxuram bu işin pis sonucundan.

Nankoryan:

Qorxma, itiriblər lap özlərini,
Tezliklə kəsərik nəfəslərini.

Saroğlan:

Bunların bir nəfər Heydəri vardır,
Dünya sirlərindən o xəbərdardır.
Mir cür tor da qurduq, min cür də tələ,

Birinə düşmədi o sağdır hələ.
Türklüyündən alır öz qüvvətini,
Gizlətmir fikrini və niyyətini,
Xalq da haray salıb çağırır onu,
Çağırır Vətənin böyük oğlunu.
Xalqına yetişsə Heydərini əli,
Dağılacaq bizim məkrin təmali... *(pauza)*
Amma ruhdan düşmə, bir dayan görək,
Bunların ruhuna mən bələdəm tək,
Çoxlu qruplara bölünmüş onlar.
Başını itirib çaş-baş qalmışlar,
Hərəsinə bir vəd verərək də mən,
Onları bir anda düşmən edərəm.
Sən gözə görünmə, buradan əkil,
Dəstəni götürüb, o yana çəkil *(əli ilə göstərir)*.

(Saroğlan yüksək kreslodan durub aşağı enir. Bu vaxt Kaloğlan, Güloğlan, Laloğlan, Baloğlan daxil olur. Qaloğlan onları izləyir. Onlar bir tərəfdə dayanır. Baloğlan Saroğlanı dayandırır.

Baloğlan:

Maa belə gəlir, yoldaş Saroğlan,

Heç vaxt buna dözməz qeyrəti olan.

Saroğlan:

Qeyrətin qaynadı, nə oldu, nədən

Yenə də qeyrətdən dəm vurursan?

Baloğlan:

Bizim torpaq neft verir,

Niyə ona su deyirlər?

Saroğlan:

Anlamadım dediyini.

Baloğlan:

Adını Suverən qoymaram onda,

Neft verən qoyajam rəhbər olanda.

Saroğlan:

Suverən yox, suverendir, a rəhbər,

Bunları düşünmə, vaxtın çox gedər. *(kənarda)*

Savadsız gəvəzə elə bilir mən,

Belə vədi təkcə ona vermişəm. *(Baloğlanın qolundan tutub onlara doğru ötürür)*

İndilik orda dur, ciddidir işlər,

Rəhbər stoluna çox göz dikmişlər. *(Bir-biri ilə mübahisə edirlər. Saroğlan qabaqda dayanıb onlara göstəriş verir).*

Güloğlan:

Hamınızın əli qana bulaşmış

Boynunuzda vardır neçə-neçə qan.

Başçılar satılmış, sərkərdə qaçmış.

Yoxdur içinizdə təmiz bir vicdan.

Kaloğlan:

Bəs sən özün necə, yoxmu günahın?

Xalqına çevrildi sənin silahın!

Laloğlan:

Yaxşı, vaxtı deyil ittihamların,

Gəlin tədbir tökək bu işə birgə.

Koroğlu gələrsə, qudurğanların,

Kökünə dərindən çəkər süpürgə.

Saroğlan:

Mən dediklərimi etməzsəz əgər,

Yaxasın qurtarmaz heç bircə nəfər.

Kaloğlan:

Yaxşı, Koroğlunu “rəd etsək” əgər

Hər şey əldən getsə bizə nə düşər?

Bizə əmr edəndən soruş bunları,

Yoxsa hərif bilir Kaloğlanları?

Saroğlan:

Deyəsən, qeyrətin gəlibdir cuşa,

Yenə də vurursan ayağa, başa.

Kaloğlan:

Qeyrətsiz nə lazım bir baş bədəndə!

Saroğlan:

Dəmirçiöglü yolu gedərsən sən də!

(Pauza; hirsini soyuyur. Onları Azərbaycan xəritəsinin yanına dəvət edir. Əli ilə xəritədə Gəncəni göstərir. Birinə işarə ilə).

Qorxma, sən Gəncənin xanı olarsan,

Cavad xanın mülkü bəsin deyilmi?

Göz dəyməsin, elə xan oğlu xansan,

Həm cavan, həm göyçək, yenə deyimmi?

Saroğlan: *(barmağını başqasına tuşlayıb)*

Bax, bu qardaşım da Lənkəran xanı,

Yoxsa istəyirsən Azərbaycanı? *(Güloğlana doğru)*

Şirvanşahlar mülkü qoy sənin olsun.

İstəsən dənizə çıxa bilərsən.

Bir tərəf Şah dağı, bir tərəf Xəzər,

Bir tərəf Dağıstan, Salyana qədər! *(barmağını başqasına tuşlayıb)*

Naxçıvan xanlığa bəs kimin olsun?

Güloğlan:

Naxçıvan sözünü gəl qoy bir yana

O, korbağırsaqdır Azərbaycana.

Meyl edir türklərə, gah da İrana.

Kaloğlan:

Bəs Şimal zonamız, o gözəl yerlər?

Saroğlan: *(barmağı ilə Şimali göstərir)*

Ondan ötrü onlar sinov gedirlər!

Oranı satsanız onlara əgər,

Əlinizə çoxlu sərvət də gələr.

Kaloğlan:

Bəs Qarabağ xanlığı kimin olacaq?

Saroğlan: *(gülür)*

Siz özünüz onu satmadınız mı? *(tövrünü dəyişərək)*

Məndən söyləməkdir özünüz bilin.

Xoşbəxt bir gələcək gözləyir sizi!

Yoxsa əli qanlı canilər kimi,

Qazıb atacaqlar köklərinizi!

Hamı:

İndisə gedib plan düşünək. *(Onlar gedirlər. Qaloğlan gəlir)*

Qaloğlan:

Vicdansız əclaflar! Xəyanətə bax!

Mən xalqı qaldırım, onda nolacaq!

Bunların işini pozmaqçün bişək,

Xalq vahid cəbhədə birləşsin gərək.

Onlar gedirlər. Yenə əvvəlki səslər. Hamı ah-fəğan edir. Top, güllə səsləri. Atlar kişnəyir. Millət əldən gedir. Koroğlu özünü yetirir. Əlini Kreml qülləsinə tutaraq-

Başsızımı gördün sən Azərbaycanı,

Əlini kəsərəm yerini tanı

(Saroğlan “всему конец” deyərək qaçır)

Koroğlu:

Yağı düşmən sevinməsin bu günə,

Koroğlu Çənliyə gəldi, nə gəldi!

Hoydu dəlilərim düşmən üstünə,

Xalqımın fəryadı bağrımı dəldi.

Arxadan səslər:

Eyeh, sən kimsən?

Koroğlu:

Çənlibel dəlisi, qoç Koroğluyam.

Səslər: *(onu ələ salırlar)*

Hə, kor Alının oğlusan! Ha, ha, ha!...

Koroğlu:

Bir qabağa çıxın, görüm kimsiniz?

Səslər:

Bir neçə dəstəyik, biz az deyilik!

Kaloğlan, Güloğlan, Laloğlan, Baloğlan...

Koroğlu:

Kaloğlan, de görüm, nə istəyirsən?

Kaloğlan:

Deyirəm Çənliyə ayaq basma sən!..

Neçə il Çənlidə başçı olarkən,

Bir hamam, tualet tikdirməmişən!

Qozun qiymətini bilmədiyindən,

Bircə qoz ağacı əkdirməmişən!

Hamam də tikərik, qoz da əkərik,

Sən gəlmə, hər şeyə düzən çəkərik.

Koroğlu:

Güloğlan, bəs sənin dediyin nədir?

Güloğlan:

Sənə qulaq asan bir divanədir,

Neçə il yalandan çaşdırıb bizi,

Çənlidə gülxana tikdirməmişən.

İndi toplayaraq iradəimizi,

Deyirik Çənliyə ayaq basma sən!

Koroğlu:

Bu qədər qəsəbə, bu qədər şəhər,

Bu qədər binalar tikdirmişəm mən.

Atı cilovlayıb, üstündə yəhər

Səni həmin ata mindirmişəm mən!

(sonra Laloğlana)

Laloğlan, sən də burdasan?

Axı sən danışa bilmirdin əvvəl!

Laloğlan:

Əvvəllər heç bir kəs danışmayırdı,
İndi nitq açılıb dil-dil ötürlər.
Zəmanə başqadır, soruşmayırlar,
“Kiminkidir bu mal?” - tez ötürürlər!
Nə bilim, deyirlər, Xəzər qabarmış,
Günahı səndədir – daşan çayların
Dağda külək əsmiş, daşı qoparmış,
Səndədir təqsiri tutqun ayların.

Qaloğlan: (*kənardan*)

Fürsət payı düşüb qeyrətsizlərə,
Qeyrətli acından evdə büzüşüb.
Vətənin sərvəti dövlətliklərə,
Kasıba da “Vətən sevgisi” düşüb.

Koroğlu:

Düşmən yad ölkədən gəlir, bilirsən,

Onlardan qorxulu olur, iç düşmən.

Maska geymiş olsa – necə zirehdən,

Onu qılıncımla yırtacağam mən.

Onlar Saroğlanın dalınca qaçırlar.

GÖRÜNTÜLƏR:

1. 10.10.1993. Heydər Əliyev inoqurosiyası (Bayrağı öpərkən, Qurani-Kərimi öpərkən, əlini Azərbaycan Konstitusiyasına basarkən).

2. H.Əliyevin Fransa, Rusiya, ABŞ prezidentləri, Böyük Britaniyanın baş naziri, ÇXR rəhbəri ilə görüşləri (səssiz) bir-birini əvəz edir.

3. H.Əliyevin 1993-cü ilin noyabrında cəbhə xəttində olmasını göstərən görüntülər.

4. H.Əliyev 04.10.1993-cü il tarixdə Hökumət evinin qarşısındakı mitinqdə (səssiz) çıxışı.

5. Prezident Aparatı qarşısındakı çıxışı.

6. BMT binası. H.Əliyev çıxış edir.

Boş kiçik bir otaq. Bir stol ətrafında 4 stul vardır.
Radioda veriliş gedir.

Əziz eşidənlər, danışır Bakı,

Siyasi mövzudur dalğamızdakı.

Başını uca tut, Vətən övladı.

Daha bədnam deyil Vətənin adı.

Erməni böhtanı bütün dünyada

Bizi vəhşi kimi tanıtmışsa da,

Əliyev dühası Nuh tufanıtək,

Böhtanı dağıtdı çaxaraq şimşək.

Vəhşi türk, adamxor milləttək bizi,

Çəkib göstərmişdi şəklimizi.

Başsız millət kimi başısağrı.

Yaşadıq məğlub bir tayfa sayacağı.

Səsimiz dünyada eşidilmədi.

Nə edək, başçılar özü bilmədi.

Düşmən haray salır, bizsə susurduq,

Onlar qan içirdi, biz qan qusurduq!

(Bu vaxt 4 nəfər daxil olur. Üzləri görünmür. Qulaq asırlar).

İgidlər məhv olur, Vətənsə talan,

Böhtan doğru idi, həqiqət yalan!

İmkanı olanlar qaçdı ölkədən,

Xalqa rəhbər oldu hər gəlib-gedən.

Rəhbərlər dəyişir, vətən yanırıdı,

Millət içəridən alovlanırdı.

“Azadlıq” söyləyəcək bir an içində,

Bakını boğdular qan dənizində.

Xalqının qırğının eşidən zaman,

Koroğlu nərəsi gəldi uzaqdan:

“Başsızımı gördün sən Azərbaycanı,

Əlini kəsərəm yerini tanı!”

Xalqının dadına o yetən gündən,

Dəyişdi vəziyyət burda kökündən.

Düşmən atəşini susdurdu qoçaq,

Çıxdı vahimədən hər ev, hər ocaq.

Kiçik bir ölkəni yaşatmaq üçün

O, Yer kürəsini dolandı bütün.

Həmişə bildirdi işimiz haqdır,

Dedi: “Azərbaycan yaşayacaqdır!”

(Onlardan biri radionu söndürür)

1-ci

Səsini kəs, yaltaq göpək,

Nə edirik dayan görək.

2-ci

Hər gün uduzuruq siyasətdə biz,

Çünki birləşməyir dəstələrimiz.

3-cü

Bu isə qazanır qələbə hər gün,

Nüfuzu tutacaq dünyanı bütün.

4-cü

Gəncədə, Qazaxda qaldıraq üsyan,

Bizə qoşulacaq Bakı, Lənkəran.

1-ci

İş aparmalıyıq Naxçıvanda da

Oradakı dostlar düşməyir yada.

2-ci

Belə getsə, heç nə edə bilməzsiz,

Çünki əlaqəsiz iş görürsüz siz.

3-cü

Terrorla, üsyanla başını qataq,

Sonra da özünü süpürüb ataq.

(Onlar gedirlər. Bir nəfər peyzaj tablosunun arxasından diktafonu götürür).

Koroğlu – H.Əliyev kabinetdə oturmuşdur. O, telefonda danışır:

-Qoy birdəfəlik bilsinlər ki, Azərbaycanın müstəqilliyi əbədidir, dönməzdir!

Bu vaxt Telli xanım nurani, ağbirçək forma da daxil olur.

Koroğlu – H.Əliyev Tellini görüb yerindən qalxıb Tellini qucaqlayır:

Koroğlu:

Necə yaxşı oldu, Telli gəldin sən,

Siz azad olsanız güləcək Vətən.

Telli Xanım:

Gəldim təbrik edim Hacı Heydəri,

Ziyarətin qəbul, elin sərvəri,

Allahın nəzəri üstündə olsun,

Peyğəmbər eşqilə ürəyin dolsun.

Gəlməyimin daha bir səbəbi var,

Sənə dua edir naxçıvanlılar.

Sən ordan çıxaraq bura gələndə,

Çoxlarını qoydun dərdə, ələmə.

Sanki yasa batdı ana da, qız da,

Sənin adın idi dildə, ağızda.

Deyirdilər: Onsuz necə olarıq biz?...

Puç olacaq arzu-diləklərimiz...

Gəldim söyləyim ki, arxayın ol sən

Maşallah yüksəlir sevdiyin vətən.

Yerində qoyduğun o cavan ki, var,

Sən qoyduğun yolla gedir aşıkar.

Çayların üstündə körpü saldırır,

Hər yerdə yeni bir bina qaldırır.

Su çıxır su gəlməmiş çöllərə,

Onunçün adı da düşüb dillərə.

Hamı deyir: sənə layiq bir insan,

Yalnız odur Naxçıvanı axtarsan.

Koroğlu:

Çox xoşdur eşitmək belə sözləri,

Ona inanmışam illərdən bəri.

İndi sakitlikdir, ötüb təhlükə,

Mən də darıxmışam, bir gəldim bəlkə.

Telli xanım: (*sevinərək*)

De sağ ol, onda mən daha gedim

Səni sevənlərə sevinc bəxş edim.

Bir arzum da vardır söyləyimmi?

Koroğlu:

Söylə hər arzunu heç çəkinmədən.

Telli xanım:

Hamının qəlbindən xəbər verər,

Naxçıvan adlansa qəhrəman şəhər.

Koroğlu:

Narahat olmayın o da düzələr.

(Onlar qucaqlaşır Telli gedir. Dədə Qorqud əlində bir kağız daxil olur)

Bu torpaqda at oynatmış Bayandır xan, Qazan xan,

İndi də sən sərkərdəsən əlində qılınc, qalxan.
Dava günü öndən təpən alp igidim sən oldun,
Şimşək kimi guruldadın, dalğa kimi duruldun.
Qarqucdan Əlincəyə, Dərəşamdan Əkrəyə,
Qarış-qarış mən dolandım səni taparam deyə.
Orda qoruyurdun ata yurdunu,
Sən əvəz edirdin böyük ordunun.
Amma sağ ol, sən gəlməsən Çənliyə,
Çənlibel dönərdi bir düzənliyə.
Naxçıvanın Dan-Dansux övladları,
Bu ölkəyə buraxmadı yadları.
Naxçıvan tikilir, qurulur yenə,
Güvənib oğlunun dahiliyinə
Döyüslərdən qalib tək dönür geri,
Adını qoyuram Oğuz lideri.

Bəkdüzə dedim, get, gör peyğəmbəri,

Sən də ziyarət et, bir öp Həcəri.

Hər yerdə, hər obada xanım qızlar, bəy ərənlər,

Şəninə dualar edər, səninlə öyünərlər.

Dolaşdığım obalardan sənə məktub yazmışlar,

Bəy igidsən, ərdəmlisən, səndə ümid tapmışlar.

Dədə Qorqud boy-boyladı, tanrı səni qorusun,

Bu məktubu qoy bir nəfər, alp igidin oxusun.

(Məktubu alıb baxır). (Fonoqramma oxuyur).

Koroğlu (Dədə Qorquda).

Peyğəmbərin yaşadı, çox sağ ol, ulu dədəm,

Gərək sənin yaşını dünya üzrə qeyd edəm.

(Qorqud gedir).

Fonoqramdan aydın və məğrurla səsle oxunur:

Ey böyük xalqımın ulu öndəri,

Sənə üz tutubdur vətən ərləri.

Arzunla bağlıdır diləklərimiz,
Şöhrətli adınla fəxr edirik biz.
Xalqımızın qəddi bükülən zaman,
Vətənimdə qanlar tökülən zaman,
Vətən səmasında günəş kimi sən,
Parladın, nurunla nurlandı vətən!
Yurdumuzu tikə-tikə bölənlər,
Vəzifə kürsüsündən ötrü ölənlər,
Duruş gətirməyib qaçdı ölkədən.
Bu vaxt car çəkərək söylədin ki, sən:
“Önümdə haqq yolu Qurani-Kərim,
Arxamca xalq gəlir, öndə gedirəm.
Eşitsin dostlarım və düşmənlərim,
Ömrümü xalqıma qurban edirəm!”
Məşələ çevirib ürəyini sən,

Dedin yad əllərə düşməsin Vətən.
Sənin gəlişinlə, ey böyük insan,
Dayandı vətəndə tökülən al qan.
Qara bağlamadı gəlinlər daha,
Oğullar qayıtdı şükür Allaha.
Xalqını çıxardın “İpək yolu”na,
Allah qüvvət versin sənin qoluna!..
Bakı-Ceyhan ilə birləşən zaman
Sənə ulu öndər deyəcək Turan!
Sən gəncliyi sevdin, gənclik də səni.
Gündüzə qatarıq sən hər gecəni,
Sabit bir həyata çıxardın bizi,
Odur ki, sevirik hər kəlmənizi!
Vətəni, milləti, dili sevməyi,
Bizə sən öyrətdin ey böyük ustad!
Heç zaman itməmiş ustad əməyi,

Hər zaman verəcək bizə qol-qanad.

Bu gün ata kimi fəxr eylə ki, sən

Xalqına qyerətli İlham vermişən.

Vətən üçün yetirdin sə İlhamı,

O hamını sevir, onu da hamı!

Vətən gəmisinin sükanını sən,

İstədiyin anda İlhama versən,

Yararaq dalğalı coşğun dənizi,

Qələbə qütübünə çatdırar bizi.

Böyük sərdar önündə and içirik,

Azadlıq yolunda candan keçərik!

Qarabağ uğrunda vuruşa getsən,

Ardınca gələcək bu böyük vətən.

Arzumuz budur ki, yaxın vaxtda sən

Uca səslə dünyaya car çəkərsən:

“Eşitsin dünyada nə qədər ki, var
Azərtürk soyundan olan qardaşlar!
Bilin, azad oldu sizin vətəniniz,
Vətənlə bir vursun ürəkləriniz!
Vətən sizinkidir siz də vətənin.
İstədiyimiz anda vətənə gəlin,
Tanrı xoşbəxtliyi çağırır bizi,
Haydı birləşdirək iradəmizi!”

Koroğlu:

Babək qılıncını verəndə mənə,
Dedi ki, qınına qoymayasan sən.
Qan uddurmalısən yağı düşməyə.
Sonuncu yağıdan qurtarsın Vətən!
Babam Şah Xətai vəsiyyəət etmiş,
“Torpağı qızıldan üstün bilin” siz!
Dilin varlığıyla kamala yetmiş,

“Milləti candan da artıq” biliniz!
Əlimdə Babəkin iti qılıncı,
Belimdə Əlinin “Zülfüqar”ıdır.
Qəlbimdə Vətənin eşqi, sevinci
Dilimdə Xətai kəlamlarıdır.
Önümdə haqq yolu Qurani-Kərim,
Arxamca xalq gəlir, öndə gedirəm.
Eşitsin dostlarım və düşmənlərim
Ömrümü xalqıma qurban edirəm!
Qalxın, dəlilərim, köhlən atlara,
Düşmənin yurduna od vuraq indi.
Bir qarış verməyək azğın qurdlara,
Vətən torpağında toy quraq indi!
Ey sevimli xalqım, şadlıq et sən də,
Kədərli günlərin arxada qaldı.

Gül-çiçək bitirin ana Vətəndə!

Bu gün odlar yurdu qələbə çaldı.

Atlar kişnəyir. Qılınc, qalxan səsləri. Işıqlar dəyişir, səhnədə və irəlidə güllər, çiçəklər görünür. Musiqi, Gənclər birləşir, yallı gedir, mahnıoxuyurlar.

Bu vaxt Babəkin, Şah İsmayılın və Atatürkün xəyalları yenidən görünür.

Koroğlu onlara doğru gedir.

Babək:

Mən dedim: qılıncı qalib gələrsən,

Kamalın qılıncdan kəsərli oldu!

Şah İsmayıl:

Bu günlər hamıya göstərdin ki, sən,

Xalqına qüvənən qüvvətli oldu.

Atatürk:

Ömrümdə bir dəfə ağladım mən də,

Bu üç rəngli bayraq yerə düşəndə.

İndi bu bayrağın göy qurşağı tək

Çalış şöhrətini asimana çək!

Onlar günəşə doğru gedirlər. Gedərkən hərəsinin əlində bir rəng parça yellənir. Bu üç rəngdən Azərbaycan bayramı alınır. Göydən Qurani-Kərim yavaş-yavaş enir.

Koroğlu:

Eşidin siz məni müqəddəs ruhlar,

Eşitsin sözümü bütün insanlar.

Bu gündən Vətənim mərd Azərbaycan,

Yazacaq tarixə yeni bir dastan!

(“Koroğlu” operasının uverturası çalınır. Bu fonda ulu öndərin şaqraq səsi eşidilir).

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi əbədidir, sarsılmazdır, dönməzdir! Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam.

(O da günəşə doğru irəliləyir)

S O N

KOROGLU'S RETURN TO CHANLIBEL

*The great man is that, who by his keen word
Makes the blood running cease in the world!*

Hussein Javid

The scene creating the imagination of Chanlibel. Behind the stage the sounds of bullets, vehicles, a thunder of guns, neighing of horses, the women's and children's screams and their cries for help are heard. The tragic events of 20 January, Khojali and Kelbajar are shown in the footage. The banner of Azerbaijan is under burning. Four men are rolling a big ball with a map of Azerbaijan drawn on it. Each man is pulling it to his side beating one another.

Voices:

Oh, God! Don't you see this oppression? Our children were murdered. Our houses were burned. Our families were murdered before our eyes. The vehicle crowded by our young girls and brides were captured.

All:

Oh, God! Where are you?

Telli khanum brings Damirchioglu who was all in blood. She lays him down on the ground carefully and puts a bandage on his wound.

Telli Khanum:

Did not I tell you not to go there?
They'll shoot you on your back, too.
Don't believe them to be men of sense there,
How many tricks they'll play on you, too.

Damirchioglu:

There appeared new false courages men,
Each calls himself a brave military man.
The army is commanded by unskilled men,
The Homeland's betrayed just by that man.

Telli Khanum (raising her hands up):

The heroes are being martyred making a big fuss,
The cowards are busy with gathering riches.
I wonder God will have tender mercy on us,
And let legendary Koroglu be within our reaches.

Damirchioglu:

I'm making a martyr of myself for Motherland,
The Homeland does not need "a boy" but a son.
The son is the one, who can martyr for Motherland

If he cannot die for it, it doesn't need such a son!
I say, Koroglu's sword nobody can raise,
Telli, cry for help and let Koroglu come!
The evil conscience nobody can raise,
Telli, cry for help and let Koroglu come!

Telli Khanum:

Our mothers and sisters were captured by the foe,
Our Motherland burst into blood, oh, God, help us!
How can I make these highest mountains cool so?
Our self-esteem was deeply hurt, oh, God, help us!

This time Damirchioglu passes away. Telli khanum throws herself on him bursting into tears. The previous sounds and howling are heard again. Grey-beard Ashug Junun³ enters the stage. He is embarrassed, anxious and breathless.

Ashug Junun:

The lamp of Chanlibel is fading away,
The wheels of our fate is going away!
The people of the country are passing away,
Oh, my God, have mercy on us!
Both the boy and the girl are busy with trade,
In the "Tolkuchka" a plenty of goods are laid.
For the occupied lands how it will be paid,
Oh, my God, have mercy on us!

---

³ Ashug Junun – Caucasian folk poet and singer

The honest men to the thieves are giving a way,
The truth from the falsehood are running away.
The clear conscience and justice are going away,
Oh, my God, have mercy on us!

The morality and decency were rolled as a ball,
The justice into the river were going to fall.
The honour of us got to be known to all,
Oh, my God, have mercy on us!

The lightness outweighs the heaviness in the scale,
The rascals' heads reach "the sky" being very pale.
The betrayers gallop their horses without any fail,
Oh, my God, have mercy on us!

The ignorant man teaches the scholar,
He sells his homeland just for a dollar.
Junun says: "when will God give us colour?"
Oh, my God, have mercy on us!

*(Then he remains exhausted for a while. On lowering
down his arms he sees Telli khanum)*

Ashug Junun:

Telli khanum, who is dead?

Telli Khanum:

Who can it be, but Damirchioglu!

Ashug Junun:

The brave are murdered, the foes rejoice,
Thinking it all over, let's make a choice.
Mothers, sisters in black raise their voice,
Let's go and see and call Koroglu back.

(They gather around Damirchioglu and then go together searching for Koroglu)

Koroglu's simple hut. His father's picture and a sword beside it are hanging on the wall. Koroglu is sitting down with his back to the spectators, his face isn't seen. He is holding his head in his hands. Babek's, Shah Ismail's and Ataturk's silhouettes are seen.

Babek:

Take the sword, lifting it up higher,
You must throw foes' heads into fire.
With this sword a thousand years ago,
Alien conquerors I defeated long ago.
You cannot sheathe your sword until,
The Motherland's under oppression still.
My spirit is with you, do not fear at all,
You'll defeat the foe, you're best of all.

Shah Ismail:

The handful of soil of the Motherland,
You preferred to the handful of gold.
The world will know you and your land,

If you make the world know your folk.
I also used the sword for the Motherland,
I also used the sword for the Motherland,
Now you've got the power in your arm.
You carry my father's name lived in this land,
I loved your spirit as you will bear the palm.
My spirit is with you, do not fear at all,
You'll defeat the foe, you're best of all.

Ataturk:

Don't worry, what's done can't be undone,
You know, Turks' heads are always in danger.
Things are going from bad to worse, my son,
I know the foe exposed your folk to danger.
In the early century by me what was done,
Now you come across with the old danger.
My spirit is with you, do not fear at all,
You'll defeat the foe, you're best of all.

Koroglu takes the sword... . He addresses himself to them.

Koroglu: (to Babek)

Great Babek, there is a custom of the Turk,
The warlord gives the sword to the brave as a gift.
I bear responsibility to the sword on the lurk,
To set free my Motherland with one great real lift.
I do give my word to fight night and day,
To see my homeland quite free some day.

The luring trap set for you by Sahli Sumbat last,
Was laid for us by his grandson Sumbatyan fast.
I'll make him know on the basis of the universe,
Is not the evil but the justice of great worth.

Koroglu: (to Shah Ismail)

It's true, Great Shah, your word is gold,
What homeland means knew men of old.
My Motherland is my spirit and soul!
My body's burning for it as blind coal.
I swear not to give an inch of our native soil,
To the traitorous foe, as it makes my blood boil.
I'll do my best to make the foe with my sword,
Leave our lands, run away and go backward.

Koroglu: (to Ataturk)

Oh, the great leader of the country Turan,
Since I was born, grew up and started to run.
I did love my folk much more than my life,
For 70 years I have gone like you in the life.
The rest of my life since the day I talk,
I'll dedicate to my Motherland and my folk.

(They disappear)

Ashug Junun and Telli khanum enter. Koroglu greets them.

Ashug Junun:

Good morning, the power of the land,
The great leader of the national band.

Koroglu:

Oh, Ashug Junun, good morning, dear,
How could you find me without fear?
Telli, my dear sister, I'm glad to see you, too,
Why do you feel shy of my shaking hands with you
So, dear, let me embrace and kiss heartily you both,
When will we meet once again, who knows?

(Embracing he kisses both of them)

Ashug Junun:

In coming to you we have got a goal,
Kill the damned foe and set free our soul.
And how your days pass on, let us know,
We are sure you will bear hard on the foe.

Koroglu: (in a friendly way)

In these places I am free now,
I try to do good, you know how.
These days climbing up twin springs,
Being alone and lost in deep thought,
I cannot help thinking of passed things.
I strived against evil and for happy lot.

Striking memories are sometimes recalled,
Everything is frail in the wonderful world!
Look, how magnificent Badamli and Sirab are!
To drink them there is no need to go too far!
Gazing at splendid view of Batabat at dawn,
Gladdens my brave heart in the dewy morn.
How proudly the mountains stand high!
All years long snow is left over high.
My thoughts like a pretty bird fly far away,
Lean on mountains like Nuh's ship, I'd say.
I really wonder how old is this place?!
Ill-fated were the mountains of this place!
Both Nuh and my father passed by here,
Both the foe and the friend were in Araz there.
I grew up and started walking all over here,
I either rejoiced or grieved deeply over there.
In order to make my people's name live,
I took up arms and made my folk believe.
I wrote the word of Azerbaijan into the sky,
I dug a thousand of wells for the foe to cry.
I did my best, strived much and fought, but,
I hate to know I would get a sort of bad luck!

Ashug Junun:

But they sacrifice sheep for you everywhere!

Koroglu:

Sometimes they say, go away somewhere.

Ashug Junun:

If one or two men don't know your own value,
How can you leave, go away and be out of view?
The people are fond of and rely on you,
In the complicated world they need you!
Go back to your own place, put out the fire,
Motherland is in danger, take up arms, Sire

Koroglu:

I've made up my mind to stay here,
Of my father's grave to take care.
If I do go away from here today,
The foe'll ruin these places one day.

Telli Khanum:

I wish Nigar were alive today,
I'd reveal the secret of the day.
The mother and a kind sister she was,
The crown of high Chanlibel she was.

Koroglu:

She was an advisor, companion of mine,
She left and tortured me by this fine.
The pessimistic man is known to all,
He takes his ease in the love hut for all.
I berried my love, Motherland is on fire,

The splendour I created is also set on fire.
The Motherland is suffocating in the smoke,
Each passer-by's going to free folk from yoke.
How can my heart tolerate, how can I stand by?
Each for his land must fearlessly fight or die.

(He is standing thoughtfully)

Ashug Junun:

Why are you lost in deep thought, great chief?

Koroglu:

You have diverted my mind from my grief!
My folk's in disaster, Motherland's in trouble,
Where is their reason, they come the double.
Instead of being united they break to pieces,
Each of them is directed to different places!
My fork and Motherland have been set on fire,
My sorrow is bigger and like mountains higher.

(The pause)

Ashug Junun:

What we only could do is to find you, dear Sire ...
We thought to come and see you in the saddle,
As brave sons of the land are killed in the battle.
Our beautiful Garabagh is shedding blood,

The brutal foe should be killed in the bud!
Chanlibel burst into flame, heroism has gone,
I wonder where “black” wind’s blowing from.
Motherland’s in danger, what do you think about?

Koroglu:

You do ask me what I’m thinking about,
I spend sleepless nights, make no doubt.
I’m furious and my heart is breaking out.

(He stops and takes thought)

Damirchioglu also in the battle took part,
His great deed gave me hope in my brave heart.
Koroglu got Damirchioglu’s firm support,
With the formidable foe bravely he fought!

(This time Telli khanum cries)

Koroglu:

Tell me, Telli why are you crying?

(The pause)

Telli Khanum:

On the ground Damirchioglu is lying.
He won’t fight any more as the foe’s bullet,
Shot him and stopped the Smith’s son’s being!
The traitors shot him from behind with the bullet,
The nation has come up to the end of its being.

(Koroglu gives a roar, everything around shudders)

Koroglu:

May my ears be deaf and never hear it,
I can't believe Damirchioglu's death a bit.
The foe blew out the lamp of my land,
And I'll do throw into fire the bitter band.
I'm not afraid of the foe's cannon noise,
Let mountains shudder of my roar and voice.

(Here he calms down. He feels pain in his heart)

Koroglu: (first slowly and then excitedly)

To capture girls, to tie up the hand, don't dare!
To occupy Koroglu's native land, don't dare!
The sword is in my hand, Girat is near,
I will destroy the universe without fear!
The foe's army must be smashed by me,
The foe's land must be set on fire by me.
The foe made the blood in my body boil,
Junun, you go, I'll follow you along the soil.

(They go away)

*They take a path between mountains. Two men in
mask are waiting for somebody.*

The first man:

The scoundrel will pass along one day,

Let's go to the slope to block his way.
Do not give him a scare, let us see first,
We must uncover the secret of the cursed.
Look, those decrepit old men with the sack,
Had gone to ask Koroglu to come back.

(They hide out. Ashug Junun and Telli khanum are coming).

The first man:

Hey! Who are you? Don't move there!

Ashug Junun:

We've been noticed, what to do here,
Telli, look, there's someone over there.

Telli Khanum:

Ashug Junun, let's go far from here!

Ashug Junun:

No, we cannot go back, no fear!

Telli Khanum:

They'll catch us, they're coming near.

Ashug Junun:

We have no chance to run, it is clear.
These bloody scoundrels got to know us,
Nothing is sacred to them thus and thus.
They'd like to learn for sure immediately,
When will Koroglu come back to Chanli?
Let's tell a lie, we don't know him at all,
Brother, we are old people, and that's all.
I'll only say, I play the saz and sing a song,
We are above politics, don't get us wrong.

Telli Khanum:

What do you say, ashug, to tell them a lie?
Don't forget we're old and I hear death-knell!
Do you want to be thrown into flame of the hell?

Ashug Junun:

The Prophet said: "The upright white lie,
Is better than fifty truth", give a deep sigh.
They don't know this old Junun, believe me,
My daughter Telli, stand firm and follow me.
If the foe tries to hang you by your grey hair,
Do not reveal Koroglu's secret and bear!

Telli Khanum:

They can cut my head off, I don't care,
I'm called Telli Khanum, I'm not scared.

Ashug Junun:

Well, let's wait a little and see to go where.

(Flinging the saz over his shoulder he leans on the rock. Both of them sit on the stones. This time those two men in mask come up).

The first man:

Who are you, where are you coming from?

Ashug Junun:

Grey-beard, white-haired people we are, on
The land of Suleiman we didn't any wrong.
I am an old ashug, singing only a folk song,
And this is my wife of bad fate a lifelong.
More than 50 years our marriage is going on,
The fortune never smiled on us, all has gone.
We had neither a child nor hereditary wealth,
Now we are ill and cannot enjoy good health.
So I've lost my voice and cannot sing a song,
To make my living I play the saz roving along.
Please have pity on us and do not get me wrong.

The first man:

So, you're ashug, then let your saz ding-dong!

Ashug Junun:

Ashug doesn't jingle, he does play saz long.
He sets "tender hearts" on fire since he's born.
To crown it all, he'd like to play in right time.

The first man:

I don't think you've got enough time,
That has come to an end your lifeline

Ashug Junun:

We are all at the mercy of God, my son,
I can play in your wedding, you'll have fun.

The first man: (ironically)

Look, hoping really for happy ending,
The useless man will play at our wedding!
Tell me, how you dare for such a saying,
Your saz is inappropriate for our wedding!
Damn all! Your music, old cultural heritage,
Your tar, mugam, art and your knowledge!

Ashug Junun:

They say, ashug always sings what he sees,
I think your speech is confused like crazy bees.
Your reproachful words broke my heart,
Now it is time to play from all my heart.

(He takes the saz, pressing it on to his breast starts playing. Then getting excited he begins singing).

Ashug Junun:

Look here! I've come to complain of you,
Do you have enough strength to cope with him?
If he calls on the ground for fighting with you,
Do you have enough courage to cope with him?
My brave son's been located on Agri Mountain,
A lot of bold men have been gathered around him.
As my soul's restless, heart's stormy, mind's alive,
I'll kill you; you'll have no chance to survive.
Why are you telling legends wasting your time?
You boastful man, it'll be broken your lifeline.
We'll see who is better; I'll make your blood creep,
I'll teach you my grey hair with reverence to treat.

The first man: (nervously)

What's this rascal saying, did you get him well?
Grab his beard; slam him against the stone to yell.
But you couldn't sing, you decrepit old man, well!

Ashug Junun:

You can't curse old man, you've got dad as well,
No doubt he is a decrepit old man now as well.

The first man: (nervously)

Do not mention my dad, you bad guy!
If do not stop chattering like a magpie,
You'll have to say to this world good-bye
Now my dad is sitting at home like a lord

Ashug Junun:

No doubt now he's a smug and rabid lord!
As he brought up a son for country like you,
As he brought up a guileful robber like you.

The first man: (calmly)

Well, old Junun, where're you coming from?

Ashug Junun:

So, you know my name and where I was born.
Then why do you hurl insults, scolding at me?

The first man:

In order to learn one secret from you, see,
We'll use all the methods that we know,
We haven't got other intention, you know.
If you tell the truth, you will be free, but,
If you tell a lie, I will cut out your gut!

Ashug Junun:

Though different are our persuasions and aim,
I hope the language we speak can be the same.

No need to make much ado of nothing for you,
Please let us go away and pass from your view!
I know you well; you also like me once or twice,
Sitting around Koroglu's cloth ate a lot of rice.
Then for years we shared bread and salt with you,
But why did you betray us, can you tell me in few?

The first man: (whispers to the second man)

He has recognized us, this old rascal.
Believe me, if we leave him here alive,
He'll betray us before you can say knife.

The second man:

What shall we do then? I don't know!
Don't you know? You should do so.

(He hints at his killing)

The first man:

Junun, we know where you're coming from,
For Koroglu as a messenger you had gone.
The day of his coming if you say quite right,
Both you and Telli will be liberated by night.
But if you do not say what you know at all,
First of all I will dig out your right eyeball.
Then I'll beat you black and blue in blood,
You'll be food for wild animals at the flood.

Ashug Junun: (with fortitude)

Look, you bondman, ashug is always brave!
I don't fear, there's one who can my life save
If you have enough courage, come and kill us,
And being proud of yourself throw bodies of us.
Then do boast about your murder thus and thus,
Let your dad praise you for your ignorance, fuss.
While sons were fighting with the foe for the land,
You've taken prisoner two old men with your band.
You freely and loosely walked about the homeland,
You've acquired too much wealth of this land.
You've remained indifferent about the nation,
As you have no honour, courage and passion.
You don't know the language, no sense of shame,
As your fecundation is mixed, you're out of fame.
I said all, you rascal, and don't bare your fangs,
Now, kill us and you will rise in your ranks.

The first man: (furiously)

Look, decrepit old man, nobody to you,
Will show mercy and forgive both of you!
You had a good opportunity of being alive,
You may keep the secret, you won't survive!
Decrepit old man, while changing the world,
Do not forget to utter your sacred word!

Ashug Junun: (Coming slowly forward, he raises his hands up)

La Ilaha Illallah!

There's no God, but Allah!
There's no homeland, but Azerbaijan!
Mohammed is the Prophet of Allah!
Koroglu is the savior sent by Allah!

The first man: (nervously)

Look at this dirty dog, instead of sacred word,
He utters Azerbaijan and Koroglu like a bird!

(He hits Junun on his head with a stick)

Old man, before acquiring merit in God's sight,
You'll die; Koroglu will follow you, that's right.

*(Junun falls down. The first man comes up to him
and cuts his beard drenched with blood. Then he takes his
saz and goes away.)*

The second man:

Well, old woman, come up to me, I bet,
It seems your death-hour hasn't come yet.

Telli Khanum: (approaching, fiercely)

Show me your face, pull off the mask,
Let me see your eyes, take you to task!

The second man: (roars with laughter)

Stop chattering and standing at gaze,
You needn't see the strange man's face.

Telli Khanum:

Strange things are happening with men,
They are hiding their faces from women.
Ashug Junun's recognized you but I have not,
So to make a long story short I won't speak a lot.
The man needs having courage, he doesn't fail,
Being a man does not only mean being a male.
The male or the boy is the same, but then,
Nothing is waiting Motherland from them.
Cats and dogs can give birth to males, too,
Only brave sons' mothers give birth, but few.
While sons were sucking their mothers' milk,
You were sucking from udder curdled milk.
Even if you had a strong support of gold,
You won't need it because of your being bold.
Don't conceal your face and change your pace,
Redeem your fault with my spitting in your face.
You committed murder, betrayed your homeland,
You robbed everybody who passed by the land.
In the evenings you shared our wealth and riches,
By lots of tricks you covered your track in pitches.
How many lamps in houses blew out you,
How many towns and villages destroyed you!
The history will give an appraisal of your action,
Evading the fight, go on your betrayal action!
There'll be found the one, who'll value your work,
Then closed doors will be open, you'll have to talk.

You've got a good appetite, you swallow the folk,
You stir up and then fish in troubled waters...
What I wanted to do, to utter only these words,
These were the white-haired mother's words,
Let the mountains produce echo with my words.

The second man: (being touched)

Well, Telli khanum, a brave and proud mother,
Learn a lesson from Ashug Junun, dear mother!

Telli Khanum:

What do you say, shall I cry out for help?!
Don't expect me to ask for mercy and help
Even though you spit my flesh and make me yelp,
I'll never kneel down before a foe crying for help.

The second man:

Well, who did you learn the lesson from?

Telli Khanum:

Mother Tomris I acquired the trait from!
Brave Koroglu I learnt the bravery from.
You're a coward though you've got an arm,
You make thousands of sins a day being calm.
You are afraid of unmasking even your face,
You bring dishonour on men in this place.

The second man: (being touched)

Don't tell me a coward, make not me cry,
Many times you bandaged me, it isn't a lie.
Calling me a brave man, regarded me to be clever,
Ceasing my blood running, you did me a favour.

Telli Khanum:

Maybe we were good friends some time,
We are foes facing one another this time.
Motherland might be proud of you once,
At present you're a criminal in front of us!

The second man: (comes up to Telli and directs his gun to her)

Telli khanum, your words caused my tears,
By reminding me all that passed during these years.
Telli khanum, I beseech you, here is the gun!
For God's sake, shoot at me and let it be done!

Telli Khanum: (tenderly)

Unmask your face and take your gun back,
Let me atone your sin and you come back.

The second man: (unmasks his face)

I am guilty, Telli, come and kill me.

Telli Khanum: (embracing him cries)

You dishonest man, what happened with you?
Once being a brave son, a criminal became you
So Motherland has lost one of her brave sons,
You are dead already and do stop using guns!
I'll mourn for you though you are alive,
As you are a foe of your folk in this life.
Tell me, how did you happen to be a robber?
What caused you to be a miserable robber?

The second man: (sheds a few drops of tears)

Telli, your words woke me up, I confess,
Take the pistol, here is the trigger to press.
Please kill me, atone my sin, I want to die,
Let my last sigh be heard high in the sky.
Don't spit in my face, I can't stand insults,
This abuse is bitter than thousands of bullets

Telli Khanum:

Well, well, come up and kneel down,
Let me slap you in the face, calm down.
(She slaps him in his both faces)

If you atone your sin, make the foe die,
You'll be fine, insults will pass you by.
Don't think days will pass in such a way,
The land of fires will be free some day!
The plundering bands, treacherous traitors,
The masked rascals, cowardly perpetrators,

Will fall into the traps set by them, no doubt!
They will get a death-blow, struck by about,
Nine million folk who will completely rout.

The second man:

Telli, tell me, what shall I do then?

Telli Khanum:

If you bring Junun's saz and leave the band,
Your sin will be forgiven by the Motherland.

The second man: (runs after the first man)

Stay! You traitors and inglorious men,
You've involved me in a crime since then.

(He gets to the first man and fights with him. He gains a victory over him, takes the saz and brings it back)

Telli Khanum:

For rescuing the saz I'm thankful to you,
To lose the honour is worse than the death.
And now let's bury Ashug Junun with you,
Later on I'll tell Koroglu about his death.

(They bury Junun)

If he doesn't forgive you, you'll be dead.

The second man:

Where can you manage to see Koroglu?

Telli Khanum:

I wonder what he will tell you himself!
Just now he's going to come here himself.

The second man:

What do you say, who, Koroglu?
D'you know what will occur if he comes?
The sun will be blacked out if he comes,
There will be created uproar if he comes.
A group of people are waiting for him there,
If they see him, it'll be end of his life there.

Telli Khanum:

But who were you waiting for here?

The second man:

We knew two persons would go this way,
They didn't reveal all the secrets anyway.
This branch of the river is closed for sure,
If Koroglu comes, the path is safe ensure.

Telli Khanum:

If he suspects, he won't change the path so,
You know Koroglu is never afraid of the foe.

The second man:

It's not the heroism time, believe me, dear!
The traitor strikes the hero from the back for fear.
I'm not afraid of being caught and killed at all,
I think only about Koroglu's safety, that's all.
The foes of the Motherland and the folk,
Want to kill that brave man of the folk.
(This time Koroglu comes)

Koroglu:

Telli, why aren't you going away, you're here?
Or you had gone and have come back here.

Telli Khanum:

I'll explain everything to you later on,
Now let's leave here at once and go on.

Koroglu:

Look, this boy's face is familiar to me.

Telli Khanum:

Hurry up! Everything will be all right!
(She directs Koroglu to the right)

Koroglu:

Why are we going that way? It's nearer to the left

Telli Khanum:

The right side is better; it's dangerous on the left.
Here the river has flooded the road,
The bridge has collapsed, and no boat.

They lead Koroglu to another direction. Saroglan and Nankoryan come. Saroglan sits on the sofa standing in front of the picture of Kremlin Tower.

Nankoryan:

'Ara',⁴ look here, 'hinger'⁵ Saroglan,
Things are going in accordance with plan!
If everything we planned goes quite well,
Even Bakunakert will be ours as well.

(Saroglan looks at him)

Saroglan:

You're talking nonsense, Nankoryan, again,
You had a big appetite every time in vain!

---

⁴ Ara - in Armenian means *look here*

⁵ Hinger - in Armenian means *comrade*

Nankoryan:

Why? If we reach the Caspian Sea,
Beautiful Baku City ours will be.
Though you're an elder brother of us,
Be sincere, you did everything with us.
If you wish, the history we can look back,
Let's read it page by page and go back.
In Turkmanchai two hundred years ago,
We struck them together with a heavy blow.
When we divided them into two parts indeed,
I was Lazarev; you were Pashkevich to lead!
A hundred years ago when it was done,
The plan was yours, did it Shaumyan!
You saw how Khojaly was ruined by us,
You were to do the job, but they named only us.

Saroglan:

Stop swaging about I would say,
What you can do only is to betray.
If we withdraw and leave you alone,
You'll be squashed as insect all over thrown.
What I do, I do think over it beforehand,
You'll get the portion from Oguz land.
Look, how I made their brains busy,
To shatter the North and South isn't easy
But you are still going on swaging about,
It's not you who gains victory, no doubt.
(The pause)

If everything goes on so well,
Azerbaijan will be ours, as well.
Everybody knows you're our friends,
Among Muslim people real friends.
But there's one thing I fear to think,
I am afraid of the bad ending of it.

Nankoryan:

Don't fear, they've lost themselves at all,
Very soon there will come the end of all.

Saroglan:

They've got a man Heydar by name,
Who has won the international fame.
We set him traps of many kinds to take his life,
He's fallen into neither of them, he's still alive.
He takes his power from being Azerbaijani Turk,
He doesn't hide his aim; I pursue him on the lurk.
And his fork cry for help and call him back,
They wish the great son of homeland be back.
If Heydar manages to reach his men and folk,
Our plans will be frustrated without any talk...
(The pause)

But don't lose your courage, let me see,
To comprehend their spirit I've got the key.
They have been divided into many groups,
They've lost their heads, have been confused.
Giving a false promise to each of them,

I can make them be foes in a moment then.
You don't come in sight, don't stay here,
Take your band and go immediately there.
(*He shows with his hand*)

Saroglan stands up from the high armchair and goes down. This time Kaloglan, Guloglan, Laloglan, Baloglan enter. Galoglan follows them. They stand in one side. Baloglan stops Saroglan.

Baloglan:

To my mind comrade Saroglan,
Who has honour, won't stand it anyone

Saroglan:

What? Honour? What happened and why?
Are you speaking of honour? Don't tell a lie.

Baloglan:

If our homeland produces oil,
Why is it called water in this soil?

Saroglan:

I didn't get what you said.

Baloglan:

I will not name it then ‘Suveran’,⁶
If I’m a chief, I’ll call it ‘Neftveran’.⁷

Saroglan:

Not ‘Suveran’, leader, but Sovereign,
Don’t think of it, it will take long.

(being aside)

The ignorant chatterbox, he thinks that,
I’ve given the promise only to this lad.

*(He takes Baloglan by his arm and leads him
towards them).*

The things are serious, stay there so far,
All think of leadership and have gone too far.

*(All quarrel with one another. Saroglan standing
ahead gives them directions)*

Guloglan:

With blood have been soiled your hand,
Many murders you committed with your band.
The leaders were betrayed, warlords ran away,
The honour of all of you has gone away.

---

⁶ **Suveran** - in Azerbaijani means *giving water*

⁷ Neftveran — in Azerbaijani means *giving oil*

Kaloglan:

But what about you? Didn't you make a sin?
What do the arms directed to your folk mean?

Laloglan:

Well, it's not the time to accuse each other,
Let's take measure and help one another.
If Koroglu comes, he will give us trouble,
He'll root out our dirty deeds 'at the double'.

Saroglan:

If you don't do what I say to you,
Be sure, will escape none of you.

Kaloglan:

Well, if we reject Koroglu then,
And if all is gone, what we'll gain?
Ask these things who orders us,
Maybe Kaloglans are cheated thus.

Saroglan:

It seems you're excited a little bit,
Are you going to get a death pit?

Kaloglan:

Better a death pit than to be dishonest.

Saroglan:

Then you'll be the next to die on the list.

(The pause; he comes down. He asks them to come up to the map of Azerbaijan. He shows Ganja with his hand in the map. He addresses to one of them).

Don't fear, you will be khan of Ganja,
Javad khan's property will be out of danger.
Touch wood! You are a real khan!
You are handsome, tall and young.

Saroglan: (directing his finger to another man)

Look, this brother is Lenkoran khan,
Maybe you want to get Azerbaijan.

(towards Guloglan)

Shirvanshahs' property is yours, you see,
If you do wish, you can reach the sea.
Shah Dagh's in one side, the Caspian Sea another.
Daghistan's in one side and Salyan is in the other!

(directing his finger to another man)

And what about Nahkchivan khan area?

Guloglan:

Don't utter the word Nakhchivan,
That is an appendix to Azerbaijan.
It always inclines to Turkey or Iran.

Kaloglan:

What about beautiful places of North?

Saroglan: (showing the North with his finger)

They are eager to get the North!
If you sell them the areas there,
You'll get lots of riches over there.

Kaloglan:

And who'll be Khan of Garabagh here?

Saroglan: (laughs)

But didn't you sell that area?

(changing his tone)

I said what to do; now it's up to you,
The happy future is waiting for you!
Otherwise as criminals you'll be caught,
As you have not any opportunity to cope!

All: And now let's go and think of a plan.

(They go away. Galoglan comes)

Galoglan:

Dishonest rascals! Look at the treason!
I will raise the folk without any reason.
In order to frustrate their plans, no doubt,
The people must unite in the single front.

They go away. Again the same voices. All scream for help. The sounds of bullets, the thunder of the guns. The horses neigh. The folk is in danger. Koroglu comes in time and directing his finger to Kremlin Tower says.

To Azerbaijan don't stretch your hand,
Know your place, or will be cut that hand.

(Saroglan saying 'vsemu konets',⁸ runs away)

Koroglu:

The bitter foe won't rejoice any more,
Koroglu has come to Chanli, be in fear!
My brave men, come and crash the foe,
My folk, crying for help, do not fear.
Voices from the back:

---

⁸ Vsemu konets - in Russian means *that's the end of all*

Hey, who are you over there?

Koroglu:

Koroglu, the brave man of Chanlibel.

Voices: (mocking at him)

Well, you are blind Ali's son! Ha-ha!

Koroglu:

Step up, let me see, who you are?

Voices:

We are several groups, not few we are!
Kaloglan, Guloglan, Laloglan, Baloglan ...

Koroglu:

Kaloglan, tell me, what do you want?

Kaloglan:

Not to set your foot on Chanli, - I want!..
Being a leader in Chanli for many years,
You didn't have a bathhouse built in those years!
As far as you didn't know the price of the nut,
You didn't have a single nut tree grown! But,
We'll both build a bathhouse and grow a nut,

You don't come, we'll take care, don't cut up.

Koroglu:

Guloglan, and what do you wish?

Guloglan:

Not to listen to you at all I'd wish!
For many years lying and confusing us,
You didn't set a flower garden for us.
Now expressing our strong will to you,
Not to set your foot on Chanli, - we say to you!

Koroglu:

So many settlements, so many towns,
So many houses have been built by me.
Bridling and saddling the white horse,
You were mounted on it by me!

(then addressing to Laloglan)

Oh, Laloglan, are you here too?
But the words you could utter were few!

Laloglan:

Before everybody lost his power of speech,
Now we have found someone for us to teach.
The time has changed greatly, nobody asks,

“What’s your duty? Why don’t you do your tasks?”
I don’t know, they say the Caspian Sea has risen,
The rivers have flooded without any reason.
The wind’s blown in the mounta’
The dark clouds in the sky have
So you’re guilty of what has hap

Galoglan: (from aside)

Good chance fell to share of dishonest men,
Those who live in want are honest men.
The rich possess the riches of homeland,
The poor possess the love for Motherland

Koroglu:

From an alien country comes the foe,
Much more dangerous is the inner foe.
Though he is in mask or suit of armour,
I’ll pierce him through without clamour.

They run after Saroglan.

*The small empty room. There are four chairs around
the table. There is a broadcast on the radio.*

Dear listeners, this is radio Baku,
The political subject is on air.
Cheer up the son of Motherland,
No disgrace any more upon the folk and the land.
Armenian aspersion made us known,

As a beast in the world, they held their own.
But the genius of Aliyev like Nuh storm,
Broke the aspersion with a lightning stroke.
As a wild Turk and misanthrope nation,
Taking our pictures they created a sensation.
Like folk without a leader with heads down,
We lived like a defeated tribe without crown.
Our voice was not heard in the world,
The false leaders could make only bold.
The foe cried for help, we feared to utter a word,
They were drinking blood, we had bloody vomit!

(At this time four persons enter. Their faces are not seen. They are listening to the news on the radio).

The heroes are perished, homeland's plundered, The
truth was false, the aspersion was right!

The wealthy men ran away from the country, Every
passer-by fought for leadership of country.

The leaders used to change, Motherland's on fire,
The people from the inside were also set on fire. The word
"Freedom" as soon as they uttered,

In the deep sea of blood Baku was drowned.

The bloodshed of the folk when he heard,

Koroglu's deep roar from far was heard:

"To Azerbaijan don't stretch your hand,

Know your place, or will be cut that hand!

Since the day he came to rescue his folk,

The situation's radically changed they talk.

The foe's fire was put down by that brave man,

Each house and home's rescued by that wise

In order to make the small country live,
He walked around the Earth, you can believe.
He said: “Our action is true, we’ll lose never,
Our native Azerbaijan will live forever!”

(One of them switches off the radio)

The first man:

Shut up, you wagging dog,
I can’t do anything, all’s in the fog.

The second man:

We fail in politics every day,
As our bands aren’t united today.

The third man:

But he wins victory every day,
He will gain authority day by day.

The fourth man:

Let’s rebel in Ganja, Gazakh and thus,
Baku and Lenkoran will join us.

The first man:

We should do the same in Nakhchivan, too,
We have true friends there, let me remind you.

The second man:

You can do nothing, if things go so,
As your actions aren't united and you feel low.

The third man:

Let's make them busy with terror, revolt,
Using the chance, murder that man of note.

(They go away).

Koroglu - H.Aliyev sits in his study. He speaks over the telephone:

-Let them know once and for ever that the independence of Azerbaijan is eternal and steadfast!

This time noble-looking old Telli comes in. On seeing Telli Koroglu - H.Aliyev stands up and embraces her.

Koroglu:

How nice of you, Telli, to come,
If you're free, homeland will have fun

Telli Khanum:

Haji Heydar, I've come to visit you,
May God accept the pilgrimage of you!
May God bless you with a long life!

May your heart be full with Prophet Love!
There is one more reason of my coming,
The folk of Nakhchivan send their praying.
When leaving us, you came here,
You left most of us in sorrow there.
As if girls and mothers fell in mourning,
Your name was in tongues from early morning.
They said: “What will we do without him?...
We won’t be able to get our wish without him.”
I’ve come to say that you can rely on us,
Thank God, Motherland’s getting prosperous.
That young man you left instead of yourself,
Is going obviously the same way by himself.
He has the bridges set over the rivers,
He has new skyscrapers built for years.
There is water supply set in North and South,
Therefore his name goes from mouth to mouth.
The only person who deserves you is the one,
You all look for thoroughly in Nakhchivan.

Koroglu:

It’s very pleasant to hear all that,
For many years I believed in this lad.
Now it’s quiet, the danger is past,
Maybe I’ll come, I’m missing you fast.

Telli Khanum:

Now let me say good-bye to you,
Make them happy, who love you.

I've got one more wish, shall say it?

Koroglu:

Without any hesitation you can say it.

Telli Khanum:

I think everybody will be happy,
If Nakhchivan is called a hero city.

Koroglu:

Don't worry, that'll be all right!

(They embrace. Telli goes away. Grandpa Gorgud enters with a sheet of paper in his hand).

Bayandir Khan, Gazan Khan fought with the foe in
this field,

Now you're a warlord, in your hand there's a sword
and a shield.

During the war the one who was in front of the army
you were,

The brave one who would strike like a lightning you
were.

From Garguj to Alinja, from Darasham to Akra
looking for you,

I walked on inch by inch with the hope to find you.

You were defending your Fatherland there,

You were instead of big army there.

But if you didn't come to Chanli in time,
It would turn into flat, you took a strong line.
Brave Dan-Dansukh sons of Nakhchivan
Didn't allow foes to this country to come.
Nakhchivan is being built, constructed again,
Relying on the genius of its son, all isn't in vain.
You came back from battles as a hero, y the name
"Oguz hero".

I said to Bakduz to go and see the prophet,
And you go to Hajar and pay a surprise visit.
Everywhere brave girls and boys pray for you,
They all do love you and are proud of you.
Through the places I walked they wrote a letter to
you,

As you are brave, they've got a hope for you.
Grandpa Gorgud uttered his words, God bless you,
Let one of your brave boys read this letter to you.

(Koroglu takes the letter. He addresses to Grandpa Gorgud).

Thanks, Great Grandpa, with Prophet the same age,
Throughout the world I should celebrate your age.

(Gorgud goes away).

There a distinct and proud voice is heard on the phonogram.

Hey, the great leader of my great folk,
The brave men of the land seeing you talk,

Our intentions are linked with your fame,
We are really proud of your famous name.
When our folk were in danger and in Motherland,
The blood was shed of the brave sons of this land,
Like the sun in the sky of the native homeland,
You shone and lit up with your light Motherland!
Those who were ready to break our country,
Who were eager to get a post in this country,
Couldn't stand it, ran away and left the country.
This time you came and announced like that:
"In front of me is the Quran - the way to justice,
My people are following me, I bring to your notice.
Let my friends and foes hear, at one stroke
I'll give my life as a sacrifice for my folk!"
Holding the torch high in your hand,
You stopped invasion of the Motherland.
Great man, on your arrival at Motherland,
Blood shedding was ceased in this land.
The brides were not any more in black,
Thank God, the brave sons came back.
You've led your folk on "The Silk Way",
May God help you to hold this way!
When our native Baku joins Jeyhan,
You'll be called the great leader of Turan!
You loved the youth and they loved you.
Working hard day and night only you
Provided us with easy life, so we love you!
To love Motherland, language and folk,
Oh, great master, it was you who taught!
As a father you can always be proud of the one,
You have brought up courageous Ilham!

You've brought him up for Motherland,
Therefore everybody loves him in this land!
If the rudder of the ship you give to Ilham,
Whenever you like it will be done.
And breaking through the wavy rough sea,
He will make us reach the peak of victory.
In front of the great leader we swear an oath,
We're ready to give our lives for folk and land both!
If to Garabagh to join the battle you go,
Men of Motherland after you will go.
We wish you would proclaim very soon,
With a loud voice to the world at noon:
"Let all brothers from Azerturk family,
Living in the world, hear the following!
Be informed, your Motherland has got free,
Let your hearts beat together, don't be all at
Motherland is yours, you belong to homeland,
Any time you can come to your Motherland.
God calls us to be strong and happy,
Hey, let's unite our wills and be happy!"

Koroglu:

When Babek gave me his sword,
He told me not to sheathe the sword.
With his own blood to drench the foe,
To free Motherland from the last foe!
Grandpa Shah Khatai made his will,
"Do prefer your land to gold and kill
The foe, love the folk more than your soul!"
I'm holding Babek's sharp sword from the land,

In my heart I've got a great love for Motherland.
In front of me is the Quran - the way to justice,
My people are following me, take notice.
Let my friends and foes hear, at one stroke,
I'll give my life as a sacrifice for my folk!
Rise, my brave boys, mount your horses,
Now let's set on fire all foes' houses.
We won't give to the foe an inch of the land,
Let's perform a wedding in the native land!
Oh, my beloved folk, enjoy yourself, too,
The gloomy days have already left you.
Grow up flowers and roses in Motherland!
Today victory is won in the native land.

The horses are neighing. The sounds of swords and shields are heard. The lights change, the flowers are seen on the scene. The music is heard. Young people shoulder to shoulder dance Yalli and sing a song. This time Babek's, Shah Ismail's and Ataturk's silhouettes are seen again. Koroglu goes towards them.

Babek:

I said you would win with your sword,
But your wisdom was sharper than the sword!

Shah Ismail:

Nowadays you could prove to all,
Those were strong who relied on folk.

Ataturk:

The first time in my life I cried only,
When three-coloured flag lowered, I felt lonely
Now strive for raising the fame high,
Of the flag like rainbow into the sky!

They go towards the sun. While walking each of them is waving a cloth of these three colours. These three colours make the flag of Azerbaijan. The Quran is slowly lowering down from the sky.

Koroglu:

You holy spirits, do listen to me,
Let all the people also listen to me.
From this day on by brave Azerbaijan,
The writing of the new epos will be done!

(The overture of the opera “Koroglu” is played. In this background the great leader’s ringing voice is heard).

The state independence of Azerbaijan is eternal,
invincible and steadfast! I was always proud; today

I’m also proud of my being Azerbaijanian.

(He also walks towards the sun).

THE END

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Müəllif haqqında qısa məlumat.....	5
Redaktordan.....	6
Özüm, sözüm haqqında.....	11
Şeirlər.....	13
Sənin gözlərin.....	14
Qəlbində ara məni.....	15
Dünən, bu gün və sabah.....	17
Vüsalsız bir eşq.....	18
Olmur.....	19
Sevgimə sözüm.....	20
Əksim və mən.....	21
Əl var ki... ..	23
Muğam.....	25
Yaz gəlir.....	26
Qloballaşmışıq.....	27
İnsan və saman.....	29
Azərbaycan Dillər Universitetinə himn.....	31
Qardaş.....	32
Lirik müraciət.....	33
Babanın “İlham”ı	34
Xilaskara.....	37

Şatirik şeirlər.....	39
Eşşək və şir (<i>təmsil</i>).....	40
Bir icra başçısı.....	42
Qarğa sənətkarlığı.....	43
Ak!	45
Üzərrik.....	49
Əfsanələr.....	51
Şölə qayası.....	52
Dağ və bulaq nağılı.....	57
Qəzəllər.....	59
Görməyəndə üzünü.....	60
Olmaz.....	61
Gərək.....	62
Eşqimin yaşı.....	63
Eşqin yaşı olmur.....	64
Gedirəm.....	65
Anam çıxmır yadımdan.....	67
Anamla son söhbət.....	68
Baş daşı.....	70
Bir ana görməyə tələsirəm mən!	71
Peyğəmbərin nəsihəti.....	73
Poemalar.....	75
Baba sözü.....	76
Sevinc.....	78
İnsan.....	80
Nəsihət.....	84

Həyat fəlsəfəsi.....	87
Süleymanın doğulması (Surə 21, ayə 16).....	88
Süleyman və qarışqalar (Surə 27, ayə 18, 19).....	91
Süleyman və Tufhay tayfaları.....	93
Süleyman və iki gənc (Surə 21, ayə 8).....	96
Süleymanın təntənəsi (Surə 27, ayə 44).....	98
Dünyanın mənası və ya Süleyman və dəyirman (Surə 21, ayə 82).....	100
Yusif və Züleyxa.....	103
Hekayələr.....	120
Genosid.....	121
Vergül konfransı.....	128
Doğanaq.....	135
Odlar yurdunun od qızı.....	141
Kaş Dədə Qorqud olaydım.....	147
Dizik qorxusu.....	151
Göz aydınlığı.....	155
Məsumə.....	165
İtirilmiş və tapılmış məhəbbət.....	175
Üç ana.....	191
Şou-biznes inəyi (esse).....	197
Halal villalar.....	200
Kiçik hekayə və şeirlər.....	212
Böyük və kiçik adam.....	213
Alqışlar.....	228
Muğamat müşavirəsi.....	240
Dünya haqqında düşüncələr.....	245
Deyəsən.....	247

Musa Peyğəmbərin mikrofonu.....	248
İsmin halları.....	269
Pyeslər.....	271
SARI GƏLİN.....	272
O QIZI HƏR GÜN GÖRÜRSƏN.....	341
APARDI SELLƏR SARANI.....	419
KOROĞLUNUN ÇƏNLİBELƏ QAYIDIŞI.....	486
KOROĞLU'S RETURN TO CHANLİBEL (ingilis dilində).....	560

ADİL BABAYEV

ƏSƏRLƏRİ

ON YEDDİ CİLDDƏ

XIII CİLD

BƏDİİ ƏSƏRLƏR

Naşir: Valeh Mayılov

Korrektor: Xanəhməd Novruzov

Çapa imzalanıb: 10. 05. 2023

Kağız formatı 60x84 1/16.

H/n həcmi: 38,5 ç.v.

Tiraj 25.

“MSV NƏŞR” MMC-nin mətbəəsində
çap edilmişdir.

Tel.: 012 539 54 69

Mob.: 055 640 00 94